พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย ทสก - เอกาทสกนิบาต

เล่มที่ ๕

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต

ปฐมปัณณาสก์

อานิสังสวรรคที่ ๑

๑. กิมัตถิยสูตร

ว่าด้วยศีลที่เป็นกุศล มีอะไรเป็นผลเป็นอานิสงส์

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ศีลที่เป็นกุศลมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศล มีอวิป-ปฏิสารเป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อวิปปฏิสารมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปราโมทย์มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปีติมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปัสสัทธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สุขมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สมาธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูต-ญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ยถาภูตญาณทัสสนะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาวิราคะเป็นผล มีนิพพิทาวิราคะเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็นิพพิทาวิราคะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ นิพพิทาวิราคะ มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศล มีอวิปปฏิสารเป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาวิราคะเป็นผล มีนิพพิทาวิราคะเป็นอานิสงส์ นิพพิทาวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้ ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมถึงอรหัตโดยลำดับด้วยประการดังนี้แล.

จบกิมัตถิยสูตรที่ ๑

มโนรถปูรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต

ปฐมปัณณาสก์

อานิสังสวรรคที่ ๑

อรรถกถากิมัตถิยสูตรที่ ๑

กิมัตถิยสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กุสลานิ สีลานิ** ได้แก่ ศีลที่ไม่มีโทษ. ศีล ชื่อว่ามีความไม่ร้อนใจเป็นประโยชน์ ก็เพราะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นผู้ไม่เก้อเขิน ความไม่ร้อนใจ ชื่อว่ามีความไม่ร้อนใจเป็นอานิสงส์ คือผลดี ก็เพราะศีลเหล่านั้น มีความไม่ร้อนใจนั้นแลเป็นอานิสงส์ ในคำว่า **ยถาภูตญาณทสฺสนตฺโถ** เป็นต้น วิปัสสนาอย่างอ่อน ชื่อว่ายถาภูตญาณทัสสนะ วิปัสสนามีกำลัง ชื่อว่านิพพิทา, มรรค ชื่อว่าวิราคะ, อรหัตผล ชื่อว่าวิมุตติ, ปัจจเวกขญาณ ชื่อว่าญาณทัสสนะ, บทว่า **อรหตฺตตฺถาย ปเรนฺติ** ได้แก่ ย่อมดำเนินไปเพื่อประโยชน์แก่พระอรหัต.

จบอรรถกถากิมัตถิยสูตรที่ ๑

๒. เจตนาสูตร

ว่าด้วยผู้มีศีลสมบูรณ์ไม่ต้องตั้งเจตนาให้เกิดอวิปปฏิสาร

[๒] พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขออวิปปฏิสารจงเกิดขึ้นแก่เรา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่อวิปปฏิสารเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นธรรมดา ดู

ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีวิปปฏิสารไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เรา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีวิปปฏิสารนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ปราโมทย์ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอปีติจงเกิดแก่เรา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปีติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจปีติไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอกายของเราจงสงบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กายของบุคคลผู้มีใจมีปีติสงบนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายสงบไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเสวยความสุข ข้อที่บุคคลผู้มีกายสงบเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความสุขไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอจิตของเราจงตั้งมั่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของบุคคลผู้มีความสุขตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงรู้จงเห็นตามความเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น รู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเบื่อหน่าย จงคลายกำหนัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้รู้ผู้เห็นตามความเป็นจริงเบื่อหน่ายคลายกำหนัดนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะ นี้เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิพพิทาวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาวิราคะเป็นผล มีนิพพิทาวิราคะเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถา-

ภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสารเป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่ธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมยังธรรมทั้งหลายให้บริบูรณ์ เพื่อจากเตภูมิกวัฏอันมิใช่ฝั่ง ไปถึงฝั่งคือนิพพาน ด้วยประการดังนี้แล.

จบเจตนาสูตรที่ ๒

อรรถกถาเจตนาสูตรที่ ๒

เจตนาสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **น เจตนาย กรณีย์** ได้แก่ไม่คิด กะ กำหนดกระทำ. บทว่า **ธมฺมตา เอสา** ได้แก่ นั่นเป็นสภาวธรรม นี้เป็นนิยมแห่งเหตุ. บทว่า **อภิสนฺเทนฺติ** ได้แก่ให้เป็นไป. บทว่า **ปริปูเรนฺติ** ได้แก่ ทำให้บริบูรณ์. บทว่า **อปราปรๆ คมนาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การไปยังฝั่งโน้น คือพระนิพพาน จากวัฏฏะที่เป็นไปในภูมิ ๓ ซึ่งเป็นฝั่งนี้.

จบอรรถกถาเจตนาสูตรที่ ๒

๓. สีลสูตร

ว่าด้วยอวิปปฏิสารไม่มีแก่ผู้ทุศีล มีแก่ผู้มีศีลสมบูรณ์

[๓] พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ไม่มี ปีติชื่อว่า

มีเหตุอันบุคคลผู้มีปราโมทย์วิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปีติไม่มี. ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปีติวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปัสสัทธิไม่มี สุขชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปัสสัทธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสุขไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสุขวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณ-ทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสมาธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อยถาภูตญาณ-ทัสสนะไม่มี นิพพิทาวิราคะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิบัติขจัดเสียแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ย่อมไม่บริบูรณ์ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีล ผู้มีวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีล ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิสาร เมื่อปราโมทย์มีอยู่ ปีติชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปราโมทย์ เมื่อปีติมีอยู่ ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสุข เมื่อปัสสัทธิมีอยู่ สุขชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปัสสัทธิ เมื่อสุขมีอยู่ สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสุข เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคล

สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวิราคะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยถาภูตญาณทัสสนะ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ย่อมบริบูรณ์ ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีล ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิสาร ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณ-ทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบสีลสูตรที่ ๓

อรรถกถาสีลสูตรที่ ๓

สีลสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **หตูปนิโส** แปลว่า นิพพิทาและวิราคะ มีเหตุถูกกำจัดเสียแล้ว.

จบอรรถกถาสีลสูตรที่ ๓

๔. อุปนิสาสูตร[๑]

ว่าด้วยอวิปปฏิสารอันบุคคลผู้ทุศีลขจัดเสียแล้ว

[๔] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตร เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อวิปปฏิสารมีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลผู้ทุศีลวิบัติขจัดเสีย

๑. อรรถกถาสูตรที่ ๔ แก้รวมอยู่ท้ายพระสูตรที่ ๕.

แล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปปฏิสาร วิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปราโมทย์ไม่มี ปีติชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปราโมทย์วิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปีติวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปัสสัทธิไม่มี สุขชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปัสสัทธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสุขไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสุขวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวิราคะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาริราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อวิปปฏิสารมีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะ. ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อวิปปฏิสารมีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่าเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิสาร เมื่อปราโมทย์มีอยู่ ปีติชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปราโมทย์ เมื่อปีติมีอยู่ ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปีติ เมื่อปัสสัทธิ

มีอยู่ สุขชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปัสสัทธิ เมื่อสุขมีอยู่ สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วย สุข เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทา-วิราคะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณ-ทัสสนะ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์แล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ก็ย่อมถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่น ของต้นไม้นั้น ก็ย่อมถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิ-สาร ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบสูตรที่ ๔

๕. อานันทสูตร

ว่าด้วยอวิปปฏิสารไม่มีแก่ผู้ทุศีล มีแก่ผู้มีศีลสมบูรณ์

[๕] ณ ที่นั้นแล ท่านพระอานนท์เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลผู้มีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิป-ปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปราโมทย์ไม่มี ปีติชื่อว่ามีเหตุอันบุคคล

ผู้มีปราโมทย์วิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปีติวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปัสสัทธิไม่มี สุขชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปัสสัทธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสุขไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสุขวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวิราคะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่น ของต้นไม้นั้น ก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อริปปฏิสารมีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลผู้มีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปปฏิสารไม่มี ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิราคะวิบัติขจัดแล้ว ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิสาร เมื่อปราโมทย์มีอยู่ ปีติชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปราโมทย์ เมื่อปีติมีอยู่ ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปีติ เมื่อปัสสัทธิมีอยู่ สุขชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปัสสัทธิ เมื่อสุขมีอยู่ สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสุข

เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยภาภูตญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทา-วิราคะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยถาภูตญาณทัสสนะ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ดูก่อนท่านผู้มีอายุเปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์แล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้ ย่อมถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กระพี้ แม้แก่น ของต้นไม้นั้น ก็ย่อมถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปปฏิสารมีเหตุอันสมบูรณ์ ก็ย่อมมีแก่บุคคลผู้มีศีลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่ออวิปปฏิสารมีอยู่ ปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปปฏิสาร ฯลฯ เมื่อนิพพิทาวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาวิราคะ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบอานันทสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุปนิสาสูตร[๑]ที่ ๔ อานันทสูตรที่ ๕

ในอุปนิสาสูตรที่ ๔ และอานันทสูตรที่ ๕ ต่างกันตรงที่ถ้อยคำอันพระเถระทั้งสอง [คือพระสารีบุตรและพระอานนท์] กล่าวไว้.

๖. สมาธิสูตร[๑]

ว่าด้วยไม่พึงสำคัญปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นต้น

[๖] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

๑. สูตรที่ ๖-๗-๘ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ครั้นแล้วได้กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญจายตนฌานว่าเป็นอากานัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนฌานว่าเป็นวิญญาณัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิจจัญญายตนฌานว่าเป็นอากิญจัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนฌานว่าเป็นเนวสัญญานาสัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุหรือหนอแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุ.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา ก็การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุได้อย่างไร.

พ. ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิกิเลสทั้งปวง ความสิ้นแห่งตัณหา ความปราศจากความกำหนัด ความดับ นิพพาน ดังนี้ ดูก่อนอานนท์ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุได้อย่างนี้แล.

จบสมาธิสูตรที่ ๖

๗. สาริปุตตสูตร
ว่าด้วยไม่พึงสำคัญปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นต้น

[๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุหรือหนอ.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ดูก่อนท่านอานนท์ ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา การได้

สมาธิเห็นปานนั้น พึงมีแก่ภิกษุ.

อา. ดูก่อนท่านสารีบุตร ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา ก็การได้สมาธิเห็นปานนั้นพึงมีแก่ภิกษุได้อย่างไร

สา. ดูก่อนท่านอานนท์ สมัยหนึ่ง ผมอยู่ ณ ป่าอัมธวัน ใกล้พระนครสาวัตถีนี้แหลพ ณ ที่นั้น ผมเข้าสมาธิ โดยประการที่ผมมิได้มีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในอากาสัญจายตนฌานว่าเป็นอากาสานัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนฌานว่าเป็นวิญญาณัญจายตนฌานเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในอากิญจัญญายตนฌานว่าเป็นอากิญจัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในเนวสัญญานา สัญญายตนฌานว่าเป็นเนวสัญญา นาสัญญายตนฌานเป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ มิได้มีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ก็แต่ว่าผมเป็นผู้มีสัญญา.

อา. ก็ในสมัยนั้น ท่านสารีบุตรเป็นผู้มีสัญญาอย่างไร.

สา. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ สัญญาอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้นแก่ผมว่า การดับภพเป็นนิพพาน การดับภพเป็นนิพพาน ดังนี้แล สัญญาอย่างหนึ่งย่อมดับไป ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อไฟมีเชื้อกำลังไหม้อยู่ เปลวอย่างหนึ่ง

ย่อมเกิดขึ้น เปลวอย่างหนึ่งย่อมดับไป แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุ สัญญาอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้นแก่ผมว่า การดับภพเป็นนิพพาน การดับภพเป็นนิพพาน ดังนี้ สัญญาอย่างหนึ่งย่อมดับไป ฉันนั้นเหมือนกันแล ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ก็แลในสมัยนั้น ผมได้มีสัญญาว่า การดับภพเป็นนิพพาน ดังนี้.

จบสาริปุตตสูตรที่ ๗

๘. สัทธาสูตร

ว่าด้วยภิกษุมีศรัทธาเป็นต้นย่อมก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบ

[๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีลอย่างนี้ เธอชื่อว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอนั้นพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธาและศีล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและศีล เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล แต่ไม่เป็นพหูสูต ฯลฯ เป็นพหูสูต แต่ไม่เป็นธรรมกถึก ฯลฯ เป็นธรรมกถึก แต่ไม่เข้าสู่บริษัท ฯลฯ เข้าสู่บริษัท แต่ไม่แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท ฯลฯ แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท แต่ไม่ทรงวินัย ฯลฯ ทรงวินัย แต่ไม่อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด ฯลฯ อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ได้ตามความปรารถนา ไม่ได้โดยไม่ยาก ไม่ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ฯลฯ ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สุขในปัจจุบัน แต่

ไม่ได้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่อย่างนี้ เธอชื่อว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า ไฉนหนอเราพึงเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก เข้าสู่บริษัทได้ แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท ทรงวินัย อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล... กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ๆ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบ และเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

จบสัทธาสูตรที่ ๘

๙. สันตสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐
ย่อมก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบ

[๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีล เป็นผู้มีศีลแต่ไม่เป็นพหูสูต เป็นพหูสูต แต่ไม่เป็นธรรมกถึก เป็นธรรมกถึก แต่ไม่เข้าสู่บริษัท เข้าสู่บริษัทได้ แต่ไม่แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท เป็นผู้

แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท แต่ไม่ทรงวินัย ทรงวินัย แต่ไม่อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ถูกต้องวิโมกข์อันสงบ ไม่มีรูป เพราะล่วงรูปเสียได้ ด้วยกายอยู่ ถูกต้องวิโมกข์อันสงบ ไม่มีรูป เพราะล่วงรูปเสียได้ ด้วยกายอยู่ แต่ไม่ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ อย่างนี้ เธอชื่อว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ ด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ... กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ... ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบ และเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

จบสันตสูตรที่ ๙

อรรถกถาสันตสูตรที่ ๙

สันตสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สนฺตา** ได้แก่ สงบ เพราะมีอารมณ์สงบบ้าง เพราะมีองค์สงบบ้าง ที่ได้ชื่ออย่างนี้ว่า วิโมกข์ ก็เพราะพ้นไปจากธรรมที่เป็นข้าศึก และเพราะเหตุหลุดพ้นด้วยดี โดยปราศจากสงสัยในอารมณ์. บทว่า

อติกฺกมฺม รูเป ได้แก่ ล่วงรูปฌานเป็นไป. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง มีความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสันตสูตรที่ ๙

จบอานิสังสวรรคที่ ๑

๑๐. วิชชยสูตร[๑]

ว่าด้วยภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐

ย่อมก่อให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบ

[๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีลอย่างนี้ เธอชื่อว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ ด้วยคิดว่าไฉนหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล แต่ไม่เป็นพหูสูต ฯลฯ เป็นพหูสูต แต่ไม่เป็นธรรมกถึก ฯลฯ เป็นธรรมกถึก แต่ไม่เข้าสู่บริษัท ฯลฯ เข้าสู่บริษัท แต่ไม่แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท ฯลฯ แกล้วกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท แต่ไม่ทรงวินัย ฯลฯ ทรงวินัย แต่ระลึกไม่ได้ถึงชาติก่อนเป็นอันมาก คือระลึกไม่ได้ถึงชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง สิบชาติบ้าง สามสิบชาติ สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏ-กัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่าง

๑. สูตรที่ ๑๐ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

นั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้น จุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกไม่ได้ถึงชาติก่อนเป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ. ด้วยประการฉะนี้ แต่ไม่เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ไม่รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปเขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโน-สุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไปเขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ ไม่เห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ไม่รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ แต่ไม่ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ

ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ อย่างนี้ เธอว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์
นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ ด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงเป็น
ผู้มีศรัทธา มีศีลเป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก เข้าสู่บริษัท แกล้วกล้า
แสดงธรรมแก่บริษัท ทรงวินัย ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ
ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง ฯลฯ ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้ง
อาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ฯลฯ รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไป
ตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา
มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก เข้าสู่บริษัท แกล้วกล้าแสดงธรรม
แก่บริษัท ทรงวินัย ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นดันมาก คือ ระลึกได้ชาติ
หนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อม
ทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงซึ่งจักษุของมนุษย์ ฯลฯ รู้ชัดซึ่ง
หมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าพึงอยู่ เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยองค์นั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็น

ผู้ก่อให้ความเสื่อมใสโดยรอบ และเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

จบวิชชยสูตรที่ ๑๐

จบอานิสังสสูตรที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กิมัตถิยสูตร ๒. เจตนาสูตร ๓. สีลสูตร ๔. อุปนิสาสูตร ๕. อานันทสูตร ๖. สมาธิสูตร ๗. สาริปุตตสูตร ๘. สัทธาสูตร ๙. สันตสูตร ๑๐. วิชชยสูตร.

นาถกรณวรรคที่ ๒

๑. เสนาสนสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เสพเสนาสนะประกอบด้วยองค์ ๕ พึงสิ้นอาสวะในเวลาไม่นาน

[๑๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เสพอยู่ คบอยู่ซึ่งเสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่นานนัก พึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างไร. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา คือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ๑ เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด เป็นปานกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร ๑ เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริง ในศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ เป็นวิญญู ๑ ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะ เป็นเครื่องชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้น

ทุกข์โดยชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างไร. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะในธรรมวินัยนี้ อยู่ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก สมบูรณ์ด้วยทางไปมา กลางวันไม่เกลื่อนกล่น กลางคืนเงียบเสียง ปราศจากเสียงอึกทึก มีเหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลานน้อย ๑ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแห่งคนไข้ ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ฝืดเคืองแก่ภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะนั้น ๑ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ เป็นพหูสูต ชำนาญคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา อยู่ในเสนาสนะนั้น ๑ ภิกษุนั้นเข้าไปหาพระเถระเหล่านั้นตามกาลอันสมควร แล้วย่อมสอบถาม ได้ถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อนี้เป็นอย่างไร เนื้อความของข้อนี้เป็นอย่างไร ๑ ท่านพระเถระเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ย่อมทำให้ง่ายซึ่งข้อที่ยังไม่ได้ทำให้ง่าย ย่อมบรรเทาความสงสัยในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยแก่ภิกษุนั้น ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างนี้แล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เสพอยู่ คบอยู่ ซึ่งเสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่นานนัก ก็พึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

จบเสนาสนสูตรที่ ๑

นาถกรณวรรคที่ ๒

อรรถกถาเสนาสนสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๒ เสนาสนสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปญฺจงฺคสมนฺนาคโต** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๕. บทว่า **นาติทูรํ โหติ นาจฺจาสนฺนํ** ความว่าสถานที่แห่งใดไกลเกินไป ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตไปในสถานที่แห่งนั้น ก็มีความลำบากกายและจิต เธอก็ทำสมาธิที่ยังไม่เกิดให้เกิดไม่ได้ หรือทำสมาธิที่เกิดแล้วให้มั่นคงไม่ได้ สถานที่ใกล้เกินไปก็เกลื่อนกล่นด้วยคนเป็นอันมาก. ก็แลสถานที่พ้นจากโทษทั้งสองนั้น ในประเทศประมาณ ๔๐ อุสภะ ก็ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยการคมนาคม. บทว่า **ทิวา อปฺปกิณฺณํ** ได้แก่ ไม่เกลื่อนกล่นด้วยคนเป็นอันมาก ในเวลากลางวัน.

จบอรรถกถาเสนาสนสูตรที่ ๑

๒. อังคสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นอุดมบุรุษ

[๑๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ บัณฑิตเรียกว่า ผู้ประกอบคุณทั้งมวล ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษ ในธรรมวินัยนี้. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้วอย่างไร. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละกาม-ฉันทะได้แล้ว ๑ ละพยาบาทได้แล้ว ๑ ละถีนมิทธะได้แล้ว ๑ ละอุท-ธัจจกุกกุจจะได้แล้ว ๑ ละวิจิกิจฉาได้แล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละองค์ ๕ ได้แล้วอย่างนี้แล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบ

ด้วยองค์ ๕ อย่างไร. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศีลขันธ์อันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยสมาธิขันธ์อันเป็นของพระ-อเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยปัญญาขันธ์อันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยวิมุตติขันธ์อันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ประกอบด้วยวิมุตติ-ญาณทัสสนขันธ์อันเป็นของพระอเสขบุคคล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างนี้แล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว ผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ บัณฑิตเรียกว่าผู้ประกอบด้วยคุณทั้งมวล ผู้อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษ ในธรรมวินัยนี้.

กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ
และวิจิกิจฉา ย่อมไม่มีแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง
เทียว ภิกษุผู้เช่นนั้นสมบูรณ์ด้วยศีลอันเป็นของพระ-
อเสขะ ด้วยสมาธิอันเป็นของพระอเสขะ ด้วยปัญญา
อันเป็นของพระอเสขะ ด้วยวิมุตติอันเป็นของพระ-
อเสขะ และด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระ-
อเสขะ ภิกษุนั้นแล เป็นผู้ละองค์ ๕ สมบูรณ์แล้ว
ด้วยองค์ ๕ ภิกษุนั้นแล บัณฑิตเรียกว่า ผู้ประกอบ
ด้วยคุณทั้งมวลในธรรมวินัยนี้.

จบอังคสูตรที่ ๒

อรรถกถาอังคสูตรที่ ๒

อังคสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เกวลี** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยคุณหมดทั้งสิ้น. บทว่า **วุสิตวา** แปลว่า ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว. บทว่า **อเสกฺเขน** ได้แก่ โลกุตรธรรม

ที่นับเนื่องในอเสกขธรรม. บทว่า **สีลกฺขนฺเธน** แปลว่า ด้วยกองศีล. ในบทว่า **วิมุตฺติกฺขนฺเธน** นี้ เว้นศีลเป็นต้นเสีย ผลธรรมที่เหลือทั้ง ๓ ชื่อว่าวิมุตติ. วิมุตติญาณทัสสนะ ชื่อว่าปัจจเวกขณญาณ ปัจจเวกขณ-ญาณนั้น เป็นโลกียะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาอังคสูตรที่ ๒

๓. สังโยชนสูตร

ว่าด้วยสังโยชน์ ๑๐ ประการ

[๑๓] ดูก่อนภิกษุทั้งเหล่า สังโยชน์ ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการ เป็นไฉน คือ สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ประการ สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องบน ๕ ประการ สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลพัตตปรามาส ๑ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ประการนี้. สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องบน ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปราคะ ๑ อรูปราคะ ๑ มานะ ๑ อุทธัจจะ ๑ อวิชชา ๑ สังโยชน์เป็นไปในส่วนเบื้องบน ๕ ประการนี้. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๑๐ ประการนี้แล.

จบสังโยชนสูตรที่ ๓

อรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๓

สังโยชนสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โอรมฺภาคิยานิ** แปลว่า เป็นส่วนเบื้องต่ำ. บทว่า **อุทฺธมฺภาคิยานิ** แปลว่า เป็นส่วนเบื้องบน. ในสูตรนี้ ท่านกล่าววัฏฏะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๓

๔. ขีลสูตร

ว่าด้วยตะปูตรึงใจ ๕ เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ

[๑๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการ อันบุคคลผู้ใด ผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ยังละไม่ได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ยังตัดไม่ขาดแล้ว กลางคืนหรือกลางวันที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเสื่อมอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายไม่มีความเจริญเลย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการที่บุคคลนั้นยังละไม่ได้แล้ว เป็นไฉน. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในศาสดา จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อการกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจประการที่ ๑ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้แล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อการทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจประการที่ ๒ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้แล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจประการที่ ๓ นี้ อันภิกษุผู้ที่มีจิตน้อมไปเพื่อความเพียร

เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้แล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจประการที่ ๔ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้แล้วด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมโกรธ ไม่พอใจ มีจิตอันโทสะประทุษร้าย มีจิตกระด้าง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจประการที่ ๕ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้แล้ว ด้วยประการอย่างนี้ ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อันบุคคลนั้นยังตัดไม่ขาดแล้วเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยาก ในกามทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๑ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบ

เนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังติดไม่ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยาก ในกาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลายจิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนืองๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๒ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังตัดไม่ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยาก ในรูป จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๓ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังตัดไม่ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฉันอาหารเต็มท้องตามต้องการแล้ว ย่อมประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการหลับอยู่ จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๔ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังตัดไม่ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่งว่า เราจักเป็นเทพเจ้าหรือเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีลพรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๕ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ยังตัดไม่ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้ เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลนั้นยังตัดไม่ขาดแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือเป็นภิกษุณีก็ตาม ยังละไม่ได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ยังตัดไม่ขาดแล้ว กลางคืนหรือกลางวัน ที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเสื่อมอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายไม่มีความเจริญเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวัน ที่ผ่านมาถึงพระจันทร์ในกาฬปักษ์ พระจันทร์นั้นย่อมเสื่อมไปจากสี ย่อมเสื่อมจากมณฑล ย่อมเสื่อมจากแสงสว่าง ย่อมเสื่อมจากความยาวและความกว้าง แม้ฉันใด ตะปูตรึงไว้ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ยังละไม่ได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ยังตัดไม่ขาดแล้ว กลางคืนหรือกลางวันที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเสื่อมอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายไม่มีความเจริญเลย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง

เป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ละได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อัน บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ตัดได้ขาดแล้ว กลางคืน หรือกลางวันที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเจริญอย่างเดียว ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีความเสื่อมเลย.

ตะปูตรึงใจ ๕ ประการ ที่บุคคลนั้นละได้แล้ว เป็นไฉน ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่เคลือบแคลงสงสัย ย่อมน้อม ใจเชื่อ เลื่อมใสพระศาสดา จิตของภิกษุนั้น ย่อมน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจ ประการที่ ๑ อันภิกษุผู้มีจิตน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ละได้แล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมไม่เคลือบแคลง ไม่สงสัย ย่อมน้อมใจ เชื่อ ย่อมเลื่อมใสในพระธรรม ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมไม่เคลือบแคลง ไม่สงสัย ย่อมน้อมใจ เชื่อ ย่อมเลื่อมใสในพระสงฆ์ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมไม่เคลือบแคลง ไม่สงสัย ย่อมน้อมใจ เชื่อ ย่อมเลื่อมใสในสิกขา ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมไม่โกรธ พอใจ มีจิตอันโทสะไม่ประ-ทุษร้าย มีจิตไม่กระด้าง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันภิกษุมีจิตน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ละได้

แล้ว ด้วยประการอย่างนี้ ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลนั้นละได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อันบุคคลนั้นตัดได้ขาดแล้ว เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความอยาก ในกามทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๑ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตัดได้ขาดแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความอยาก ในกาย ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความอยาก ในรูป ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฉันอาหารเต็มท้องตามต้องการแล้ว ไม่ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเล่น ความสุขในการหลับอยู่ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่งว่า เราจักเป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีล พรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ จิตของภิกษุนั้น ย่อมน้อมไป

เพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร เครื่องผูกพันใจประการที่ ๕ นี้ อันภิกษุผู้มีจิตน้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร ตัดได้ขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้ เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลนั้นตัดได้ขาดแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุหรือเป็นภิกษุณีก็ตาม ละได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ตัดได้ขาดแล้ว กลางคืนหรือกลางวันที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเจริญอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลายไม่มีความเสื่อมเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันที่ผ่านมาถึงพระจันทร์ ในชุณหปักษ์ พระจันทร์นั้นย่อมเจริญด้วยสี ย่อมเจริญด้วยมณฑล ย่อมเจริญด้วยแสงสว่าง ย่อมเจริญด้วยส่วนยาวและส่วนกว้าง แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุหรือเป็นภิกษุณีก็ตาม ละได้แล้ว เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ อันบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ตัดได้ขาดแล้ว กลางคืนหรือกลางวันที่ผ่านมาถึงบุคคลนั้น บุคคลนั้นพึงหวังความเจริญอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีความเสื่อมเลย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบขีลสูตรที่ ๔

อรรถกถาขีลสูตรที่ ๔

ขีลสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

กิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู กล่าวไว้พิสดารแล้วในปัญจกนิบาต.

บทว่า **อาโรหปริณาเหน** ได้แก่ โดยส่วนสูงและกว้าง

จบอรรถกถาขีลสูตรที่ ๔

๕. อัปปมาทสูตร

ว่าด้วยความไม่ประมาทเป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหมด

[๑๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ไม่มีเท้าก็ดี ๒ เท้าก็ดี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ดี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่าเป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เที่ยวไปบนแผ่นดินเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมถึงความรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้าง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะความเป็นของใหญ่ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลอนเหล่าใดเหล่าหนึ่งของเรือนยอด กลอนเหล่านั้นทั้งหมด ไปหายอด น้อมไปสู่ยอด รวมที่ยอด ยอด โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลอนเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่รากชนิดใดชนิดหนึ่ง กฤษณาโลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมที่เกิดแต่รากเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่แก่นชนิดใดชนิดหนึ่ง จันทน์แดง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลิ่นหอมที่เกิดขึ้นแต่แก่นเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่ดอกชนิดใดชนิดหนึ่ง ดอกมะลิ โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมเกิดแต่ดอกเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาน้อยเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พระราชาเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นอนุยนต์ไปตามพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิ โลกกล่าวว่าเป็นยอดของพระราชาเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลายกุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แสงสว่างแห่งดวงดาวเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แสงสว่างเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ อันบัณฑิตแบ่งออกแล้ว ๑๖ ครั้งของแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ โลกกล่าวว่า

เป็นยอดแห่งแสงสว่างเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสรทฤดู เมื่อฝนขาดปราศจากเมฆแล้ว ดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นสู่ท้องฟ้า กำจัดความมืดที่มีในอากาศทั้งหมดแล้ว ย่อมส่องแสง แผดแสงและแจ่มกระจ่าง แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำใหญ่ ๆ สายใดสายหนึ่ง คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี แม่น้ำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นสายน้ำไหลไปสู่สมุทร โน้มไปสู่สมุทร น้อมไปสู่สมุทร มหาสมุทร โลกกล่าวว่าเป็นยอดแห่งแม่น้ำเหล่านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น ฯลฯ

จบอัปปมาทสูตรที่ ๕

อรรถกถาอัปปมาทสูตรที่ ๕

อัปปมาทสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เอวเมว โข** ความว่า การาปกอัปปมาท ความไม่ประมาทเหตุให้ทำกุศล พึงเห็นว่าเป็นยอดแห่งกุศลธรรมทุกอย่าง เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นยอดแห่งสัตว์ทั้งปวงฉะนั้น. ถามว่า ก็ การาปกอัปปมาทนั้น เป็นโลกิยะ ฝ่ายกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นโลกุตระก็มี ก็การาปกอัปปมาทนี้เป็นกามาวจรอย่างเดียว ฝ่ายกุศลธรรมทั้งหลาย เป็น

ไปในภูมิ ๔ มิใช่หรือ ก็การาปกอัปปมาทนี้เป็นยอดแห่งกุศลธรรมเหล่านั้นได้อย่างไร. ตอบว่า เพราะอรรถว่าเป็นเหตุให้ได้. จริงอยู่ กุศลธรรมเหล่านั้น บุคคลย่อมได้ด้วยความไม่ประมาท เพราะฉะนั้น ความไม่ประมาทนั้น จึงชื่อว่าเป็นยอดแห่งกุศลธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่ากุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล. บทว่า **ชงฺคลานํ** แปลว่า ผู้สัญจรไปตลอดพื้นแผ่นดิน. บทว่า **ปาณานํ** ได้แก่ สัตว์มีเท้า. บทว่า **ปทชาตานิ** แปลว่า รอยเท้า. บทว่า **สโมธานํ คจฺฉนฺติ** แปลว่า ย่อมรวมลง ใส่ลง. บทว่า **อคฺคมกฺขายติ** แปลว่า ท่านกล่าวว่าประเสริฐ. บทว่า **ยทิทํ มหนฺตตฺเตน** ความว่า ท่านกล่าวว่าเลิศเพราะเป็นรอยเท้าใหญ่ ไม่ใช่กล่าวโดยคุณ. บทว่า **วสฺสิกํ** ได้แก่ ดอกมะลิเขาว่า พระเจ้าภาติยมหาราชทรงสดับพระสูตรนี้แล้ว ทรงประสงค์จะทดลอง จึงให้เอาดอกไม้หอมมาอบด้วยของหอม ๔ ชนิด ณ ห้อง ๆ หนึ่ง วางกำดอกมะลิไว้กลางห้อง ๆ หนึ่ง ทำดอกไม้ที่เหลือเป็นกำวางไว้รอบ ๆ กำดอกมะลินั้น ทรงปิดพระทวารเสียแล้วเสด็จออกไปข้างนอก เมื่อทรงพักอยู่ข้างนอกครู่หนึ่งแล้ว เปิดพระทวารเสด็จเข้าไป กลิ่นดอกมะลิกระทบพระนาสิกก่อนดอกไม้ทั้งหมด. ท้าวเธอลงบรรทม ณ พื้นแท่นใหญ่นั้นแล ผินพระพักตร์ไปทางพระมหาเจดีย์ ทรงไหว้พระเจดีย์ ด้วยทรงยอมรับว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อตรัสว่า ดอกมะลิเป็นยอดแห่งบุปผ-คันธชาติเหล่านั้น ชื่อว่าตรัสไว้ชอบแล้ว. บทว่า **กุฑฺฑราชาโน** ได้แก่ พระราชาน้อย. ปาฐะว่า **กุฏฺฐราชาโน** ดังนี้ก็มี.

จบอรรถกถาอัปปมาทสูตรที่ ๕

๒. อาหุเนยยสูตร

ว่าด้วยอาหุเนยยบุคคล ๑๐ จำพวก

[๑๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๑๐ จำพวกนี้ เป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๑๐ จำพวกเป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ๑ ท่านผู้เป็นอุภโตภาควิมุต ๑ ท่านผู้เป็นปัญญาวิมุต ๑ ท่านผู้เป็นกายสักขี ๑ ท่านผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ ๑ ท่านผู้เป็นสัทธาวิมุต ๑ ท่านผู้เป็นธัมมานุสารี ๑ ท่านผู้เป็นสัทธานุสารี ๑ ท่านผู้เป็นโคตรภู ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๑๐ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของคำนับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบอาหุเนยยสูตรที่ ๖

อรรถกถาอาหุเนยยสูตรที่ ๖

อาหุเนยยสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โคตฺรภู** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยโคตรภูญาณ ที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นวิปัสสนาที่ถึงที่สุดยอดแล้ว.

จบอรรถกถาอาหุเนยยสูตรที่ ๖

๗. ปฐมนาถสูตร

ว่าด้วยธรรมอันกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการ

[๑๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้ที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย (เพราะ) บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมในปาฏิโมกข-สังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้สดับมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหม-จรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย คือ ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุสาสนีโดยเคารพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย คือ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุสาสนีโดยเคารพ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจที่ควรทำอย่างไร ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญา

เป็นเครื่องพิจารณา อันเป็นอุบายในกิจนั้น อาจทำ อาจจัดได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจที่ควรทำอย่างไรทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ฯลฯ อาจทำ อาจจัดได้ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เป็นธรรมการทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยของคนไข้ ตามมีตามได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยของคนไข้ ตามมีตามได้ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วแม้นานได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่อง

รักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วแม้นานได้ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย (เพราะว่า) บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการนี้แล.

จบปฐมนาถสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมนาถสูตรที่ ๗

ปฐมนาถสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สนาถา** ความว่า มีญาติ คือ มีญาติพวกพ้องมากอยู่. ชนเหล่าใดทำที่พึ่ง เหตุนั้นชนเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ทำที่พึ่ง อธิบายว่า กระทำให้มีที่พึ่ง ที่พำนักแก่ตน. ในบทว่า **กลฺยาณมิตฺโต** เป็นต้น ชื่อว่ามีกัลยาณมิตร ก็เพราะมีมิตรดี ที่สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้น ชื่อว่ามีกัลยาณสหาย- ก็เพราะชนเหล่านั้นเป็นสหายของเขา เพราะไปร่วมกันในอิริยาบถมียืนนั่งเป็นต้น. ชื่อว่ากัลยาณสัมปวังกะ ก็เพราะเอออวยโอนอ่อนในพวกกัลยาณมิตร ด้วยกายและใจ.

บทว่า **สุวโจ โหติ** ความว่า ย่อมเป็นผู้ที่เขาพึงว่ากล่าวโดยง่าย

ที่เขาพึงสั่งสอนได้ง่าย. บทว่า **ขโม** ได้แก่แม้ถูกว่ากล่าวด้วยคำหยาบคาย กักขพะ ก็ทนได้ ไม่โกรธ. บทว่า **ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ** ความว่า ไม่การทำเหมือนบางคน ที่เมื่อถูกท่านโอวาทก็รับเอาข้างซ้าย [ไม่เคารพ] ตอบโต้หรือไม่ฟังเดินไปเสีย รับเอาเบื้องขวา [คือโดยเคารพ] ด้วยกล่าวว่า โอวาทพร่ำสอนเถิดท่าน เมื่อท่านไม่โอวาท คนอื่นใครเล่าจักโอวาทดังนี้.

บทว่า **อุจฺจาวจานิ** แปลว่า สูงต่ำ. บทว่า **กึกรณียานิ** ได้แก่ กิจกรรมที่ถามอย่างนี้ว่า ผมจะทำอะไร แล้วกระทำ. บรรดากิจกรรมสูงต่ำ ชื่อว่ากิจกรรมสูง ได้แก่ กิจกรรม เช่นว่า ทำจีวร ย้อมจีวร โบกปูนพระเจดีย์ กิจกรรมที่จะพึงทำในโรงอุโบสถ เรือนพระเจดีย์ และเรือนโพธิ์ อย่างนี้เป็นต้น. ชื่อว่ากิจกรรมต่ำ ได้แก่กิจกรรมเล็กน้อย เช่น ล้างบาตร ทาน้ำมันเป็นต้น. บทว่า **ตตฺรุปายาย** ได้แก่อัน ดำเนินไปในกิจกรรมนั้น. บทว่า **อลํ กาตุ** แปลว่า เป็นผู้สามารถทำได้เอง. บทว่า **อลํ สํ วิธาตุ** แปลว่า ผู้สามารถจัดการได้.

ภิกษุชื่อว่าธรรมกามะ เพราะมีความรักใคร่ธรรม อธิบายว่า ย่อมรักพระไตรปิฎกพุทธวจนะ. บทว่า **ปิยสมุทาหาโร** ความว่า เมื่อผู้อื่นกล่าวอยู่ ก็ฟังโดยเคารพ ทั้งตัวเองก็ใคร่จะแสดงแก่ผู้อื่น. ในคำว่า **อภิธมฺเม อภิวินเย** นี้ พึงทราบ ๔ หมวด คือ ธรรม อภิธรรม วินัย อภิวินัย. ใน ๔ หมวดนั้น ชื่อว่า **ธรรม** ได้แก่พระสุตตันตปิฎก ชื่อว่า **อภิธรรม** ได้แก่ปกรณ์ทั้ง ๗. ชื่อว่า **วินัย** ได้แก่วิภังค์ทั้งสอง [ภิกขุวิภังค์ ภิกขุนีวิภังค์] ชื่อว่า **อภิวินัย** ได้แก่ขันธกะและบริวาร. อีกนัยหนึ่ง ทั้งสุตตันตปิฎก ทั้งอภิธัมมปิฎก ชื่อว่าธรรมทั้งนั้น. มรรคผล

ชื่อว่า **อุภิธรรม** วินัยปิฎกทั้งสิ้น ชื่อว่า **วินัย** การทำการระงับกิเลส ชื่อว่า **อภิวินัย** อธิบายว่า เป็นผู้มีความปราโมทย์อย่างโอฬารในธรรม อภิธรรม วินัย และอภิวินัยนั้นทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **กุสเลสุ ธมฺเมสุ** เป็นสัตตมีวิภัตติ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ. อธิบายว่า เป็นผู้ไม่ทอดธุระ เพื่อต้องการบรรลุธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุแห่งกุศลธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔.

จบอรรถกถาปฐมนาถสูตรที่ ๗

๘. ทุติยนาถสูตร
ว่าด้วยธรรมอันกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการ

[๑๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย (เพราะว่า) บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายหนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังควรเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี ผู้เป็นมัชฌิมะก็ดี ผู้เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญ

ภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิหนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีหนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อันเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย คือ ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุสาสนีโดยเคารพ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ว่าง่าย คือ ประกอบด้วยธรรมเครื่องการทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุสาสนีโดยเคารพหนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจที่ควรทำอย่างไร ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกิจนั้น อาจทำ อาจจัดได้ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุ

นั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจที่ควรทำอย่างไร ทั้งสูงทั้งต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกิจนั้น อาจทำ อาจจัดได้หนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่งหนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่หนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย

อย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อม นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ตามมีตามได้ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ตามมีตามได้หนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาคนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วแม้นานได้ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วแม้นานได้หนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระก็ดี เป็นมัชฌิมะก็ดี เป็นนวกะก็ดี ย่อมสำคัญภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

หนอ ดังนี้ ว่าเป็นผู้พึงว่ากล่าวสั่งสอน ภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย นี้เป็นธรรมกระทำที่พึ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย (เพราะว่า) บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่ง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการนี้แล.

จบทุติยนาถสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยนาถสูตรที่ ๘

ทุติยนาถสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เถรานุกมฺปิตสฺส** ได้แก่ ผู้ที่พระเถระทั้งหลายอนุเคราะห์ด้วยการแผ่ประโยชน์เกื้อกูล ที่อุตสาหะเพราะการโอวาทและพร่ำสอนเป็นเหตุ.

จบอรรถกถาทุติยนาถสูตรที่ ๘

๙. ปฐมอริยวสสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นที่อยู่แห่งพระอริยะ ๑๐ ประการ

[๑๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่อยู่แห่งพระอริยะ ที่พระ-อริยะอยู่แล้วก็ดี กำลังอยู่ก็ดี จักอยู่ก็ดี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว ๑ ประกอบด้วยองค์หก ๑ รักษาแต่อย่างเดียว ๑ มีธรรมเป็นที่พักพิง ๔ ประการ ๑ มีปัจเจกสัจจะบรรเทาได้แล้ว ๑ มีการแสวงหาอันสละเสียแล้วด้วยดี ๑ มี

ความดำริไม่ขุ่นมัว ๑ มีกายสังขารอันสงบระงับแล้ว ๑ มีจิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี ๑ มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่อยู่แห่งพระอริยะ ที่พระอริยะอยู่แล้วก็ดี กำลังอยู่ก็ดี จักอยู่ก็ดี ๑๐ ประการนี้แล.

จบปฐมอริยวสสูตรที่ ๙

อรรถกถาปฐมอริยวสสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อริยวาสา** ได้แก่ ที่ชื่อว่า อริยวาส ก็เพราะเป็นที่ ๆ พระ-อริยะทั้งหลายอยู่แล้ว กำลังอยู่ จักอยู่จบพรหมจรรย์. คำว่า **ยทริยา** ตัดบทว่า **เย วาเส อริยา.**

จบอรรถกถาปฐมอริยวสสูตรที่ ๙

๑๐. ทุติยอริยวสสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นที่อยู่แห่งพระอริยะ ๑๐ ประการ

[๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่นิคมของชาวกุรุชื่อกัมมาสธรรม ในแคว้นกุรุ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่อยู่แห่งพระอริยะ ที่พระอริยะอยู่แล้วก็ดี กำลังอยู่ก็ดี จักอยู่ก็ดี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว ๑๐ ประกอบด้วยองค์หก ๑ รักษาแต่อย่างเดียว ๑ มีธรรมเป็นที่พักพิง ๔ ประการ ๑ มีปัจเจกสัจจะบรรเทาได้แล้ว ๑ มีการแสวงหาอันสละแล้วด้วยดี ๑ มีความดำริไม่ขุ่นมัว ๑ มีกายสังขารอันสงบ

ระงับแล้ว ๑ มีจิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี ๑ มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้วอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละกามฉันทะได้แล้ว ๑ เป็นผู้ละพยาบาทได้แล้ว ๑ เป็นผู้ละถีนมิทธะได้แล้ว ๑ เป็นผู้ละอุทธัจจกุกกุจจะได้แล้ว ๑ เป็นผู้ละวิจิกิจฉาได้แล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้วอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว เป็นผู้ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงด้วยหู... ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมด้วยใจแล้ว เป็นผู้ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้รักษาแต่อย่างเดียวอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยใจอันรักษาด้วยสติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รักษาแต่อย่างเดียว อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พักพิง ๔ ประการอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาแล้วย่อมเสพของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วย่อมอดกลั้นของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วย่อมเว้นของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วย่อมบรรเทาของอย่างหนึ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พักพิง ๔ ประการ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีปัจเจกสัจจะบรรเทาแล้วอย่างไร ปัจเจกสัจจะเป็นอันมาก เหล่าใดเหล่าหนึ่งของสมณพราหมณ์เป็นอันมาก คือ สัจจะว่าโลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง โลกมีที่สุดบ้าง โลกไม่มีที่สุดบ้าง ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้นบ้าง ชีพเป็นอื่น สรีระเป็นอื่นบ้าง สัตว์เมื่อตายไปย่อมเป็นอีกบ้าง สัตว์เมื่อตายไปย่อมไม่เป็นอีกม้า สัตว์เมื่อตายไปย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มีบ้าง สัตว์เมื่อตายไปย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้บ้าง สัจจะเหล่านั้นทั้งหมดเป็นของอันภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรเทาได้แล้ว กำจัดออกแล้ว สละได้แล้ว คลายได้แล้ว พ้นได้แล้ว ละได้แล้ว สลัดได้เฉพาะแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีปัจเจกสัจจะอันบรรเทาได้แล้วอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้แล้วด้วยดีอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละการแสวงหากามได้แล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาภพได้แล้ว เป็นผู้สงบระงับการแสวงหาพรหมจรรย์ได้แล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้แล้วด้วยดีอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัวอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละความดำริในกามได้แล้ว เป็นผู้ละความดำริในพยาบาทได้แล้ว เป็นผู้ละความดำริในวิหิงสาได้แล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัวอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารสงบระงับแล้วอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข

ละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันสงบระงับ แล้วอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีจิตอันหลุดพ้นแล้วด้วยดีอย่างไร จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นธรรมชาติหลุดพ้นแล้วจากราคะ หลุดพ้นแล้วจากโทสะ หลุดพ้นแล้วจากโมหะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีจิตอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาหลุดพ้นแล้วด้วยดีอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดว่า ราคะเราละได้แล้ว ตัดรากได้ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดว่า โทสะเราละได้แล้ว ฯ ลฯ ย่อมรู้ชัดว่า โมหะเราละได้แล้ว ตัดรากได้ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลอยู่อาศัยแล้วซึ่งธรรมเป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า ๑๐ ประการเหล่านี้เทียว พระ-อริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักอยู่อาศัยซึ่งธรรมเป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า ๑๐ ประการเหล่านั้นเทียว พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันนี้ อยู่อาศัยซึ่งธรรมเป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมอยู่อาศัยซึ่งธรรมเป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า ๑๐ ประการเหล่านี้เทียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า ที่พระ-

อริยเจ้าอยู่อาศัยแล้วก็ดี กำลังอยู่อาศัยก็ดี จักอยู่อาศัยก็ดี ๑๐ ประการนี้แล.

จบทุติยอริยวสสูตรที่ ๑๐

จบนาถกรณวรรคที่ ๒

อรรถกถาทุติยอริยวสสูตรที่ ๑๐

ทุติยอริยวสสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ก็เพราะเหตุที่ภิกษุชาวกุรุรัฐ มีปัญญาลึกซึ้ง ขวนขวายกันในเวลาอันสมควร ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระสูตรนี้ที่ลึกซึ้ง นำไตรลักษณ์อันละเอียดอ่อนมาอย่างนั้นเหมือนกัน เหมือนที่ตรัสมหานิทานสูตรเป็นต้น ในคัมภีร์ทีฆนิกายเป็นอาทิแก่ภิกษุเหล่านั้น ฉะนั้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปญฺจงฺควิปฺปหีโน** ความว่า ภิกษุเป็นผู้ไม่ประกอบด้วยองค์ ๕ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กำลังอยู่ จักอยู่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้จึงตรัสเรียกว่า อริยวาส เพราะมีธรรมเครื่องอยู่สำหรับพรอริยะ เพราะเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้แล้ว ในบททั้งปวงกันดังนี้.

บทว่า **เอวํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฉพงฺคสมนฺนาคโต โหติ** ความว่า ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยฉฬังคุเบกขา ถามว่า อะไรชื่อว่า ฉฬังคุเบกขาธรรม ตอบว่า ธรรมทั้งหลายมีญาณเป็นต้น เมื่อกล่าวว่า ญาณ ย่อมได้กิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๔ ดวง เมื่อกล่าวว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ติดต่อกัน ก็ได้มหาจิต ๘ ดวง, เมื่อกล่าว่า ความรักความโกรธไม่มี ก็ย่อมได้จิต ๑๐ ดวง โสมนัสสญาณ ก็ได้ด้วยอำนาจอาเสวนปัจจัย.

บทว่า **สตารกฺเขน เจตสา** ความว่า ก็สติของพระขีณาสพย่อมให้สำเร็จกิจคือหน้าที่รักษาในทวารทั้ง ๓ ทุกเวลา ด้วยเหตุนั้นนั่นแล ญาณทัสสนะของพระขีณาสพนั้น ซึ่งเดินยืนหลับและตื่น ท่านจึงเรียกว่า ย่อมปรากฏติดต่อกัน มีอยู่พร้อมแล้ว. บทว่า **ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ** ได้แก่ ของสมณพราหมณ์เป็นอันมาก. ก็ในคำว่า **ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ** นี้ ที่ชื่อว่า สมณะ ได้แก่ผู้ถือบรรพชา. ที่ชื่อว่า พราหมณ์ ได้แก่ผู้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ.

บทว่า **ปุถุปจฺเจกสจฺจานิ** ได้แก่ สัจจะแต่ละแผนกเป็นอันมาก. อธิบายว่า สัจจะเป็นอันมาก ที่ยึดถือกันเป็นแผนก ๆ อย่างนี้ว่า ความเห็นนี้เท่านั้นเป็นสัจจะ บทว่า **นุณฺณานิ** แปลว่า ถูกนำออกแล้ว. บทว่า **ปนุณฺณานิ** แปลว่า ถูกนำออกด้วยดีแล้ว. บทว่า **จตฺตานิ** แปลว่า อันเขาสละแล้ว. บทว่า **วนฺตานิ** แปลว่า คายเสียแล้ว. บทว่า **มุตฺตานิ** ได้แก่ ตัดเครื่องผูกได้แล้ว. บทว่า **ปหีนานิ** แปลว่า อันละเสียแล้ว. บทว่า **ปฏินิสฺสฏฺฐาน** ได้แก่ สละคืนโดยที่ทัสสนะเหล่านั้นจะไม่ขึ้นสู่จิตอีก. ก็บทเหล่านั้นทุกบทเป็นไวพจน์ของความที่บุคคลสละความยึดถือที่คนยึดถืออยู่ได้แล้ว.

บทว่า **สมวยสฏฺเฐสโน** ความว่า **อวยา** แปลว่า ไม่หย่อน **สฏฺฐา** แปลว่า สละได่แล้ว. การแสวงหาอันไม่หย่อน อันสละได้แล้ว ของภิกษุนั้นมีอยู่ เหตุนั้น. ภิกษุนั้น ชื่อว่ามีการแสวงหาไม่หย่อน อันสละได้แล้วด้วยดี อธิบายว่า ผู้แสวงหาสัจจะอันตนสละแล้วได้ด้วยดี. ด้วยบทว่า **ราคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ** จิตพ้นจากราคะเป็นต้น ตรัสมรรคทำกิจคือหน้าที่สำเร็จ ด้วยบทว่า **ราโค เม ปหีโน** ราคะเราละได้แล้ว

เป็นต้น ตรัสผลด้วยปัจจเวกขณญาณ. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้น แล.

จบอรรถกถาทุติยอริยวสสูตรที่ ๑๐

จบนาถกรณวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เสนาสนสูตร ๒. อังคสูตร ๓. สังโยชนสูตร ๔. ขีลสูตร ๕. อัปปมาทสูตร ๖. อาหุเนยยสูตร ๗. ปฐมนาถสูตร ๘. ทุติยนาถสูตร ๙. ปฐมอริยวสสูตร ๑๐. ทุติยอริยวสสูตร.

มหาวรรคที่ ๓

๑. สีหสูตร

ว่าด้วยกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ

[๒๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเวลาเย็น สีหมฤคราชย่อมออกจากที่อาศัย ครั้นแล้วย่อมเหยียดคัดตัว ครั้นแล้วย่อมเหลียวดูทิศทั้งโดยรอบ ครั้นแล้วย่อมบันลือสีหนาทสามครั้ง ครั้นแล้วย่อมหลีกไปเพื่อหากิน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมันคิดว่า เราอย่าได้ยังสัตว์ตัวเล็ก ๆ ผู้ไปในที่หากินอันไม่สม่ำเสมอให้ถึงการถูกฆ่าเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าสีหะนี้แล เป็นชื่อแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตแสดงธรรมแก่บริษัท เป็นสีหนาทของตถาคต.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด ย่อมปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท กำลังของตถาคตมี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งฐานะ โดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะในโลกนี้ ตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งฐานะโดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งวิบากแห่งการยึดถือการกระทำทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งวิบากแห่งการยึดถือการกระทำที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามที่เป็นจริงนี้

เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งปฏิปทาเครื่องให้ถึงประโยชน์ทั้งปวงตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งปฏิปทาเครื่องให้ถึงซึ่งประโยชน์ทั้งปวงตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งโลกอันมีธาตุเป็นอเนก มีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งโลกอันมีธาตุเป็นอเนก มีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน วิโมกข์. สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายจามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบูชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏกัปวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านี้ ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านี้ ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการการทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตเห็นสัตว์ผู้กำลังจุติ อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักมนุษย์ รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ตถาคตกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แม้นี้ ก็เป็นกำลังของตถาคต

ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหม-จักรในบริษัท.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด ปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท กำลังของตถาคตเหล่านั้น ๑๐ ประการนี้แล.

จบสีหสูตรที่ ๑

มหาวรรคที่ ๓

อรรถกถาสีหสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๓ สีหสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วิสมคเต** ได้แก่ ผู้ไปในที่หาเหยื่ออันไม่ราบเรียบ. บทว่า **สงฺฆาตํ อาปาเทสึ** แปลว่า ให้ถึงฆาต คือการถูกฆ่า. จริงอยู่ ราชสีห์นั้น มีความเอ็นดูในหมู่สัตว์เล็กๆ เพราะคนมีอำนาจมาก. เพราะฉะนั้น จึงคิดว่าหมู่สัตว์เหล่าใด อาจตั้งอยู่ในฐานะเป็นศัตรู จำต้องฆ่าหมู่สัตว์เหล่านั้นเสีย หมู่สัตว์เหล่าใดอ่อนกำลัง ประสงค์จะหนี หมู่สัตว์เหล่านั้นก็จักหนีไปเสีย จึงบันลือสีหนาทแล้วออกไปล่าเหยื่อ. บทว่า **ตถาคตสฺเสตํ อธิวจนํ** ความว่า ก็ผิว่าพระตถาคตชื่อว่า สีหะ. เพราะทรงอดทนอย่างหนึ่ง เพราะทรงฆ่าอย่างหนึ่ง จึงทรงอดทนอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ทุกอย่าง และทรงฆ่าเสีย ด้วยทรงย่ำยีวาทะของเหล่าผู้มีวาทะเป็นข้าศึกทุกคน. บทว่า **อิทนสฺส โหติ สีหนาทสฺมึ** ได้แก่ นี้เป็นสีหนาท คือ การบันลือที่ไม่มีความกลัวของพระตถาคตนั้น.

บทว่า **ตถาคตสฺส ตถาคตพลานิ** ได้แก่ เป็นกำลังของพระตถาคตเท่านั้น ไม่ทั่วไปกับคนอื่น ๆ. อธิบายว่า พละของพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลายมาแล้วโดยสมบัติ คือบุญแลยศฉันใด แม้พละของพระ-ตถาคตก็ฉันนั้น ดังนี้. ในคำว่า **ตถาคตสฺส พลานิ** นี้ กำลังมี ๒ อย่าง คือกำลังพระวรกาย ๑ กำลังพระญาณ ๑ ในกำลัง ๒ อย่างนั้น กำลังพระวรกายพึงทราบโดยการเทียบตระกูลช้าง. สมจริงที่พระโบราณาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า

กาฬาวกญฺจ คงฺเคยฺยํ ปณฺฑรํ ตมฺพปิงฺคลํ
คนฺธมงฺคลเหมญฺจ อุโปสถจฺฉทฺทนฺติเม.

ตระกูลช้างเหล่านี้ คือ กาฬาวกะ ๒ คังเคยยะ ๑ ปัณฑระ ๑ ตัมพะ ๑ ปิงคละ ๑ คันธะ ๑ มังคละ ๑ เหมะ ๑ อุโปสถะ ๑ ฉัททันตะ ๑

รวมช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้ บรรดาตระกูลช้างเหล่านั้น ช้างกาฬาวกะ พึงเห็นว่าเป็นตระกูลช้างธรรมดา ๆ. กำลังกายบุรุษ ๑๐ คน เท่ากันกำลังช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายช้างตระกูลคังเคยยะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลคังเคยยะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลปัณฑระ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลปัณฑระ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลตัมพะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลตัมพะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลปิงคละ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลปิงคละ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลคันธะ ๑ เชือก กำลังของช้างตระกูลคันธะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังของช้างตระกูล

มังคละ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลมังคละ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลเหมาะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลเหมะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลอุโบสถะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลอุโบสถะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังกายของช้างตระกูลฉันทันตะ ๑ เชือก กำลังกายของช้างตระกูลฉันทันตะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังพระวรกายของพระตถาคตพระองค์เดียว กำลังพระวรกายของพระตถาคตนี้เรียกว่า กำลังนารายณ์ดังนี้ก็มี กำลังพระวรกายของพระตถาคตนี้นั้น เมื่อเทียบช้างธรรมดา ๆ ก็เท่ากับกำลังช้าง ๑ พันโกฏิ. เมื่อเทียบบุรุษ ก็เท่ากับกำลังบุรุษ ๑ หมื่นโกฏิ นี้เป็นกำลังพระวรกายของพระตถาคตก่อน.

พึงทราบกำลังพระญาณที่มาในบาลีก่อน พระทศพลญาณมาในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย จตุเวสารัชชญาณ อกัมปนญาณในบริษัท ๘ จตุโยนิ-ปริจเฉทญาณ ปัญจคติปริจเฉทญาณ ญาณ ๗๓ ญาณ ๗๗ ซึ่งมาในคัมภีร์สังยุตตนิกาย รวมญาณดังกล่าวนี้ ญาณหลายพันอย่างอื่นอีก. นี้ชื่อว่า กำลังพระญาณ. แม้ในสูตรนี้ ท่านก็ประสงค์เอากำลังพระญาณเท่านั้น. จริงอยู่ พระญาณท่านเรียกว่า พละ เพราะอรรถว่าไม่หวั่นไหว และเพราะอรรถว่าอุปถัมภ์.

บทว่า **อาสภณฺฐานํ** ได้แก่ ฐานะอันประเสริฐสุด คือ ฐานะอันสูงสุด. อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ชื่อว่า **อาสภะ**. อธิบายว่า ฐานะของอาสภะ พระพุทธเจ้าปางก่อนเหล่านั้น. อีกนัยหนึ่ง โคจ่าฝูง ๑๐๐ ตัว ชื่อว่า **อุสภะ** โคจ่าฝูง ๑,๐๐๐ ตัว ชื่อว่า **อาสภะ** หรือว่า โคจ่าฝูง ๑๐๐ คอก ชื่อว่า **อุสภะ** โคจ่าฝูง ๑,๐๐๐ คอก ชื่อว่า **อาสภะ** โคตัวประเสริฐสุดแห่งโคทั้งหมด ทนอันตรายได้ทุกอย่าง สีขาว ผึ่งผาย

ลากเข็ญของหมักมากได้แม้ถูกเสียงฟ้าร้อง ๑๐๐ ครั้ง ก็ไม่สะดุ้งสะเทือน ชื่อว่า **นิสภะ** โคนิสภะนั้น ท่านประสงค์เอาว่า โคอุสภะในสูตรนี้. ก็คำนี้เป็นคำบรรยายของคำว่า อุสภะนั้น. บทว่า **อุสภสฺส อิทำ** ได้แก่ **อาสภะ**. บทว่า **ฐานำ** ได้แก่ ที่ที่โคอาสภะยืนเอาเท้าทั้ง ๔ เหยียบลงแผ่นดิน. ก็ที่นี้เป็นเหมือนลาสภะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า อาสภะ (ที่ยืนอย่างองอาจ) เพราะเปรียบเหมือนโคอุสภะ ที่นับได้ว่า โคนิสภะ ประกอบด้วยกำลังของโคอุสภะ เอาเท้าทั้ง ๔ ยืนเหยียบ ณ ที่ยืนโดยไม่ไหวติง ฉันใด แม้พระตถาคต ทรงประกอบด้วยกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ทรงเหยียบแผ่นดินคือบริษัท ๘ อันศัตรูหมู่ปัจจามิตรไร ๆ ทำให้หวั่นไหวไม่ได้ ก็ทรงยืน ณ ที่อันมั่นคงฉันนั้น เมื่อทรงยืนอย่างนั้น ก็ทรงปฏิญาณเข้าถึง ไม่บอกคืนฐานะอันสูงสุดที่มีในพระองค์ ด้วยเหตุนั้นจึงตรัสว่า **อาสภณฺฐานำ ปฏิชานาติ** ปฏิญาณฐานะอันสูงสุดดังนี้.

บทว่า **ปริสาสุ** ได้แก่ในบริษัท ๘ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท. บทว่า **สีหนาทำ นทติ** แปลว่า บันลือการบันลืออันประเสริฐสุด บันลือการบันลือของบุคคลผู้ไม่มีความกลัว หรือบันลือการบันลือ เสมือนการบันลือของราชสีห์. ในข้อนั้นมีอุปมาดังนี้ ราชสีห์ประกอบด้วยกำลังของราชสีห์ แกล้วกล้าในที่ทุกแห่ง ปราศจากขนพอง ย่อมบันลือสีหนาทฉันใด แม้ราชสีห์คือพระตถาคต ทรงประกอบด้วยกำลังของพระตถาคต ทรงแกล้วกล้าในพิษทั้ง ๘ ปราศจากขนพอง ทรงบันลือสีหนาท อันพรั่งพร้อมด้วยความงามแห่งเทศนานานาวิธี โดยนัยว่าดังนี้ สักกายะเป็นต้นก็ฉันนั้น ด้วยเหตุนั้น

จึงตรัสว่า **ปริสาสุ สีหนาทำ นทติ** บันลือสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ดังนี้.

ก็ในคำว่า **พฺรหฺมจกฺกำ ปวตฺเตติ** นี้ คำว่า **พฺรหฺมำ** แปลว่า ประเสริฐ สุด สูงสุด วิเศษสุด. คำว่า **จกฺกำ** ได้แก่ธรรมจักร. ก็ธรรมจักรนี้นั้น มี ๒ อย่าง คือ ปฏิเวธญาณ ๑ เทศนาญาณ ๑. ใน ๒ อย่างนั้น ธรรมจักรที่พระปัญญาอบรมนำอริยผลมาให้พระองค์ ชื่อว่า **ปฏิเวธญาณ** ธรรมจักรที่พระกรุณาอบรม นำอริยผลมาให้พระสาวกทั้งหลาย ชื่อว่า **เทศนาญาณ**. ในญาณทั้งสองนั้น ปฏิเวธญาณมี ๒ คือ ที่กำลังเกิด ที่เกิดแล้ว จริงอยู่ ปฏิเวธญาณนั้น ชื่อว่ากำลังเกิดตั้งแต่เสด็จออกทรงผนวชจนถึงพระอรหัตมรรค ชื่อว่าเกิดแล้วในขณะแห่งผลจิต หรือว่า ชื่อว่ากำลังเกิดตั้งแต่ภพดุสิตจนถึงพระอรหัตมรรค ณ โพธิบัลลังก์ ชื่อว่าเกิดแล้วในขณะแห่งผลจิต หรือว่า ชื่อว่ากำลังเกิด จำเดิมแต่ตั้งความปรารถนา ณ เบื้องพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกร จนถึงทรงบรรลุพระอรหัตมรรค ชื่อว่าเกิดแล้ว ในขณะแห่งผลจิต. ฝ่ายเทศนาญาณก็มี ๒ คือ ที่กำลังเป็นไป ที่เป็นไปแล้ว. จริงอยู่ เทศนาญาณนั้น ชื่อว่ากำลังเป็นไปจนถึงโสดาปัตติมรรคของพระอัญญาโกณฑัญญะ ชื่อว่าเป็นไปแล้วในขณะแห่งผลจิต [โสดาปัตติผล]. ก็ในญาณทั้ง ๒ นั้น ปฏิเวธ-ญาณที่เกิดแล้วเป็นโลกุตระ เทศนาญาณที่เป็นไปแล้วเป็นโลกิยะ แม้ญาณทั้ง ๒ นั้น ไม่ทั่วไปแก่สาวกอื่น ๆ เป็นญานที่เกิดอยู่ในพระองค์ของพระ-พุทธะทั้งหลายเท่านั้น.

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงโดยพิสดาร ถึงพระพละที่พระตถาคตทรงประกอบแล้ว ทรงปฏิญาณฐานะอันสูงสุด จึงตรัสว่า **กตมานิ ทส อิธ ภิกฺขเว ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต** เป็นอาทิ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า

ฐานญฺจ ฐานโต ได้แก่ เหตุโดยความเป็นเหตุ. จริงอยู่ เพราะเหตุที่ผลตั้งอยู่ เกิดและเป็นไปในเหตุนั้น เพราะเป็นไปเนื่องด้วยเหตุนั้น ฉะนั้น เหตุท่านจึงเรียกว่าฐานะ. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงทราบเหตุนั้น ๆ ว่าฐานะ เพราะธรรมที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งธรรมเกิดขึ้น ทรงทราบเหตุนั้น ๆ ว่าอาฐานะ เพราะธรรมที่ไม่เป็นเหตุไม่เป็นปัจจัยแห่งธรรมเกิดขึ้น ชื่อว่าทรงทราบฐานะโดยเป็นฐานะ อฐานะโดยเป็นอฐานะ ตามเป็นจริง. แต่ในอภิธรรม คำนี้ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้ว โดยนัยเป็นต้นว่า มรรคญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ฐานะโดยเป็นฐานะ และรู้อฐานะโดยเป็นอฐานะ ตามเป็นจริงของพระตถาคตเป็นไฉน ดังนี้. บทว่า **ยมฺปิ** แปลว่า ด้วยญาณใด. บทว่า **อิทมฺปิ ภิกฺขเว ตถาคตสฺส** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานาฐานญาณแม้นี้ ย่อมชื่อว่าตถาคตพละของตถาคต. พึงทราบการประกอบความในบททั้งปวงด้วยประการอย่างนี้.

บทว่า **กมฺมสมาทานานํ** ได้แก่ ของกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่บุคคลยึดถือกระทำแล้ว อีกอย่างหนึ่งกรรมนั้นแล ชื่อว่ากรรสมาทาน. บทว่า **ฐานโส เหตุโส** แปลว่า โดยความเป็นปัจจัย และโดยความเป็นเหตุ. ก็ในกรรมสมาทานนั้น กถากล่าวถึงญาณนี้โดยพิสดารว่า กรรมเป็นเหตุแห่งวิบาก เพราะคติ อุปธิ กาลและปโยคะ มาแล้วในอภิธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า กรรมสมาทานฝ่ายอกุศลบางเหล่ามีอยู่ ห้ามคติสมบัติ จึงไม่ให้วิบาก.

บทว่า **สพฺพตฺถคามินึ** ได้แก่ ที่ให้ถึงคติทั้งปวง และที่ไม่ให้ถึงคติ. บทว่า **ปฏิปทำ** ได้แก่ มรรค. บทว่า **ยถาภูตำ ปชานาติ** ความว่า เมื่อมนุษย์แม้เป็นอันมาก ฆ่าสัตว์ตัวเดียวเท่านั้น เขาย่อมรู้ชัดถึงสภาพ

ของการปฏิบัติทั้งหลาย กล่าวคือกุศลเจตนาและอกุศลเจตนา ในวัตถุอันเดียวกันโดยไม่ผิด ตามนัยนี้ว่าผู้นี้จักมีเจตนาไปนรก ผู้นี้จักมีเจตนาไปกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน. อนึ่งกถากล่าวถึงญาณนี้โดยพิสดารมาแล้วในอภิธรรมเหมือนกัน โดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ปฏิปทาไปในคติทั้งปวงตามเป็นจริงของตถาคตเป็นไฉน พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงรู้ชัดว่านี้มรรค นี้ไม่ใช่มรรค นี้ปฏิปทาที่ให้ไปนรก ดังนี้.

บทว่า **อเนกธาตุ** ได้แก่ ธาตุเป็นอันมาก โดยจักขุธาตุเป็นต้น หรือโดยกามธาตุเป็นต้น. บทว่า **นานาธาตุ** ได้แก่ ธาตุมีประการต่าง ๆ เพราะกำหนดความต่างของธาตุเหล่านั้น. บทว่า **โลกं** ได้แก่ โลกคือขันธ์ อายตนะและธาตุ. บทว่า **ยถาภูติ ปชานาติ** ได้แก่ ทรงแทงตลอดสภาพของธาตุเหล่านั้นโดยไม่ผิด. แม้ญาณนี้ ท่านก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในอภิธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ธาตุเป็นอันมาก ธาตุต่าง ๆ โลกตามเป็นจริงของพระตถาคตเป็นไฉน. พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงรู้ชัดความเป็นต่าง ๆ แห่งขันธ์ ดังนี้.

บทว่า **นานาธิมุตฺติกตं** ได้แก่ ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน โดยอัธยาศัยทั้งหลายมีอัธยาศัยเลวเป็นต้น. ญาณแม้นี้ ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วในอภิธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน ตามเป็นจริงของพระตถาคตเป็นไฉน. พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงรู้ชัดว่า สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยเลวมีอยู่ดังนี้.

บทว่า **ปรสตฺตานं** ได้แก่สัตว์ที่มีอินทรีย์ดี. บทว่า **ปรปุคฺคลานं**

ได้แก่ สัตว์ที่มีอินทรีย์เลวอื่นจากนั้น. อีกอย่างหนึ่ง สองบทนี้มีความอย่างเดียวกัน ตรัสเป็น ๒ ส่วน ก็ด้วยอำนาจเวไนยสัตว์. บทว่า **อินฺทฺริย-ปโรปริยตฺตํ** ความว่า ความยิ่งและความหย่อน ความเจริญและความเสื่อมแห่งอินทรีย์ทั้งหลายมีสัทธินทรีย์เป็นต้น. กถากล่าวถึงญาณแม้นี้โดยพิสดาร ก็มาในอภิธรรมเหมือนกันโดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ความที่สัตว์อื่น บุคคลอื่น มีอินทรีย์ยิ่งและหย่อนตามเป็นจริงของพระตถาคตนั้นเป็นไฉน. พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงรู้อาสยะ อัธยาศัยดี ทรงรู้อนุสยะ อัธยาศัยเลวของสัตว์ทั้งหลายดังนี้.

บทว่า **ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ** ได้แก่ แห่งฌาน ๔ มีปฐมฌานเป็นต้น วิโมกข์ ๘ มีว่า **รูปี รูปานิ ปสฺสติ** บุคคลผู้เจริญรูปฌานเห็นรูปทั้งหลายเป็นต้น สมาธิ ๓ มีสมาธิที่มีวิตก ที่มีวิจารเป็นต้น และอนุปุพพวิหารสมาบัติ ๙ มีปฐมฌานสมาบัติเป็นต้น. บทว่า **สงฺกิเลสํ** ได้แก่ ธรรมฝ่ายเสื่อม. บทว่า **โวทานํ** ได้แก่ ธรรมฝ่าวิเศษ. บทว่า **วุฏฺฐานํ** ได้แก่ แม้การออกจากสมาบัตินั้น ๆ ก็ชื่อว่าวุฏฐานะ ฌานที่คล่องแคล่วและภวังคจิต และผลสมาบัติ ท่านก็เรียกอย่างนั้น จริงอยู่ ฌานที่คล่องแคล่วชั้นต่ำ ๆ ย่อมเป็นปทัฏฐานของฌานชั้นสูง ๆ เพราะฉะนั้น แม้โวทาน ท่านก็เรียกว่าวุฏฐานะ การออกจากฌานทั้งปวงย่อมมีด้วยภวังคจิต การออกาจากนิโรธสมาบัติ ย่อมมีด้วยผลสมบัติ. ข้าพเจ้าหมายเอาข้อนั้น จึงกล่าวว่า แม้การออกจากสมาบัตินั้น ๆ ชื่อว่า **วุฏฐานะ.** แม้ญาณนี้ท่านก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในอภิธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณที่รู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌานวิโมกข์ สมาธิและสมาบัติตามเป็นจริงของพระตถาคตเป็นไฉน. บทว่า **ฌายี** ได้แก่ ผู้มี

ฌาน ๔ มีความพิสดารในอภิธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า ผู้มีฌานบางท่าน แอบแนบสมาบัติที่มีอยู่นั่นแล ดังนี้. การวินิจฉัยในกถากล่าวถึงญาณทั้งหลายโดยพิสดารว่า **สพฺพวิปตฺติ** เป็นต้น ก็กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาคัมภีร์วิภังค์ [อภิธรรม] ชื่อว่า สัมโมหวิโนทนี. กถาที่ว่าด้วย ปุพเพนิวาสานุสสติญาณและทิพพจักขุญาณ ก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. กถาว่าด้วยอาสวักขยญาณ ก็กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั่นแล.

ในเรื่องพระญาณของพระตถาคตนั้น มีคำตอบของพระปรวาทีว่า ญาณแผนกหนึ่งที่ชื่อว่าทศพลญาณไม่มี. อันนี้ก็เป็นประเภทแห่งพระสัพพัญญุตญาณนั่นเอง. คำนั้นไม่ควรเห็นอย่างนั้น. ด้วยว่า ทศพลญาณก็ญาณหนึ่ง พระสัพพัญญุตญาณก็ญาณหนึ่ง. จริงอยู่ พระทศพลญาณ ก็รู้เฉพาะกิจของตนๆ เท่านั้น พระสัพพัญญุตญาณ ย่อมรู้ทั้งกิจของตน ๆ นั้น ทั้งกิจที่เหลือนอกจากของตนนั้น. ความจริงในพระทศพลญาณทั้งหลาย **พระญาณที่ ๑** รู้เหตุและมิใช่เหตุ **พระญาณที่ ๒** รู้กรรมอื่นและวิบากอื่น **พระญาณที่ ๓** รู้การกำหนดกรรม **พระญาณที่ ๔** ย่อมรู้เหตุแห่งความที่ธาตุเป็นต่าง ๆ กัน **พระญาณที่ ๕** ย่อมรู้อธิมุตติคือลัทธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย **พระญาณที่ ๖** ย่อมรู้ความที่อินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายว่าแก่และอ่อน **พระญาณที่ ๗** ย่อมรู้ความเศร้าหมองเป็นต้นของธรรมเป็นอาทิเหล่านั้น พร้อมกับญาณเป็นอาทิ **พระญาณที่ ๘** ย่อมรู้สันตติความสืบต่อแห่งขันธ์ที่อยู่อาศัยในชาติก่อน ๆ **พระญาณที่ ๙** ย่อมรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย **พระญาณที่ ๑๐** ย่อมรู้กำหนดสัจจะ. ส่วนพระสัพพัญญุตญาณ ย่อมรู้ข้อที่พระญาณเหล่านั้นควรรู้ และข้อที่เกินไปกว่าพระญาณเหล่านั้น. ก็สัพพัญญุตญาณ หาทำกิจของพระ-

ญาณเหล่านั้นทุกอย่างไม่. จริงอยู่ พระสัพพัญญุตญาณนั้น หาเป็นญาณแนบสนิทอยู่ได้ไม่ หาเป็นอิทธิแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ไม่ หาเป็นมรรคทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไปได้ไม่.

อนึ่ง ท่านปรวาทีพึงถูกถามอย่างนี้ว่า ธรรมดาพระทศพลญาณนี้ มีวิตกมีวิจาร ไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร หรือไม่มีวิตกไม่มีวิจาร เป็นกามาวจร รูปาวจร หรืออรูปาวจร เป็นโลกิยะหรือโลกุตระ เมื่อรู้ ก็จักตอบว่า พระญาณ ๗ ตามลำดับ มีวิตกมีวิจาร จักตอบว่าพระญาณ ๒ นอกจากพระญาณ ๗ นั้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร. จักตอบว่าอาสวักขยญาณ มีวิตกมีวิจารก็มี. จักตอบว่าพระญาณ ๗ ตามลำดับก็เหมือนกัน เป็นกามาวจร พระญาณ ๒ นอกจากพระญาณ ๗ นั้น เป็นรูปาวจร พระญาณหนึ่งสุดท้ายเป็นโลกุตระ. ส่วนพระสัพพัญญุตญาณ มีวิตกมีวิจารเท่านั้น เป็นกามาวจรเท่านั้น เป็นโลกิยะเท่านั้น. ครั้นรู้การพรรณนาตามบทในพระญาณของพระตถาคตนั้นอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพราะเหตุที่พระตถาคตทรงเห็นความไม่มีกิเลสเครื่องกั้นจิต อันเป็นฐานะและอฐานะ แห่งการบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ และไม่บรรลุของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฐานาฐานญาณก่อนทีเดียว เพราะทรงเห็นสัมมาทิฏฐิเป็นต้นอันเป็นโลกิยะ และเพราะทรงเห็นความไม่มีนิยตมิจฉาทิฏฐิ ลำดับนั้นจึงทรงเห็นความไม่มีวิบากเป็นเครื่องกั้นด้วยกรรมวิปากญาณ เพราะทรงเห็นปฏิสนธิของสัตว์ที่มีไตรเหตุ ทรงเห็นความไม่มีกรรมเป็นเครื่องกั้น ด้วยสัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ เพราะทรงเห็นความไม่มีอนันตริยกรรม เมื่อเป็นดังนั้น จึงทรงเห็นความวิเศษแห่งจริยาของเหล่าสัตว์ที่ไม่มีเครื่องกั้น ด้วยอเนกธาตุนานาธาตุญาณ เพื่อทรงแสดงธรรมที่อนุกูล เพราะทรงเห็นความ

ที่ธาตุต่างกัน ต่อนั้นก็ทรงเห็นอธิมุตติอัธยาศัยของสัตว์เหล่านั้น ด้วยนานาธิมุตติกตญาณ เพื่อที่แม้ไม่ทรงยึดประโยค ก็ทรงแสดงธรรมด้วยอำนาจอธิมุตติ ทรงเห็นความที่สัตว์มีอินทรีย์ยิ่งและหย่อน ด้วยอินทริยปโรปริยัตติญาณ เพื่อทรงแสดงธรรมดาความสามารถและตามกำลัง ด้วยอำนาจเหล่าสัตว์ที่ทรงเห็นอธิมุตติแล้วอย่างนั้น เพราะทรงเห็นอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นแก่และอ่อน แต่สัตว์เหล่านั้นที่ทรงกำหนดรู้ว่ามีอินทรีย์ยิ่งและหย่อนอย่างนั้น ถ้าอยู่ไกลแค่นั้น ก็จะเสด็จเข้าไปใกล้สัตว์เหล่านั้นอย่างฉับพลัน ด้วยความเศษแห่งฤทธิ์ เพราะทรงชำนาญในฌานเป็นต้นด้วยฌานาทิญาณ ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว เมื่อทรงเห็นภาระของสัตว์เหล่านั้นในชาติก่อนๆ ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อทรงเห็นความวิเศษแห่งสมบัติที่สัตว์บรรลุแล้ว ด้วยเจโตปริยญาณ ที่พึงบรรลุ เพราะอานุภาพแห่งทิพยจักขุญาณจึงทรงแสดงธรรม เพื่อปฏิปทาอันจะให้ถึงธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะเป็นผู้ปราศจากความลุ่มหลงแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งอาสวักขยญาณ ฉะนั้น พึงทราบตามลำดับนี้ว่า ตรัสพละทั้งหลาย ด้วยลำดับนี้.

จบอรรถกถาสีหสูตรที่ ๑

๒. อธิมุตติสูตร

ว่าด้วยกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ

[๒๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีภาคภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์

ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งอธิ-มุตติบทเหล่านั้น ดูก่อนอานนท์ เราเป็นผู้แกล้วกล้าปฏิญาณในธรรมเหล่านั้น เพื่ออันรู้ที่อาศัยของธรรมเหล่านั้น ๆ แล้วแสดงธรรมโดยประการที่บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมแล้ว จักรู้ซึ่งธรรมที่มีอยู่ว่า มีอยู่บ้าง จักรู้ซึ่งธรรมอันไม่มีอยู่ว่า ไม่มีอยู่บ้าง จักรู้ซึ่งธรรมเลวว่า เลวบ้าง จักรู้ซึ่งธรรมประณีตว่า ประณีตบ้าง จักรู้ซึ่งธรรม อันมีธรรมอื่นยิ่งกว่าว่า มีธรรมอื่นยิ่งกว่าบ้าง จักรู้ซึ่งธรรมที่ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าว่า ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าบ้าง ก็หรือว่าจักรู้ จักเห็น หรือจักทำให้แจ้ง โดยประการที่ธรรมนั้นอันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น หรือพึงทำให้แจ้ง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนอานนท์ ยถาภูตญาณในธรรมเหล่านั้น ๆ เป็นยอดเยี่ยมกว่าญาณทั้งหลาย อนึ่ง เรากล่าวว่า ญาณอื่นอันยิ่งกว่าหรือประณีตกว่าญาณนี้ไม่มี.

ดูก่อนอานนท์ ตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด ย่อมปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท กำลังแห่งตถาคตเหล่านั้นมี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งฐานะโดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะในโลกนี้ตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งฐานะโดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งวิบากแห่งการยึดถือการกระทำทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งวิบากแห่งการยึดถือการ

กระทำทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามเป็นจริง แม้นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งปฏิปทาเครื่องให้ถึงประโยชน์ทั้งปวงตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งปฏิปทาเครื่องให้ถึงประโยชน์ทั้งปวงตามเป็นจริง แม้นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งโลกอันมีธาตุเป็นอเนก มีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งโลกอันมีธาตุเป็นอเนก มีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริง แม้นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามเป็นจริง แม้นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นตามเป็นจริงนี้

เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายตามเป็นจริง ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายตามเป็นจริงนี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก ฯลฯ นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม ฯลฯ นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อัน

หาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ดูก่อนอานนท์ การที่ตถาคตทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แม้นี้ เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท.

ดูก่อนอานนท์ ตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด ย่อมปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท กำลังของตถาคตเหล่านั้นมี ๑๐ ประการนี้แล.

จบอธิมุตติสูตรที่ ๒

อรรถกถาอธิมุตติสูตรที่ ๒

อธิมุตติสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เย เต ธมฺมา** ได้แก่ ธรรมคือพระทศพลญาณและพระสัพพัญญุตญาณ เหล่านั้นใด. บทว่า **อธิมุตฺติปทานิ** ได้แก่ บทคือชื่ออธิบายว่า ธรรมคือขันธ์อายตนะธาตุ. แท้จริง ชื่อ ท่านเรียกว่าอธิมุตติ เพราะเป็นปทัฏฐานแห่งเทศนา อันเป็นบทแห่งธรรมเหล่านั้น ๆ. จริงอยู่ แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว [อดีต] ก็ตรัสธรรมเหล่านั้นเหมือนกัน แม้พระพุทธเจ้าที่ยังไม่มา [อนาคต] ก็จักตรัสธรรมเหล่านั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีขันธ์ เป็นต้น จึงชื่อว่า อธิมุตติบท. อธิมุตติบทเหล่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง ทิฏฐิทั้งหลาย ท่านเรียกว่าอธิมุตติ เพราะครอบงำความเป็นจริง ไม่ยึดถือตามความเป็นจริง

เป็นไป. บทแห่งทิฏฐิทั้งหลาย ชื่อว่าอธิมุตติบท อธิบายว่า ถ้อยคำที่แสดงทิฏฐิ. แห่งอธิมุตติบทเหล่านั้น.

บทว่า **ทิฏฺฐิโวหารา อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การรู้แล้วทำให้ประจักษ์. บทว่า **วิสารโท** ได้แก่ ถึงโสมนัสที่ประกอบด้วยกาย. บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ในธรรมเหล่านั้น. บทว่า **เตสํ เตสํ ตถา ตถา ธมฺมํ เทเสตุ** ความว่า เพื่อทรงรู้อาสยะ อัธยาศัยที่ดีของเหล่าสัตว์นั้นๆ ผู้มีทิฏฐิ หรือนอกจากนี้ แล้วทรงแสดงธรรมโดยประการนั้นๆ. บทว่า **หีนํ วา หีนนฺติ ญสฺสต** ความว่า หรือจักรู้ธรรมเลวว่าเป็นธรรมเลว. บทว่า **ญาตยฺยํ** แปลว่า พึงรู้. บทว่า **ทิฏฺฐิยฺยํ** แปลว่า พึงเห็น. บทว่า **สจฺฉิกตยฺยํ** แปลว่า พึงทำให้แจ้ง. บทว่า **ตตฺถ ตตฺถ ยถาภูตญาณํ** ได้แก่ ญาณที่รู้ตามความเป็นจริงในธรรมนั้น ทรงแสดงพระสัพพัญญุต-ญาณอย่างนี้แล้ว เมื่อทรงแสดงพระทศพลญาณอีก จึงตรัสว่า **ทสยินานิ** เป็นต้น. จริงอยู่ แม้พระทศพลญาณ ก็คือพระญาณที่รู้ตามเป็นจริงในธรรมนั้น ๆ นั่นเอง.

จบอรรถกถาอธิมุตติสูตรที่ ๒

๓. กายสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ละด้วยกายวาจาไม่ได้ แต่ละได้ด้วยปัญญา

[๒๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกาย มิใช่ด้วยวาจา มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยวาจา มิใช่ด้วยกาย มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงละได้ มีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกาย มิใช่ด้วยวาจาเป็นไฉน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องส่วนอาบัติไร ๆ อันเป็นอกุศลด้วยกาย เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งส่วนอาบัติไร ๆ อันเป็นอกุศลด้วยกาย เป็นการดีหนอ ที่ท่านผู้มีอายุจงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ภิกษุนั้นอันเป็นเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูใคร่ครวญแล้ว ว่ากล่าวอยู่ ย่อมละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ เรียกว่าอันบุคคลพึงละด้วยกาย ไม่ใช่ด้วยวาจา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลา ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยวาจา มิใช่ด้วยกายเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องส่วนอาบัติไร ๆ อันเป็นอกุศลด้วยวาจา เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งส่วนอาบัติไร ๆ อันเป็นอกุศลด้วยวาจา เป็นการดีหนอ ที่ท่านผู้มีอายุจงละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ภิกษุนั้นอันเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูใคร่ครวญแล้ว ว่ากล่าวอยู่ ละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ เรียกว่าอันบุคคลพึงละด้วยวาจา มิใช่ด้วยกาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลา ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจงละได้ เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลภะอันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงละได้ โทสะ... โมหะ... โกธะ... อุปนาหะ... มักขะ... ปฬาสะ... มัจฉริยะ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความริษยา

อันชั่วช้า อันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงละได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความริษยาอันชั่วช้าเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คฤหบดีถือบุตรแห่งคฤหบดีในโลกนี้ ย่อมสมบูรณ์ด้วยข้าวเปลือก เงินหรือทอง ทาสหรือคนเข้าไปอาศัยของคฤหบดี หรือบุตรแห่งคฤหบดีผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรแห่งคฤหบดีนี้ ไม่พึงสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และภสัชบริขาร อันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ ท่านผู้มีอายุนี้ ไม่พึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าความ. ริษยาอันชั่วช้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความริษยาอันชั่วช้า อันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงละได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้า อันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความปรารถนาอันชั่วช้าเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ย่อมปรารถนาว่า คนทั้ง-หลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้ทุศีล ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ได้สดับน้อย ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้ได้สดับมาก เป็นผู้มีความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นชอบสงัด เป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมปรารถนา คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้

ปรารภความเพียร เป็นผู้มีสติหลงลืม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลาย พึงรู้เราว่า เป็นผู้มีสติตั้งมั่น เป็นผู้มีใจไม่ตั้งมั่น ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้มีใจตั้งมั่น เป็นผู้มีปัญญาทราม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ยังไม่สิ้นอาสวะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้สิ้นอาสวะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าความปรารถนาอันชั่วช้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้า อันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงละได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าโลภะครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป หากว่าโทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปฬาสะ มัจฉริยะ ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โลภะจึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ โทสะ โมหะ . . . ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บทว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป หากว่าโทสะ โมหะ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โลภะจึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ โทสะ โมหะ... ความริษยาอันชั่วช้า

ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ... ความริษยาอัน ชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้.

จบกายสูตรที่ ๓

อรรถกถากายสูตรที่ ๓

กายสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อาปนฺโน โหติ กญฺจิกาย เทสํ** ความว่า เป็นผู้ต้องส่วนแห่งอาบัติบางอย่าง. บทว่า **อนุวิจฺจ** ได้แก่ เข้าไปพิจารณา คือดูรอบคอบแล้ว. บทว่า **กายทุจฺจริตํ** ได้แก่ กายทุจริต ๓ อย่าง. บทว่า **วจีทุจฺจริตํ** ได้แก่ วจีทุจริต ๔ อย่าง. บทว่า **ปาปิกา อิสฺสา** ได้แก่ ความริษยาอันทราม. บทว่า **ปญฺญาย ทิสฺวา ทิสฺวา** ได้แก่ มองเห็นแล้วพึงละเสียด้วยมรรคปัญญา พร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า **อิชฺฌติ** แปลว่า สำเร็จพร้อม. บทว่า **อุปวาสสฺส** ได้แก่ ผู้เข้าไปอาศัยอยู่. บทว่า **อภิภุยฺย** ได้แก่ ครอบงำย่ำยี. บทว่า **อิริยติ** ได้แก่ เป็นไป. ในพระสูตรนี้ ตรัสมรรคพร้อมด้วยวิปัสสนา.

จบอรรถกถากายสูตรที่ ๓

๔. มหาจุนทสูตร

ว่าด้วยพระมหาจุนทะสอนภิกษุ

[๒๔] สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาจุนทะ อยู่ที่ชาติวัน ในแคว้นเจตี ณ ที่นั้นแล ท่านพระมหาจุนทะ เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโส ภิกษุ

ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายรับคำท่านพระมหาจุนทะแล้ว ท่านพระมหาจุนทะ ได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดความรู้ ย่อมกล่าว ว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ ดังนี้ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย หากว่า โลภะย่อมครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปฬาสะ มัจฉริยะ ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อม ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โลภะจึง ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความ ปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดภาวนา การอบรม ย่อม กล่าวว่า เราเป็นผู้มีกายอบรมแล้ว มีศีลอบรมแล้ว มีจิตอบรมแล้ว มี ปัญญาอบรมแล้ว ดังนี้ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย หากว่าโลภะย่อมครอบงำ ภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปฬาสะ มัจฉริยะ ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มี อายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โลภะจึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่ มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ โทสะ โมหะ... ความ ริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำผู้นี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดความรู้และภาวนา

ย่อมกล่าวว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ เราเป็นผู้มีกายอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรมแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว ดังนี้ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย หากว่าโลภะครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โลภะจึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษเป็นคนยากจน พึงกล่าวอวดความมั่งมี เป็นคนไม่มีทรัพย์ พึงกล่าวอวดทรัพย์ เป็นคนไม่มีโภคะ พึงกล่าวอวดโภคะ บุรุษนั้น เมื่อกิจอันจำต้องทำด้วยทรัพย์อย่างใดหนึ่งเกิดขึ้น ไม่อาจจะนำทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทองออกใช้จ่ายได้ คนทั้งหลายพึงรู้บุรุษนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้เป็นคนยากจน ย่อมกล่าวอวดความมั่งมี เป็นคนที่ไม่มีทรัพย์ ย่อมกล่าวอวดทรัพย์ เป็นคนไม่มีโภคะ. ย่อมกล่าวอวดโภคะ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้นี้ เมื่อกิจอันจำต้องทำด้วยทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ไม่อาจจะนำทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทองออกใช้จ่ายได้ ฉันใด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อกล่าวอวดความรู้และอวดภาวนา ย่อมกล่าวว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ เราเป็นผู้มีกายอันอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรมแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว ดังนี้ ดูก่อน

อาวุโสทั้งหลาย หาว่าโลภะครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โลภะจึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้หารู้ฉันนั้นไม่ เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดความรู้ ย่อมกล่าวว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ ดังนี้ หากว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โลภะจึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดภาวนา ย่อมกล่าวว่า เราเป็นผู้มีกายอันอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรมแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว ดังนี้ หากว่าโลภะไม่พึงครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะไม่มีแก่ท่าน

ผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โลภะจึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ.... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ .... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวอวดความรู้และอวดภาวนา ย่อมกล่าวว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ เราเป็นผู้มีกายอันอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรบแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว ดังนี้ หากว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โลภะจึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ.... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัดฉันนั้น เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษเป็นคนมั่งคั่ง พึงกล่าวอวดความมั่งคั่ง เป็นคนมีทรัพย์ พึงกล่าวอวดทรัพย์ เป็นคนมีโภคะ พึงกล่าวอวดโภคะ บุรุษนั้น เมื่อกิจที่จำต้องทำด้วยทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น พึงอาจนำเอาทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทองใช้จ่ายได้ คนทั้งหลายพึงรู้บุรุษนั้นว่า ท่านผู้มีเป็นคนมั่งคั่ง จึงกล่าวความมั่งคั่ง เป็นคนมีทรัพย์ จึงกล่าวอวดทรัพย์ เป็นคนมีโภคะ จึงกล่าวอวดโภคะ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้มีอายุนี้ เมื่อกิจที่จำต้องทำด้วยทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ย่อมอาจนำเอาทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทองออกใช้จ่ายได้ ฉันใด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อกล่าวอวดความรู้และอวดภาวนา ย่อมกล่าวว่า เรารู้ธรรมนี้ เราเห็นธรรมนี้ เราเป็นผู้มีกายอันอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรมแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว ดังนี้ หากว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่ครอบงำภิกษุนั้นตั้งอยู่ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โลภะจึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่ โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า ไม่มีแก่ท่านผู้รู้ ฉันใด ท่านผู้มีอายุนี้ย่อมรู้ชัด ฉันนั้น เพราะฉะนั้น โทสะ โมหะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ความปรารถนาอันชั่วช้า จึงไม่ครอบงำท่านผู้มีอายุนี้ตั้งอยู่.

จบมหาจุนทสูตรที่ ๔

อรรถกถาจุนทสูตรที่ ๔

จุนทสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ท่านพระมหาจุนทะ กล่าวอาการแห่งญาณทัสสนะ ด้วยบทว่า **ชานามิมำ ธมฺมำ** นี้. ท่านกล่าววาทะแม้ทั้ง ๒ รวมกันในวาระที่ ๓ แห่งภาวนาวาระ ด้วยบทว่า **ภาวิตกาโยมฺหิ** เป็นต้น. ก็วาทะแม้ทั้ง ๓ นั้นย่อมปฏิญญาพระอรหัตเหมือนกัน. บทว่า **อฑฺฒวาทำ วเทยฺย** ความ

ว่า พึงกล่าวอวดว่าฉันเป็นคนมีความมั่งคั่ง. บทว่า **อุปนีหาตุ** แปลว่า เพื่อนำออกให้.

จบอรรถกถาจุนทสูตรที่ ๔

๕. กสิณสูตร

ว่าด้วยกสิณ ๑๐

[๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัด ซึ่ง**ปฐวีกสิณ** ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง หาปริมาณมิได้ บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **อาโปกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **เตโชกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **วาโยกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **นีลกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **ปีตกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **โลหิตกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **โอทาตกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **อากาสกสิณ**... บุคคลผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่ง **วิญญาณกสิณ** ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง หาปริมาณไม่ได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้แล.

จบกสิณสูตรที่ ๕

อรรถกถากสิณสูตรที่ ๕

กสิณสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ชื่อว่า **กสิณ** เพราะอรรถกถาว่าทั้งสิ้น ชื่อว่า **อายตนะ** เพราะอรรถว่าเป็นเขตแห่งธรรมทั้งหลายที่มีกสิณนั้นเป็นอารมณ์ หรือเพราะอรรถว่าตั้ง

ไว้. เหตุนั้น จึงชื่อว่า **กสิณายตนะ** บ่อเกิดแห่งอารมณ์ที่เป็นกสิณ. บทว่า **อุทฺธ์** ได้แก่แหงนดูพื้นอากาศเบื้องบน. บทว่า **อโธ** ได้แก่ ก้มดูพื้นดินเบื้องล่าง. บทว่า **ติริยํ** ได้แก่กำหนดไปรอบ ๆ อย่างทุ่งนา. จริงอยู่ พระโยคาวจรบางรูป เจริญกสิณเบื้องบนเท่านั้น บางรูปก็เบื้องล่าง บางรูปก็กวาดไปอย่างนี้ด้วยอาการนั้น ๆ ไปรอบ ๆ เหมือนต้องการจะดูรูปที่มีแสงสว่าง ด้วยเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า **ปฐวีกสิณเมโก สญฺชานาติ อุทฺธ์ อโธ ติริยํ** . ก็บทว่า **อทฺวยํ** นี้ ท่านกล่าวเพื่อกสิณอย่างหนึ่งไม่แปรเป็นอย่างอื่น เหมือนอย่างว่า เมื่อพระโยคาวจรเข้าไปสู่น้ำ [อาโปกสิณ] ทุกทิศก็มีน้ำอย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น ฉันใด. ปฐวีกสิณก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นปฐวีกสิณอย่างเดียว ไม่เจือกสิณอย่างอื่น ในกสิณทั้งปวง ก็นัยนี้เหมือนกัน . คำว่า **อปฺปมาณ** นี้ ท่านกล่าวด้วยอำนาจแผ่กสิณนั้น ๆ ไปไม่มีประมาณ. จริงอยู่ พระโยคาวจรเมื่อแผ่กสิณนั้นด้วยใจ ย่อมแผ่ไปทั่วทีเดียว ไม่ถือประมาณว่า นี้เป็นตอนต้นของกสิณนั้น นี้เป็นตอนกลาง. ในบทว่า **วิญฺญาณกสิณ** นี้ วิญญาณเป็นไปในอากาศที่เพิกกสิณจริงอย่างนั้น วิญญาณอันนั้น ท่านเรียกว่าวิญญาณ. พึงทราบความเป็นเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ในวิญญาณที่เป็นไปในวิญญาณกสิณนั้น ก็ด้วยอำนาจอากาศที่เพิกกสิณ. นี้เป็นความสังเขปในวิญญาณกสิณนั้น. ส่วนกสิณมีปฐวีกสิณเป็นต้นเหล่านั้น ก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยนัยแห่งกัมมัฏฐานภาวนานั้นแล.

จบอรรถกถากสิณสูตรที่ ๕

๖. กาลีสูตร

ว่าด้วยกาลีอุบาสิกาถามปัญหาท่านพระมหากัจจายนะ

[๒๖] สมัยหนึ่ง **ท่านพระมหากัจจายนะ** อยู่ที่ภูเขาชื่อปวัตตะใกล้เมืองกุรรฆระ ในอวันตีชนบท ครั้งนั้นแล อุบาสิกาชื่อกาลีชาวเมืองกุรรฆระได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ได้อภิวาทท่านพระมหากัจจายนะแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระมหากัจจยนะว่า ท่านเจ้าข้า พระผู้พระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ไว้ในกุมารีปัญหาว่า

การบรรลุประโยชน์ เป็นความสงบแห่งหทัย
เราชำนะเสนา คือ กิเลสอันมีรูปเป็นที่รัก เป็นที่
ชื่นใจแล้ว เป็นผู้เดียวเพ่งอยู่ ได้รู้โดยลำดับซึ่ง
ความสุข เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ทำความเป็นเพื่อน
ด้วยชน ความเป็นเพื่อนกับด้วยใคร ๆ ย่อมไม่ถึง
พร้อมแก่เรา ดังนี้.

ท่านเจ้าข้า เนื้อความแห่งพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยย่อนี้จะพึงเห็นได้โดยพิสดารอย่างไรหนอ.

ท่านพระมหากัจจายนะตอบว่า ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลาย อันมีปฐวีกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว ความที่ประโยชน์มีปฐวีกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่ง มีประมาณเท่าใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้แล้วซึ่งความที่ประโยชน์มีปฐวีกสิณสมาบัติ

เป็นอย่างยิ่งนั้น ครั้นทรงรู้แล้ว ได้ทรงเห็นเบื้องต้น[๑] ได้ทรงเห็นโทษ[๒] ได้ทรงเห็นธรรมเครื่องสลัดออก[๓] ได้ทรงเห็นญาณทัสสนะว่าเป็นทางและมิใช่ทาง[๔] การบรรลุประโยชน์ เพราะเหตุทรงเห็นเบื้องต้น เพราะเหตุทรงเห็นโทษ เพราะเหตุทรงเห็นธรรมเครื่องสลัดออก เพราะเหตุทรงเห็นญาณทัสสนะว่าเป็นทางและมิใช่ทาง แห่งความที่ประโยชน์มีปฐวีกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบแล้วว่าเป็นความสงบแห่งหทัย.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีอาโปกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีเตโชกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีวาโยกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีปีตกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีโลหิตกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีโอทาตกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

๑. สมุทัยสัจ. ๒. ทุกขสัจ. ๓. นิโรธสัจ. ๔. มรรคสัจ.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีอากาสกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว.

ดูก่อนน้องหญิง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยังประโยชน์ทั้งหลายอันมีวิญญาณกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งให้เกิดเฉพาะแล้ว ความที่ประโยชน์มีวิญญาณกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่ง มีประมาณเท่าใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้แล้วซึ่งความที่ประโยชน์มีวิญญาณกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งนั้น ครั้นทรงรู้แล้ว ได้ทรงเห็นเบื้องต้น ได้ทรงเห็นโทษ ได้ทรงเห็นธรรมเครื่องสลัดออก ได้ทรงเห็นญาณทัสสนะว่าเป็นทางและมิใช่ทาง การบรรลุประโยชน์เพราะเหตุทรงเห็นเบื้องต้น เพราะเหตุทรงเห็นโทษ เพราะเหตุทรงเห็นธรรมเครื่องสลัดออก เพราะเหตุทรงเห็นญาณทัสสนะว่าเป็นทางและมิใช่ทางแห่งความที่ประโยชน์มีวิญญาณกสิณสมาบัติเป็นอย่างยิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบแล้วว่า เป็นความสงบแห่งหทัย.

ดูก่อนน้องหญิง พระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในกุมารีปัญหาว่า

การบรรลุประโยชน์ เป็นความสงบแห่งหทัย เรา
ชำนะเสนา คือ กิเลสอันมีรูปเป็นที่รัก เป็นที่ชื่นใจ
แล้ว เป็นผู้เดียวเพ่งอยู่ ได้รู้โดยลำดับซึ่งความสุข
เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ทำความเป็นเพื่อนด้วยชน
ความเป็นเพื่อนด้วยใคร ๆ ย่อมไม่มีแก่เรา ดังนี้.

เนื้อความแห่งพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้โดยย่อนี้ พึงเห็นโดยพิสดารอย่างนี้แล.

จบกาลีสูตรที่ ๖

อรรถกถากาลีสูตรที่ ๖

กาลีสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กุมารีปณฺเหสุ** ได้แก่ในคำถามของธิดามารผู้ยังสาว. ตรัสพระอรหัตอย่างเดียว ด้วยบททั้งสองว่า **อตฺถสฺส ปตฺติ หทยสฺส สนฺติ** การบรรลุประโยชน์เป็นความสงบแห่งพระหฤทัย. บทว่า **เสนํ** ได้แก่ กองทัพกิเลสมีราคะเป็นต้น. บทว่า **ปิยสาตรูปํ** ได้ชื่ออย่างนี้ ก็เพราะกิเลสเกิดในวัตถุทั้งหลาย ที่น่ารัก และน่าชื่นใจ. บทว่า **เอโกหํ ฌายี สุขมานุโพธึ** ความว่า เราผู้เดียวเท่านั้น (รู้จักกองทัพกิเลสอย่างนี้แล้ว) จึงเข้าฌานตรัสรู้ได้โดยง่าย. บทว่า **สกฺขึ** ความว่า ได้แก่ ประจักษ์ธรรมที่ถึงความเป็นประจักษ์พยาน. บทว่า **สกฺขึ น สมฺปชฺชติ เกนจีเม** ความว่า เราไม่มีมิตรธรรมกับใคร ๆ.

บทว่า **ปฐวีกสิณสมาปตฺติปรมา โข ภคินิ เอเก สมณพฺราหฺมณา อตฺถาภินิพฺพตฺเตสุ** ความว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยึดถือว่า ปฐวีกสิณสมาบัติ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสูงสุด จึงทำให้เกิด. บทว่า **ยาวตา โข ภคินิ ปฐวีกสิณสมาปตฺติปรมตา** ความว่า ความที่ประโยชน์มีปฐวีกสิณสมาบัติมียอดสูงสุด ประมาณเพียงใด. บทว่า **ตทภิญฺญาสิ ภควา** ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงรู้ชัดซึ่งปฐวีกสิณสมาบัตินั้น ด้วยความรู้ยิ่งซึ่งประโยชน์นั้น ด้วยพระปัญญา. บทว่า **อาทิมทฺทสฺส** ได้แก่ ได้ทรงเห็นสมุทัยสัจ. บทว่า **อาทีนวมทฺทสฺส** ได้แก่ ได้ทรงเห็นทุกขสัจ. บทว่า **นิสฺสรณมทฺทสฺส** ได้แก่ ได้ทรงเห็นนิโรธสัจ. บทว่า **มคฺคามคฺคญาณทสฺสนมทฺทสฺส** ได้แก่ ทรงเห็นมรรคสัจ. บทว่า **อตฺถสฺส ปตฺติ** ได้แก่

การส้องเสพประโยชน์ กล่าวคือพระอรหัต เพราะเห็นสัจจะ ๔ เหล่านี้ เป็นความสงบแห่งพระหฤทัย เพราะความกระวนกระวายและความเร่าร้อนสงบไปหมด.

จบอรรถกถากาลีสูตรที่ ๖

๗. ปฐมมหาปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหา อุเทศ ไวยากรณ์อย่างละ ๑ ถึง ๑๐

[๒๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชต-วัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเข้าพระภิกษุเป็นอันมากนุ่งสบงแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑ-บาตในพระนครสาวัตถี ลำดับนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า การจะเที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ก็ยังเช้านัก ผิฉะนั้น พวกเรา พึงเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้ปราศรัยกับอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระสมณโคดมย่อมทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาเถิด เธอทั้งหลายพึงรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่ง ๆ ธรรมทั้งปวงแล้ว จงอยู่เถิด ดังนี้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย แม้เราทั้งหลายก็แสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายเหล่านี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มาเถิด ท่านทั้งหลายจงรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่ง ๆ ธรรมทั้งปวงแล้ว จงอยู่เถิด ดังนี้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในธรรมเทศนาหรือนุสาสนีนี้ จะผิดแผกแตกต่างกันอย่างไรเล่า คือธรรมเทศนากับธรรมเทศนา หรืออนุสาสนีกับอนุสาสนีของพระ-

สมณโคดม หรือของพวกเรา ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นไม่ยินดี ไม่คัดค้านภาษิตของอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นแล้วลุกจากอาสนะหลีกไปด้วยคิดว่า เราทั้งหลายจักรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภาษิตนี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวบิณฑบาตในนครสาวัตถีแล้ว เวลาปัจฉาภัตกลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเช้านี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายนุ่งสบงแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตในนครสาวัตถี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ได้มีความคิดดังนี้ว่า การจะเที่ยวไปบิณฑบาตในนครสาวัตถี ก็ยังเช้านัก ผิฉะนั้น พวกเราพึงเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด พวกข้าพระองค์ได้เข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้ปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ทั้งหลายว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระสมณโคดมย่อมทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาเถิด เธอทั้งหลายจงรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่ง ๆ ธรรมทั้งปวงแล้ว จงมาเถิด ดังนี้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย แม้เราทั้งหลายก็แสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มาเถิด ท่านทั้งหลายจงรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่ง ๆ ธรรมทั้งปวงแล้ว จงอยู่เถิด ดังนี้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในธรรมเทศนาหรืออนุสาสนีนี้จะผิดแผกแตกต่างกันอย่างไรเล่า คือ ธรรมเทศนากับธรรมเทศนา หรืออนุ-

สาสนีกับอนุสาสนีของพระโคดม หรือของพวกเรา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้งนั้นแล ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ได้ยินดี ไม่คัดค้านภาษิตของอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป ด้วยคิดว่า เราทั้งหลายจักรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภาษิตนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกมีวาทะอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงถามอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓ ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๔ ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕ ปัญหา ๖ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๖ ปัญหา ๗ อุเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗ ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ เป็นอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถูกถามอย่างนี้แล้ว จักไม่ยังพยากรณ์ให้ถึงพร้อมได้ จักถึงความลำบากแม้อย่างยิ่ง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกนั้นถูกถามในปัญหาอันมิใช่วิสัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เราย่อมไม่เห็นบุคคลที่จะยิ่งให้ยินดีได้ด้วยการพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ เว้นจากตถาคตหรือสาวกตถาคต หรือผู้ที่ฟังจากสาวกของตถาคตนี้ ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบในธรรม

อย่างหนึ่ง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรมอย่างหนึ่งเป็นไฉน คือ สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรมอย่างหนึ่งนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๒ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ในนาม ๑ ในรูป ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัด โดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๒ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๓ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ ในเวทนา ๓ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม

๓ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๔ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๔ อย่างเป็นไฉน คือ ในอาหาร ๔ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัด โดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุผลโดยชอบ ในธรรม ๔ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๔ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๕ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๕ อย่างเป็นไฉน คือ ในอุปทานขันธ์ ๕ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๕ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๖ อุเทศ ๖ ไวยากรณ์ ๖ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลาย

กำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๖ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๖ อย่างเป็นไฉน คือ ในอายตนะภายใน ๖ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยสอบ ในธรรม ๖ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา๖ อุเทศ ๖ ไวยากรณ์ ๖ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๗ อุเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๗ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๗ อย่างเป็นไฉน คือ ในวิญญาณฐิติ ๗ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๗ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๗ อุเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๘ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๘ อย่างเป็นไฉน คือ ในโลกธรรม ๘ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ

มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๘ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอม ในธรรม ๙ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๙ อย่างเป็นไฉน คือในสัตตาวาส ๙ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๙ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุด โดยชอบ บรรลุผลประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๑๐ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๑๐ อย่างเป็นไฉน คือ ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๑๐ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน คำที่เรากล่าวว่า ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวว่า.

จบปฐมมหาปัญหาสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมมหาปัญหาสูตรที่ ๗

ปฐมมหาปัญหาสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อภิชานาถ** ได้แก่ รู้ยิ่ง ทำให้ประจักษ์อยู่. บทว่า **อภิญฺญาย** แปลว่า รู้ยิ่ง. บทว่า **อิธ** แปลว่า ในธรรมเทศนาหรืออนุสาสนีนี้. บทว่า **ธมฺมเทสนาย วา ธมฺมเทสนํ** ความว่า พวกเดียรถีย์กล่าวว่า พวกท่านปรารถนาธรรมเทศนาของเรากับพระธรรมเทศนาของพระสมณโคดม หรือพระธรรมเทศนาของพระสมณโคดมกับธรรมเทศนาของเรา แล้วกล่าวว่าต่างกัน ก็ต่างกันอย่างไรเล่า. แม้ในบทที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน . ดังนั้นพวกเดียรถีย์เหล่านั้นจึงตั้งลัทธิของตนเทียบกับพระศาสนาว่ามีธุระเสมอกันเพียงด้วยคำพูด เหมือนตั้งแท่งทองที่กลวงไว้ฉะนั้น. บทว่า **เนว อภินนฺทึสุ** ได้แก่ ไม่รับรองว่าข้อนั้นเป็นอย่างนั้น. บทว่า **น ปฏิกฺโกสึสุ** ได้แก่ ไม่ปฏิเสธว่า ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้น. เพราะเหตุไร. ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น ไม่รับรอง ด้วยคิดว่า ขึ้นชื่อว่าพวกเดียรถีย์ เป็นพวกคนบอดรู้หรือไม่รู้. ก็พูดไป. บทว่า **เนว สมฺปายิสฺสนฺติ** ได้แก่ จักตอบไม่ได้.

บทว่า **อุตฺตรึปิ วิฆาตํ** ได้แก่ จักประสบทุกข์ยิ่งขึ้น เพราะตอบไม่ได้. เมื่อพวกเดียรถีย์ตอบไม่ได้ ก็เกิดทุกข์. ก็คำว่า **ตํ** ในบาลีว่า **ยถาตํ ภิกฺขเว อวิสยสฺมึ** นี้ เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **ยถา** เป็นคำกล่าวถึงเหตุ. อธิบายว่า พวกเดียรถีย์ ถูกถามปัญหาในสิ่งที่มิใช่วิสัย เพราะเหตุใด. บทว่า **อิโต วา ปน สุตฺวา** แปลว่า ก็หรือว่า ฟังจากศาสนาของเรานี้. จริงอยู่ เขาฟังจากศาสนานี้ คือจากพระตถาคตบ้าง จากสาวกของพระ-ตถาคตบ้าง. บทว่า **อาราเธยฺเย** แปลว่า พึงยินดี. พระผู้มีพระภาคเจ้า

ทรงแสดงว่า ชื่อว่าความยินดีโดยประการอื่นไม่มี. บทว่า **เอกธมฺเม** แปลว่า ในธรรมอย่างหนึ่ง. ทรงแสดงอุเทศด้วยบทนี้.

โดยปรนัย ทรงแสดงปัญหาด้วยบทนี้ ว่า **กตมสฺมึ เอกธมฺเม**. ก็คำว่า **สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา** นี้ เป็นคำไวยากรณ์ตอบในข้อนี้. แม้ในปัญหาที่เหลือ ก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็ในคำว่า **สมฺมา นิพฺพินฺทมาโน** เป็นต้น ความว่า เมื่อหน่าย คือ ถอนขึ้นด้วยนิพพิทาวิปัสสนาญาณ คลายกำหนัดด้วยวิราคานุปัสสนาญาณ รู้อุบายแห่งการหลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นด้วยปฏิสังขานุปัสสนาญาณ หรือหลุดพ้นด้วยสามารถอธิโมกข์ กระทำความตกลงใจโดยชอบ คือโดยเหตุ โดยนัย. ชื่อว่ามีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ เพราะกำหนดด้วยความเกิดและความเสื่อมแล้วเห็นเบื้องต้นเบื้องปลาย. บทว่า **สมฺมตฺถาภิสเมจฺจ** ได้แก่ ตรัสรู้ประโยชน์แห่งสภาวะโดยชอบ ด้วยญาณ. บทว่า **ทุกฺขสฺสนิตกโร โหติ** ได้แก่ กระทำที่สุดแห่งวัฏทุกข์ทั้งสิ้น. บทว่า **สพฺเพ สตฺตา** ได้แก่ สัตว์ทุกชนิด ในภพทุกภพ มีกามภพเป็นต้น มีสัญญาภพเป็นต้น. และมีเอกโวการภพเป็นต้น . บทว่า **อาหารฏฺฐิติกา** ได้แก่ สัตว์ทั้งปวงชื่อว่าอาหารัฏฐิติกา เพราะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร. ธรรมอย่างหนึ่งชื่อว่าอาหาร เพราะเป็นเหตุตั้งอยู่แห่งสัตว์ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้ . ในธรรมอย่างหนึ่งนั้น. ถามว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น คำใดตรัสว่า เทพอสัญญีสัตว์ไม่มีเหตุ ไม่มีอาหาร ไม่มีผัสสะเป็นต้น คำนั้น ก็ผิดมิใช่หรือ. ตอบว่าไม่ผิด. เพราะฌานของอสัญญีสัตว์เหล่านั้น ย่อมเป็นอาหาร. ถามว่าแม้เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้คำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้แม้นี้ ก็ผิดน่ะสิ. ตอบว่า ไม่ผิด. เพราะในพระสูตรนั้น ธรรมทั้งหลาย

ที่มีลักษณะเป็นอาหาร ตรัสว่า อาหารโดยตรง. ส่วนในพระสูตรนี้ ปัจจัยทั้งหลายตรัสว่า อาหาร โดยอ้อม. จริงอยู่ ปัจจัยแห่งธรรมทั้งหมด ควรได้ชื่อว่าอาหาร ด้วยว่า ปัจจัยนั้นยังผลใด ๆ ให้เกิด ก็ชื่อว่าย่อมนำผลนั้น ๆ มา เพราะฉะนั้น ปัจจัยท่านจึงเรียกว่า อาหาร. ด้วยเหตุนั้นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าแม้อวิชชาก็มีอาหาร ไม่กล่าวว่า ไม่มีอาหาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นอาหารของอวิชชา ควรจะกล่าวว่า นิวรณ์ ๕. ในพระสูตรนี้ ทรงประสงค์เอาปัจจยาหารนี้. ก็เมื่อทรงถือเอาปัจจยาหารอย่างหนึ่งแล้ว ทั้งอาหารโดยอ้อม ทั้งอาหารโดยตรง ก็เป็นอันทรงถือเอาทั้งหมดเลย. ในอสัญญีภพนั้น ก็ย่อมได้ปัจจยาหาร. เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ สัตว์ทั้งหลายบวชในลัทธิเดียรถีย์ ทำบริกรรมในวาโยกสิณ ทำฌานให้บังเกิด ออกจากฌานนั้นแล้ว เกิดชอบใจ พอใจว่า จิตนี้หนอ ไม่มีจิตเสียได้น่าจะดี เพราะอาศัยจิต จึงเกิดทุกข์ มีการฆ่า การจองจำเป็นต้นเป็นปัจจัย เมื่อไม่มีจิต ทุกข์นั้นก็ไม่มี ดังนี้ แล้วยังไม่เสื่อมฌาน ทำกาละ [ตาย] ก็บังเกิดในอสัญญีภพ. อิริยาบถอันใด อันผู้ใดตั้งไว้แล้วในมนุษยโลก ผู้นั้นบังเกิดตามอิริยาบถนั้น เป็นเสมือนรูปจิตรกรรมตั้งอยู่ ๕๐๐ กัป เป็นเหมือนนอนนานถึงเพียงนี้ฉะนั้น. เหล่าสัตว์เห็นปานนี้ก็ได้ปัจจัยเป็นอาหาร. จริงอยู่ สัตว์เหล่านั้น เจริญฌานใด ๆ เกิดแล้ว ฌานนั้นนั่นแหละเป็นปัจจัยของสัตว์เหล่านั้น. ลูกศรที่ยิงไป เพราะแรงเร็วแห่งสายตราบใด แรงเร็วแห่งสายยังมีอยู่ ลูกศรก็ยังแล่นไปได้ตราบนั้นฉันใด ตราบใดที่ปัจจัยแห่งฌานยังมีอยู่ ตราบนั้นสัตว์ทั้งหลายก็ตั้งอยู่ได้ ฉันนั้น เมื่อปัจจัยแห่งฌานนั้นจบสิ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็ตกไป

[คือต้องจุติไป] เหมือนลูกศรที่สิ้นแรงเร็วฉะนั้น ถามว่า สัตว์นรกเหล่าใด ท่านกล่าวว่า มิใช่อาศัยผลแห่งความหมั่นเป็นอยู่ มิใช่อาศัยผลแห่งบุตรเป็นอยู่ สัตว์นรกเหล่านั้น มีอะไรเป็นอาหาร. ตอบว่า สัตว์นรกเหล่านั้นมีกรรมอย่างเดียวเป็นอาหาร. ถามว่า อาหารมี ๕ หรือ ตอบว่า ไม่ควรพูดว่าอาหารมี ๕ อาหารมีไม่ถึง ๕. ถามว่า ปัจจัยเป็นอาหารมิใช่หรือ. ตอบว่า ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า เพราะฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายบังเกิดในนรกเพราะกรรมใด กรรมนั้นนั่นแหละเป็นอาหาร เพราะเป็นปัจจัยแห่งการตั้งอยู่ได้แห่งสัตว์เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น ท่านหมายเอากรรมใดจึงกล่าวคำนี้ สัตว์นรกจะยังไม่ทำกาละ ตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้น. แม้ปรารภกวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว ก็ไม่ควรขัดแย้งกันในเรื่องอาหารนี้. ความจริง แม้น้ำลายที่เกิดขึ้นในปาก ก็สำเร็จกิจเป็นอาหารสำหรับสัตว์เหล่านั้น. ด้วยว่า น้ำลายก็เป็นทุกขเวทนียปัจจัย ปัจจัยที่ให้เสวยทุกข์ในนรก เป็นสุขเวทนียปัจจัย ปัจจัยที่ให้เสวยสุขในสวรรค์. ด้วยเหตุนี้ ในกามภพจึงมีอาหาร ๔ โดยตรง, ในบรรดารูปภพและอรูปภพ เว้นอสัญญภพ อาหาร ๓ ย่อมมีแก่พรหมที่เหลือ, ปัจจยาหารย่อมมีแก่อสัญญสัตว์และสัตว์ที่เหลือ เพราะเหตุนั้น จึงควรทราบว่าสัตว์ทั้งหมดตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร โดยทำนองนี้. ในเรื่องอาหารนั้น พึงทำการประกอบความในที่ทุกแห่ง โดยอำนาจสัจจะ ๔ อย่างนี้ว่า อาหาร ๔ หรือปัจจยาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นทุกขสัจ. ตัณหาก่อน ๆ ซึ่งมีอาหารเป็นสมุฏฐาน เป็นสมุทัยสัจ. ความไม่เป็นไปแห่งสัจจะทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ. ปัญญาที่รอบรู้นิโรธสัจ เป็นมรรคสัจ.

จบอรรถกถาปฐมมหาปัญหาสูตรที่ ๗

๘. ทุติยมหาปัญหาสูตร

ว่าด้วยอุบาสกชาวเมืองกชังคละถามปัญหากชังคลาภิกษุณี

[๒๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าไผ่ ใกล้กชังคลนคร ครั้งนั้นแล อุบาสกชาวเมืองกชังคละมากด้วยกัน เข้าไปหา**กชังคลาภิกษุณี**ถึงที่อยู่ อภิวาทกชังคลาภิกษุณีแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามกชังคลาภิกษุณีว่า ข้าแต่แม่เจ้า พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาปัญหาทั้งหลายว่า ปัญหา ๑ อุเทศ๑ ไวยากรณ์ ๑ ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓ ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๔ ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕ ปัญหา ๖ อุเทศ ๖ ไวยากรณ์ ๖ ปัญหา ๗ อุเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗ ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ดังนี้ ข้าแต่แม่เจ้า เนื้อความแห่งพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อนี้ จะพึงเห็นโดยพิสดารได้อย่างไรหนอ.

กชังคลภิกษุณีตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระดำรัสนี้ เราได้สดับรับฟังหาแล้ว ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หามิได้ เราได้สดับรับฟังมาแล้ว ในที่เฉพาะหน้าของภิกษุทั้งหลายผู้สำเร็จทางใจก็หามิได้ ก็แต่ว่าเนื้อความในพระพุทธภาษิตนี้ย่อมปรากฏแก่เราอย่างไร ท่านทั้งหลายจงฟังเทอ้อความแห่งพระพุทธภาษิตนั้นอย่างนั้น จงทำไว้ในใจให้ดี เราจักกล่าว พวกอุบาสกชาวเมืองกชังคละรับคำของกชังคลาภิกษุณีแล้ว กชังคลาภิกษุณีได้กล่าวว่า ก็พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแล้วว่า ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑

ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรมอย่าง ๑ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรมอย่าง ๑ เป็นไฉน คือ สัตว์ทั้งปวงมีอาหารเป็นที่ตั้ง ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรมอย่าง ๑ นี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วว่า ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยข้อนี้นี้ตรัสแล้ว.

ก็พระดำรัสที่พระองค์ตรัสว่า ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๒ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ ในนาม ๑ ในรูป ๑.

ก็พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๓ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๓ อย่างเป็นไฉน คือ ในเวทนา ๓.

ก็พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๔ อุเทศ ๔

ไวยากรณ์ ๔ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันอบรมดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๔ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๔ อย่างเป็นไฉน คือ ในสติปัฏฐาน ๔ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันอบรมดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ ในธรรม ๔ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๔ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยข้อนี้ตรัสแล้ว.

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันจิตดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๕ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๕ อย่างเป็นไฉน คือ ในอินทรีย์ ๕.... ในธรรม ๖ อย่างเป็นไฉน คือ ในนิสสรณียธาตุ ๖. .. ในธรรม ๗ อย่างเป็นไฉน คือ ในโพชฌงค์ ๗ ... ในธรรม ๘ อย่างเป็นไฉน คือ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ... ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันอบรมดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๘ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยข้อนี้ตรัสแล้ว.

ก็พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนมีอุเทศทั้งหลาย

ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๙ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๙ อย่างเป็นไฉน คือ ในสัตตาวาส ๙ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนัดโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๙ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยข้อนี้ตรัสแล้ว ฯ

ก็พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยอะไรตรัสแล้ว ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันอบรมดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๑๐ อย่าง ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในธรรม ๑๐ อย่างเป็นไฉน คือ ในกุศลธรรม ๑๐ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตอันอบรมดีแล้วโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๑๐ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ดังนี้ พระองค์ทรงอาศัยข้อนี้ตรัสแล้ว.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในมหาปัญหาทั้งหลายว่า ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ฯลฯ ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ เราย่อมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ ดังนี้แล ดูก่อน

ผู้มีอายุทั้งหลาย ก็แล ท่านทั้งหลายจำนงอยู่ พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าแล้วทูลสอบถามความข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงพยากรณ์อย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด.

พวกอุบาสกชาวเมืองชังคละรับคำว่า อย่างนั้นแม่เจ้า แล้วชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของกชังคลาภิกษุณี ลุกจากอาสนะ อภิวาทกชังคลาภิกษุณีทำประทักษิณแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วจึงกราบทูลถ้อยคำที่สนทนากับกชังคลาภิกษุณีนั้นทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละ ๆ คหบดีทั้งหลาย กชังคลา-ภิกษุณีเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ดูก่อนคหบดีทั้งหลาย ถ้าแม้ท่านทั้งหลายพึงเข้ามาหาเราแล้ว ถามเนื้อความนี้ไซร้ แม้เราก็พึงพยากรณ์เนื้อความเหมือนอย่างที่กชังคลาภิกษุณีพยากรณ์แล้ว และเนื้อความของคำนั้นคือนี้แหละ ท่านทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความไว้อย่างนั้นแหละ.

จบทุติยมหาปัญหาสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยมหาปัญหาสูตรที่ ๘

ทุติยมหาปัญหาสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กชงฺคลายํ** ได้แก่ นครมีชื่ออย่างนี้. บทว่า **กชงฺคลา** แปลว่า ชาวกชังคลานคร. บทว่า **มหาปญฺเหสุ** ได้แก่ ปัญหาที่กำหนดข้อความใหญ่ ๆ. บทว่า **ยถาเมตฺถ ขายติ** ความว่า ปรากฏแก่ข้าพเจ้าในข้อนี้โดยประการใด. บทว่า **สมฺมาสุภาวิตจิตฺโต** ได้แก่ ผู้มีจิตอบรมด้วยดี โดยเหตุ โดยนัย. บทว่า **เอโส เจว ตสฺส อตฺโถ** ความว่า ปัญหา

เป็นต้นว่า **จตฺตาโร ธมฺมา** ธรรม ๔ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวิสัชนา ว่า **จตฺตาโร อาหารา** อาหาร ๔ อย่าง ดังนี้เป็นต้น ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น เพราะเหตุนี้เมื่อกำหนดรู้อาหาร ๔ แล้ว สติปัฏฐาน ๔ ก็เป็นอันอบรมแล้ว และเมื่ออบรมสติปัฏฐาน ๔ แล้ว อาหาร ๔ ก็เป็นอันกำหนดรู้แล้ว ฉะนั้น ในปัญหาข้อนี้ จึงต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเพราะความงดงามแห่งเทศนาเท่านั้น ส่วนใจความก็อันเดียวกันนั้นเอง ในธรรมมีอินทรีย์เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ด้วยเหตุนั้น ตรัสว่า นั้นนั่นแล เป็นใจความแห่งภาษิตสังเขปของตถาคตนั้น. จริงอยู่ ว่าโดยความแม้ทั้ง ๒ คำนั้น ก็เป็นเหมือนนทองที่กลวงในภายในฉะนั้น.

จบอรรถกถาทุติยมหาปัญหาสูตรที่ ๘

๙. ปฐมโกสลสูตร
ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้คำกล่าวตู่ของสมระพราหมณ์นอกศาสนา

[๒๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาสีและโกศลชนบทมีประมาณเท่าใด แว่นแคว้นของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด พระเจ้าปเสนทิโกศลประชาชนกล่าวว่าเป็นผู้เลิศในกาสีและโกศลชนบท และแว่นแคว้นประมาณเท่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่โดยแท้ ความแปรปรวนมีอยู่แม้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในความดำรงอยู่ในสมบัตินั้น เมื่อหน่ายในความดำรงอยู่ในสมบัตินั้น ย่อมคลายกำหนัดในความเลิศแห่งสมบัติ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนส่องทิศให้ไพโรจน์อยู่ในที่มีประมาณเท่าใด โลกธาตุพันหนึ่งมีอยู่ในที่มีประมาณเท่านั้น ในโลกธาตุพันหนึ่งนั้นดวงจันทร์พันดวง ดวงอาทิตย์พันดวง ขุนเขาสิเนรุหนึ่งพัน ชมพูทวีปพันทวีป อมรโคยานพันทวีป อุตตรกุรุพันทวีป ปุพพวิเทหะพันทวีป มหาสมุทรสี่พัน เทวโลกชั้นมหาราชสี่พัน ชันจาตุมหาราชิกาหนึ่งพัน ชั้นดาวดึงส์หนึ่งพัน ชั้นยามาหนึ่งพัน ชั้นดุสิตหนึ่งพัน ชั้นนิมมานรดีหนึ่งพัน ชั้นปรนิมมิตวสวัตดีหนึ่งพัน ชั้นพรหมโลกหนึ่งพัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พันโลกธาตุมีประมาณเท่าใด ท้าวมหาพรหม โลกกล่าวว่าเป็นเลิศในพันโลกธาตุนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่ ความแปรปรวนก็มีอยู่แม้แก่ท้าวมหาพรหม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในพันโลกธาตุนั้น เมื่อหน่ายในพันโลกธาตุนั้น ย่อมคลายกำหนัดในความเป็นผู้เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยที่โลกนี้พินาศมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกพินาศอยู่ สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปในพรหมโลก ชั้นอาภัสสระโดยมาก สัตว์เหล่านั้นเป็นผู้สำเร็จแล้วด้วยใจ มีปีติเป็นภักษา มีแสงสว่างในต้อง เที่ยวไปได้ในอากาศ มีปกติดำรงอยู่ได้ด้วยดี ย่อมดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภัสสระนั้น ตลอดกาลยืดยาวนาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกพินาศอยู่ อาภัสสรเทพทั้งหลาย โลกกล่าวว่าเป็นผู้เลิศ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนก็มีแม้แก่ลาภัสสรเทพทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในพรหมโลกชั้นอาภัสสระนั้น เมื่อหน่ายในพรหมโลกชั้น

อาภัสสระนั้น ย่อมคลายกำหนัดในความเป็นผู้เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลผู้หนึ่ง ย่อมจำปฐวีกสิณในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง หาประมาณมิได้ บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำอาโปกสิณ ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำเตโชกสิณ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำวาโยกสิณ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำนีลกสิณ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำปีตกสิณ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำโลหิตกสิณ ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำโอทาตกสิณ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำอากาสกสิณ ... บุคคลผู้หนึ่งย่อมจำวิญญาณกสิณในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง หาประมาณมิได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบ่อเกิดแห่งกสิณ ๑๐ ประการนี้ วิญญาณกสิณในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่มีสอง หาประมาณมิได้ ที่บุคคลผู้หนึ่งจำได้ เป็นยอด สัตว์ทั้งหลาย แม้ผู้มีสัญญาอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนก็มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายแม้มีสัญญาอย่างนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในบ่อเกิดแห่งกสิณ เมื่อหน่ายในบ่อเกิดแห่งกสิณนั้น ย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อภิภายตนะ ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นไฉน คือคนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย ทั้งที่ผิวพรรณดี ทั้งที่มีผิวพรรณทราม ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๑.

คนหนึ่งมีรูปสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกไม่มีประมาณ ทั้งที่มีผิวพรรณดี ทั้งที่มีผิวพรรณทราม ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็น ย่ำยีรูปเหล่านั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๒.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย ทั้งที่มีผิวพรรณดี ทั้งที่มีผิวพรรณทราม ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๓.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกไม่มีประมาณ ทั้งที่มีผิวพรรณดี ทั้งที่มีผิวพรรณทราม ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๔.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว เปรียบเหมือนดอกผักตบเขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว ฉันใด หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงเกลาทั้งสองข้าง เขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว ฉันใด คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น ฉันนั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๕.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเหลือง มีสีเหลือง รัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง เปรียบเหมือนดอกกรรณิการ์เหลือง มีสีเหลือง มีรัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง ฉันใด หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงเกลาทั้งสองข้าง เหลือง มีสีเหลือง มีรัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง ฉันใด คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเหลือง มีสีเหลือง มีรัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง

ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น ฉันนั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการ ๖.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกแดง มีสีแดง รัศมีแดง แสงสว่างแดง เปรียบเหมือนดอกเส้งแดง มีสีแดง รัศมีแดง แสงสว่างแดง ฉันใด หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงเกลาทั้งสองข้าง แดง รัศมีแดง แสงสว่างแดง ฉันใด คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกแดง มีสีแดง มีรัศมีแดง แสงสว่างแดง ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น ฉันนั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๗.

คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกขาว มีสีขาว รัศมีขาว แสงสว่างขาว เปรียบเหมือนดาวประกายพฤกษ์ขาว มีสีขาว มีรัศมีขาว แสงสว่างขาว ฉันใด หรือเปรียบเหมือนผ้าเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงเกลาทั้งสองข้าง ขาว มีสีขาว รัศมีขาว แสงสว่างขาว ฉันใด คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกขาว มีสีขาว รัศมีขาว แสงสว่างขาง ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น ฉันนั้น นี้เป็นอภิภายตนะประการที่ ๘. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อภิภายตนะ ๘ ประการนี้แล บรรดาอภิภายตนะ ๘ ประการนี้ อภิภายตนะประการที่ ๘ คือ คนหนึ่งมีอรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกขาว มีสีขาว มีรัศมีขาว แสงสว่างขาว ก็มีสัญญาอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นย่ำยีรูปเหล่านั้น นี้เป็นเลิศ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายแม้ผู้มีสัญญาอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายแม้มีสัญญาอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้

ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในอภิภายตนะนั้น เมื่อหน่ายในอภิภายตนะนั้น ย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า ๑ ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว ๑ ปฏิบัติสะดวกแต่รู้ได้ช้า ๑ ปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาปฏิปทา ๔ ประการนี้ ปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็วเป็นเลิศ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายแม้ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายแม้ปฏิบัติอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในปฏิปทานั้น เมื่อหน่ายในปฏิปทานั้นย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยสิ่งที่เลวเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นไฉน คือ คนหนึ่งย่อมจำปริตตารมณ์[๑] คนหนึ่งย่อมจำมหัคคตารมณ์[๒] คนหนึ่งย่อมจำอัปปมาณารมณ์[๓] คนหนึ่งย่อมจำอากิญจัญญายตนะ[๔]ว่า หน่อยหนึ่งไม่มี ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๔ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัญญา ๔ ประการนี้ อากิญจัญญายตนะที่คนหนึ่งจำได้ว่าหน่อยหนึ่งไม่มี ดังนี้ เป็นเลิศ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายแม้มีสัญญาอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายแม้ผู้มีสัญญาอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในสัญญานั้น เมื่อ

๑. กามาวจรสัญญา. ๒. รูปาวจรสัญญา. ๓. โลกุตรสัญญา. ๔. อากิญจัญญายตนะ.

หน่ายในสัญญานั้น ย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลาเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาทิฏฐินอกศาสนา ทิฏฐิว่า ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้วไซร้ อัตภาพนี้ไม่พึงมีแก่เรา ถ้าเราจักไม่มีไซร้ ความห่วงในอะไรจักไม่มีแก่เรา ดังนี้ เป็นเลิศ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้มีทิฏฐิอย่างนี้พึงหวังข้อนี้ได้ว่า ความที่ใจไม่ชอบในภพจักไม่มีแก่เขา และความที่ใจชอบในความดับภพจักไม่มีแก่เขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีทิฏฐิอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีทิฏฐิอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในทิฏฐินั้น เมื่อหน่ายในทิฏฐินั้น ย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลาเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งย่อมบัญญัติความหมดจดในสัตว์ผู้สูงสุดมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวงเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่นั้น เลิศกว่าบรรดาสมณพราหมณ์ผู้บัญญัติความหมดจดในสัตว์ผู้สูงสุด สมณพราหมณ์เหล่านั้นรู้ยิ่งแล้วซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น ย่อมแสดงธรรมเพื่อทำให้แจ้งซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายแม้ผู้มีวาทะอย่างนี้แลมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่แท้ ความแปรปรวนมีอยู่แม้แก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีวาทะอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้ง-หลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในเนวสัญญา-นาสัญญายตนะนั้น เมื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัดในสิ่งที่เลิศ จะป่วยกล่าวไปไยในสิ่งที่เลาเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานอันยอดยิ่งในปัจจุบันมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น เพราะรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งผัสสายตนะ ๖ ประการ เลิศกว่าการบัญญัตินิพพานอันยอดยิ่งในปัจจุบันแห่งสมณพราหมณ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งย่อมกล่าวตู่เราผู้มีวาทะอย่างนี้ ผู้กล่าวอย่างนี้ ด้วยคำไม่จริง ด้วยคำเปล่า ด้วยคำเท็จ ด้วยคำไม่เป็นจริงว่า พระสมณโคดมไม่บัญญัติความกำหนดรู้กามทั้งหลาย ไม่บัญญัติความกำหนดรู้รูปทั้งหลาย ไม่บัญญัติความกำหนดรู้เวทนาทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมบัญญัติความกำหนดรู้กามทั้งหลายด้วย ย่อมบัญญัติความกำหนดรู้รูปทั้งหลายด้วย ย่อมบัญญัติความกำหนดรู้เวทนาทั้งหลายด้วย เราเป็นผู้หายหิวแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว ย่อมบัญญัติอนุปาทาปรินิพพานในปัจจุบัน.

จบปฐมโกสลสูตรที่ ๙

อรรถกถาปฐมโกสลสูตรที่ ๙

ปฐมโกสลสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ยาวตา** แปลว่า มีประมาณเท่าใด. บทว่า **กาสีโกสลา** ได้แก่ ชาวแคว้นกาสีและโกศล. บทว่า **อตฺเถว อญฺญถตฺตํ** แปลว่า ความเป็นอย่างอื่นมีอยู่. บทว่า **อตฺถิ วิปริณาโม** แปลว่า แม้ความแปรปรวนมีอยู่. บทว่า **ตสฺมิปิ นิพฺพินฺทติ** ได้แก่ ย่อมระอาในภาวะแม้นั้น ที่ตั้งอยู่ด้วยสมบัติ. บทว่า **อคฺเค วิรชฺชติ** ได้แก่ ย่อมคลายกำหนัด แม้ในภาวะเป็นพระเจ้าโกศลอันเลิศด้วยสมบัติ. บทว่า **ปเวว หีนสฺมึ**

ความว่า จะป่วยกล่าวไปไยในกามคุณ ๕ ของเหล่ามนุษย์นอกนี้ ที่ทรามกว่าอย่างแรกนั้นแล. บทว่า **มโนมยา** แปลว่า อันบังเกิดด้วยใจที่สัมปยุตด้วยฌาน.

บทว่า **พาราณเสยฺยกำ** แปลว่า อันเกิดขึ้นในกรุงพาราณสี. จริงอยู่ ในกรุงพาราณสีนั้น แม้ฝ้ายก็อ่อน กลุ่มเส้นด้ายก็ดี การทอก็ดี ก็ทำกันด้วยความฉลาด แม้น้ำก็สะอาด จืดสนิท. บทว่า **อุภโตภาควิมฏฺฐำ** ได้แก่ ปรากฏว่าเกลี้ยงเกลาทั้ง ๒ หน้า ละมุนละไม สดใส. ตรัสปฏิปทา ๔ คละกันทั้งโลกิยะและโลกุตระ.

บรรดาสัญญาทั้งหลาย **สัญญาที่ ๑** คือ กามาวจรสัญญา **สัญญาที่ ๒** คือ รูปาวจรสัญญา **สัญญาที่ ๓** คือ โลกุตรสัญญา **สัญญาที่ ๔** คือ อากิญจัญญายตนสัญญา. แต่เพราะเหตุที่สัญญานั้นชักมาว่าเป็นยอด มิได้ทรงบัญญัติสัญญาอื่นนอกจากนั้น ฉะนั้น จึงตรัสว่าเลิศ. บทว่า **พาหิรกานำ** ได้แก่ ทิฏฐิที่เป็นไปภายนอกพระศาสนา. บทว่า **โน จสฺสำ โน จ เม สิยา** ความว่า ถ้าเราไม่ได้มีมาแล้วในอดีต แม้ปัจจุบัน อัตภาพนี้ของเรา ก็ไม่พึงมี. บทว่า **ภวิสฺสามิ น เม ภวิสฺสติ** ความว่า แม้ถ้าในอนาคต เราจักไม่มีไซร้ ความกังวลอะไรของเรา ก็จักไม่มี.

บทว่า **อคฺเค วิรชฺชติ** ได้แก่ ย่อมคลายความกำหนัดในอุจเฉททิฏฐิ. จริงอยู่ อุจเฉททิฏฐิ ชื่อว่าเป็นเลิศเพราะเป็นเครื่องเผาพระนิพพานในพระศาสนานี้. บทว่า **ปรมยกฺขวิสุทฺธึ** ได้แก่ ความหมดจดในสัตว์สูงสุด คำนี้เป็นชื่อของเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ. แท้จริง อากิญจัญญายตนะ ชื่อว่าเลิศ เพราะเป็นปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา เนวสัญญานาสัญญายตนะชื่อว่าเลิศ เพราะมีอายุยืนแล.

บทว่า **ปรมทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ** แปลว่า นิพพานอันยอดยิ่งในอัตภาพนี้นี่แล. บทว่า **อนุปาทาวิโมกฺโข** ได้แก่ ความหลุดพ้นแห่งจิต เพราะไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน ๔. คำนี้เป็นชื่อของพระอรหัต. บทว่า **ปริญฺญํ** ได้แก่ การก้าวล่วง. ในคำนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติการกำหนดรู้กามทั้งหลายด้วยปฐมฌาน ทรงบัญญัติการกำหนดรู้รูปทั้งหลาย ด้วยอรูปาวจรฌานทั้งหลาย ทรงบัญญัติการกำหนดรู้เวทนาทั้งหลายด้วยอนุปาทาปรินิพพาน. ก็พระนิพพาน ชื่อว่ากำหนดรู้เวทนาทั้งหลาย เพราะละเวทนาได้หมด. บทว่า อนุปาทาปรินิพฺพานํ ได้แก่ อปัจจยปรินิพพาน นิพพานที่หาปัจจัยมิได้. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสพระสูตรนี้ ทรงเห็นภิกษุ ๕๐๐ รูป อยากสึก จึงตรัสเพื่อบรรเทาความอยากสึกของภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุแม้เหล่านั้น บรรเทาความอยากสึกได้แล้ว ชำระญาณตามกระแสเทศนา ก็เป็นโสดาบัน ต่อมา เจริญวิปัสสนา ก็บรรลุพระอรหัตแล.

จบอรรถกถาปฐมโกสลสูตรที่ ๙

๑๐. ทุติยโกสลสูตร
ว่าด้วยพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงนอบน้อมต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๓๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับจากการรบชนะสงครามมาแล้ว มีพระราชประสงค์อันได้แล้ว ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จ

ไปยังอาราม เสด็จไปโดยพระราชยานเท่าที่ยานจะไปได้ เสด็จลงจากยานแล้ว เสด็จไปด้วยพระบาทเข้าไปสู่อาราม.

ก็โดยสมัยนั้น ภิกษุมากรูปเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นแล้วได้ตรัสถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ในที่ไหนหนอ ด้วยว่าดิฉันประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ขอถวายพระพร ขอมหาบพิตรจงเงียบเสียงเสด็จเข้าไปยังพระวิหารซึ่งมีประตูปิดนั้นแล้ว ไม่รีบด่วน เสด็จเข้าไปยังระเบียง ทรงกระแอม ทรงเคาะอกเลาประตูเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงเปิดประตูรับ ขอถวายพระพร ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเงียบเสียง เสด็จเข้าไปยังวิหารที่มีประตูปิดนั้น ครั้นแล้วมิได้ทรงรีบด่วน เสด็จเข้าไปยังระเบียงแล้ว ทรงกระแอม ทรงเคาะอกเลาประตู พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดประตูรับ ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปสู่วิหาร ซบพระเศียรลงที่พระบาททั้งคู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจุ๊บพระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง และทรงประกาศพระนามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงเห็นอำนาจประโยชน์อะไรเล่า จึงทรงทำความนบนอบอย่างยิ่ง มอบถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในสรีระนี้.

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นความกตัญญูกตเวที จึงทำความนบนอบอย่างยิ่ง ถวายความนับถือ

อันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก ทรงยังชนหมู่มากให้ดำรงอยู่ในอริยญาย-ธรรม คือ ความเป็นผู้มีกัลยาณธรรม ความเป็นผู้มีกุศลธรรม ข้าแต่พระ-องค์ผู้เจริญ หม่อมอันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อม อย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มี-พระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้มีศีล มีศีลอันเจริญ มีศีลอันประเสริฐ มีศีลเป็นกุศล ทรงเป็นผู้ประกอบแล้วด้วยกุศลศีล ข้าแต่พระองค์เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบ-น้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระ-มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ทรงเสพเสนาสนะอันสงัดซึ่งตั้งอยู่แนวป่า ตลอดกาลนาน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่าง ยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบ น้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า .

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี ทรงเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกถาเป็นเครื่องขัดเกลาอย่างยิ่ง เป็นที่สบายแห่งการเที่ยวไปแห่งจิต คือ อัปปิจฉกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวก-กถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปัญญากถา วิมุตติญาณทัสสนกถา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถือประ-กอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมาก

บ้างว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุเพียงเท่านี้ ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็เป็นผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุเพียงเท่านี้ ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ ทรงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประการด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ย่อมทรงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ย่อมทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ย่อมทรงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้

แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตา เห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยพระปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ข้าพระองค์เห็นอำนาจประโยชน์แม้นี้แล จึงทำความนอบน้อมอย่างยิ่ง ถวายความนับถืออันประกอบด้วยเมตตาเห็นปานนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเป็นผู้มีกิจมาก มีกรณียะมาก ขอถวายบังคมลาไป ณ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร ขอมหาบพิตรทรงสำคัญกาลอันควรในบัดนี้เถิด ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกขึ้นจากอาสน์ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำประทักษิณแล้ว เสด็จกลับไป.

จบทุติยโกสลสูตรที่ ๑๐

จบมหาวรรคที่ ๓

อรรถกถาทุติยโกสลสูตรที่ ๑๐

ทุติยโกสลสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุยฺโยธิกาย นิวตฺโต โหติ** ความว่า เสด็จกลับจากการรบ. บทว่า **ลทฺธาธิปฺปาโย** ความว่า ได้ยินว่า พระเจ้ามหาโกศล เมื่อถวายพระธิดาแก่พระเจ้าพิมพิสาร ก็พระราชทานหมู่บ้านกาสีคาม ซึ่งมีรายได้จำนวนหนึ่งแสน ระหว่างแคว้นของพระราชาทั้งสองแก่พระธิดา. เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระชนกแล้ว แม้พระมารดาของพระองค์

ไม่นานนักก็ทิวงคตด้วยความเศร้าโศกเหตุวิปโยคถึงพระราชสวามี. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระชนกชนนี กาสีคามก็ควรตกเป็นสมบัติของพระบิดาเรา จึงทรงสร้างหอรบเพื่อต้องการกาสีคามนั้น. ดังนั้น เพื่อประสงค์หมู่บ้านนั้น พระเจ้าลุงและพระเจ้าหลาน ทั้งสองพระองค์ จึงทรงยกจตุรคินีเสนากองทัพ ๒ เหล่าออกรบกัน . ในสงครามนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพ่ายแพ้ ๒ ครั้ง จึงเสด็จกลับเข้าพระนคร ครั้งที่ ๓ ทรงดำริว่า เราจะพึงชนะได้อย่างไรหนอ ทรงรู้อาการที่ควรรบด้วยวิธีสอดแนม. จึงทรงแสดงกองทัพล้อมทั้งสองข้างจับพระเจ้าอชาตศัตรูไว้ได้ในทันที จึงทรงได้ชื่อว่า ทรงสมพระประสงค์ เพราะทรงได้ชัยชนะสมประสงค์.

บทว่า **เยนาราโม เตน ปายาสิ** ความว่า ทรงให้ตั้งค่ายฉลองชัยนอกพระนคร ทรงพระดำริว่า ชาวพระนครประดับประดาพระนครอยู่เพียงใด เราจักถวายบังคมพระศาสดาเพียงนั้น ก็ตั้งแต่เวลาที่เข้าพระนครแล้วก็จะเนิ่นช้า ทรงมีหมู่อำมาตย์แวดล้อม แล้วเสด็จไปทางพระอาราม แล้วเสด็จเข้าไปยังพระอาราม. ถามว่า เสด็จเข้าไปเวลาไร ตอบว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ ผู้กลับจากบิณฑบาตเสด็จเข้าพระคันธกุฎี และเมื่อภิกษุสงฆ์รับพระโอวาทแล้ว เข้าไปยังที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันของตน ๆ.

บทว่า **จงฺกมนฺติ** ถามว่า ภิกษุทั้งหลายกำลังจงกรมกันในเวลานั้นเพราะเหตุไร. ตอบว่า ภิกษุเหล่านั้นจงกรมกันเวลากลางวัน เพื่อบรรเทาถีนมิทธะความง่วงเหงาหาวนอน ซึ่งมีการฉันโภชนะอันประณีตเป็นปัจจัย. จริงอยู่ เหล่าภิกษุเช่นนั้นจงกรมภายหลังฉันอาหารอาบน้ำ

ชำระทั่วตัวแล้ว จึงนั่งกระทำสมณธรรม จิตจึงจะมีอารมณ์เป็นอันเดียว. บทว่า **เยน เต ภิกฺขู** ความว่า นัยว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ทรงดำริว่า พระสุคตประทับอยู่ไหน เสด็จมาตรวจดูทั่วบริเวณด้วยมีพระประสงค์จะเข้าไปทูลถาม ทอดพระเนตรเห็นเหล่าภิกษุผู้ถือบังสุกุลิกธุดงค์กำลังจงกรม ณ ที่จงกรมใหญ่ เหมือนช้างในป่า จึงเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น. ท่านหมายเอาข้อนั้นจึงกล่าวคำนี้ไว้.

บทว่า **ทสฺสนกามา** แปลว่า ต้องการจะเฝ้า. ภิกษุทั้งหลายหมายเอาพระคันธกุฎี จึงกล่าวว่า **วิหาโร** พระวิหาร. บทว่า **อตรมาโน** แปลว่า ไม่รีบด่วน อธิบายว่า ค่อยๆ วางพระบาทลงบนที่พอควรแก่พระบาท มิให้ทรายอันเปรียบด้วยแก้วมุกดา หรือเถ้าย่างทรายอันเรียบเสมอกันดีต้องเสียหาย. บทว่า **อาพินฺทุ** ได้แก่ ระเบียง. บทว่า **อคฺคฬํ** ได้แก่ บานประตู บทว่า **อุกฺกาสิตฺวา** แปลว่า ทำเสียงกระแอม. บทว่า **อาโกเฏหิ** ท่านอธิบายว่า เอาปลายเล็บเคาะค่อย ๆ ใกล้ ๆ ช่องดาลนิดหน่อย. เขาว่าพวกอมนุษย์เคาะประตูสูงเกินไป พวกทีฆชาติ [เช่นงู] เคาะต่ำเกินไป พระเจ้าปเสนทิโกสลเคาะอย่างนั้น พึงทรงเคาะตรงกลางใกล้ช่องดาล เพราะฉะนั้น อาจารย์บางพวกแสดงกล่าวว่านี้เป็นธรรมเนียมการเคาะประตู.

บทว่า **วิวริ ภควา ทฺวารํ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่เสด็จลุกขึ้นไปเปิดพระทวาร แต่ทรงเหยียบพระหัตถ์ตรัสว่า เปิดได้. แต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า เมื่อพระองค์ให้ทานมาหลายโกฏิกัป ไม่เคยทำงานเปิดประตูด้วยมือตนเอง พระทวารเปิดเอง แต่เพราะเหตุที่พระทวารนั้นเปิดด้วยพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนั้น จึงควรกล่าวว่า **วิวริ ภควา ทฺวาร** พระผู้มีพระภาคเจ้า (มิได้เสด็จลุกขึ้นไป) ทรงเปิดพระทวาร.

บทว่า **เมตฺตูปหารึ** ได้แก่ การน้อมเข้าไปทางกายและวาจาอันประกอบด้วยเมตตา. บทว่า กตญฺญุตๆ ความว่า ก็พระราชาพระองค์นี้ แต่ก่อนทรงมีพระสรีระอ้วน เสวยข้าวสุกทะนานหนึ่ง. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานโอวาทแก่ท้าวเธออย่างนี้ว่า.

มนุชสฺส สทา สติมโต มตฺตๆ ชานโต ลทฺธโภชเน
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา สณิกๆ ชีรติ อายุปาลยๆ
คนผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้
แล้ว เขาก็มีเวทนาเบาบาง อาหารที่บริโภค ก็ค่อย ๆ
ย่อย รักษาอายุไว้ได้.

ท้าวเธอตั้งอยู่ในพระโอวาทนี้ ลดอาหารทีละน้อย ๆ ทุก ๆ วัน จนคงที่อยู่ ตรงที่มีข้าวสุกหนึ่งทะนานเป็นอย่างสูงมาโดยลำดับ แม้พระวรกายของท้าวเธอก็เบามั่นคง ท้าวเธอทรงหมายเอาอุปการะที่พระผู้มีพระภาค-เจ้าทรงกระทำแล้วนั้นจึงกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เห็นความกตัญญูกตเวทีแล. บทว่า **อริยณาเย** ได้แก่ มรรคพร้อมกับวิปัสสนา. บทว่า **พุทฺธสีโล** ได้แก่ ผู้มีศีลอันจำเริญ. บทว่า **อริยสีโล** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศีลอันมิใช่ของปุถุชน. บทว่า **กุสลสีโล** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศีลทั้งหลายอันไม่มีโทษ. บทว่า **อารญฺญโก** ความว่า ท้าวเธอเมื่อทรงแสดงว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เกิดก็เกิดในป่า แม้ตรัสรู้ก็ตรัสรู้ในป่า แม้อยู่ในพระคันธกุฎีเฉกเช่นเทพวิมาน ก็ประทับอยู่ในป่าเหมือนกัน จึงกราบทูลอย่างนี้. คำที่เหลือในทุก ๆ บท มีข้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยโกสลสูตรที่ ๑๐

จบมหาวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สีหสูตร ๒. อธิมุตติสูตร ๓. กายสูตร ๔. จุนทสูตร ๕. กสิณสูตร ๖. กาลีสูตร ๗. ปฐมมหาปัญหาสูตร ๘. ทุติยมหา-ปัญหาสูตร ๙. ปฐมโกสลสูตร ๑๐. ทุติยโกสลสูตร.

อุปาลิวรรคที่ ๔

๑. ปฐมอุปาลิสูตร

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยประโยชน์ ๑๐ ประการ ทรงบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาติโมกข์

[๓๑] ... ครั้งนั้นแล ท่านพระอุบาลีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตทรงอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไรหนอแล จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนอุบาลี ตถาคตอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการแล จึงบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย. ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เพื่อความตั้งอยู่ด้วยดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความอยู่สำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะทั้งหลายอันเป็นไปในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันเป็นไปในสัมปรายภพ ๑ เพื่อความเลื่อมใสแห่งบุคคลทั้งหลายผู้ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเจริญยิ่งแห่งความเลื่อมใสของบุคคลทั้งหลายผู้เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม ๑ เพื่ออนุเคราะห์วินัย ๑ ดูก่อนอุบาลี ตถาคตอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการนี้แล จึงบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย.

จบปฐมอุปาลิสูตรที่ ๑

อุปาลิวรรคที่ ๔

อรรถกถาปฐมอุปาลิสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๔ อุปาลิสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ชื่อว่า **สงฺฆสุฏฺฐุตาย** ได้แก่ ความที่สงฆ์รับว่าดี คือความที่สงฆ์รับรองด้วยคำที่น่ารักว่า **สุฏฺฐุ ภนฺเต** ดีละ ข้าพเจ้าข้า เหมือนในอนาคตสถานว่า **สุฏฺฐุ เทว** ดีละเทวะ. ก็สงฆ์ใดรับรองพระดำรัสของพระตถาคตอันนั้นย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่สงฆ์นั้นตลอดกาล เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ก็เพื่อสงฆ์รับรองด้วยคำที่น่ารักว่า **สุฏฺฐุ ภนฺเต** ดีละพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงโทษในการไม่รับรอง และอานิสงส์ในการรับรองแล้ว เมื่อทรงกระทำให้แจ่มแจ้งข้อความนี้ว่า มิได้ทรงถืออำนาจโดยพลการ จึงตรัสว่า **สงฺฆสุฏฺฐุตาย**. บทว่า **สงฺฆผาสุตาย** ได้แก่ เพื่อความผาสุก เพื่อความมีชีวิตร่วมกันแห่งสงฆ์ อธิบายว่า เพื่อประโยชน์แก่การอยู่เป็นสุข.

บทว่า **ทุมฺมงฺกูนํ นิคฺคหาย** ความว่า บุคคลผู้ทุศีล ชื่อว่าผู้เก้อยาก. คนเหล่าใด แม้ถูกเขาทำให้ถึงความเก้อเขิน ก็ไม่ทุกข์ร้อน หรือกระทำการล่วงละเมิดสิกขาบท หรือทำแล้วก็ไม่ละอาย เพื่อประโยชน์แก่การข่มบุคคลเหล่านั้น. จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น เมื่อสิกขาบทมีอยู่ ก็จักเบียดเบียนสงฆ์ว่า พวกท่านเห็นอะไร ได้ยินอะไร พวกผมทำอะไร พวกท่านจึงยกอาบัติอันไหน ในวัตถุอันไหนขึ้นมาข่มพวกผม ก็เมื่อสิกขาบทมีอยู่ สงฆ์จักแสดงสิกขาบทแก่ภิกษุเหล่านั้นข่มโดยสหธรรม ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า **ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย** เพื่อข่มบุคคล

ผู้เก้อยาก. บทว่า **เปสลานำ** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ผาสุกของเหล่าภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก. จริงอยู่ ภิกษุผู้ศีลเป็นที่รัก ไม่รู้ข้อที่ควรทำและไม่ควรทำ ข้อที่มีโทษและไม่มีโทษและขอบเขต พยายามทำไตรสิกขาให้บริบูรณ์ย่อมลำบาก แก่ภิกษุเหล่านั้นรู้ข้อที่มีโทษและไม่มีโทษและขอบเขต พยายามทำไตรสิกขาให้บริบูรณ์ย่อมไม่ลำบาก ด้วยเหตุนั้น การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขแห่งภิกษุเหล่านั้น หรือการข่มบุคคลผู้เก้อยากนั่นแหละเป็นการอยู่เป็นสุขแห่งภิกษุเหล่านั้น อาศัยบุคคลผู้เก้อยาก อุโบสถและปวารณาก็ตั้งอยู่ไม่ได้ สังฆกรรมก็เป็นไปไม่ได้ ไม่มีความสามัคคีกัน ภิกษุทั้งหลายที่มีอารมณ์มาก ก็ประกอบอุเทศเป็นต้นไม่ได้ ต่อเมื่อบุคคลผู้ทุศีลถูกข่มเสียแล้ว อุปัทวะนี้แม้ทั้งหมดก็ไม่มี แต่นั้นภิกษุผู้น่ารักย่อมละผาสุก. ในคำว่า **เปสลานำ ภิกฺขูนำ ผาสุวิหาราย** นี้ พึงทรามความสองส่วน ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **ทิฏฺฐธมฺมิกานำ อาสวานำ สำ วราย** ความว่า ทุกข์พิเศษมีการประหารด้วยฝ่ามือ ประหารด้วยท่อนไม้ ประหารด้วยศัสตรา ตัดมือตัดเท้า เสื่อมเกียรติ เสื่อมยศ และความร้อนใจ เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่สังวร พึงถึงในอัตภาพนั้นเท่านั้น ชื่อว่าอาสวะที่เป็นในปัจจุบัน เพื่อป้องกันปิดกั้น คือสกัดทางมาแห่งอาสวะที่เป็นไปในปัจจุบันนั้น. บทว่า **สมฺปรายิกานำ** ความว่า ทุกข์พิเศษอันมีบาปกรรมที่ทำแล้วเป็นมูล อันผู้ตั้งอยู่ในความไม่สังวร พึงถึงในอบาย มีนรกเป็นต้น ในภพภายหน้า ชื่อว่าอาสวะที่เป็นในภายหน้า เพื่อประโยชน์แก่การระงับอาสวะที่เป็นไปในภายภาคหน้าเหล่านั้น.

บทว่า **อปฺปสนฺนานํ** ความว่า เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบท มนุษย์แม้เหล่าใดที่เป็นบัณฑิตที่ยังไม่เลื่อมใส รู้การบัญญัติสิกขาบท หรือเห็นภิกษุปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ มนุษย์เหล่านี้ย่อมถึงความเลื่อมใสว่า สมณะเหล่านี้งดเว้นจากฐานที่ตั้งแห่งความรักความโกรธความหลงแห่งมหาชนในโลกอยู่ ชื่อว่ากระทำกิจที่ทำได้ยากหนอ เห็นคัมภีร์ในพระวินัยปิฎกก็เลื่อมใส เหมือนกตเวทิพราหมณ์ผู้มิจฉาทิฏฐิ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย** เพื่อความเลื่อมใสแห่งบุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใส.

บทว่า **ปสนฺนานํ** ความว่า กุลบุตรแม้เหล่าใดเลื่อมใสในพระศาสนาแล้ว กุลบุตรแม้เหล่านั้นรู้การบัญญัติสิกขาบท หรือเห็นภิกษุปฏิบัติตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ย่อมเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไปว่า โด พระผู้เป็นเจ้าที่ฉันหนเดียว รักษาพรหมจริยสังวรจนตลอดชีวิต ชื่อว่ากระทำกิจที่ทำได้ยากหนอ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **ปสนฺนานํ ภิยฺโยภาวาย** เพื่อความเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว.

บทว่า **สทฺธมฺมฏฺฐิติยา** ความว่า สัทธรรมมี ๓ อย่าง คือ ปริยัตติสัทธรรม ปฏิปัตติสัทธรรม อธิคมสัทธรรม. บรรดาสัทธรรม ๓ อย่างนั้น พุทธวจนะแม้ทั้งสิ้น ชื่อว่า **ปริยัตติสัทธรรม** สัทธรรมนี้คือธุองค์คุณ ๑๓ จาริตศีล วาริตศีล สมาธิ วิปัสสนา ชื่อว่า **ปฏิปัตติสัทธรรม**. โลกุตรธรรม ๙ ชื่อว่า **อธิคมสัทธรรม**. สัทธรรมนั้นแม้ทั้งหมด เพราะเหตุที่เมื่อมีบัญญัติสิกขาบท ภิกษุทั้งหลายย่อมเรียนสิกขาบท วิภังค์แห่งสิกบทนั้น และพระพุทธวจนะอื่น เพื่อส่องความสิกขาบทและวิภังค์นั้น และเมื่อปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ บำเพ็ญข้อปฏิบัติย่อมบรรลุโลกุตรธรรมพี่พึงบรรลุด้วยข้อปฏิบัติ ฉะนั้น พระสัทธรรมจึง

ดำรงอยู่ยั่งยืนเพราะการบัญญัติสิกขาบท ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **สทฺธมฺมฏฺฐิติยา** เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม.

บทว่า **วินยานุคฺคหาย** ความว่า เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบท ก็เป็นอันอนุเคราะห์อุปถัมภ์ค้ำชูวินัย แม้ทั้ง ๔ อย่าง คือ สังวรวินัย ปหานวินัย สมถวินัย บัญญัติวินัย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **วินยา-นุคฺคหาย** เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย.

จบอรรถกถาปฐมอุปาลิสูตรที่ ๑

๒. ทุติยอุปาลิสูตร
ว่าด้วยการหยุดสวดปาติโมกข์ ๑๐ ประการ

อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การหยุดสวดปาติโมกข์มีกี่ประการ พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี การหยุดสวดปาติโมกข์มี ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้ต้องปาราชิกนั่งอยู่ในบริษัทนั้น ๑ กถาปรารภปาราชิก เป็นเรื่องยังทำค้างอยู่ ๑ อนุปสัมบันนั่งอยู่ในบริษัทนั้น ๑ กถาปรารภอนุปสัมบัน เป็นเรื่องยังทำค้างอยู่ ๑ ผู้บอกลาสิกขานั่งอยู่ในบริษัทนั้น ๑ กถาปรารภผู้บอกลาสิกขา เป็นเรื่องยังทำค้างอยู่ ๑ บัณเฑาะก์นั่งอยู่ในบริษัทนั้น ๑ กถาปรารภบัณเฑาะก์ เป็นเรื่องยังทำค้างอยู่ ๑ ผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณีนั่งอยู่ในบริษัทนั้น ๑ กถาปรารภผู้ประทุษ-ร้ายภิกษุณี เป็นเรื่องยังทำค้างอยู่ ๑ ดูก่อนอุบาลี การหยุดสวดปาติโมกข์มี ๑๐ ประการนี้แล.

จบทุติยอุปาลิสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยอุปลิสูตรที่ ๒

ทุติยอุปาลิสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปาราชิโก** ได้แก่ ผู้ต้องอาบัติปาราชิก. บทว่า **ปาราชิกกถา วิปฺปกตา โหติ** ความว่า เรื่องอย่างนี้ว่า บุคคลชื่อโน้นต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ เป็นอันเริ่มไว้แล้วยังไม่จบ ในบททั้งปวงก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาทุติยอุปาลิสูตรที่ ๒

๓. อุพพาหสูตร
ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้รื้อฟื้นอธิกรณ์

[๓๒] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอแล สงฆ์พึงสมมติเพื่อให้เป็นผู้รื้อฟื้นอธิกรณ์.

พ. ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบธรรม ๑๐ ประการแล สงฆ์พึงสมมติเพื่อให้เป็นผู้รื้อฟื้นอธิกรณ์ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้สดับมาก ทรงไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ ปาติโมกข์ทั้งสองเป็นอุเทศอันภิกษุนั้นจำดีแล้ว จำแนกดีแล้ว กล่าวดีแล้วโดยพิสดาร วินิจฉัยดีแล้วโดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ ๑ อนึ่ง ภิกษุนั้น

เป็นผู้เคร่งครัดในวินัยไม่ง่อนแง่น ๑ เป็นผู้สามารถเพื่ออันยังอยู่คู่ความทั้งสองฝ่ายให้ยินยอม ให้ตรวจดู ให้เห็นเหตุผล ให้เลื่อมใสได้ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการยังอธิกรณ์อันเกิดขึ้นให้ระงับ ๑ รู้อธิกรณ์ ๑ รู้เหตุเป็นที่เกิดขึ้นแห่งอธิกรณ์ ๑ รู้ความดับแห่งอธิกรณ์ ๑ รู้ทางปฏิบัติเป็นเครื่องถึงความดับอธิกรณ์ ๑ ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล สงฆ์พึงสมมติเพื่อให้เป็นผู้รื้อฟื้นอธิกรณ์.

จบอุพพาหสูตรที่ ๓

อรรถกถาอุพพาหสูตรที่ ๓

อุพพาหสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุพฺพาหิกาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การชักขึ้นยกขึ้นไว้เพื่อระงับอธิกรณ์ที่มาถึงแล้ว. บทว่า **วินเย โข ปน ฐิโต โหติ** ได้แก่ เป็นผู้ตั้งอยู่ในลักษณะแห่งวินัย. บทว่า **อสํ หิโร** ได้แก่ ไม่ละทิ้งลัทธิของตนด้วยเหตุเพียงคำพูดของบุคคลอื่น. บทว่า **ปฏิพโล** ได้แก่ ประกอบด้วยกำลังกายบ้าง กำลังความรู้บ้าง. บทว่า **สญฺญาเปตุ** ได้แก่ ให้ยินยอม. บทว่า **นิชฺฌาเปตุ** ได้แก่ ให้เพ่งดู. บทว่า **เปกฺขาตุ** ได้แก่ ให้เห็น. บทว่า **ปสาเทตุ** ได้แก่ กระทำให้เกิดความเลื่อมใสเอง. บทว่า **อธิกรณ** ได้แก่ อธิกรณ์ ๔ มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น. บทว่า **อธิกรณสมุทยํ** ได้แก่ เหตุเกิดอธิกรณ์มีมูลวิวาทเป็นต้น. บทว่า **อธิกรณนิโรธ** ได้แก่ ระงับอธิกรณ์. บทว่า **อธิกรณนิโรธคามินีปฏิปทำ** ได้แก่ อธิกรณสมถะ ๗ อย่าง.

จบอรรถกถาอุพพาหสูตรที่ ๓

๔. อุปสัมปทาสูตร

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ พึงให้กุลบุตรอุปสมบท

[๓๓] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไร หนอแล พึงให้กุลบุตรอุปสมบท.

พ. ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการแล พึงให้กุลบุตรอุปสมบท ๑๐ ประการเป็นไฉน คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้สดับมาก ทรงไว้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ ปาติโมกข์เป็นอุเทศอันภิกษุนั้นจำดีแล้ว จำแนกดีแล้ว ให้เป็นไปดีแล้ว โดยพิสดาร วินิจฉัยดีแล้วโดยสูตรโดยอนุพยัญชนะ ๑ ภิกษุนั้นเป็นผู้สามารถเพื่ออุปัฏฐากเองหรือเพื่อให้ผู้อื่นอุปัฏฐากซึ่งสัทธิวิหาริกผู้เป็นไข้ ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อระงับเองหรือให้ผู้อื่นระงับความไม่ยินดียิ่ง (ของสัทธิวิหาริก) ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อบรรเทาความรำคาญอันเกิดขึ้นแล้วได้โดยธรรม ๑ เป็นผู้สามารถเปลื้องความเห็นผิดอันเกิดขึ้นแล้วโดยธรรม ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานในอธิศีล ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานให้อธิจิต ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานในอธิปัญญา ๑ ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้เลย พึงให้กุลบุตรอุปสมบท.

จนอุปสัมปทาสูตรที่ ๔

อรรถกถาอุปสัมปทาสูตรที่ ๔

อุปสัมปทาสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อนภิรตึ** ได้แก่ ความเป็นผู้กระสัน. บทว่า **วูปกาเสตุ** ได้แก่ กำจัด. บทว่า **อธิสีเล** ได้แก่ ศีลสูงสุด. แม้ในจิตและปัญญาก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาอุปสัมปทาสูตรที่ ๔

๕. นิสสยสูตร[๑]

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการถึงให้นิสัย

[๓๔] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอแล พึงให้นิสัย. ฯลฯ

จบนิสสยสูตรที่ ๕

๖. สามเณรสูตร[๒]

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ พึงให้สามเณรอุปัฏฐาก

อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอแล พึงให้สามเณรอุปัฏฐาก.

พ. ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการแล พึงให้สามเณรอุปัฏฐาก ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท

๑-๒. สูตรที่ ๕-๖ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ทั้งหลาย ๑ เป็นพหูสุต. ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ๑ ปาติโมกข์เป็นอุเทศอันภิกษุนั้นเรียนดีแล้ว ฯลฯ ๑ ภิกษุนั้นเป็นผู้สามารถเพื่ออุปัฏฐากเอง หรือเพื่อให้ผู้อื่นอุปัฏฐากซึ่งสัทธิวิหาริกผู้เป็นไข้ ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อระงับเองหรือเพื่อให้ผู้อื่นช่วยระงับซึ่งความไม่ยินดียิ่ง ๑ เป็นผู้สามารถบรรเทาความรำคาญที่เกิดขึ้นแล้วโดยธรรม ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อเปลื้องความเห็นผิดที่เกิดขึ้นแล้วโดยธรรม ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานในอธิศีล ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานในอธิจิต ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้สมาทานในอธิปัญญา ๑ ดูก่อนอุบาลี ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล พึงให้สามเณรอุปัฏฐาก.

จบสามเณรสูตรที่ ๖

๗. อุปาลิสังฆเภทสูตร

ว่าด้วยวัตถุ ๑๐ ประการที่ทำให้สงฆ์แตกกัน

[๓๕] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า **สังฆเภท สังฆเภท** ดังนี้ สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล.

พ. ดูก่อนอุบาลี ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าเป็นวินัย ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่เป็นวินัย ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ไม่ได้บอกไว้ว่า ตถาคตกล่าวไว้บอกไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตกล่าวไว้บอกไว้ว่า ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ไม่ได้บอกไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่เคยประพฤติมาว่า ตถาคตเคยประพฤติมา ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตเคยประพฤติมาว่า ตถาคตไม่เคย

ประพฤติมา ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่บัญญัติไว้ว่า ตถาคตบัญญัติไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่บัญญัติไว้ ๑ ภิกษุเหล่านั้น ย่อมทอดทิ้งกัน แยกจากกัน ทำสังฆกรรมแยกกัน สวดปติโมกข์แยกจากกัน ด้วยวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ดูก่อนอุบาลี สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

จบอุปาลิสังฆเภทสูตรที่ ๗

อรรถกถาอุปาลิสังฆเภทสูตรที่ ๗

อุปาลิสังฆเภทสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วตฺถูหิ** ได้แก่ เหตุทั้งหลาย. บทว่า **อวกสฺสนฺติ** ได้แก่ คร่าออกไป ทอดทิ้งไป แยกจากกัน ซึ่งบริษัทไว้ส่วนหนึ่ง. บทว่า **ปวกสฺสนฺติ** ได้แก่ คร่าออกไปแล้วขับไล่ไป. บทว่า **อาเวนิกกมฺมานิ กโรนฺติ** ได้แก่ทำสังฆกรรมแยกกัน .

จบอรรถกถาอุปาลิสังฆเภทสูตรที่ ๗

๘. อุปาลิสามัคคีสูตร[๑]

ว่าด้วยวัตถุ ๑๐ ประการ ที่ทำให้สงฆ์พร้อมเพรียงกัน

[๓๖] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า สังฆสามัคคี สังฆสามัคคี ดังนี้ สงฆ์จะเป็นผู้พร้อมเพรียงกันด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล.

พ. ดูก่อนอุบาลี ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม ๑ ย่อม

๑. ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

แสดงสิ่งที่ไม่เป็นวินัยว่าไม่เป็นวินัย ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นวินัยว่าเป็นวินัย ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ไม่ได้บอกไว้ว่า ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ไม่ได้บอกไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตกล่าวไว้บอกไว้ว่า ตถาคตกล่าวไว้บอกไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่เคยประพฤติมาว่า ตถาคตไม่เคยประพฤติ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตเคยประพฤติมาว่า ตถาคตเคยประพฤติมา ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ๑ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้ว่า ตถาคตบัญญัติไว้ ๑ ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่ทอดทิ้งกัน ไม่แยกจากกัน ไม่ทำสังฆกรรมแยกจากกัน ไม่สวดปาฏิโมกข์แยกจากกัน ด้วยวัตถุ ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อนอุบาลี สงฆ์ย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

จบอุปาลิสามัคคีสูตรที่ ๘

๙. อานันทสังฆเภทสูตร

ว่าด้วยผู้ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันย่อมเสวยผลในนรกตลอดกัปหนึ่ง

[๓๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า **สังฆเภท สังฆเภท** ดังนี้ สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่า ไม่ใช่ธรรม... ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตบัญญัติไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ภิกษุเหล่านั้น

ย่อมทอดทิ้งกัน ย่อมแยกจากกัน ย่อมทำสังฆกรรมแยกกัน สวดปาติ-โมกข์แยกจากกัน ด้วยวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ดูก่อนอานนท์ สงฆ์จะเป็นผู้แตกต่างกันด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

[๓๘] อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุคคลผู้ที่ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน จะประสพผลอะไร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอานนท์ บุคคลผู้ที่ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันนั้น จะประสพผลอันเผ็ดร้อนซึ่งตั้งอยู่ตลอดกัปหนึ่ง.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ผลอันเผ็ดร้อนซึ่งตั้งอยู่ตลอดกัปหนึ่งคืออะไร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอานนท์ บุคคลผู้ที่ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันนั้น จะเสวยผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง.

บุคคลผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ยินดีแล้วในการแตกแยก ตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้เข้าถึงอบาย เข้าถึงนรก ตั้งอยู่ในนรกนั้นตลอดกัปหนึ่ง ย่อมพลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมเสวยกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง เพราะทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันให้แตกกัน.

จบอานันทสังฆเภทสูตรที่ ๙

อรรถกถาอานันทสังฆเภทสูตรที่ ๙

อานันทสังฆเภทสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กปฺปฏฺฐิยํ** ได้แก่ เหตุแห่งการตั้งอยู่ในนรกตลอดอายุกัป. บทว่า **กิพฺพิสํ ปสวติ** ความว่า ย่อมได้วิบากแห่งบาป. บทว่า **อาปายิโก** ได้แก่ ไปสู่อบาย. บทว่า **เนรยิโก** ได้แก่ เกิดในนรก. บทว่า **วคฺครโต**

ได้แก่ ยินดีในความแตกกัน. บทว่า **โยคกฺเขมโต ธ สติ** ได้แก่ พลาดจากพระอรหัตอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ.

จบอรรถกถาอานันทสังฆเภทสูตรที่ ๙

๑๐. อานันทสังฆสามัคคีสูตร

ว่าด้วยผู้สมานสงฆ์ผู้แตกกันย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัป

[๓๙] ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า **สังฆสามัคคี สังฆสามัคคี** ดังนี้ สงฆ์จะเป็นผู้พร้อมเพรียงกันด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม... ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้ ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่ทอดทิ้งกัน ไม่แยกจากกัน ไม่ทำสังฆกรรมแยกกัน ไม่สวดปาติโมกข์แยกกัน ด้วยวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ดูก่อนอานนท์ สงฆ์ย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกันด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

[๔๐] อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุคคลผู้สมานสงฆ์ผู้แตกกันแล้วให้พร้อมเพรียงกัน จะประสบผลอะไร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอานนท์ บุคคลผู้ที่ทำสงฆ์ผู้แตกกันแล้วให้พร้อมเพรียงกันนั้น จะประสบบุญอันประเสริฐ.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุญอันประเสริฐคืออะไร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอานนท์ บุคคลผู้สมานสงฆ์ผู้แตกกันแล้วให้พร้อมเพรียงกันนั้นจะบันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัปหนึ่ง.

ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดความสุข และบุคคลผู้อนุเคราะห์สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันแล้ว ผู้ยินดีแล้วในความพร้อมเพรียงกัน ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่พลาดจากธรรม เป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกัปหนึ่ง เพราะสมานสงฆ์ให้พร้อมเพรียงกัน.

จบอานันทสังฆสามัคคีสูตรที่ ๑๐

จบอุปาลิวรรคที่ ๔

อรรถกถาอานันทสังฆสามัคคีสูตรที่ ๑๐

อานันทสังฆสามัคคีสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อนุคฺคโห** ได้แก่ ความสงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน. คำที่เหลือทุกแห่งมีความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาอานันทสังฆสามัคคีสูตรที่ ๑๐

จบอุปาลิวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอุปาลิสูตร ๒. ทุติยอุปาลิสูตร ๓. อุพพาหสูตร ๔. อุปสัมปทาสูตร ๕. นิสสยสูตร ๖. สามเณรสูตร ๗. อุปาลิสังฆเภทสูตร ๘. อุปาลิสังฆสามัคคีสูตร ๙. อานันทสังฆเภทสูตร ๑๐. อานันทสังฆสามัคคีสูตร.

อักโกสวรรคที่ ๕

๑. วิวาทสูร[๑]

ว่าด้วยเหตุปัจจัยให้สงฆ์วิวาทกัน

[๔๑] ครั้งนั้นแล ท่านพระอุบาลีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ความหมายมั่น การทะเลาะ กาแก่งแย่ง และการวิวาทเกิดขึ้นในสงฆ์ ที่เป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่สำราญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอุบาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่เป็นวินัยว่าเป็นวินัย ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่เป็นวินัย ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ ไม่ได้บอกไว้ว่า ตถาคตได้กล่าวไว้ได้บอกไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตได้กล่าวไว้ได้บอกไว้ว่า ตถาคตไม่ได้กล่าวไว้ไม่ได้บอกไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่เคยประพฤติมาว่า ตถาคตเคยประพฤติมา ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตเคยประพฤติมาว่า ตถาคตไม่เคยประพฤติมา ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ดูก่อนอุบาลี นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ความมั่นหมาย การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทเกิดขึ้นในสงฆ์ ที่เป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่สำราญ.

จบวิวาทสูตรที่ ๑

๑. สูตรที่ ๑-๒-๓ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

๒. ปฐมวิวาทมูลสูตร

ว่าด้วยมูลเหตุแห่งการวิวาท ๑๐ ประการ

[๔๒] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มูลเหตุแห่งการวิวาท มีเท่าไรหนอแล.

พ. ดูก่อนอุบาลี มูลเหตุแห่งการวิวาทมี ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอุบาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม... ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้ ย่อมแสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ดูก่อนอุบาลี มูลเหตุแห่งการวิวาทมี ๑๐ ประการนี้แล.

จบปฐมวิวาทมูลสูตรที่ ๒

๓. ทุติยวิวาทมูลสูตร

ว่าด้วยมูลเหตุแห่งการวิวาท ๑๐ ประการ

[๔๓] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **มูลเหตุแห่งการวิวาท** มีเท่าไรหนอแล.

พ. ดูก่อนอุบาลี มูลเหตุแห่งการวิวาทมี ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอุบาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ ย่อมแสดงสิ่งที่เป็นอาติว่าไม่เป็นอาบัติ ย่อมแสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก ย่อมแสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติหนัก ย่อมแสดงอาบัติชั่วหยาบว่า ไม่เป็นอาบัติชั่วหยาบ ย่อมแสดงอาบัติไม่ชั่ว

หยาบว่า เป็นอาบัติชั่วหยาบ ย่อมแสดงอาบัติมีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ ย่อมแสดงอาบัติไม่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ ย่อมแสดงอาบัติที่ทำคืนได้ว่า เป็นอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ ย่อมแสดงอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ว่า เป็นอาบัติทำคืนได้ ดูก่อนอุบาลี มูลเหตุแห่งการวิวาทที่ ๑๐ ประการนี้แล.

จบทุติยวิวาทมูลสูตรที่ ๓

๔. กุสินาราสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ประสงค์จะโจทผู้อื่นพึงพิจารณาธรรม ๕ ประการในตน

[๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์เป็นที่นำไปทำพลีกรรม ใกล้กรุงกุสินารา ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาธรรม ๕ ประการในตน พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในตน แล้วจึงโจทผู้อื่น ธรรม ๕ ประการอันภิกษุพึงพิจารณาในตนเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีกายสมาจารอันบริสุทธิ์ เราเป็นผู้ประกอบด้วยกายสมาจารอันบริสุทธิ์ ไม่ขาด ไม่บกพร่องหรือหนอ ธรรมนี้มีพร้อมอยู่แก่เราหรือไม่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุมิได้เป็นผู้มีกายสมาจารอันบริสุทธิ์ มิได้เป็นผู้ประกอบด้วยกายสมาจารอันบริสุทธิ์ ไม่ขาด ไม่บกพร่องไซร้ จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้นว่า เชิญท่านจงศึกษาความประพฤติทางกายเสียก่อนเถิด

จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้น ดังนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นโจทก์ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีวจีสมาจารบริสุทธิ์ เราเป็นผู้ประกอบด้วยวจีสมาจารอันบริสุทธิ์ ไม่ขาด ไม่บกพร่องหรือหนอ ธรรมนี้มีพร้อมอยู่แก่เราหรือไม่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุมิได้เป็นผู้มีวจีสมาจารบริสุทธิ์ มิได้ประกอบด้วยวจีสมาจารอันบริสุทธิ์ ไม่ขาด ไม่บกพร่องไซร้ จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้นว่า เชิญท่านจงศึกษาความประพฤติทางวาจาเสียก่อนเถิด จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้น ดังนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นโจทก์ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเข้าไปตั้งเมตตาจิตไม่อาฆาตไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายแล้วหรือหนอ. ธรรมนี้มีพร้อมอยู่แก่เราหรือไม่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุเข้าไปตั้งเมตตาจิตไม่อาฆาตไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายไซร้ จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้นว่า เชิญท่านจงเข้าไปตั้งเมตตาจิตไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายเสียก่อนเถิด จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้น ดังนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นโจทประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงหรือหนอ ธรรมนี้มีพร้อมอยู่แก่เราหรือไม่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุไม่เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ ไม่เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอด

ด้วยดีด้วยทิฏฐิซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ไซร้ จะมีผู้กล่าวภิกษุนั้นว่า เชิญท่านจงเล่าเรียนคัมภีร์เสียก่อนเถิด จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้น ดังนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นโจทก์ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราจำปาติโมกข์ทั้งสองได้ดีแล้ว จำแนกดีแล้ว ให้เป็นไปดีแล้วโดยพิสดาร วินิจฉัยดีแล้วโดยสูตรโดยอนุพยัญชนะหรือหนอ ธรรมนี้มีพร้อมอยู่แก่เราหรือไม่หนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุเป็นผู้ไม่จำปาติโมกข์ทั้งสองได้ดีแล้ว มิได้จำแนกดีแล้ว มิได้ให้เป็นไปดีแล้วโดยพิสดาร มิได้วินิจฉัยด้วยดีโดยสูตรโดยอนุพยัญชนะ ภิกษุนั้นถูกถามว่า ท่านผู้มีอายุ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วในที่ไหน ดังนี้ แก้ไม่ได้ จะมีผู้กล่าวภิกษุนั้นว่า เชิญท่านศึกษาวินัยเสียก่อนเถิด จะมีผู้ว่ากล่าวภิกษุนั้น ดังนี้ ธรรม ๕ ประการนี้ อันภิกษุเป็นโจทก์พึงพิจารณาในตน.

ธรรม ๕ ประการ อันภิกษุผู้เป็นโจทก์พึงให้เข้าไปตั้งไว้ในตนเป็นไฉน คือ จักกล่าวโดยกาลอันควร จักไม่กล่าวโดยกาลอันไม่ควร ๑ จักกล่าวด้วยคำจริง จักไม่กล่าวด้วยคำไม่จริง ๑ จักกล่าวด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่กล่าวด้วยคำหยาบ ๑ จักกล่าวด้วยคำอันประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่กล่าวด้วยคำอันไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ จักมีเมตตาจิตกล่าว จักไม่เพ่งโทษกล่าว ๑ ธรรม ๕ ประการนี้ อันภิกษุผู้เป็นโจทก์พึงเข้าไปตั้งไว้ในตน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นโจทก์

ประสงค์จะโจทผู้อื่น พึงพิจารณาธรรม ๕ ประการนี้ในตน พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการนี้ไว้ในตน แล้วจึงโจทผู้อื่น.

จบกุสินาราสูตรที่ ๔

อักโกสวรรคที่ ๕

อรรถกถากุสินาราสูตรที่ ๔

วรรคที่ ๕ กุสินาราสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัย ดังต่อไปนี้.

บทว่า **กุสินารายํ** ได้แก่ นครมีชื่ออย่างนี้ ชนทั้งหลายย่อมนำพลีไปเซ่น เพื่อประโยชน์แก่เทวดาทั้งหลายในที่นี้ เหตุนั้นที่นั้นจึงชื่อว่า **พลิหรณะ** เป็นที่นำพลีไปเซ่น. ในที่นำพลีไปเซ่นนั้น. ในบทว่า **อจฺฉิทฺเทน อปฺปฏิมํ เสน** เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้. ความประมาทหรืออเนสนากรรมมีเวชกรรมเป็นต้น ที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกระทำแล้ว กายสมาจารของภิกษุนั้น ย่อมเป็นช่องดุจใบตาลที่ตัวปลวกเป็นต้นกัดแล้ว และชื่อว่าบกพร่อง เพราะอาจจะจับต้อง คือจับที่ใดที่หนึ่งคร่ามาได้ กายสมาจารตรงกันข้าม ชื่อว่าไม่มีช่องไม่บกพร่อง. ส่วนวจีสมาจาร ชื่อว่าเป็นช่องบกพร่อง เพราะพูดเท็จพูดทิ่มแทงพูดส่อเสียด โจทด้วยอาบัติที่ไม่มีมูลเป็นต้น วจีสมาจารตรงกันข้าม ชื่อว่าไม่มีช่องไม่บกพร่อง. บทว่า **เมตฺตํ นุ โข เม จิตฺตํ** ได้แก่ เมตตาจิตที่ภิกษุตัดกังวลได้มาด้วยการประกอบเนือง ๆ ซึ่งกรรมฐานภาวนา. บทว่า **อนาฆาตํ** ได้แก่ เว้นอาฆาต อธิบายว่า กำจัดอาฆาตด้วยการข่มไว้. บทว่า **กตฺถ วุตฺตํ** ความว่า สิกขาบทนี้ ตรัสไว้ที่นครไหน.

ในบทว่า **กาเลน วกฺขามิ** เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ ภิกษุให้ภิกษุอื่นกระทำโอกาส ๆ หนึ่งแล้วโจท ชื่อว่ากล่าวโดยกาล. โจทกลางสงฆ์ กลางคณะ ที่โรงสลาก โรงยาคู โรงภัต โรงตรึก หนทาง ภิกษาจารและศาลฉัน ที่ศาลเฝ้า [บำรุง] หรือในคณะพวกอุปัฏฐาก ปวารณา ชื่อว่ากล่าวโดยมิใช่กาล กล่าวด้วยเรื่องที่แท้จริง ชื่อว่ากล่าวด้วยเรื่องจริง กล่าวว่า พ่อมหาจำเริญ ตาแก่ พ่อทำลายบริษัท พ่อถือบังสุกุล พ่อนักเทศก์ นี้สมควรแก่พ่อหรือ ชื่อว่า กล่าวด้วยคำหยาบ กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านผู้เฒ่า ท่านผู้อนุเคราะห์บริษัท ท่านผู้ทรงผ้าบังสุกุล ท่านธรรมกถึก นี้สมควรแก่ท่านหรือ ชื่อว่า กล่าวด้วยคำไพเราะ. กล่าวอาศัยเหตุ ชื่อว่า กล่าวด้วยคำอิงประโยชน์. บทว่า **เมตฺตจิตฺโต วกฺขามิ โน โทสนฺตโร** ความว่า เราจะตั้งเมตตาจิตกล่าว ไม่มีประทุฐจิตกล่าว.

จบอรรถกถากุสินาราสูตรที่ ๔

๕. ปเวสนสูตร
ว่าด้วยโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นใน ๑๐ ประการ

[๔๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในมี ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาในโลกนี้ประทับอยู่กับพระมเหสี ภิกษุเข้าไปในที่นั้น พระมเหสีเห็นภิกษุนั้นแล้วย่อมทรงยิ้มแย้ม หรือภิกษุเห็นพระมเหสีแล้วยิ้มแย้มก็ดี พระราชาก็จักทรงสงสัยในอาการนั้นอย่างนี้ว่า คนทั้งสองนี้คงได้ทำแล้ว หรือจัก

ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปสู่พระราชวังชั้นในข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง พระราชาทรงมีกิจมาก มีกรณียะมาก เสด็จไปหาหญิงคนใดคนหนึ่งแล้ว ทรงระลึกไม่ได้ หญิงนั้นย่อมตั้งครรภ์ด้วยพระราชานั้น พระราชาก็จักทรงสงสัยในการตั้งครรภ์นั้นอย่างนี้ว่า เว้นบรรพชิตแล้ว ใคร ๆ อื่นไม่เข้ามาในพระราชวังชั้นในนี้ กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง รัตนะอย่างใดอย่างหนึ่งในพระราชวังชั้นในหายไป พระราชาก็จักทรงสงสัยในการที่รัตนะหาไปนั้นอย่างนี้ว่า เว้นบรรพชิตแล้วใคร ๆ อื่นไม่เข้ามาในพระราชวังชั้นในนี้ กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง เรื่องลับอันเป็นภายในในพระราชวังชั้นในแพร่งพรายออกภายนอก พระราชาก็จะทรงสงสัยในการที่เรื่องลับแพร่งพรายออกภายนอกนั้นอย่างนี้ว่า เว้นบรรพชิตแล้ว ใคร ๆ อื่นไม่เข้ามาในพระราชวังชั้นในนี้ กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการะข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๔.

ประการหนึ่ง ในพระราชวังชั้นใน บิดาย่อมปรารถนาเพื่อจะฆ่าบุตร หรือบุตรย่อมปรารถนาเพื่อจะฆ่าบิดา คนทั้งสองฝ่ายนั้นจะสงสัยอย่างนี้ว่า เว้นบรรพชิตแล้ว ใครๆ อื่นไม่เข้ามาในพระราชวังชั้นในนี้ กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้

เป็นโทษ ในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง พระราชาย่อมทรงตั้งบุคคลผู้ควรแก่ตำแหน่งต่ำไว้ในตำแหน่งสูง คนทั้งหลายไม่พอใจในการแต่งตั้งนั้น จะมีความกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง พระราชาย่อมทรงตั้งบุคคลผู้ควรแก่ตำแหน่งสูงไว้ในตำแหน่งต่ำ คนทั้งหลายไม่พอใจการแต่งตั้งนั้น จะมีความสงสัยอย่างนี้ว่า พระราชาทรงคลุกคลีด้วยบรรพชิต กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง พระราชย่อมทรงส่งกองทัพไปในกาลอันไม่ควร คนทั้งหลายไม่พอใจในการที่ส่งกองทัพไปนั้น จะมีความสงสัยอย่างนี้ว่า พระราชาทรงคลุกคลีด้วยบรรพชิต กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๘.

อีกประการหนึ่ง พระราชาทรงส่งกองทัพไปในกาลอันควร แล้วรับสั่งให้กลับเสียในระหว่างทาง คนทั้งหลายไม่พอใจการให้กองทัพกลับเสียในระหว่างทางนั้น จะมีความสงสัยอย่างนี้ว่า พระราชาทรงคลุกคลีด้วยบรรพชิต กรรมนี้จะพึงเป็นกรรมของบรรพชิตกระมังหนอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๙.

อีกประการหนึ่ง พระราชาวังชั้นในเป็นที่คับคั่งด้วยช้าง คับคั่ง

ด้วยม้า คับคั่งด้วยรถ มีรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ซึ่งเป็นของไม่สมควรแก่บรรพชิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นโทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นในข้อที่ ๑๐ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการเข้าไปในพระราชวังชั้นใน ๑๐ ประการนี้แล.

จบปเวสนสูตรที่ ๕

อรรถกถาปเวสนสูตรที่ ๕

ปเวสนสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กตๆ วา กริสฺสนฺติ วา** ได้แก่ ทำการล่วงละเมิดเมถุนแล้วหรือจักทำการล่วงละเมิดเมถุนนั้น. บทว่า **รตนๆ** ได้แก่ บรรดารัตนะ มีมณีรัตนะเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **ปฏิเสติ** ได้แก่ ประสงค์จะให้ตาย. บทว่า **หตฺถีสมฺพาธๆ** แปลว่าอันเบียดเสียดด้วยช้าง. ปาฐะว่า **หตฺถิมทฺทนๆ** ก็มี. คำนั้นมีใจความว่า ชื่อว่าหัตถีสัมมัททะ เพราะเป็นที่มีช้างเหยียบย่ำ. ในคำที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **รชนียานิ รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพานิ** ความว่า อารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ที่ทำให้ราคะเกิดเหล่านี้นั้นย่อมเป็นของอร่อยในข้อนั้น.

จบอรรถกถาปเวสนสูตรที่ ๕

๖. สักกสูตร

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทรงเตือนอุบาสกชาวสักกะให้รักษาอุโบสถเป็นนิตย์

[๔๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ สักกชนบท ครั้งนั้นแล อุบาสกชาวสักกชนบทเป็นอัน

มาก ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับในวันอุโบสถ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามอุบาสกชาวสักกชนบทว่า ดูก่อนอุบาสกชาวสักกชนบททั้งหลาย ท่านทั้งหลายย่อมรักษาอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ แลหรืออุบาสกชาวสักกชนบทเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บางคราวข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมรักษาอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ บางคราวไม่ได้รักษา พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ไม่เป็นลาภของท่านทั้งหลายเสียแล้ว ท่านทั้งหลายไม่ได้ดีเสียแล้ว ที่ท่านทั้งหลายเมื่อชีวิตมีภัยเพราะความโศก มีภัยเพราะความตายอยู่อย่างนี้ บางคราวก็รักษาอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ บางคราวก็ไม่ได้รักษา ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษในโลกนี้พึงยังทรัพย์กึ่งกหาปณะให้เกิดขึ้นทุก ๆ วัน ด้วยการงานอันชอบโดยไม่แตะต้องอกุศลเลย สมควรจะกล่าวได้หรือไม่ว่า เป็นบุรุษฉลาดสมบูรณ์ด้วยความหมั่น.

อุ. สมควรกล่าวได้อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษในโลกนี้พึงยังทรัพย์กหาปณะหนึ่งให้เกิดขึ้นทุก ๆ วัน ด้วยการงานอันชอบโดยไม่แตะต้องอกุศลเลย สมควรจะกล่าวได้หรือไม่ว่า เป็นบุรุษผู้ฉลาดสมบูรณ์ด้วยความหมั่น.

อุ. สมควรกล่าวได้อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความ

ข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษในโลกนี้ พึงยังทรัพย์ ๒ กหาปณะ ๓ กหาปณะ ๔ กหาปณะ ๕ กหาปณะ ๖ กหาปณะ ๗ กหาปณะ ๘ กหาปณะ ๙ กหาปณะ ๑๐ กหาปณะ ๒๐ กหาปณะ ๓๐ กหาปณะ ๔๐ กหาปณะ ๑๐๐ กหาปณะ ให้เกิดขึ้นทุก ๆ วัน ด้วยการงานอันชอบ โดยไม่แตะต้องอกุศลเลย สมควรจะกล่าวได้หรือไม่ว่า เป็นบุรุษผู้ฉลาดสมบูรณ์ด้วยความหมั่น.

อุ. สมควรกล่าวได้อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นเมื่อยังทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ให้เกิดขึ้นทุก ๆ วัน เก็บทรัพย์ที่ตนได้แล้ว ๆ ไว้ เป็นผู้มีชีวิตร้อยปี จะพึงประสบกองโภคสมบัติเป็นอันมาก บ้างหรือหนอ.

อุ. พึงเป็นอย่างนั้นได้ พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจะพึงเสวยความสุขโดยส่วนเดียวอยู่ ๑ คืน ๑ วันหรือกึ่งวัน อันมีโภคสมบัติเป็นเหตุ มีโภคสมบัติเป็นแดนเกิด มีโภคสมบัติเป็นที่ตั้ง บ้างหรือหนอ.

อุ. มิได้เป็นอย่างนั้นเลย พระพุทธเจ้าข้า.

พ. ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุอะไร.

อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะกามทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นของว่างเปล่า เป็นของหลอกลวง เป็นของมีความฉิบหายไปเป็นธรรมดา.

พ. ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ส่วนสาวกของเราในธรรม-

วินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตามที่เรา
พร่ำสอนอยู่ตลอด ๑๐ ปี พึงเป็นผู้เสวยความสุขโดยส่วนเดียวตลอดร้อยปี
ก็มี หมื่นปีก็มี แสนปีก็มี และสาวกของเรานั้นแล พึงเป็นสกทาคามี
ก็มี เป็นอนาคามีก็มี เป็นโสดาบันปฏิบัติไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาว
สักกะทั้งหลาย ๑๐ ปีจงยกไว้ สกวกของเราในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่
ประมาณ มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตามที่เราพร่ำสอนตลอด
๙ ปี ๘ ปี ๗ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี พึงเป็นผู้เสวยความสุข
โดยส่วนเดียวตลอดร้อยปีก็มี หมื่นปีก็มี แสนปีก็มี และสาวกของเรา
นั้นแล พึงเป็นสกทาคามีก็มี พึงเป็นอนาคามีก็มี เป็นโสดาบันปฏิบัติ
ไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ๑ ปีจงยกไว้ สาวกของเราใน
ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตาม
ที่เราพร่ำสอนตลอด ๑๐ เดือน พึงเป็นผู้เสวยสุขโดยส่วนเดียวตลอดร้อยปี
ก็มี หมื่นปีก็มี แสนปีก็มี และสาวกของเรานั้นแล พึงเป็นสกทาคามี
ก็มี เป็นอนาคามีก็มี เป็นโสดาบันปฏิบัติไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะ
ทั้งหลาย ๑๐ เดือนจงยกไว้ สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประ-
มาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตามที่เราพร่ำสอนตลอด ๙ เดือน
๘ เดือน ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน ๒ เดือน ๑ เดือน
กึ่งเดือน พึงเป็นผู้เสวยสุขโดยส่วนเดียวตลอดร้อยปีก็มี หมื่นปีก็มี แสน
ปีก็มี และสาวกของเรานั้นแล พึงเป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี เป็น
โสดาบันปฏิบัติไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย กึ่งเดือนจงยก
ไว้ สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ
เด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตามที่เราพร่ำสอนตลอด ๑๐ คือ ๑๐ วัน พึงเป็นผู้

เสวยสุขโดยส่วนเดียวตลอดร้อยปีก็มี หมื่นปีก็มี แสนปีก็มี และสาวกของเรานั้นแล พึงเป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี เป็นโสดาบันปฏิบัติไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ๑๐ คืน ๑๐ วัน จงยกไว้ สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ปฏิบัติตามที่เราพร่ำสอนตลอด ๙ คืน ๙ วัน ๘ คืน ๘ วัน ๗ คืน ๗ วัน ๖ คืน ๖ วัน ๕ คืน ๕ วัน ๔ คืน ๔ วัน ๓ คืน ๓ วัน ๒ คืน ๒ วัน ๑ คืน ๑ วัน พึงเป็นผู้เสวยสุขโดยส่วนเดียวตลอดร้อยปีก็มี หมื่นปีก็มี แสนปีก็มี และสาวกของเรานั้นแล พึงเป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี เป็นโสดาบันปฏิบัติไม่ผิดก็มี ดูก่อนอุบาสกชาวสักกะทั้งหลาย ไม่เป็นลาภของท่านทั้งหลายเสียแล้ว ท่านทั้งหลายไม่ได้ดีแล้วที่ท่านทั้งหลาย เมื่อชีวิตมีภัยเพราะความโศก มีภัยเพราะความตายอย่างนี้ บางคราวก็รักษาอุโบสถอันมีองค์ ๘ บางคราวก็ไม่รักษา.

อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่านี้จักรักษาอุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ ๘ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสักกสูตรที่ ๖

อรรถกถาสักกสูตรที่ ๖

สักกสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โสกลภเย** แปลว่า มีภัยเพราะความโศก. ปาฐะว่า **โสกภเย** ดังนี้บ้าง. ในบทที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **เยน กมฺมฏฺฐาเนน** ความว่า บรรดาการงานทั้งหลายมีการไถ การค้าขาย เป็นต้น การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **อนาปชฺช อกุสลํ** ความว่า ไม่ถึงอกุศลไร ๆ

บทว่า **นิพฺพิเสยฺย** ได้แก่ พึงให้เกิดขึ้น ไม่ถึงให้เสียไป. บทว่า **ทกฺโข** แปลว่า ผู้ฉลาด. บทว่า **อุฏฺฐานสมฺปนฺโน** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความขยันหมั่นเพียร. บทว่า **อลํ วจนาย** แปลว่า ควรที่จะกล่าว. บทว่า **เอกนฺต-สุขปฏิสํ เวที วิหเรยฺย** ความว่า รับรู้เสวยสุขทางกายและทางใจส่วนเดียวด้วยญาณอยู่.

บทว่า **อนิจฺจา** ได้แก่ มีแล้วก็ไม่มี. บทว่า **ตุจฺฉา** ได้แก่ เว้นจากความชื่นใจ. บทว่า **มุสา** ได้แก่ กามแม้จะล่วงประหนึ่งว่าเที่ยง งาม และสุข ก็ไม่เป็นอย่างนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า **โมสธมฺมา** ได้แก่ มีอันเสียไปเป็นสภาวะ เพราะฉะนั้น จึงทรงชี้ว่า อาศัยกามเหล่านั้นจึงเกิดทุกข์. บทว่า **โว** ในคำว่า **อิธ โข ปน โว** นี้เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **อปณฺณกา วา โสตาปนฺโน** ความว่า หรือว่าเป็นโสดาบันปฏิบัติไม่ผิดโดยส่วนเดียว. แม้ผู้นั้นทำฌานให้เกิดแล้ว ก็ไปพรหมโลก หรือเสวยสุขส่วนเดียวในกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้นอยู่. ในพระสูตรนี้ พระศาสดาตรัสคุณของอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘.

จบอรรถกถาสักกสูตรที่ ๖

๗. มหาลิสูตร

ว่าด้วยเหตุแห่งการทำบาปกรรมและกัลยาณกรรม

[๔๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลาป่ามหาวัน ใกล้นครเวสาลี ครั้งนั้นแล กษัตริย์ลิจฉวีพระนามว่ามหาลี ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระ-

ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัย แห่งการทำบาปกรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม พระผู้มีพระภาค-เจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนมหาลี โลภะแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำบาป กรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม ดูก่อนมหาลี จิตอันบุคคลตั้งไว้ โมหะแล... อโยนิโสมนสิการแล... ดูก่อนมหาลี จิตอันบุคคลตั้งไว้ ผิดแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำบาปกรรม แห่งความเป็นไปแห่ง บาปกรรม ดูก่อนมหาลี กิเลสมีโลภะเป็นต้นนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัย แห่งการทำบาปกรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำกัลยาณ-กัลยาณกรรม แห่งความเป็นไปแห่งกัลยาณกรรม.

พ. ดูก่อนมหาลี อโลภะแลเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำกัลยาณ-กรรม แห่งความเป็นไปแห่งกัลยาณกรรม ดูก่อนมหาลี อโทสะแล... อโมหะแล... โยนิโสมนสิการแล... ดูก่อนมหาลี จิตอันบุคคลตั้งไว้ ชอบแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทำกัลยาณกรรม แห่งความเป็นไป แห่งกัลยาณกรรม ดูก่อนมหาลี ธรรมมีอโลภะเป็นต้นนี้แล เป็นเหตุ เป็นปัจจัยแห่งการทำกัลยาณธรรม แห่งความเป็นไปกัลยาณธรรม ดูก่อนมหาลี ถ้าธรรม ๑๐ ประการนี้แลไม่พึงมีในโลก ชื่อว่าความ ประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือ ความประพฤติอธรรม หรือความประพฤติ สม่ำเสมอ คือ ความประพฤติธรรม ก็จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้ ดูก่อน มหาลี ก็เพราะธรรม ๑๐ ประการนี้มีพร้อมอยู่ในโลก ฉะนั้น ชื่อว่าความ ประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือ ความประพฤติอธรรม หรือความประพฤติ สม่ำเสมอ คือ ความประพฤติธรรม จึงปรากฏ (ในโลกนี้).

จบมหาลิสูตรที่ ๗

อรรถกถามหาลิสูตรที่ ๗

มหาลิสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **มิจฺฉาปณิหิตํ** แปลว่า ที่เขาตั้งไว้ผิด. บทว่า **อธมฺมจริยา วิสมจริยา** ความว่า พึงทราบวิสมจริยาความประพฤติไม่เรียบร้อย กล่าวคือ อธรรมจริยา ความประพฤติอธรรมได้ ก็ด้วยอำนาจอกุศลกรรมบถ จริยานอกนี้ก็ด้วยอำนาจกุศลกรรมบถ. ในพระสูตรนี้ ตรัสเฉพาะวัฏฏะเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถามหาลิสูตรที่ ๗

๘. อภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ๑๐ ประการ

[๔๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราเป็นผู้มีเพศต่างจากคฤหัสถ์ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่า การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า อากัปกิริยาอย่างอื่น อันเราควรทำมีอยู่ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราย่อมติเตียนตนเองได้โดยศีลหรือไม่ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญูชนพิจารณาแล้ว ติเตียนเราได้โดยศีลหรือไม่ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า. เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราจัก

ทำกรรมใดดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่า เราย่อมยินดีในเรือนว่างเปล่าหรือไม่ ๑ บรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า ญาณทัสสนะวิเศษอันสามารถกำจัดกิเลส เป็นอริยะ คือ อุตตริมนุสสธรรม อันเราได้บรรลุแล้วมีอยู่หรือหนอ ที่เป็นเหตุให้เราผู้อันเพื่อนพรหมจรรย์ถามแล้ว จักไม่เป็นผู้เก้อเขินในกาลภายหลัง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ.

จบอภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตรที่ ๘

อรรถกถาอภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตรที่ ๘

อภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปพฺพชิเตน** ได้แก่ ผู้ละฆราวาส การครองเรือนเข้าถึงการบวชในพระศาสนา. บทว่า **อภิณฺหํ** แปลว่า เนือง ๆ บ่อย ๆ. บทว่า **ปจฺจเวกฺขิตพฺพา** แปลว่า พึงสำรวจดู พึงกำหนดดู.

บทว่า **เววณฺณิยํ** แปลว่า ความมีเพศต่าง ความมีรูปต่าง ๆ ก็ความมีเพศต่างนั้นมี ๒ อย่าง คือ ความมีเพศต่างโดยสรีระ ๑ ความมีเพศต่างโดยบริขาร ๑ บรรดาความมีเพศต่าง ๒ อย่างนั้น ความมีเพศต่างโดยสรีระ พึงทราบได้ด้วยการปลงผมและหนวด. ก็ก่อนบวช แม้นุ่งผ้าก็ต้องใช้ผ้าดีเนื้อละเอียด ย้อมสีต่างๆ แม้บริโภคก็ต้องกินรสอร่อยต่างๆ ใส่ภาชนะทองและเงิน แม้นอนนั่งก็ต้องที่นอนที่นั่งอย่างดีในห้องสง่างาม แม้ประกอบยาก็ต้องใช้ เนยใส เนยข้น เป็นต้น ตั้งแต่บวชแล้ว จำ

ต้องนุ่งผ้าขาด ผ้าปะ ผ้าย้อมน้ำฝาด จำต้องฉันแต่ข้าวคลุกในบาตรเหล็ก หรือบาตรดิน จำต้องนอนแต่บนเตียงลาดด้วยหญ้าเป็นต้น ในเสนาสนะมีโคนไม้เป็นอาทิ จำต้องนั่งบนท่อนหนึ่งและเสื่อลำแพนเป็นต้น จำต้องประกอบยาด้วยน้ำมูตรเน่าเป็นต้น. พึงทราบความมีเพศต่างโดยบริขารในข้อนี้ ด้วยประการฉะนี้. ก็มรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมละโกปะ ความขัดใจ และมานะความถือตัวเสียได้.

บทว่า **ปรปฏิพทฺธา เม ชีวิกา** ความว่า บรรพชิตพึงพิจารณาอย่างนี้ว่า ความเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ จำต้องเกี่ยวเนื่องในผู้อื่น อิริยาบถก็สมควร อาชีวะการเลี้ยงชีพก็บริสุทธิ์ ทั้งเป็นอันเคารพยำเกรงบิณฑบาต ชื่อว่าเป็นผู้บริโภคไม่พิจารณาในปัจจัย ๔ ก็หามิได้.

บทว่า **อญฺโญ เม อากปฺโป กรณีโย** ความว่า บรรพชิตพึงพิจารณาว่าอากัปกิริยาเดินอันใดของเหล่าคฤหัสถ์ คืออย่างก้าวไม่กำหนด โดยอาการยืดอกคอตั้งอย่างสง่างาม เราพึงทำอากัปกิริยาต่างไปจากอากัปกิริยาของคฤหัสถ์นั้น เราพึงมีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ มองชั่วแอก ย่างก้าวกำหนดแต่น้อย [ไม่ย่างก้าวยาว] พึงเดินไปเหมือนนำเกวียนบรรทุกน้ำไปในที่ขรุขระ. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมมีอากัปกิริยาสมควร สิกขา ๓ ย่อมบริบูรณ์.

ศัพย์ว่า **กจฺจิ นุ โข** รวมนิบาตลงในความกำหนด. บทว่า **อตฺตา** ได้แก่ จิต. บทว่า **สีลโต น อุปวทติ** ได้แก่ ไม่ตำหนิตนเองเพราะศีลเป็นปัจจัยอย่างนี้ว่าศีลของเราไม่บริบูรณ์. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมตั้งหิริความละอายขึ้นภายใน. หิรินั้น ก็ให้สำเร็จความสำรวมในทวารทั้ง ๓. ความสำรวมในทวารทั้ง ๓ ย่อมเป็นจตุปาริสุทะศีล บรรพชิตผู้ตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีล เจริญวิปัสสนาแล้ว ย่อมยึดพระอรหัตไว้ได้.

บทว่า **อนุวิจฺจ วิญฺญู สพฺรหฺมจารี** ความว่า เหล่าสพรหมจารีผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกับผู้เป็นบัณฑิต พิจารณาใคร่ครวญแล้ว. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ โอตตัปปะ ความเกรงกลัวบาปภายนอกย่อมตั้งขึ้น. โอตตัปปะนั้น ย่อมให้สำเร็จความสำรวมในทวารทั้ง ๓. ดังนั้น จึงควรทราบโดยนัยในลำดับถัดมานั้นแล.

บทว่า **นานาภาโว วินาภาโว** ความว่า ความเป็นต่าง ๆ เพราะเกิดมา ความพลัดพราก เพราะมรณะ. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่มีอาการคือประมาทในทวารทั้ง ๓. มรณัสสติ ความระลึกถึงความตาย ก็เป็นอันตั้งลงด้วยดี.

ในบทว่า **กมฺมสฺสโกมฺหิ** เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้. กรรมเป็นของเรา คือเป็นสมบัติของตน เหตุนั้น เราจึงเป็นผู้มีกรรมเป็นของของเรา. ผลที่กรรมพึงให้ ชื่อว่าผลทายะ ผลแห่งกรรม ชื่อว่ากรรมทายะ ผลแห่งกรรม เราย่อมรับผลแห่งกรรมนั้น เหตุนั้น เราจึงเป็นผู้รับผลแห่งกรรม. กรรมเป็นกำเนิด คือเหตุของเรา เหตุนั้น เราจึงเป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด. กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เป็นญาติของเรา เหตุนั้น เราจึงเป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์. กรรมเป็นที่พึ่งอาศัยของเรา เหตุนั้น เราจึงเป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย. บทว่า **ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ** ได้แก่ เราจักเป็นทายาท คือเป็นผู้รับผลที่กรรมนั้นให้แล้ว. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาถึงความที่เรามีกรรมเป็นของของตนอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่ชื่อว่ากระทำบาป.

บทว่า **กถมฺภูตสฺส เม รตฺตินฺทิวา วีติปตนฺติ** ความว่า คืนวันล่วงไป เปลี่ยนแปลงไป เราเป็นอย่างไร คือเรากำลังทำวัตรปฏิบัติอยู่หรือ ๆ ว่าไม่ทำ ท่องบ่นพระพุธวจนะอยู่หรือ ๆ ว่าไม่ท่องบ่น กำลัง

ทำกิจกรรมในโยนิโสมนสิการอยู่หรือ ๆ ว่าไม่ทำ. ด้วยว่า บรรพชิต พิจารณาอยู่อย่างนี้ ความไม่ประมาท ย่อมบริบูรณ์.

บทว่า **สุญฺญาคาเร อภิรมานิ** ความว่า เราแต่ผู้เดียวอยู่ในทุกอิริยาบถ ในโอกาสอันสงัด ยังยินดียิ่งอยู่หรือหนอ. ด้วยว่า บรรพชิต พิจารณาอยู่อย่างนี้ กายวิเวก ย่อมบริบูรณ์.

บทว่า **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา** ความว่า ธรรมทั้งหลายมีฌานเป็นต้น ของท่านผู้ได้ฌาน และพระอริยะ เป็นมนุษย์ที่ยิ่ง เป็นมนุษย์ชั้นอุกฤษฏ์ หรือธรรมทั้งหลายที่ยิ่งยวด ที่ประเสริฐกว่ามนุษย์ธรรม กล่าวคือกุศลกรรมบถ ๑๐ มีอยู่ คือ เป็นอยู่ในสันดานของเราหรือ. บทว่า **อลมริยญาณทสฺสนวิเสโส** ความว่า ชื่อว่า **ญาณ** เพราะอรรถว่าให้เกิดมหัคต-ปัญญาและโลกุตรปัญญา ชื่อว่า **ทัสสนะ** เพราะอรรถว่าเห็นธรรมโดยทำให้ประจักษ์เหมือนดังเห็นด้วยจักษุ เหตุนั้น จึงชื่อว่า **ญาณทัสสนะ**. ญาณทัสสนะอันเป็นอริยะ คือบริสุทธิ์สูงสุด เหตุนั้น จึงชื่อว่า **อริยญาณทัสสนะ**. อริยญาณทัสสนะอันอาจ คือเป็นอริยสามารถกำจัดกิเลส มีอยู่ในธรรมนั้น หรือแก่ธรรมนั้น เหตุนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า **อลมริยญาณทัสสนะ** ได้แก่ธรรมของมนุษย์ผู้ยิ่ง ต่างโดยฌานเป็นต้น. อลมริยญาณทัสสนะนั้นด้วย วิเศษด้วย เหตุนั้น จึงชื่อว่า **อลมริยญาณทัสสนวิเสส**. อีกนัยหนึ่ง คุณวิเศษ คือญาณทัสสนะอันบริสุทธิ์ สามารถกำจัดกิเลสได้นั้นนั่นเอง เหตุนั้น จึงชื่อว่า อลมริยญาณทัสสนวิเสส ก็ได้. บทว่า **อธิคโต** ได้แก่ ความวิเศษที่เราได้ไว้แล้ว มีอยู่หรือหนอ. บทว่า **โสหำ** ได้แก่ เรานั้นมีคุณวิเศษอันได้ไว้แล้ว. บทว่า **ปจฺจิเม กาเล** ได้แก่ ในเวลานอนบนเตียงสำหรับ. บทว่า **ปฏฺโฐ** ได้แก่ ถูกเพื่อนสพรหมจารี

ถามถึงคุณวิเศษที่บรรลุ. บทว่า **น มงฺกุ ภวิสฺสามิ** ได้แก่เราจักไม่เป็นผู้คอตก หมดอำนาจ. ด้วยว่า บรรพชิตพิจารณาอย่างนี้ ย่อมไม่ชื่อว่าตายเปล่า.

จบอรรถกถาอภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตรที่ ๘

๙. สรีรัฏฐธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ตั้งอยู่ในสรีระ ๑๐ ประการ

[๔๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันตั้งอยู่ในสรีระ ๑๐ ประการนี้ อันบรรพชิตพึงพิจารณาเนือง ๆ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ความหนาว ๑ ความร้อน ๑ ความหิว ๑ ความกระหาย ๑ ความปวดอุจจาระ ๑ ความปวดปัสสาวะ ๑ ความสำรวมกาย ๑ ความสำรวมวาจา ๑ ความสำรวมอาชีพ ๑ ธรรมเป็นเครื่องปรุงแต่งภพต่อไป ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันตั้งอยู่ในสรีระ ๑๐ ประการนี้แล อันบรรพชิตพึงพิจารณาเนื่องๆ.

จบสรีรัฏฐธรรมสูตรที่ ๙

อรรถกถาสรีรัฏฐธรรมสูตรที่ ๙

สรีรัฏฐธรรมสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โปโนพฺภวิโก** ได้แก่ผู้ให้เกิดในภพอีก. บทว่า **ภวสงฺขาโร** ได้แก่ กรรมเครื่องแต่งภพ. ในพระสูตรนี้ ตรัสเฉพาะวัฏฏะเท่านั้น

จบอรรถกถาสรีรัฏฐธรรมสูตรที่ ๙

๑๐. ภัณฑนสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการที่เป็นเหตุให้ไม่วิวาทกัน

[๕๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชต-วัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ภิกษุมากด้วยกันกลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่หอฉัน เกิดหมายมั่นก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้น ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปาก ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้น เสด็จเข้าไปยังหอฉัน แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้วได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ และเรื่องอะไรอันเธอทั้งหลายพักค้างไว้ในระหว่าง ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่หอฉัน เกิดหมายมั่นก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้น ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเกิดความหมายมั่นก่อความทะเลาะวิวาทกันขึ้น ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ นี้เป็นกรรมไม่สมควรแก่เธอทั้งหลาย ผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประ-การนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้มีศีล** สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระ

และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ฯลฯ แม้นี้เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นพหูสูต** ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นพหูสูต ฯ ล ฯ นี้เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้มีมิตรดี** มีสหายดี มีเพื่อนดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีนี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อละความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้ว่าง่าย** ประกอบด้วยธรรมเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน มีปกติรับคำพร่ำสอนโดยเคารพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รักที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน** ในกรณียกิจทั้งสูงทั้งต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกรณียกิจนั้น เป็นผู้สามารถเพื่อทำ เพื่อจัดได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกรณียกิจทั้งสูงทั้งต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **มีความใคร่ในธรรม** เป็นผู้ฟังและแสดงธรรมอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในอภิธรรม ในอภิวินัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีความใคร่ในธรรม ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกันไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมทั้งหลาย** เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้สันโดษ** ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ตามมีตามได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยของคนไข้ตามมีตามได้นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน

และกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้มีสติ** คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกนึกถึงกิจที่ทำและคำที่พูดแม้นานได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีสติ ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ **เป็นผู้มีปัญญา** คือ ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาเห็นความเกิด ดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา ฯลฯ นี้ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รักที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

จบภัณฑนสูตรที่ ๑๐

จบอักโกสวรรคที่ ๕

อรรถกถาภัณฑนสูตรที่ ๑๐

ภัณฑนสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสศีล พาหุสัจจะ วิริยะ สติ และปัญญา คละกันทั้งโลกิยะทั้งโลกุตระ. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง มีใจความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาภัณฑนสูตรที่ ๑๐

จบอักโกสวรรคที่ ๕

จบปฐมปัณณาสก์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วิวาทสูตร ๒. ปฐมวิวาทมูลสูตร ๓. ทุติยวิวาทมูลสูตร
๔. กุสินาราสูตร ๕. ปเวสนสูตร ๖. สักกสูตร ๗. มหาลิสูตร
๘. อภิณหปัจจเวกขณธรรมสูตร ๙. สรีรัฏฐธรรมสูตร ๑๐. ภัณฑนสูตร.

ทุติยปัณณาสก์

สจิตตวรรคที่ ๑

๑. สจิตตสูตร

ว่าด้วยภิกษุพึงเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน

[๕๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่นไซร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาว่า เธอทั้งหลายจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตนอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนสตรีหรือบุรุษที่เป็นหนุ่มสาว มีปกติชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนในกันฉ่องอันบริสุทธิ์หมดจด หรือในภาชนะน้ำอันใส ถ้าเห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็พยายามเพื่อขจัดธุลีหรือจะดำนั้นเสีย หากว่าเขาไม่เห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็ย่อมดีใจ มีความดำริอันบริบูรณ์ด้วยเหตุนั้นแลว่า เป็นลาภของเราหนอ หน้าของเราบริสุทธิ์แล้วหนอ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพิจารณาของภิกษุว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราไม่เป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตพยาบาทอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราไม่เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทอยู่โดยมาก เราเป็นผู้อันถีนมิทธะกลุ้มรุม

อยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะอยู่โดยมาก เราเป็นผู้ฟุ้งซ่ายอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีความสงสัยอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้พ้นความสงสัยได้โดยมาก เราเป็นผู้โกรธอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ไม่โกรธอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตเศร้าหมองอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตเศร้าหมองอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีกายอันปรารภแรงกล้าอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีกายอันมิได้ปรารภแรงกล้าอยู่โดยมาก เราเป็นผู้เกียจคร้านอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ปรารภความเพียรอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ ย่อมเป็นอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตพยาบาทอยู่โดยมาก เป็นผู้อันถีน-มิทธะกลุ้มรุมอยู่โดยมาก เป็นผู้ฟุ้งซ่านอยู่โดยมาก เป็นผู้มีความสงสัยอยู่โดยมาก เป็นผู้มีความโกรธอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตเศร้าหมองอยู่โดยมาก เป็นผู้มีกายอันปรารภแรงกล้าอยู่โดยมาก เป็นผู้เกียจคร้านอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติ ความสัมปชัญญะ ให้มีความประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลาย ที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีผ้าอันไฟไหม้ หรือมีศีรษะอันไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความ

ขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะนั้น ฉันใด ภิกษุนั้น ก็พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติ และสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าว่าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทอยู่โดยมาก เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิทธะอยู่โดยมาก เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านอยู่โดยมาก เป็นผู้ข้ามพ้นความสงสัยอยู่โดยมาก เป็นผู้ไม่โกรธอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตไม่เศร้าหมองอยู่โดยมาก เป็นผู้มีกายอันมิได้ปรารภแรงกล้าอยู่โดยมาก เป็นผู้ปรารภความเพียรอยู่โดยมาก เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแล้ว พึงทำความเพียรเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายให้ยิ่งขึ้นไป.

จบสจิตตสูตรที่ ๑

ทุติยปัณณาสก์

สจิตตวรรคที่ ๑

อรรถกถาสจิตตสูตรที่ ๑

ปัณณาสก์ที่ ๒ สจิตตสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สจิตฺตปริยายกุสลา** แปลว่า ผู้ฉลาดในวาระจิตของตน. บทว่า **รชํ** ได้แก่ อุปกิเลสที่จรมา. บทว่า **องฺคณ** ได้แก่ มีจุดดำตาม

ตัวเป็นต้นอันเกิดในมุขนิมิตเงาหน้านั้น. ทว่า **อาสวานำ ขยาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่พระอรหัต.

จบอรรถกถาสจิตตสูตรที่ ๑

๒. สาริปุตตสูตร[๑]

ว่าด้วยภิกษุพึงเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน

[๕๒] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าว่าภิกษุไม่เป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่นไซร้ เมื่อเป็นอย่างนั้น ภิกษุนั้นพึงศึกษาว่า เราจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตนอย่างไร ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนสตรีหรือบุรุษที่เป็นหนุ่มสาวมีปกติชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนในคันฉ่องอันบริสุทธิ์หมดจด หรือในภาชนะน้ำอันใส ถ้าเห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็พยายามเพื่อขจัดธุลีหรือจุดดำนั้นเสีย หากว่าไม่เห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็ย่อมดีใจ มีความดำริอันบริบูรณ์ด้วยเหตุนั้นแลว่า เป็นลาภของเราหนอ หน้าของเราบริสุทธิ์แล้วหนอ แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย การพิจารณาของภิกษุว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตพยาบาทอยู่โดยมากหรือหนอ

๑. สูตรที่ ๒ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทอยู่โดยมาก เราเป็นผู้อันถีนมิทธะกลุ้มรุม อยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะอยู่โดยมาก เราเป็นผู้ฟุ้งซ่านอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีความสงสัยอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ข้ามพ้นความสงสัยโดยมาก เราเป็นผู้มีความโกรธอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ไม่มีความโกรธอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตเศร้าหมองอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตไม่เศร้าหมองอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีกายอันปรารภแรงกล้าอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีกายอันมิได้ปรารภแรงกล้าอยู่โดยมาก เราเป็นผู้เกียจคร้านอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ปรารภความเพียรอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ ย่อมเป็นอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถามว่าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมาก ฯลฯ เป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลเหล่านั้น.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีผ้าอันไฟไหม้ หรือมีศีรษะอันไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะนั้น ฉันใด ภิกษุพึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติ

และสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศล เหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าว่าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ย่อมรู้อย่างนี้ ว่า เราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมาก ฯลฯ เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น อยู่โดยมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแล้ว พึงทำความเพียรเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายให้ยิ่งในรูป.

จบสาริปุตตสูตรที่ ๒

๓. ฐิติสูตร

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญความตั้งอยู่ในกุศลธรรม

[๕๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญแม้ซึ่งความตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไฉนจะสรรเสริญความเสื่อมรอบในกุศลธรรมทั้งหลายเล่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่เราสรรเสริญความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเสื่อมในกุศลธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเจริญอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณเท่าไร ธรรมเหล่านั้นของภิกษุนั้นย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่เจริญขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวข้อนี้ว่า เป็นความเสื่อมใน กุศลธรรมทั้งหลา มิใช่ความตั้งอยู่ มิอยู่ความเจริญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลายมีอยู่ มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเจริญ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความเสื่อม มิใช่ความเจริญอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณเท่าไร ธรรมเหล่านั้นของภิกษุนั้นย่อมไม่เสื่อม ย่อมไม่เจริญขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวข้อนี้ว่า เป็นความตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความเสื่อม มิใช่ความเจริญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความเสื่อม มิใช่ความเจริญ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเสื่อมอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณเท่าไร ธรรมเหล่านั้นของภิกษุย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่เสื่อม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวข้อนี้ว่า เป็นความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเสื่อม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย มิใช่ความตั้งอยู่ มิใช่ความเสื่อม อย่างนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุไม่เป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่นไซร้ เมื่อเป็นอย่างนั้น ภิกษุนั้นพึงศึกษาว่า เราจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้ฉลาดในวาระจิตของตนอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนสตรีหรือบุรุษที่เป็นหนุ่มสาว มีปกติชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนในคันฉ่องอันบริสุทธิ์หมดจด หรือในภาชนะน้ำอันใส ถ้าเห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็พยายามเพื่อขจัดธุลีหรือจุดดำนั้นเสีย ถ้าว่าไม่เห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็ย่อมดีใจ มีความ

ดำริอันบริบูรณ์ด้วยเหตุนั้นแลว่า เป็นลาภของเราหนอ หน้าของเรา บริสุทธิ์แล้วหนอ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพิจารณาของภิกษุว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมาก เราเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดยมากหรือหนอ หรือว่าเราเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ ย่อมเป็นอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีอภิชฌาอยู่โดยมาก... เป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นยาปอกุศลเหล่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลมีผ้าอันไฟไหม้ หรือมีศีรษะอันไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะฉันใด ภิกษุนั้นพึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมทั้งหลายที่เป็นมาปอกุศลเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุเมื่อพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมาก... เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่โดยมาก ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแล้ว พึงทำความเพียรเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายให้ยิ่งขึ้นไป.

จบฐิติสูตรที่ ๓

อรรถกถาฐิติสูตรที่ ๓

ฐิติสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปฏิภาเณน** ได้แก่ ด้วยการตั้งถ้อยคำไว้.

จบอรรถกถาฐิติสูตรที่ ๓

๔. สมถสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่ควรเสพและไม่ควรเสพ

[๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุไม่เป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุนั้นพึงศึกษาว่า เราจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นฉลาดในวาระจิตของตนอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนสตรีหรือบุรุษที่เป็นหนุ่มสาว มีปกติชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนในคันฉ่องอันบริสุทธิ์หมดจด หรือในภาชนะน้ำอันใส ถ้าเห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็ย่อมพยายามกำจัดธุลีหรือจุดดำนั้นเสีย ถ้าไม่เห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ย่อมดีใจ มีความดำริอันบริบูรณ์ด้วยเหตุนั้นแลว่า เป็นลาภของเราหนอ หน้าของเราบริสุทธิ์แล้วหนอ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพิจารณาของภิกษุว่า เราเป็นผู้ได้ความสงบจิตภายในหรือหนอ หรือว่าไม่เป็นผู้ได้ความสงบจิตภายใน เราเป็นผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งหรือหนอ หรือว่าเราไม่เป็นผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังนี้ ย่อมเป็นอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าภิกษุพิจารณาอยู่ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราได้ความสงบจิตภายใน ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในความสงบจิตภายในแล้ว พึงทราบความเพียรในความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง สมัยต่อมา ภิกษุนั้นย่อมได้ความสงบจิตภายใน และได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิง ไม่ได้ความสงบจิตภายใน ดังนี้ไซร้ ภิกษุควรตั้งอยู่ในความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว พึงทำความเพียรในความสงบจิตภายใน สมัยต่อมา ภิกษุนั้นย่อมได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ความสงบจิตภายใน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราไม่ได้ความสงบจิตภายใน ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติแลสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้ซึ่งกุศลธรรมเหล่านั้นนั่นเทียว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีผ้าถูกไฟไหม้หรือมีศีรษะถูกไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะนั้นนั่นเที่ยว แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้ซึ่งกุศลธรรมเหล่านั้นนั่นเทียว ฉันนั้นเหมือนกันแล.

สมัยต่อมา ภิกษุนั้นย่อมได้ความสงบจิตภายใน และได้ความเห็น

แจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุทั้งหลายพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า เราได้ความสงบจิตภายใน ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังนี้ไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นนั่นแหละ แล้วพึงทำความเพียรให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งจีวรโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งบิณฑบาตโดยส่วนสอง คือ ที่ควรสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งเสนาสนะโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราย่อมากล่าวแม้ซึ่งบ้านและนิคมโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งชนบทและประเทศโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราย่อม กล่าวแม้ซึ่งบุคคลโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งจีวรโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี เราอาศัยอะไรกล่าวแล้วในจีวร ๒ อย่างนั้น จีวรชนิดใดภิกษุรู้ว่า เมื่อเราเสพจีวรนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไปจีวรเห็น ปานนี้ไม่ควรเสพจีวรใดภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพจีวรนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง จีวรเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งจีวรโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เขาอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งบิณฑบาต โดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยอะไร กล่าวแล้ว ในบิณฑบาต ๒ อย่างนั้น บิณฑบาตใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเรา เสพบิณฑบาตนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บิณฑบาตเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ บิณฑบาตใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพ บิณฑบาตนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บิณฑ-บาตเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อม-กล่าวแม้ซึ่งบิณฑบาตโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งเสนา-สนะโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัย อะไรกล่าวแล้ว ในเสนาสนะ ๒ อย่างนั้น เสนาสนะใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพเสนาสนะนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อม ไป เสนาสนะเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ เสนาสนะใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อ เราเสพเสนาสนะนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง เสนาสนะเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เรา ย่อมกล่าวแม้ซึ่งเสนาสนะโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพ ก็มี ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งบ้าน และนิคมโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เรา อาศัยอะไรกล่าวแล้ว ในบ้านและนิคมทั้งสองอย่างนั้น บ้านและนิคมใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพบ้านและนิคมนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง

กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บ้านและนิคมเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ บ้านและนิคมใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพบ้านและนิคมนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บ้านและนิคมเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งบ้านและนิคมโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เรากล่าวแม้ซึ่งชนบทและประเทศโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ในชนบทและประเทศทั้งสองนั้น ชนบทและประเทศใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพชนบทและประเทศนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป ชนบทและประเทศเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ ชนบทและประเทศใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพชนบทและประเทศนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง ชนบทและประเทศเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เรากล่าวแม้ซึ่งชนบทและประเทศโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คำที่เรากล่าวว่า เรากล่าวแม้ซึ่งบุคคลโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ในบุคคลทั้งสองนั้น บุคคลใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพบุคคลนี้แล อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บุคคลเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ บุคคลใด ภิกษุพึงรู้ว่า เมื่อเราเสพบุคคลนี้แล อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บุคคลเห็นปานนี้ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

ก็คำที่เรากล่าวว่า เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งบุคคลโดยส่วนสอง คือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

จบสมถสูตรที่ ๔

อรรถกถาสมถสูตรที่ ๔

สมถสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อธิปญฺญา ธมฺมวิปสฺสนาย** ได้แก่ วิปัสนาที่กำหนดเอาสังขารเป็นอารมณ์

จบอรรถกถาสมถสูตรที่ ๔

๕. ปริหานสูตร[๑]

ว่าด้วยภิกษุพึงเป็นผู้ฉลาดในภาวะจิตของตน

[๕๕] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำของท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้ถามว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสว่า บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม บุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม ดังนี้ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล อนึ่ง บุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม พระ-ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า ข้าแต่อาวุโส กระผมทั้งหลายมาแต่ที่ไกลแล เพื่อทราบเนื้อความแห่งภาษิตนี้ในสำนักของท่านพระสารีบุตร ขอเนื้อความแห่งภาษิตนี้จงแจ่มแจ้งกะ

๑. พระสูตรที่ ๕-๖-๗ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ท่านพระสารีบุตรเองเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อท่านพระสารีบุตรแล้ว จักทรงจำไว้ ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงพึง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอแล ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่ฟังธรรมที่ไม่เคยฟัง ๑ ธรรมที่ภิกษุนั้นฟังแล้วย่อมถึงความเลอะเลือน ๑ ธรรมที่ภิกษุนั้นเคยถูกต้องด้วยใจในกาลก่อน ย่อมไม่ปรากฏแก่เธอ ๑ ภิกษุนั้นย่อมไม่รู้ธรรมที่คนยังไม่รู้ ๑ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ส่วนบุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมฟังธรรมที่คนไม่เคยฟังมา ๑ ธรรมที่ภิกษุนั้นเคยฟังแล้ว ย่อมไม่ถึงความเลอะเลือน ๑ ธรรมที่ภิกษุนั้นเคยถูกต้องด้วยใจในกาลก่อน ย่อมปรากฏ ๑ ภิกษุนั้นย่อมรู้ธรรมที่คนยังไม่รู้ ๑ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้วด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย หากว่าภิกษุไม่เป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่นไซร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงศึกษาว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของตนอย่างไร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเสมือนสตรีหรือบุรุษที่เป็นหนุ่มสาว มีปกติชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนในคันฉ่องอันบริสุทธิ์หมดจด หรือในภาชนะน้ำอันใส ถ้าเห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้น ก็ย่อมพยายามกำจัดธุลีหรือจุดดำนั้นเสีย ถ้าไม่เห็นธุลีหรือจุดดำที่หน้านั้นก็ย่อมดีใจ มีความดำริอันบริบูรณ์ด้วยเหตุนั้นนั่นเทียวว่า เป็นลาภของเราแล้วหนอ แม้ฉันใด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพิจารณาของภิกษุว่า เราเป็นผู้ไม่มีอภิชฌาอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้ปราศจากถิ่นมิทธะอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือไม่มีหนอ เราเป็นผู้ข้ามพ้นความสงสัยอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้ไม่มักโกรธอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีแก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้มีจิตไม่เศร้าหมองอยู่โดยมากหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือไม่มีหนอ เราเป็นผู้ได้ความปราโมทย์ในธรรมภายในหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้ได้ความปราโมทย์ในธรรมภายในหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ เราเป็นผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งหรือหนอ ธรรมนี้มีอยู่แก่เราหรือว่าไม่มีหนอ ดังนี้ เป็นอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลายฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมไม่พิจารณาเห็นกุศลธรรมเหล่านี้แม้ทั้งหมดในตนไซร้ ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความ

พยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้เฉพาะซึ่งกุศลธรรมเหล่านี้ทั้งหมดนั่นเทียว ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีผ้าถูกไฟไหม้หรือมีศีรษะถูกไฟไหม้ ควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถ้อย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะนั้นนั่นเทียว แม้ฉันใด ภิกษุนั้นควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้เฉพาะซึ่งกุศลธรรมเหล่านี้ทั้งหมดนั่นเทียว ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นกุศลธรรมบางอย่างในตน ย่อมไม่พิจารณาเห็นกุศลธรรมบางอย่างในตน ไซร้ ภิกษุนั้นพึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลายที่พิจารณาเห็นในตนแล้ว พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้เฉพาะซึ่งกุศล-ธรรมทั้งหลายที่ไม่พิจารณาเห็นในคนเหล่านั้น.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีผ้าถูกไฟไหม้หรือมีศีรษะถูกไฟไหม้ ควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือไฟไหม้ศีรษะนั้นนั่นเทียว แม้ฉันใด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลายที่พิจารณาเห็นในตนแล้ว ควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขมักเขม้น ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อได้เฉพาะซึ่งกุศลธรรม

ทั้งหลายที่ไม่พิจารณาเห็นในคนเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นกุศลธรรมเหล่านี้แม้ทั้งหมดในตนไซร้ ภิกษุนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านี้ทั้งหมดนั่นเทียว แล้วพึงทำความเพียรให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

จบปริหานสูตรที่ ๕

๖. ปฐมสัญญาสูตร

ว่าด้วยการเจริญสัญญา ๑๐ ประการ ที่มีผลมาก มีอานิสงส์มาก

[๕๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่สุด ๑๐ ประการเป็นไฉน คืออสุภสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาเรปฏิกุลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิรตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจทุกขสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธสัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสัญญา ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มีมากแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบปฐมสัญญาสูตรที่ ๖

๗. ทุติยสัญญาสูตร

ว่าด้วยการเจริญสัญญา ๑๐ ประการ ที่มีผลมาก มีอานิสงส์มาก

อีกนัยหนึ่ง

[๕๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญ

แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ อนิจจสัญญา ๑ อนัตตสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา๑ สัพพโลเกอนภิรตสัญญา ๑ อัฏฐิก-สัญญา ๑ ปุฬวกสัญญา๑ วินีลกสัญญา ๑ วิฉิททกสัญญา ๑ อุทธุมาตก-สัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบทุติยสัญญาสูตรที่ ๗

๘. มูลสูตร

ว่าด้วยธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล มีนิพพานเป็นที่สุด

[๕๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกพึงถามอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงมีอะไรเป็นมูล มีอะไรเป็นแดนเกิด มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่ประชุมลง มีอะไรเป็นประมุข มีอะไรเป็นใหญ่ มีอะไรเป็นยิ่ง มีอะไรเป็นแก่น มีอะไรเป็นที่หยั่งลง มีอะไรเป็นที่สุด เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว จะพึงพยากรณ์แก่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นว่าอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ขอเนื้อความแห่งภาษิตนี้จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้า

เช่นนั้นเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกพึงถามอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงมีอะไรเป็นมูล มีอะไรเป็นแดนเกิด... มีอะไรเป็นที่หยั่งลง มีอะไรเป็นที่สุด เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์แก่อัญญ-เดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล มีมนสิการเป็นแดนเกิด มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง มีสมาธิเป็นประมุข มีสติเป็นใหญ่ มีปัญญาเป็นยิ่ง มีวิมุตติเป็นแก่น มีอมตะเป็นที่หยั่งลง มีนิพพานเป็นที่สุด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์แก่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้แล.

จบมูลสูตรที่ ๘

อรรถกถามูลสูตรที่ ๘

มูลสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ในบทว่า **อมโตคธา** นี้ ตรัสอุปาทิเสสนิพพานธาตุไว้. ในบทว่า **นิพฺพานปริโยสานา** นี้ ตรัสอนุปาทิเสสนิพพานธาตุไว้. ด้วยว่า ภิกษุบรรลุอนุปาทิเสสนิพพานแล้ว ย่อมชื่อว่าบรรลุที่สุดธรรมทุกอย่าง บทที่เหลือ มีข้อความกล่าวไว้แล้วในหนหลัง.

จบอรรถกถามูลสูตรที่ ๘

๙. ปัพพชิตสูตร

ว่าด้วยจิตของบรรพชิตที่ได้รับการอบรมดีแล้ว

ย่อมได้รับผล ๒ อย่าง

[๕๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยสิ่งสมควรแก่บรรพชา อกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ตรึงจิตตั้งอยู่ จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยอนัตตสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยอาทีนวสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตรู้ความประพฤติชอบ และความประพฤติไม่ชอบของสัตวโลกแล้ว ได้รับอบรมด้วยสัญญานั้น จิตของพวกเราจักเป็นจิตรู้ความเจริญและความเสื่อมของสัตวโลกแล้ว ได้รับอบรมด้วยสัญญานั้น จิตของพวกเราจักเป็นจิตรู้ความเกิดและความดับแห่งสังขารโลกแล้วได้รับอบรมด้วยสัญญานั้น จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยปหานสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยวิราคสัญญา จิตของพวกเราจักเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยนิโรธ-สัญญา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล จิตของภิกษุเป็นจิตได้รับอบรมแล้วด้วยสิ่งสมควรแก่บรรพชา อกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วย่อมไม่รัดรึงจิตตั้งอยู่ จิตได้รับอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญา จิตได้รับอบรมแล้วด้วยอนัตตสัญญา จิตได้รับอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญา จิตได้รับอบรมแล้วด้วยอาทีนวสัญญา จิตรู้ความพระพฤติชอบและความประพฤติไม่ชอบของสัตว-

โลกแล้ว ได้รับอบรมแล้วด้วยสัญญานั้น จิตรู้ความเจริญและความเสื่อม ของสัตวโลกแล้ว ได้รับอบรมแล้วด้วยสัญญานั้น จิตรู้ความเกิดและความดับแห่งสังขารโลกแล้ว ได้รับอบรมแล้วด้วยสัญญานั้น จิตได้รับอบรมด้วยปหานสัญญา จิตได้รับอบรมด้วยวิราคสัญญา และจิตได้รับอบรมด้วยนิโรธสัญญา เมื่อนั้น ภิกษุนั้นพึงหวังผลได้ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อริหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี.

จบปัพพชิตสูตรที่ ๙

อรรถกถาปัพพชิตสูตรที่ ๙

ปัพพชิตสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตสฺมา** แปลว่า เพราะเหตุที่ประโยชน์แห่งสามัญญผล [คุณเครื่องเป็นสมณะ] ไม่ถึงพร้อมแก่ผู้ที่มีจิตมิได้สร้างสมอย่างนี้ ฉะนั้น. บทว่า **ยถาปพฺพชฺชา ปริจิตญฺจ โน จิตฺตํ ภวิสฺสติ.** ความว่า สร้างสมมาโดยสมควรแก่การบวช จริงอยู่ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่าบวช คนเหล่านั้นทั้งหมด ก็ปรารถนาพระอรหัต เพราะฉะนั้น จิตใดเขาสร้างสมอบรมมาเพื่อประโยชน์แก่การบรรลุพระอรหัต จิตนั้นพึงทราบว่า ชื่อว่าสร้างสมมาโดยสมควรแก่การบวช. เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักเป็นเช่นนี้. บทว่า **โลกสฺส สมญฺจ วิสมญฺจ** ได้แก่ สุจริตและทุจริตของสัตวโลก. บทว่า **โลกสฺส สนฺภวญฺจ วิภวญฺจ** ได้แก่ ความเจริญและความเสื่อมของสัตวโลกนั้น อีกนัยหนึ่ง สมบัติและวิบัติ.

ก็บทว่า **โลกสฺส สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ** ตรัสหมายเอาสังขารโลก.
อธิบายว่า รู้ความเกิดและความแตกแห่งขันธ์ทั้งหลาย.

จบอรรถกถาปัพพชิตสูตรที่ ๙

๑๐. อาพาธสูตร

ว่าด้วยทรงแสดงสัญญา ๑๐ ประการแก่พระคิริมานนท์ผู้อาพาธ

[๖๐] สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชต-วัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระคิริมานนท์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระคิริมานนท์อาพาธได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดอนุเคราะห์เสด็จเยี่ยมท่านพระคิริมานนท์ยังที่อยู่เถิด พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ถ้าเธอพึงเข้าไปหาแล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่คิริมานนท์ภิกษุไซร้ ข้อที่อาพาธของคิริมา-นนท์ภิกษุจะพึงสงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ประการนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ สัญญา ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ อนิจจสัญญา ๑ อนัตตสัญญา ๑ อสุภสัญญา ๑ อาทีนวสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิรตสัญญา ๑ สัพพสังขาเรสุ-อนิจจสัญญา ๑ อานาปานัสสติ ๑.

ดูก่อนอานนท์ ก็**อนิจจสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุใน

ธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อม พิจารณาเห็นดังนี้ว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขาร ทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ ด้วยประการอย่างนี้ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่าอนิจจสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ ก็ **อนัตตสัญญา** เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อม พิจารณาเห็นดังนี้ว่า จักษุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้นเป็นอนัตตา รส เป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โผฏฐัพพะเป็นอนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตาในอายตนะ ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ๖ ประการเหล่านี้ ด้วยประการอย่างนี้ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า อนัตตสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ ก็**อสุภสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้นั่นแล เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มโดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาด มี ประการต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลา น้ำมูก ไขข้อ มูตร ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้ ด้วยประการดังนี้ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า อสุภสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ ก็**อาทีนวสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อม

พิจารณาเห็นดังนี้ว่า กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น อาพาธต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้ คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคในท้อง โรคลมสลบ โรคบิด โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดด้าน โรคคิดทะราด หูด โรคละออง บวม โรคอาเจียนโลหิต โรคดีเดือด โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาพีไข้สันนิบาต อาพาธอันเกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธอันเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธอันเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง อาพาธอัน เกิดแต่วิบากของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษในกายนี้ ด้วยประการดังนี้ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า อาทีนวสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ ก็**ปหานสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป ย่อมทำให้ถึงความไม่มี ซึ่งกามวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป ย่อมทำให้ถึงความไม่มี ซึ่งพยาบาทวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป ย่อมทำให้ถึงความไม่มี ซึ่งวิหิงสาวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป ย่อมทำให้ถึงความไม่มี ซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลายอันชั่วช้า อันเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นแล้ว ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า ปหานสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ ก็**วิราคสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ธรรมเป็นที่สละคืนอุปธิทั้งปวง ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา ธรรมเป็นที่สำรอกกิเลส ธรรมชาติเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า วิราคสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ **นิโรธสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ธรรมเป็นที่สละคืนอุปธิทั้งปวง ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา ธรรมเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ ธรรมชาติเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า นิโรธสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ **สัพพโลเกอนภิรตสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ละอุบาย[๑] และอุปาทานในโลก อันเป็นเหตุตั้งมั่น ถือมั่น และเป็นอนุสัจแห่งจิต ย่อมงดเว้น ไม่ถือมั่น ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่าสัพพโลเกอนภิรตสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ **สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอึดอัด ย่อมระอา ย่อมเกลียดชังแต่สังขารทั้งปวง ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา.

ดูก่อนอานนท์ **อานาปานัสสติ**เป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี นั่ง

๑. อุบาย คือ ตัณหาและทิฏฐิ, อุปาทาน คือ อุปาทาน ๔.

คู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอเป็นผู้มีสติหายใจออก เป็นผู้มีสติหายใจเข้า เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า หายใจออกยาว หรือเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า หายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า หายใจออกสั้น หรือเมื่อหายใจเข้าสิ้นก็รู้ชัดว่า หายใจเข้าสั้น ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้กำหนดรู้กายทั้งปวง (ลมหายใจ) หายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้กำหนดรู้กายทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักระงับกายสังขาร (ลมหายใจ) หายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักระงับกายสังขาร หายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้ปีติหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้ปีติหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้จิตตสังขาร (เวทนา) หายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้จิตสังขารหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่าจักระงับจิตตสังขารหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักระงับจิตตสังขารหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้จิตหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักกำหนดรู้จิตหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักยังจิตให้บันเทิงหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักยังจิตให้บันเทิงหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักตั้งจิตให้มั่นหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักตั้งจิตให้มั่นหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักเปลื้องจิตหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเปลื้องจิตหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยด้วยคลายกำหนัดหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความคลายกำหนัดหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความดับสนิทหายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความดับสนิทหายใจเข้า ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความสลัดคืน

หายใจออก ย่อมศึกษาว่า จักเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความสลัดคืนหายใจเข้า ดูก่อนอานนท์ นี้เรียกว่า อานาปานัสสติ.

ดูก่อนอานนท์ ถ้าเธอพึงเข้าไปหาแล้ว กล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่คิริมานนท์ภิกษุไซร้ ข้อที่อาพาธของคิริมานนท์ภิกษุจะพึงสงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้เป็นฐานะที่จะมีได้.

ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เรียนสัญญา ๑๐ ประการนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระคิริมานนท์ยังที่อยู่ครั้นแล้วได้กล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่ท่านพระคิริมานนท์ ครั้งนั้นแล อาพาธนั้นของท่านพระคิริมานนท์สงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ ท่านพระคิริมานนท์หายจากอาพาธนั้น ก็แล อาพาธนั้นเป็นโรคอันท่านพระคิริมานนท์ละได้แล้วด้วยประการนั้นแล.

จบอาพาธสูตรที่ ๑๐

จบสจิตตวรรคที่ ๑

อรรถกถาอาพาธสูตรที่ ๑๐

อาพาธสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อนุกมฺปํ อุปาทาย** ได้แก่ ทรงอาศัยความเอ็นดูในพระคิริมานนท์เถระ. พึงทราบโรคทั้งหลาย มีโรคตาเป็นต้นด้วยอำนาจวัตถุจริงอยู่ ธรรมดาว่าผู้บังเกิดความเลื่อมใสแล้ว ไม่มีโรค. บทว่า **กณฺณโรโค** ได้แก่ โรคหูส่วนนอก. บทว่า **ปินาโส** ได้แก่โรคจมูกส่วนนอก. บทว่า **รุหสา** ได้แก่โรคในที่ใช้เล็บขีด. บทว่า **ปิตฺตสมุฏฺฐานา** ได้แก่ อาพาธที่เกิดจากดี. เขาว่า อาพาธเหล่านั้นมี ๓๒ อย่าง. ถึงในอาพาธ

ที่มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อุตุปริณามชา** ได้แก่ โรคที่เกิดด้วยร้อนจัดเย็นจัด เพราะเปลี่ยนฤดู. บทว่า **วิสมปริหารชา** ได้แก่ อาพาธที่เกิดด้วยกายบริหารอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ มียืนนั่งนานเกินไปเป็นต้น. บทว่า **โอปกฺกมิกา** ได้แก่อาพาธที่เกิดด้วยความพยายามเปิดเป็นของผู้อื่นมีการฆ่าฟัน, จองจำ เป็นต้น. บทว่า **กมฺมวิปากชา** ได้แก่ อาพาธที่เกิดจากวิบากของกรรมที่มีกำลัง. บทว่า **สนฺตํ** ได้แก่ คุณชาตที่ชื่อว่าสันตะ เพราะกิเลสมีราคะเป็นต้นสงบ. ชื่อว่าปณีตะ เพราะอรรถว่าไม่เดือดร้อน. คำที่เหลือทุกแห่ง มีใจความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอาพาธสูตรที่ ๑๐

จบสจิตตวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สจิตตสูตร ๒. สาริปุตตสูตร ๓. ฐิติสูตร ๔. สมถสูตร ๕. ปริหานสูตร ๖. ปฐมสัญญาสูตร ๗. ทุติยสัญญาสูตร ๘. มูลสูตร ๙. ปัพพชิตสูตร ๑๐. อาพาธสูตร.

ยมกวรรคที่ ๒

๑. อวิชชาสูตร

ว่าด้วยโพชฌงค์ ๗ เป็นอาหารของวิชชาและวิมุตติ

[๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เงื่อนต้นแห่งอวิชชาย่อมไม่ปรากฏในกาลก่อน แต่นี้ อวิชชาไม่มี แต่ภายหลังจึงมี เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำนี้อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น อวิชชามีข้อนี้เป็นปัจจัยจึงปรากฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวอวิชชาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรจะกล่าวว่านิวรณ์ ๕ แม้นิวรณ์ ๕ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่หีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิวรณ์ ๕ ควรกล่าวว่า ทุจริต ๓ แท้ทุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจริต ๓ ควรกล่าวว่า การไม่สำรวมอินทรีย์ แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารแห่งการไม่สำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่าความไม่มีสติสัมปชัญญะ แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย แม้การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่าความไม่มีศรัทธา แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า ก็ไม่ฟังสัทธรรม แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การไม่คบสัปบุรุษ ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้น มีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์...นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววิชชาและวิมุตติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของวิชชาและวิมุตติ ควรกล่าวว่าโพชฌงค์ ๗ แม้โพชฌงค์ ๗ เราก็ควรกล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่า

ไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ ๗ ควรกล่าวว่า สติปัฏฐาน ๔ แม้สติปัฏฐาน ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอะไร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัฏฐาน ๔ ควรกล่าวว่า สุจริต ๓ แม้สุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสุจริต ๓ ควรกล่าวว่า การสำรวมอินทรีย์ แม้การสำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการสำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า สติสัมปชัญญะ แม้สติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย แม้การทำไว้ในใจโดยแยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่าศรัทธา แม้ศรัทธา เราก็กล่าวว่าอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธา ควรกล่าวว่า การฟังสัทธรรม แม้การฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การคบสัปบุรุษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์

ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนักๆอยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็ม ย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์...โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบอวิชชาสูตรที่ ๑

ยมกวรรคที่ ๒

อรรถกถาอวิชชาสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๒ อวิชชาสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สาหารำ** ได้แก่ มีปัจจัย. บทว่า **วิชฺชาวิมุตฺตึ** ได้แก่ ผลญาณและสัมปยุตธรรมที่เหลือ. บทว่า **โพชฺฌงฺคา** ได้แก่ องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือมรรค.

จบอรรถกถาอวิชชาสูตรที่ ๑

๒. ตัณหาสูตร

ว่าด้วยอวิชชาเป็นอาหารของภวตัณหา

[๖๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เงื่อนต้นแห่งภวตัณหา ย่อมไม่ปรากฏในกาลก่อนแต่นี้ ภวตัณหาไม่มี แต่ภายหลังจึงมี เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำอย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ภวตัณหามีข้อนี้เป็นปัจจัยจึงปรากฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวภวตัณหาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของภวตัณหา ควรกล่าวว่า อวิชชา แม้อวิชชา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรกล่าวว่านิวรณ์ ๕ แม้นิวรณ์ ๕ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิวรณ์ ๕ ควรกล่าวว่า ทุจริต ๓ แม้ทุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีลาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจริต ๓ ควรกล่าวว่า การไม่สำรวมอินทรีย์ แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เรากล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่สำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า ความไม่มีสติสัมปชัญญะ แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย แม้การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่า ควรไม่มีศรัทธา แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า การไม่ฟังสัทธรรม แม้การไม่ฟังสัทธรรม เขาก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟัง

สัทธรรม ควรกล่าวว่า การไม่คบสัตบุรุษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชาที่บริบูรณ์ ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็ม ย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็ม ย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนี้มีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์... อวิชชาที่บริบูรณ์ ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววิชชาและวิมุตติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของวิชชาและวิมุตติ ควรกล่าวว่า

โพชฌงค์ ๗ แม้โพชฌงค์ ๗ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ ๗ ควรกล่าวว่าสติปัฏฐาน ๔ แม้สติปัฏฐาน ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัฏฐาน ๔ ควรกล่าวว่า สุจริต ๓ แม้สุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสุจริต ๓ ควรกล่าวว่า การสำรวมอินทรีย์ แม้การสำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการสำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า สติสัมปชัญญะ แม้สติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย แม้การทำไว้ในใจโดยแยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่า ศรัทธา แม้ศรัทธาก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธา ควรกล่าวว่า การฟังสัทธรรม แม้การฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การคบหาสัปบุรุษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์

วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธาร และห้วยให้เต็ม ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็ม ย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนี้มีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์. . .โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ... วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบตัณหาสูตรที่ ๒

อรรถกถาตัณหาสูตรที่ ๒

ตัณหาสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ภวคณฺหาย** ได้แก่ ของความปรารถนาภพ. ในสูตรทั้งสองตรัสเฉพาะวัฏฏะอย่างเดียว แต่วัฏฏะในสูตรทั้งสองนี้ สูตรที่ ๑ ตรัสวัฏฏะมีอวิชชาเป็นมูล สูตรที่ ๒ ตรัสวัฏฏะมีตัณหาเป็นมูล.

จบอรรถกถาตัณหาสูตรที่ ๒

๓. นิฏฐาสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๑๐ จำพวก ที่เชื่อมั่นในพระตถาคต

[๖๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเชื่อมั่นในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทิฏฐิ บุคคล ๕ จำพวกที่สมบูรณ์

ด้วยทิฏฐิเชื่อมั่นในโลกนี้ อีก ๕ จำพวกโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น บุคคล ๕ จำพวกเหล่าไหนเชื่อมั่นในโลกนี้ คือ พระโสดาบันผู้สัตตักขัตตุปรมะ ๑ พระโสดาบันผู้โกลังโกละ ๑ พระโสดาบันผู้เอกพีชี ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอรหันต์ในปัจจุบัน ๑ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้เชื่อมั่นในโลกนี้.

บุคคล ๕ จำพวกเหล่าไหน ละโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น คือพระ-อนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้สสังขารปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้สสังขารปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี ๑ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ละโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล้าหนึ่งเชื่อมั่นในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทิฏฐิ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิฏฐิ ๕ จำพวกเหล่านี้นั้น เชื่อมั่นในโลกนี้ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ละโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น.

จบนิฏฐาสูตรที่ ๓

อรรถกถานิฏฐาสูตรที่ ๓

นิฏฐาสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นิฏฺฐงฺคตา** ได้แก่ หมดความสงสัย. บทว่า **อิธ นิฏฺฐา** ได้แก่ ปรินิพพานในโลกนี้เท่านั้น. บทว่า **อิธ วิหาย นิฏฺฐา** ได้แก่ ละโลกนี้แล้วไปสู่พรหมโลกชั้นสุทธาวาส.

อรรถกถานิฏฐาสูตรที่ ๓

๔. อเวจจสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๑๐ จำพวก ที่เลื่อมใสอย่างมั่นคงในพระตถาคต

[๖๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้ถึงกระแสนิพพาน ผู้ถึงกระแสนิพพาน ๕ จำพวกเหล่านั้นเธอมั่นในโลกนี้ ๕ จำพวกละโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น. ๕ จำพวกเหล่าไหนเชื่อมั่นในโลกนี้ ๕ จำพวกเหล่านั้น คือ พระโสดาบันผู้สัตตักขัตตุปรมะ ๑ พระโสดาบันผู้โกลังโกละ ๑ พระโสดาบันผู้เอกพีชี ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอรหันต์ในปัจจุบัน ๑ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้เชื่อมั่นในโลกนี้. บุคคล ๕ จำพวกเหล่าไหนละโลกนี้ไปแล้วจึงเชื่อมั่น คือ พระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี ๑ พระอนาคามีผู้สสังขารปรินิพพายี พระอนาคามีผู้อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี ๑ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ละโลกไปแล้วจึงเชื่อมั่น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเลื่อมใสอย่างไม่หวั่นไหวในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้ถึงกระแสนิพพาน ผู้ถึงกระแสนิพพาน ๕ จำพวกเหล่านี้นั้นเชื่อมั่นในโลกนี้ ๕ จำพวกละโลกนี้แล้วจึงเชื่อมั่น.

จบอเวจจสูตรที่ ๔

อรรถกถาอเวจจสูตรที่ ๔

อเวจจสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อเวจฺจปฺปสนฺนา** ได้แก่ ถึงพร้อมแล้วด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว.

บทว่า **โสตาปนฺนา** ได้แก่ ผู้ถึงกระแสแห่งอริยมรรค.

จบอรรถกถาอเวจจสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสุขสูตร

ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์และสุข

[๖๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ที่นาลกคาม แคว้นมคธ ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่อว่าสามัณฑกานิ เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนท่านพระสารีบุตร อะไรหนอเป็นเหตุให้เกิดสุข อะไรหนอเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีการเกิด เป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ คือ ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย อุจจาระ ปัสสาวะ สัมผัสไฟ สัมผัสท่อนไม้ สัมผัสศัสตรา ญาติก็ดี มิตรก็ดี มาประชุมพร้อมกัน ย่อมโกรธเคืองเขา ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีการเกิด เป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อไม่มีการเกิด เป็นอันหวังได้สุขนี้ คือ ความไม่หนาว ความไม่ร้อน ความไม่หิว ความไม่ระหาย ไม่ต้องอุจจาระ ไม่ต้องปัสสาวะ ไม่ต้องสัมผัสไฟ ไม่ต้องสัมผัสท่อนไม้ ไม่ต้องสัมผัสศัสตรา ญาติก็ดี มิตรก็ดี มาประชุมพร้อมกัน ย่อมไม่โกรธเคืองเขา ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อไม่มีการเกิด เป็นอันหวังได้สุขนี้ ดังนี้.

จบปฐมสุขสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมสุขสูตรที่ ๕

ปฐมสุขสูตรที่ ๕ สามัณฑกานิปริพาชก ถามท่านพระสารีบุตรถึงสุขทุกข์ที่มีวัฏฏะเป็นมูล.

จบอรรถกถาปฐมสุขสูตรที่ ๕

๖. ทุติยสุขสูตร

ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์และสุข

[๖๖] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ที่นาลันทคาม แคว้นมคธ ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่อว่าสามัณฑากานิ เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถือกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนท่านพระสารีบุตร ในธรรมวินัยนี้ อะไรหนอเป็นเหตุให้เกิดสุข อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ดูก่อนผู้มีอายุ ในธรรมวินัยนี้ ความไม่ยินดีแลเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ความยินดีเป็นเหตุให้เกิดสุข ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีความยินดี เป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ คือ บุคคลผู้มีความไม่ยินดีแม้เดินอยู่ ก็ไม่ประสบความสุขความสำราญ บุคคลผู้มีความไม่ยินดีแม้ยืนอยู่ . . . แม้นั่งอยู่ . . . แม้นอนอยู่ . . . แม้อยู่ในบ้าน . . . แม้อยู่ในป่า . . . แม้อยู่ที่โคนไม้ . . . แม้อยู่ในเรือนว่างเปล่า . . . แม้อยู่ในที่แจ้ง . . . แม้อยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ก็ย่อมประสบความสุขความสำราญ ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีความไม่ยินดีก็เป็นอันหวังได้ความทุกข์นี้ ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีความยินดี ก็เป็นอันหวังได้ความสุขนี้ คือ บุคคลผู้มีความยินดีแม้เดินอยู่ ก็ย่อมประสบความสุขความสำราญ บุคคลผู้มีความยินดีแม้ยืนอยู่ . . . แม้นั่งอยู่ . . . แม้นอนอยู่ . . . แม้อยู่ในบ้าน . . . แม้อยู่ในป่า . . . แม้อยู่ที่โคนไม้ . . . แม้อยู่ในเรือนว่างเปล่า . . . แม้อยู่ในที่แจ้ง . . . แม้อยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ก็ย่อมประสบความสุขความสำราญ ดูก่อนผู้มีอายุ เมื่อมีความยินดี ก็เป็นอันหวังได้ความสุขนี้.

จบทุติยสุขสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยสุขสูตรที่ ๖

ทุติยสุขสูตรที่ ๖ สามัณฑกานิปริพาชก ถามท่านพระสารีบุตร ถึงสุขทุกข์ที่มีศาสนาเป็นมูล.

จบอรรถกถาทุติยสุขสูตรที่ ๖

๗. ปฐมนพกปานสูตร

ว่าด้วยผู้ไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมพึงได้ความเสื่อมในกุศลธรรม

[๖๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงนิคมของชาวโกศล ชื่อว่า นพก-ปานะ ทราบมาว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ปลาสวัน ใกล้นพกปาน-นิคมนั้น ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้อันหมู่ภิกษุแวดล้อมประทับนั่งแล้วในวันอุโบสถ ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงภิกษุทั้งหลาย ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมีกถา สิ้นส่วนแห่งราตรีเป็นอันมาก ทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ผู้นิ่งเงียบอยู่ แล้วตรัสกะท่านพระ-สารีบุตรว่า ดูก่อนสารีบุตร ภิกษุสงฆ์ปราศจากถีนมิทธะแล้ว ธรรมีกถาเพื่อภิกษุทั้งหลายจงแจ่มแจ้งกะเธอ เราเมื่อยหลัง จักเอนหลัง ท่านพระ-สารีบุตรกราบทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น ทรงสำเร็จสีหไสยาสน์โดยพระปรัสว์เบื้องขวา ซ้อนเหลื่อมเท้า ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงกระทำอุฏฐานสัญญาไว้ในพระทัย. ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้ง-

หลาย ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ ไม่มีวิริยะ ไม่มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเจริญเลย.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ ในกาฬปักษ์ย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์ย่อมเสื่อมจากวรรณะ ย่อมเสื่อมจากมณฑล ย่อมเสื่อมจากแสงสว่าง ย่อมเสื่อมจากด้านยาวและด้านกว้าง ฉันใด ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ ไม่มีวิริยะ ไม่มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเจริญเลย ฉันนั้นเหมือนกัน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย คำว่าบุคคลผู้ไม่มีศรัทธานี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ไม่มีหิรินี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ไม่มีโอตตัปปะนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้เกียจคร้านนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีปัญญาทรามนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มักโกรธนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ผูกโกรธนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีความปรารถนาลามกนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าผู้มีมิตรชั่วนี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินี้ เป็นความเสื่อม.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริ มีโอตตัปปะ มีวิริยะ มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเจริญในกุศล-ธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างขึ้นย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์นั้นย่อมเจริญด้วยวรรณะ ย่อมเจริญด้วยมณฑล ย่อมเจริญด้วย

แสงสว่าง ย่อมเจริญด้วยด้านยาวและด้านกว้าง ฉันใด ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริ มีโอตตัปปะ มีวิริยะ มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเจริญ ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ฉันนั้นเหมือนกัน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย คำว่าบุคคลผู้มีศรัทธานี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีหิรินี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีโอตตัปปะนี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ปรารภความเพียรนี้ ไม่ใช่คำเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีปัญญานี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ไม่โกรธนี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ไม่ผูกโกรธนี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ปรารถนาน้อยนี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐินี้ ไม่ใช่ความเสื่อม.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลุกขึ้นแล้ว ตรัสชมท่านพระ-สารีบุตรว่า ดีละ ดีละ สารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ ไม่มีวิริยะ ไม่มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเจริญเลย ดูก่อนสารีบุตร เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในกาฬปักษ์ย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์นั้นย่อมเสื่อมจากวรรณะ ย่อมเสื่อมจากมณฑล ย่อมเสื่อมจากแสงสว่าง ย่อมเสื่อมจากด้านยาวและกว้าง ฉันใด ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีหิริ ฯลฯ ไม่มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อม ไม่หวังได้ความเจริญเลย ฉันนั้นเหมือนกัน ดูก่อนสารีบุตร คำว่าบุคคลผู้ไม่มีศรัทธานี้ เป็นความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้ไม่มี

หิริ...ผู้ไม่มีโอตตัปปะ...ผู้เกียจคร้าน...ผู้มีปัญญาทราม...ผู้มักโกรธ ...ผู้ผูกโกรธ...ผู้มีความปรารถนาลามก...ผู้มีมิตรชั่ว...ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินี้ เป็นความเสื่อม.

ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริ มีโอตตัปปะ มีวิริยะ มีปัญญาในกุศลทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเสื่อม ดูก่อนสารีบุตร เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างขึ้นย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์นั้นย่อมเจริญด้วยวรรณะ ย่อมเจริญด้วยมณฑล ย่อมเจริญด้วยแสงสว่าง ย่อมเจริญด้วยด้านยาวและด้านกว้าง ฉันใด ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลายเลย...ผู้นั้นพึงหวังได้ ซึ่งความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ฉันนั้นเหมือนกัน ดูก่อนสารีบุตร คำว่าบุคคลผู้มีศรัทธานี้ ไม่ใช่ความเสื่อม คำว่าบุคคลผู้มีหิริ...ผู้มีโอตตัปปะ... ผู้ปรารภความเพียร...ผู้มีปัญญา...ผู้ไม่มักโกรธ...ผู้ไม่ผูกโกรธ... ผู้มีความปรารถนาน้อย...ผู้มีคนดีเป็นมิตร...ผู้เป็นสัมมาทิฏฐินี้ ไม่ใช่ความเสื่อม.

จบปฐมนพกปานสูตรที่ ๗

๘. ทุติยนพกปานสูตร
ว่าด้วยผู้มีศรัทธาในกุศลธรรมไม่หวังได้ความเสื่อมเลย

[๖๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ปลาสวัน ในนพกปานนิคม สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าอันหมู่ภิกษุแวดล้อม

ประทับนั่งแล้วในวันอุโบสถ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงภิกษุทั้งหลาย ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมมีกถาสิ้นส่วนแห่งราตรีเป็นอันมาก ทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ผู้นิ่งเงียบอยู่แล้ว ตรัสกะท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนสารีบุตร ภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะแล้ว ธรรมีกถาเพื่อภิกษุทั้งหลายจงแจ่มแจ้งกะเธอ เราเมื่อยหลัง จักเอนหลัง ท่านพระสารีบุตรทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นแล้ว สำเร็จสีหไสยาสน์โดยพระปรัศว์เบื้องขวา ซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงกระทำอุฏฐานสัญญาไว้ในพระทัย.

ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นกล่าวรับท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลทั้งหลาย ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ ไม่มีวิริยะ ไม่มีปัญญา ไม่มีการเงี่ยโสตลงฟังธรรม ไม่มีการทรงจำธรรมไว้ ไม่มีการพิจารณาเนื้อความ ไม่มีการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่มีความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้น ย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเจริญเลย ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างแรมย่อมผ่านพ้น พระจันทร์ย่อมเสื่อมวรรณะ ... ฉันใด ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย ... ไม่หวังได้ความเจริญเลย ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริ มีโอตตัปปะ มีวิริยะ มีปัญญา มีการเงี่ยโสตลงฟังธรรม มีการทรง-

จำธรรมไว้ มีการพิจารณาเนื้อความ มีการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย กลางคืนหรือกลางวันของผู้นั้นย่อมผ่านพ้นไป ผู้นั้นพึงหวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างขึ้นย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์นั้นย่อมเจริญด้วยวรรณะ... ฉันใด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย... ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ฉันนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลุกขึ้นแล้ว ตรัสชมท่านพระ-สารีบุตรว่า ดีละ ดีละ สารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้ง-หลาย... ไม่หวังได้ความเจริญเลย ดูก่อนสารีบุตร เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างแรมย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์ย่อมเสื่อมจากวรรณะ... ฉันใด ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย... ไม่หวังได้ความเจริญเลย ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย... ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ดูก่อนสารีบุตร เปรียบเหมือนกลางคืนหรือกลางวันของพระจันทร์ในปักษ์ข้างขึ้นย่อมผ่านพ้นไป พระจันทร์นั้นย่อมเจริญด้วยวรรณะ... ฉันใด ผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาในกุศลธรรมทั้งหลาย... ไม่หวังได้ความเสื่อมเลย ฉันนั้นเหมือนกัน.

จบทุติยนฬกปานสูตรที่ ๘

อรรถกถาปฐมนพกปานสูตรที่ ๗

ปฐมนพกปานสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นพกปานํ** ได้แก่ นิคมมีชื่ออย่างนี้ เพราะครั้งอดีตฝูงวานรอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ใช้หลอดไม้อ้อในที่ดื่มน้ำ. บทว่า **ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ** ความว่า ทรงชำเลืองดูทิศใด ๆ ก็ทรงเห็นภิกษุสงฆ์พากันนิ่งในทิศนั้น ๆ. บทว่า **อนุวิโลเกตฺวา** ได้แก่ ทรงเหลียวดูจากทิศนั้น. บทว่า **ปิฏฺฐ เม คิลายติ** ความว่า เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าตั้งทรงเมื่อยพระ-ปฤษฎางค์. เพราะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงตั้งมหาปธานความเพียร-ใหญ่ถึง ๖ ปี ก็ได้มีทุกข์ทางพระวรกายเป็นอันมาก ย่อมาภายหลัง ครั้นทรงพระชรา พระองค์จึงเกิดโรคพระวาตะเบื้องพระปฤษฎางค์ แท้จริง อาพาธเล็ก ๆ น้อย ๆ จากพระอิริยาบถมีประทับนั่งนานเป็นต้น ครอบงำพระอุปาทินนวรกายไม่ได้ดอก แต่ทรงอ้างข้อนั้นตรัสอย่างนี้ ก็เพื่อการทำโอกาสแก่พระเถระ. บทว่า **สงฺฆาฏึ ปญฺญาเปตฺวา** ความว่า ทรงปูสังฆาฏิ บนเตียงที่เป็นกัปปิยะ [สมควร] ซึ่งเขาจัดไว้ในที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง.

จบอรรถกถาปฐมนพกปานสูตรที่ ๗

๙. ปฐมวัตถุกถาสูตร

ว่าด้วยกถาวัตถุ ๑๐ ประการ

[๖๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่

หอฉัน สนทนาดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือ สนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำนา เรื่องคนล่วงลับไปแล้ว เบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้นในเวลาเย็น เสด็จเข้าไปยังหอฉัน ประทับนั่งบนอาสนะอันเขาตบแต่งไว้ ครั้นแล้ว จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ก็แหละกถาอะไรที่เธอทั้งหลายสนทนาค้างไว้ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระ-วโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับบิณฑบาตภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่หอฉัน สนทนาซึ่งดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือ สนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อม พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายสนทนากันถึงดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือ สนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อมนี้ ไม่สมควรแก่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธาเลย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ อัปปิจฉกถา ๑ สันตุฏฐิกถา ๑ ปวิเวกกถา ๑ อสังสัคคกถา ๑ วิริยา-รัมภกถา ๑ สีลกถา ๑ สมาธิกถา ๑ ปัญญากถา ๑ วิมุตติกถา ๑ วิมุตติญาณ-ทัสสนกถา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลายยึดถือเอากถาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้แล้ว กล่าวเป็นกถาไซร้ เธอทั้งหลายพึงครอบงำเดชแม้ของพระจันทร์และพระอาทิตย์ผู้มีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชได้ จะป่วยกล่าวไปไยถึงปริพาชกอัญญเดียรถีย์ทั้งหลายเล่า.

จบสูตรที่ ๙

อรรถกถาปฐมวัตถุกถาสูตรที่ ๙

ปฐมวัตถุกถาสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ติรจฺฉานกถํ** ได้แก่ เรื่องที่ขัดขวางทางสวรรค์และนิพาน เพราะเป็นเรื่องที่ไม่นำสัตว์ออกทุกข์. บรรดาดิรัจฉานกถานั้น กถาคือเรื่องที่ปรารภพระราชาแล้วดำเนินไปโดยนัยเป็นต้นว่า พระเจ้ามหาสมมติราช พระเจ้ามันธาตุราช พระเจ้าธรรมาโศกราช ทรงมีอานุภาพมากอย่างนี้ ชื่อว่าราชกถา. ในโจรกถาเป็นต้นก็นัยนี้. กถาคือเรื่องที่กล่าวเกี่ยวกับเหย้าเรือน โดยนัยเป็นต้นว่า ราชาพระองค์โน้น งดงามน่าชม ก็เป็นดิรัจฉานกถา. ส่วนกถาที่เป็นไปอย่างนี้ว่า พระราชาแม้พระองค์นั้นมีอานุภาพมากอย่างนั้น . ถึงความสิ้นไป ดังนี้ ก็ยังตั้งอยู่ในความเป็นกรรมฐาน. แม้ในเหล่าโจร กถาที่อาศัยกรรมของโจรเหล่านั้นเป็นไป โดยนัยว่า มูลเทวโจรมีอำนาจมากอย่างนี้ เมฆมาลโจร มีอำนาจมากอย่างนี้ กถาที่เกี่ยวกับเหย้าเรือนว่า ใจพวกเขาเป็นคนกล้าหาญ ดังนั้น จึงเป็นดิรัจฉานกถา. แม้ในเรื่องการยุทธ์ทั้งหลายมีภารตยุทธ์เป็นต้น กถาที่เป็นไปโดยอำนาจความยินดีในกรรม ว่าคนโน้น ถูกคนโน้น ทำให้ตายอย่างนี้ ยิงอย่างนี้ ชื่อว่าดิรัจฉานกถา. ส่วนกถาที่เป็นไปอย่างนี้ว่า แม้คนเหล่า

นั้น ก็ถึงความสิ้นไป ย่อมเป็นกรรมฐานในกถาทุกกถา. อนึ่งในเรื่อง อาหารมีข้าวเป็นต้น จะกล่าวด้วยอำนาจความยินดีในสิ่งน่าใคร่ว่า เราเคี้ยวกิน ดื่มบริโภค อาหารมีสีดี มีรสอร่อยอย่างนี้ ไม่ควร. แต่จะกล่าวให้มีประโยชน์ว่า แต่ก่อน เราได้ถวายข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน มาลัย ของหอม ที่สมบูรณ์ด้วยสีเป็นต้น ได้ทำการบูชาพระเจดีย์อย่างนี้ ก็ควร. แม้ในเรื่องญาติทั้งหลาย จะกล่าวด้วยอำนาจความยินดีว่า พวกญาติของเราเป็นคนกล้าสามารถ หรือว่า แต่ก่อน พวกเราพากันท่องเที่ยวด้วยยานอันวิจิตรอย่างนี้ ไม่ควร. แต่พึงกล่าวให้เป็นประโยชน์อย่างนี้ว่า พวกญาติของเรานั้น ก็ถึงความสิ้นไป หรือว่า แต่ก่อน พวกเราได้ถวายรองเท้าอย่างนี้แก่สงฆ์. แม้กถาเรื่องบ้านที่เป็นไปด้วยอำนาจ ที่ทั่งอยู่ดี ที่ตั้งอยู่เลว หาภิกษาได้ง่าย หาภิกษาได้ยากเป็นต้น หรือด้วยอำนาจความยินดีอย่างนี้ว่า ชาวบ้านโน้น เป็นคนกล้าสามารถ ดังนี้ ไม่ควร. แต่จะกล่าวให้เป็นประโยชน์ว่า พวกเขามีศรัทธาเลื่อมใส หรือว่าเขาถึงความสิ้นความเสื่อมไป ดังนี้ก็ควร. แม้ในกถาเรื่องนิคม นคร ชนบทก็นัยนี้เหมือนกัน. แม้กถาเรื่องสตรี ที่เป็นไปอาศัยวรรณะและทรวดทรงเป็นต้น ด้วยอำนาจความยินดี ไม่ควร. แต่จะกล่าวอย่างนี้นี่แลว่า สตรีผู้นั้น มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ถึงความสิ้นไป ดังนี้ ก็ควร. แม้กถาเรื่องคนกล้าหาญ ที่เป็นไปด้วยอำนาจความยินดีเท่านั้นว่า นักรบชื่อนันทมิตร เป็นคนกล่า ดังนี้ ไม่ควร. ที่เป็นไปอย่างนี้นี่แลว่า เขาเป็นคนมีศรัทธา แต่ก็ถึงความสิ้นไปเสียแล้ว. ก็การกล่าวเรื่องสุราในบาลีมีหลายอย่าง กล่าวเรื่องของเมาด้วยอำนาจความยินดี ไม่ควร. กล่าวด้วยอำนาจแห่งโทษเท่านั้นจึงควร. แม้กถาเรื่องถนนหนทางที่เป็นไปด้วยอำนาจความยินดีว่า ถนนโน้นตั้งอยู่ดี ตั้งอยู่เลว ไม่ควร

ที่เป็นไปว่า คนถนนโน้นมีศรัทธา เลื่อมใส ก็ถึงความสิ้นไป ดังนี้จึงควร. กถาที่เกิดขึ้นประจำที่ท่าน้ำ กถาเรื่องท่าน้ำ หรือกถาเรื่องทาสีเทินหม้อน้ำ ท่านเรียกชื่อว่า กุมภัฏฐานกถา แม้กุมภัฏฐานกถานั้น ที่เป็นไปด้วยอำนาจความยินดีเท่านั้นว่า สตรีเทินหม้อน้ำ น่าเลื่อมใส ฉลาดฟ้อนรำขับร้องดังนี้ ไม่ควร. ที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า นางมีศรัทธาเลื่อมใส ดังนี้ จึงควร. กถาเรื่องญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชื่อว่า **ปุพพเปตกถา.** ในปุพพเปตกถานั้น พึงทราบวินิจฉัยเช่นเดียวกับกถาเรื่องญาติปัจจุบัน. ดิรัจฉานกถาที่มีสภาวะต่างๆ ที่เหลือ พ้นจากต้นและกถาหลัง ชื่อว่า **นานัตตกถา.** กถาสนทนากันด้วยโลกายตศาสตร์วิตัณฑศาสตร์ เป็นต้น อย่างนี้ว่า โลกนี้ใครสร้าง กาขาวเพราะมีกระดูกขาว นกตะกรุมแดงเพราะมีเลือดแดง เทวะชื่อโน้นสร้าง ชื่อว่า **โลกักขายิกา.** กถาเรื่องกล่าวถึงสมุทร [ทะเล] อันกล่าวถึงเรื่องไร้ประโยชน์เป็นต้น อย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรสมุทรจึงชื่อว่าสาคร. เพราะพระเจ้าสาคระทรงขุด สาครชื่อว่าสมุทรเพราะพระเจ้าสาคระทรงประกาศด้วยพระราชลัญจกรว่า สาครเราขุด ชื่อว่า **สมุททักขายิกา**. บทว่า **ภโว** ได้แก่ ความเจริญ. บทว่า **อภโว** ได้แก่ ความเสื่อม. บทว่า **อิติภโว** ความว่า กถาที่กล่าวถึง เหตุที่ไร้ประโยชน์ ไม่ว่าอย่างไรเป็นไป ชื่อว่า **อิติภวาภวกถา.**

บทว่า **เตชสา เตชำ** ได้แก่ เอาเดชครอบงำเดชของพระจันทร์และพระอาทิตย์เหล่านั้น. บทว่า **ปริยาทิเยยฺยาถ** ได้แก่ ทำเดชของพระจันทร์พระอาทิตย์ให้สิ้นไปดำรงอยู่. ในข้อนี้ มีเรื่องสาธก ดังนี้. ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งถามพระมหาเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะเอาเดชครอบงำเดชทำอย่างไร. พระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ

ภิกษุทั้งหลายยืนกลางแดดแห่งหนึ่ง กระทำโดยอาการที่เงาแดดไม่ลงข้างล่าง ไม่ขึ้นข้างบน.

จบอรรถกถาปฐมวัตถุกถาสูตรที่ ๙

๑๐. ทุติยวัตถุกถาสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ควรสรรเสริญ ๑๐ ประการ

[๗๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นจำนวนมากกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่หอฉัน สนทนาดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือ สนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อม ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เร้นในเวลาเย็น เสด็จไปยังหอฉัน ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้ ครั้นแล้ว ได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ก็แหละกถาอะไรที่เธอทั้งหลายสนทนาค้างไว้ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่หอฉัน สนทนาดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือ สนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อม พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายสนทนาดิรัจฉานกถาเป็นอันมาก คือสนทนาเรื่องพระราชา เรื่องโจร ฯลฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อมนี้ไม่สมควรแก่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา

เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ควรสรรเสริญ ๑๐ อย่างนี้ ๑๐ อย่าง เป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตนเองเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยและกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความปรารถนาน้อย และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ตนเองเป็นผู้สันโดษและกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สันโดษแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สันโดษและกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สันโดษแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้สงัด และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สงัดแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สงัดและกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สงัดแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะและกล่าวกถาปรารภความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ และกล่าวกถาปรารภความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะการสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้ปรารภความเพียร และกล่าวกถาปรารภความเพียรแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปรารภความเพียร และกล่าวกถาปรารภความเพียรแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์สมาธิ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา และกล่าวกถาปรารภความ

เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ และกล่าวกถาปรารภความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะควรสรรเสริญ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ควรสรรเสริญ ๑๐ อย่างนี้แล.

จบทุติยวัตถุกถาสูตรที่ ๑๐

จบยมกวรรคที่ ๒

อรรถกถาทุติยวัตถุกถาสูตรที่ ๑๐

ทุติยวัตถุกถาสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปาสํ สานิ ฐานานิ** ได้แก่ เหตุที่นำความสรรเสริญมาให้. คำที่เหลือทุกแห่ง มีใจความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยวัตถุกถาสูตรที่ ๑๐

จบยมกวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อวิชชาสูตร ๒. ตัณหาสูตร ๓. นิฏฐาสูตร ๔. อเวจจสูตร ๕. ปฐมสุขสูตร ๖. ทุติยสุขสูตร ๗. ปฐมนพกปานสูตร ๘. ทุติยนพกปานสูตร ๙. ปฐมวัตถุกถาสูตร ๑๐. ทุติยวัตถุกถาสูตร.

อากังขวรรคที่ ๓

๑. อากังขสูตร

ว่าด้วยภิกษุสำเร็จความหวังเพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้น

[๗๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยปาติโมกข์อยู่เถิด จงเป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจรอยู่เถิด จงเป็นผู้เห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นที่รัก ที่ชอบใจที่เคารพ และที่ยกย่องของสพรหมจารีทั้งหลายไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ประกอบด้วยความสงบใจในภายในไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารทั้งหลายไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ประกอบด้วยความสงบใจในภายใน ไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารทั้งหลายไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ประกอบ

ด้วยความสงบใจในภายใน ไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราบริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ของชนเหล่าใด ขอสักกะของชนเหล่านั้นพึงมีผลมาก มีอานิสงส์มากไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า ญาติสาโลหิตเหล่าใด ผู้ละไปแล้ว กระทำกาละแล้วมีจิตเลื่อมใส ย่อมตามระลึกถึง ขอการระลึกถึงแห่งญาติสาโลหิตเหล่านั้นพึงมีผลมาก มีอานิสงส์มากไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้อดทนต่อหนาว ร้อน หิว ระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เสือกคลาน ถ้อยคำอันหยาบช้า พึงเป็นผู้อดกลั้นต่อทุกขเวทนาอันมีในสรีระที่เกิดขึ้นแล้ว กล้าแข็ง เผ็ดร้อน อันไม่ชื่นใจ ไม่พอใจ อันนำชีวิตไปไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้เป็นผู้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้ครอบงำความไม่ยินดี และความยินดี และขอความไม่ยินดีและความยินดีไม่พึงครอบงำเรา เราพึงครอบงำความไม่ยินดี และความยินดีอันเกิดขึ้นแล้วอยู่ไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้ครอบงำภัยและความหวาดเสียว และขออภัยความหวาดเสียวไม่พึงครอบงำเราได้

เราพึงเป็นผู้ครอบงำภัยและความหวาดเสียวที่เกิดขึ้นแล้วอยู่ไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันไซร้ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ... เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ถ้าภิกษุพึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ไซร้ ภิกษุเหล่านั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ประกอบความสงบใจในภายใน ไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนการอยู่เรือนว่างเปล่าเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่เรากล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยปาติโมกข์อยู่เถิด จงเป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจรอยู่เถิด จงเป็นผู้เห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

จบอากังขสูตรที่ ๑

อากังขวรรคที่ ๓

อรรถกถาอากังขสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๓ อากังขสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สมฺปนฺนสีลา** ได้แก่ ผู้มีศีลบริบูรณ์ อธิบายว่า เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยศีล. ในคำว่า **สมฺปนฺนสีลา** นี้ ความเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อม

มีได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยการเห็นโทษแห่งศีลวิบัติ และด้วยการเห็นคุณแห่งศีลสมบัติ เหตุแม้ทั้งสองนั้น ก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค. ในบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺปนฺนสีลา พระสุมัตเถระ** ผู้อยู่วัดทีปวิหารกล่าวว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกจาตุปาริสุทธิศีลขึ้น ทรงแสดงศีลที่สำคัญให้พิสดารในที่นั้น ด้วยบทว่า **ปาฏิโมกฺขสํ วรสํ วุตา** นี้. ส่วน **พระจูฬนาคเถระ** ผู้ทรงพระไตรปิฎกอันเตวาสิกของท่านกล่าวว่า แม้ในบททั้งสองพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสปาติโมกขสังวร ด้วยว่าปาติโมกขสังวรนั่นแลคือศีล ส่วนอีก ๓ ก็เป็นศีล เหตุนั้น จึงกล่าวไม่เห็นด้วยว่า ชื่อฐานะที่กล่าวแล้วมีอยู่ แล้วกล่าวว่า เพียงรักษาทวาร ๖ เท่านั้น ก็ชื่อว่า **อินทริยสังวรศีล** เพียงทำปัจจัยให้เกิดขึ้นโดยธรรมโดยชอบ ก็ชื่อว่า **อาชีวปาริสุทธิศีล.** เพียงพิจารณาในปัจจัยที่ได้แล้วว่านี้มีอยู่แล้วบริโภค ก็ชื่อว่าปัจจยสันนิสสิตศีล โดยตรงปาติโมกขสังวรเท่านั้นชื่อว่าศีล ปาฏิโมกขสังวรของภิกษุใดขาดแล้ว. ภิกษุนี้ไม่พึงถูกกล่าวว่าจักรักษาศีลที่เหลือได้ เหมือนบุรุษศีรษะขาดแล้ว จะรักษามือเท้าไว้ได้. ส่วนปาติโมกขสังวรของภิกษุใดไม่เสีย ภิกษุนี้ก็อาจทำศีลที่เหลือให้เป็นปกติได้อีก เหมือนบุรุษศีรษะขาด ก็รักษาชีวิตไว้ได้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกขสังวรด้วยบทว่า **สมฺปนฺนสีลา** นี้แล้วตรัสคำไวพจน์ของบทว่า **สมฺปนฺนสีลา** นั้นนั่นแลว่า **สมฺปนฺนปาฏิโมกฺขา** เมื่อทรงแสดงบทว่า **สมฺปนฺนปาฏิโมกฺขา** นั้นให้พิสดาร จึงตรัสว่า **ปาฏิโมกฺขสํ วรสํ วุตา** เป็นต้น คำว่า **ปาฏิโมกฺขสํ วรสํ วุตา** เป็นต้นในคำนั้น มีใจความที่กล่าวไว้แล้วทั้งนั้น.

ถามว่า **เหตุไร** พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเริ่มว่า ถ้าภิกษุพึงจำนง

ดังนี้. ตอบว่า เพื่อทรงแสดงอานิสงส์แห่งศีล. จริงอยู่ ถ้าภิกษุพวกบวชใหม่หรือผู้มีปัญญาทราม จะพึงคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนว่า พวกเธอจงบำเพ็ญศีล จงบำเพ็ญศีล อะไรหนอ เป็นอานิสงส์ อะไรเป็นคุณพิเศษ อะไรเป็นความเจริญในการบำเพ็ญศีล. ตรัสอย่างนี้ ก็เพื่อทรงแสดงอานิสงส์ ๑๐ ประการแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ถ้ากระไรภิกษุเหล่านั้น แม้ฟังอานิสงส์ ซึ่งมีความเป็นที่รักเป็นที่พอใจของเหล่าเพื่อนพรหมจารีเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นเบื้องปลายแล้ว จะพึงทำศีลให้บริบูรณ์. บรรดาเหล่านั้น บทว่า **อากงฺเขยฺย เจ** ได้แก่ ผิว่าพึงปรารถนา. บทว่า **ปิโย จสฺส** ได้แก่ พึงเป็นผู้ที่เพื่อนพรหมจารีมองดูด้วยสายตาที่น่ารัก พึงมีการบำรุงโดยเกิดความรัก. บทว่า **มนาโป** ได้แก่ เป็นที่เจริญใจแห่งเพื่อนพรหมจารีเหล่านั้น หรือใจของเพื่อนพรหมจารีเหล่านั้นจดจ่อถึง อธิบายว่า อันเพื่อนพรหมรีแผ่ถึงด้วยเมตตาจิต. บทว่า **ครุ** ได้แก่ เป็นที่ตั้งแห่งความหนัก [เคารพ] แห่งเพื่อนพรหมจารีเสมือนฉัตรหิน. บทว่า **ภาวนีโย** ได้แก่ อันเพื่อนพรหมจารีชมเชยอย่างนี้ว่า ท่านย่อมรู้ข้อที่ควรรู้ เห็นข้อที่ควรเห็นมานาน. บทว่า **สีเล เสฺววสฺส** ได้แก่ พึงเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในจตุปาริสุทธิศีล ท่านอธิบายว่า พึงเป็นผู้ประกอบด้วยการกระทำอันไม่พร่อง คือบริบูรณ์.

บทว่า **อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุตฺโต** ได้แก่ ประกอบในความสงบจิตของตน. บทว่า **อนิรากตชฺฌาโน** ได้แก่ มีฌานอันไม่ถูกนำออกภายนอก หรือมีฌานอันไม่เสียหายแล้ว. บทว่า **วิปสฺสนาย** ได้แก่ อนุปัสสนา ๗ อย่าง. บทว่า **พฺรูเหตา สุญฺญาคารานิ** ได้แก่ เพิ่มพูนสุญญาควรเรือนว่าง. ก็ในคำว่า **พฺรูเหตา สุญฺญาคารานิ** นี้ ภิกษุรับกรรมฐาน

จะโดยเป็นสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เข้าไปยังสุญญาคารนั่งอยู่ตลอดทั้งวันทั้งคืน พึงทราบว่า เป็นผู้เพิ่มพูนสุญญาคาร. นี้เป็นความสังเขปในเรื่องนี้. ส่วนความพิสดาร ผู้ประสงค์จะพึงดูได้ในวรรณนาอากังเขยยสูตร อรรถกถามัชฌิมนิกาย.

ในบทว่า **ลาภี** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสความบริบูรณ์ในคุณมีศีลเป็นต้น เป็นนิมิตแห่งลาภ. จริงอยู่ พระผู้มี-พระภาคเจ้าย่อมทรงสอนสาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า มุนีเป็นประหนึ่งตัดถ้อยคำอันแสวงหาอาหารเสียแล้ว ไม่พึงกล่าวปยุตตวาจาแสวงหาอาหาร. ภิกษุนั้น จักกล่าวเรื่องความบริบูรณ์ในคุณมีศีลเป็นต้น เป็นนิมิตแห่งลาภได้อย่างไร. ก็คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยอำนาจอัธยาศัยของบุคคล. แท้จริง ภิกษุเหล่าใด จึงพึงมีอัธยาศัยอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสด้วยอำนาจอัธยาศัยเท่านั้น ของภิกษุเหล่านั้นที่ว่า ถ้าเราไม่พึงลำบากด้วยปัจจัย ๔ ไซร้ เราก็จะพึงนำศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ได้. อนึ่ง ชื่อว่าปัจจัย ๔ เป็นอานิสงส์พร้อมทั้งกิจคือหน้าที่ของศีล จริงอย่างนั้น ผู้คนที่เป็นบัณฑิต นำทรัพย์ที่เก็บไว้ในคลังเป็นต้นออกมา มิใช่บริโภคแม้ด้วยตนเอง ย่อมถวายเหล่าท่านผู้มีศีล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ ก็เพื่อทรงแสดงอานิสงส์พร้อมทั้งกิจคือหน้าที่ของศีล.

ในวาระที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. คำว่า **เยสาหํ** ตัดบทว่า **เยสํ อหํ** . บทว่า **เตสนฺเต การา** ความว่า ขอสักการะ คือ ปัจจยทานที่เหล่าเทวดาหรือมนุษย์ทำให้เราเหล่านั้น จงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เหตุนั้น สักการะเหล่านั้น ชื่อว่ามีผลมาก ก็โดยผลที่เป็นโลกิยสุข ชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ก็โดยผลที่เป็นโลกุตรสุข. อีกนัยหนึ่ง คำทั้งสอง

นี้ ก็มีใจความอย่างเดียวกันนั่นเอง. ภิกษุทัพพีหนึ่งก็ดี บรรณศาลาที่เขาสร้างบนเนื้อที่เพียง ๔ ศอกก็ดี ที่เขาถวายแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ย่อมป้องกันจากทุคติวินิบาติได้หลายพันกัป ยังจะเป็นปัจจัยแก่อมตธาตุ คือพระนิพพานในที่สุดด้วย. ก็คำมีว่า **ขีโรทนํ อหมทาสึ** เป็นต้น เป็นเรื่องตัวอย่างในคำนี้. หรือทั้งเปรตวัตถุ เรื่องเปรต ทั้งวิมานวัตถุ เรื่องวิมาน เป็นเครื่องสาธกได้ทั้งสิ้น.

ในวาระที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. บทว่า **เปตา** ได้แก่ ผู้ไปสู่ภพมัจจุราช. บทว่า **ญาติ** ได้แก่ ฝ่ายพ่อผัวแม่ผัว. บทว่า **สาโลหิตา** ได้แก่ เนื่องด้วยสายเลือดเดียวกัน มีปู่เป็นต้น. บทว่า **กาลกตา** ได้แก่ ตาย. บทว่า **เตสนฺตํ** ได้แก่ จิตที่เลื่อมใสในเรานั้น หรือความระลึกถึงด้วยทั้งจิตที่เลื่อมในนั้นของญาติสาโลหิตเหล่านั้น. จริงอยู่ บิดาหรือมารดาของภิกษุใด ทำกาละมีจิตเลื่อมในว่า พระเถระญาติของพวกเราเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม ระลึกถึงภิกษุนั้น ความเลื่อมใสแห่งจิตนั้นก็ดี เพียงความระลึกถึงนั้นก็ดี ของบุคคลนั้นย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากทั้งนั้น.

บทว่า **อรติรติสโห** ได้แก่ เป็นผู้อดทน ครอบงำ ท่วมทับ ความไม่ยินดีในเนกขัมมปฏิบัติ และความยินดีในกามคุณทั้งหลาย. ในบทว่า **ภยเภรวสโห** นี้ ความสะดุ้งจิตก็ดี อารมณ์ก็ดี ชื่อว่า **ภัย** อารมณ์อย่างเดียว ชื่อ **เภรวะ.**

จบอรรถกถาอากังขสูตรที่ ๑

๒. กัณฏกสูตร

ว่าด้วยธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ๑๐ ประการ

[๗๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลี พร้อมด้วยพระเถระผู้เป็นสาวกซึ่งมีชื่อเสียงหลายรูป คือท่านพระปาละ ท่านพระอุปปาละ ท่านพระกักกฏะ ท่านพระกฬิมกะ ท่านพระนิกฏะ ท่านพระกฏิสสหะ และพร้อมด้วยพระเถระผู้เป็นสาวกซึ่งมีชื่อเสียงเหล่าอื่น ก็สมัยนั้นแล พวกเจ้าลิจฉวีมีชื่อเสียงเป็นอันมาก ขึ้นยานชั้นดีมีเสียงอื้ออึงต่อกันเข้าไปยังป่ามหาวันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นแล ท่านผู้มีอายุเหล่านั้นได้มีความปริวิตกว่า เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมากเหล่านี้แล ขึ้นยานชั้นดีมีเสียงอื้ออึงต่อกันเข้ามายังป่ามหาวันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสฌานว่า มีเสียงเป็นปฏิปักษ์ ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปยังโคสิงคสาลทายวัน ณ ที่นั้น เราทั้งหลายพึงเป็นผู้มีเสียงน้อย ไม่เกลื่อนกล่น อยู่ให้ผาสุก ครั้งนั้นแล ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เข้าไปยังโคสิงคสาลทายวัน ณ ที่นั้น ท่านผู้มีอายุเหล่านั้นเป็นผู้มีเสียงน้อย ไม่เกลื่อนกล่น อยู่เป็นผาสุก ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาลภิกษุไปไหน อุปปาลภิกษุ กักกฏภิกษุ กฬิมภภิกษุ นิกฏภิกา กฏิสสหภิกษุไปไหน พระเถระผู้เป็นสาวกเหล่านั้นไปไหน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ท่านผู้มีอายุเหล่านั้นคิดว่า เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมากเหล่านี้แล ขึ้นยานชั้นดีมีเสียงอื้ออึงต่อกันเข้ามายังป่ามหาวัน เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสฌานว่า มีเสียงเป็นปฏิปักษ์

ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปยังโคสิงคสาลทายวัน ในที่นั้น พวกเรา พึงเป็นผู้มีเสียงน้อย ไม่เกลื่อนกล่น อยู่เป็นผาสุก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านผู้มีอายุเหล่านั้นเข้าไปยังโคสิงคสาลทายวัน ในที่นั้นท่านเหล่านั้นเป็นเป็นผู้มีเสียงน้อย ไม่เกลื่อนกล่น อยู่เป็นผาสุก พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลา ดีละ ดีละ จริงดังที่มหาสาวกเหล่านั้น เมื่อพยากรณ์โดยชอบ พึงพยากรณ์ดังนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวฌานว่ามีเสียงเป็นปฏิปักษ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ปฏิปักษ์** ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะเป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นผู้ยินดีในที่สงัด ๑ การประกอบสุภนิมิต เป็นปฏิปักษ์ต่อผู้ประกอบอสุภนิมิต ๑ การดูมหรสที่เป็นข้าศึก เป็นปฏิปักษ์ต่อผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ การติดต่อกับมาตุคาม เป็นปฏิปักษ์ต่อพรหมจรรย์ ๑ เสียงเป็นปฏิปักษ์ต่อปฐมฌาน ๑ วิตกวิจารเป็นปฏิปักษ์ต่อทุติยฌาน ๑ ปีติเป็นปฏิปักษ์ต่อตติยฌาน ๑ ลมอัสสาส-ปัสสาสะเป็นปฏิปักษ์ต่อจตุตถฌาน ๑ สัญญาและเป็นปฏิปักษ์ต่อสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ๑ ราคะเป็นปฏิปักษ์ โทสะเป็นปฏิปักษ์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มีปฏิปักษ์อยู่เถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้ไม่มีปฏิปักษ์ พระอรหันต์ทั้งหลายไม่มีปฏิปักษ์ เป็นผู้หมดปฏิปักษ์.

จบกัณฏกสูตรที่ ๒

อรรถกถากัณฏกสูตรที่ ๒

กัณฏกสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อภิญฺญาเตหิ อภิญฺญาเตหิ** ได้แก่ อันใคร ๆ ก็รู้จัก คือ ปรากฏแล้วเหมือนดวงจันทร์เพ็ญ เหมือนดวงอาทิตย์กลางท้องฟ้า. ในคำว่า **ปรมฺปุราย** นี้ ส่วนข้างหลังเรียกว่า **ปร.** ส่วนข้างหน้าเรียกว่า **ปุรา**. อธิบายว่า บริวารจำนวนมากผู้ที่แล่นไปข้างหน้า และที่ติดตามไปข้างหลัง. บทว่า **กณฺฏกา** ได้แก่ ชื่อว่าหนาม เพราะอรรถว่าทิ่มตำ. บทว่า **วิสูกทสฺนนํ** ได้แก่ ดูการเล่นที่เป็นปฏิโลมอันเป็นข้าศึก. บทว่า **มาตุ-คามูปจาโร** ได้แก่ ความเป็นผู้เที่ยวไปใกล้มาตุคาม [ผู้หญิง].

จบอรรถกถากัณฏกสูตรที่ ๒

๓. อิฏฐสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการที่น่าปรารถนา หาได้ยากในโลก

[๗๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ โภคสมบัติ ๑ วรรณะ ๑ ความไม่มีโรค ๑ ศีล ๑ พรหม-จรรย์ ๑ มิตร ๑ ความเป็นพหูสูต ๑ ปัญญา ๑ ธรรม ๑ สัตว์ทั้งหลาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นธรรมอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการเป็นอันตรายแก่ธรรม ๑๐ ประการนี้แล ซึ่งเป็นธรรมอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก คือความเกียจคร้าน ความไม่ขยันหมั่นเพียร เป็นอันตรายแก่โภคสมบัติ การไม่ทำการสาธยาย เป็นอันตรายแก่ความเป็นพหูสูต การไม่ฟังด้วยดี ไม่สอบถาม เป็นอันตรายแก่ปัญญา การไม่ประกอบ

ความเพียร การไม่พิจารณา เป็นอันตรายแก่ธรรมทั้งหลาย การปฏิบัติผิด เป็นอันตรายแก่สัตว์ทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นอันตรายแก่ธรรม ๑๐ ประการนี้แล ซึ่งเป็นธรรมอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ เป็นอาการของธรรม ๑๐ ประการนี้แล ซึ่งเป็นธรรม อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก คือ ความไม่เกียจคร้าน ความขยันหมั่นเพียร เป็นอาหารของโภคสมบัติ ๑ การประดับ การตกแต่งร่างกาย เป็นอาหารของวรรณะ ๑ การการทำสิ่งเป็นที่สบาย เป็นอาหารของความไม่มีโรค ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี เป็นอาหารของศีลทั้ง-หลาย ๑ การสำรวมอินทรีย์ เป็นอาหารของพรหมจรรย์ ๑ การไม่แกล้งกล่าวให้คลาดจากความจริง เป็นอาหารของมิตรทั้งหลาย ๑ การกระทำการสาธยาย เป็นอาหารของความเป็นพหูสูต ๑ การฟังด้วยดี การสอบถาม เป็นอาหารของปัญญา ๑ การประกอบความเพียร การพิจารณา เป็นอาหารของธรรมทั้งหลาย ๑ การปฏิบัติชอบ เป็นอาหารของสัตว์ทั้งหลาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นอาหารของธรรม ๑๐ ประการนี้แล ซึ่งเป็นธรรมอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ หาได้ยากในโลก.

จบอิฏฐสูตรที่ ๓

อรรถกถาอิฏฐสูตรที่ ๓

อิฏฐสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อณฺโณ** ได้แก่ วรรณะแห่งสรีระ. บทว่า **ธมฺมา** ได้แก่ โลกุตรธรรม ๙.

จบอรรถกถาอิฏฐสูตรที่ ๓

๔. วัฑฒิสูตร

ว่าด้วยความเจริญ ๑๐ ประการ

[๗๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการ ย่อมเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ และเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย ความเจริญ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ อริยสาวกย่อมเจริญด้วยนาและสวน ๑ ย่อมเจริญด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก ๑ ย่อมเจริญด้วยบุตรและภรรยา ๑ ย่อมเจริญด้วยทาส กรรมกร และคนใช้ ย่อมเจริญด้วยสัตว์ ๔ เท้า ๑ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ๑ ย่อมเจริญด้วยศีล ๑ ย่อมเจริญด้วยสุตะ ๑ ย่อมเจริญด้วยจาคะ ๑ ย่อมเจริญด้วยปัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกก็เมื่อเจริญด้วยความเจริญ ๑๐ ประการนี้ ย่อมเจริญด้วยความเจริญอันประเสริฐ และเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย.

บุคคลใดในโลกนี้ ย่อมเจริญด้วยทรัพย์ ข้าว
เปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์ ๔ เท้า บุคคลนั้น
ย่อมเป็นผู้มีโชค มียศ เป็นผู้อันญาติมิตร แลพระ-
ราชาบูชาแล้ว บุคคลใดในโลกนี้ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา
ศีล สุตะ จาคะและปัญญา บุคคลเช่นนั้น เป็นสัปบุรุษ
ปัญญาเครื่องพิจารณา ย่อมเจริญด้วยความเจริญ
ทั้งสองประการในปัจจุบัน.

จบวัฑฒิสูตรที่ ๔

อรรถกถาวัฑฒิสูตรที่ ๔

วัฑฒิสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อริยาย** ได้แก่ มิใช่ของปุถุชน. คำนี้ตรัสไว้ ก็เพราะคละกับด้วยธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น. บทว่า **สาราทายี จ โหติ วราทายี** ความว่า ย่อมเป็นผู้ยึดไว้ได้ซึ่งสาระและส่วนประเสริฐ. อธิบายว่า ย่อมยึดไว้ซึ่งสาระของกาย และส่วนประเสริฐของกายนั้น.

จบอรรถกถาวัฑฒิสูตรที่ ๔

๕. มิคสาลาสูตร
ว่าด้วยไม่ให้ถือประมาณให้บุคคลว่าเสื่อมหรือเจริญ แต่ให้ถือประมาณธรรม

[๗๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่1นอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล เวลาเช้า ท่านพระอานนท์นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังที่อยู่ของ**มิคสาลาอุบาสิกา** แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดถวาย ครั้งนั้น มิคสาลาอุบาสิกาเข้าไปหาท่านพระอานนท์ กราบไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว อันเป็นเหตุให้คนสองคน คือ คนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ คนหนึ่งไม่ประพฤติพรหมจรรย์ จักเป็นคนมีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนจะพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร คือบิดาของดิฉันชื่อปุราณะ เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล งดเว้นจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ท่านกระทำกาละแล้ว พระผู้มี-

พระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคล เข้าถึงชั้นดุสิต บุรุษชื่ออิสิทัตตะ ผู้เป็นที่รักของบิดาของดิฉัน ไม่เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ (แต่) ยินดีด้วยภรรยาของตน แม้เขาทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคล เข้าถึงชั้นดุสิต ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว อันเป็นเหตุให้คนสองคน คือ คนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ คนหนึ่งไม่ประพฤติพรหมจรรย์ จักเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนจะพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร.

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ดูก่อนน้องหญิง ก็ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ไว้อย่างนั้นแล ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์รับบิณฑบาตที่นิเวศน์ของมิคสาลาอุบาสิกา ลุกจากอาสนะกลับไปแล้ว ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์กลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาสิกาชื่อมิคสาลา แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดถวาย ลำดับนั้น มิคสาลาอุบาสิกาเข้าไปหาข้าพระองค์ กราบไหว้แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามข้าพระองค์ ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว อันเป็นเหตุให้คนสองคน คือ คนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ คนหนึ่งไม่ประพฤติพรหมจรรย์ จักเป็นคนมีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร คือ บิดาของดิฉันชื่อปุราณะ เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล งดเว้นจาก

เมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ท่านกระทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาค-เจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคล เข้าถึงชั้นดุสิต บุรุษชื่ออิสิทัตตะ ผู้เป็นที่รักของบิดาของดิฉัน ไม่เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ยินดีด้วย ภรรยาของตน แม้เขาทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคล เข้าถึงชั้นดุสิต ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วอันเป็นเหตุให้คนสองคน คือ คนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ คนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ จักเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร เมื่อมิคสาลา-อุบาสิกากล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกะมิคสาลาอุบาสิกาว่า ดูก่อน-น้องหญิง ก็ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ไว้อย่างนี้แล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ก็มิคสาลาอุบาสิกาเป็นพาล ไม่ฉลาด เป็นคนบอด มีปัญญาทึบ เป็นอะไร และพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอะไร ในญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของบุคคล ดูก่อนอานนท์ บุคคล ๑๐ จำพวกนี้มีอยู่ในโลก ๑๐ จำพวกเป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล และไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่แทงตลอดแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไม่ไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความเสื่อม ไม่ถึงความเจริญ ดูก่อนอานนท์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้น

กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่างเดียว ไม่ถึงความเสื่อม ดูก่อนอานนท์ พวกคนผู้ถือประมาณย่อมประมาณในเรื่องนั้นว่า ธรรมแม้ของคนนี้ก็เหล่านั้นแหละ ธรรมแม้ของคนอื่นก็เหล่านั้นแหละ เพราะเหตุไรในสองคนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของคนผู้ถือประมาณเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ตลอดกาลนาน ดูก่อนอานนท์ ในสองคนนั้น บุคคลใดเป็นผู้ทุศีล และรู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย ดูก่อนอานนท์ บุคคลนี้ดีกว่าและประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกระแสแห่งธรรมย่อมถูกต้องบุคคลนี้ ใครเล่าจะพึงรู้เหตุนั้นได้ นอกจากตถาคต ดูก่อนอานนท์ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล เพราะผู้ถือประมาณในบุคคลย่อมทำลายคุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีศีล แต่ไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งศีลของเขาตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่ทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่แทงตลอดแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความ

เสื่อมอย่างเดียว ไม่ถึงความเจริญ ดูก่อนอานนท์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีศีล และรู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นการทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่างเดียว ไม่ถึงความเสื่อม ดูก่อนอานนท์ ฯลฯ เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีราคะกล้า ทั้งไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งราคะของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความเสื่อมอย่างเดียว ไม่ถึงความเจริญ ดูก่อนอานนท์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีราคะกล้า แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งราคะของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นกระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่างเดียว ไม่ถึงความเสื่อม ดูก่อนอานนท์ ฯลฯ เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ ทั้งไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความโกรธ

ของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความเสื่อมอย่างเดียว ไม่ถึงความเจริญ ดูก่อนอานนท์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความโกรธของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นกระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่างเดียว ไม่ถึงความเสื่อม ก่อนอานนท์ ฯลฯ เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฟุ้งซ่าน ทั้งไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความฟุ้งซ่านของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่กรทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสต ไม่แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความเสื่อมอย่างเดียว ไม่ถึงความเจริญ ดูก่อนอานนท์ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฟุ้งซ่าน แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความฟุ้งซ่านของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นกระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่าง

เดียว ไม่ถึงความเสื่อม ดูก่อนอานนท์ พวกคนผู้ถือประมาณ ย่อม ประมาณในเรื่องนั้นว่า ธรรมแม้ของคนนี้ก็เหล่านั้นแหละ ธรรมแม้ของ คนอื่นก็เหล่านั้นแหละ เพราะเหตุไรในสองคนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่ง ดี ก็การประมาณของคนผู้ถือประมาณเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ตลอดกาลนาน ดูก่อนอานนท์ ในสองคน นั้น บุคคลใดเป็นผู้ฟุ้งซ่าน แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็น ที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความฟุ้งซ่านของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้น กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง การทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอด ด้วยดีแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย บุคคลนี้ดีกว่า และ ประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้นโน้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกระแส แห่งธรรมย่อมถูกต้อง บุคคลนี้ ใคร่เล่าจะพึงรู้เหตุนั้นได้นอกจากตถาคต ดูก่อนอานนท์ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายอย่าประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล เพราะผู้ถือประมาณในบุคคล ย่อม ทำลายคุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคล ได้.

ดูก่อนอานนท์ ก็มิคสาลาอุบาสิกาเป็นพาล ไม่ฉลาด เป็นคนบอด มีปัญญาทึบ เป็นอะไร และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอะไร ในญาณ เครื่องกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของบุคคล ดูก่อนอานนท์ บุคคล ๑๐ จำพวกนี้แล ปรากฏอยู่ในโลก ดูก่อนอานนท์ บุรุษชื่อ ปุราณะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลเช่นใด บุรุษชื่ออิสิทัตตะก็เป็นผู้ประกอบ ด้วยศีลเช่นนั้น บุรุษชื่อปุราณจะได้รู้แม้คติของบุรุษชื่ออิสิทัตตะก็หา มิได้ บุรุษชื่ออิสิทัตตะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเช่นใด บุรุษชื่อปุราณะ

ก็เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเช่นนั้น บุรุษชื่ออิสิทัตตะจะได้รู้แม้คติของบุรุษชื่อปุราณะก็หามิได้ ดูก่อนอานนท์ คนทั้งสองนี้เลวกว่ากันด้วยองค์คุณคนละอย่าง ด้วยประการฉะนี้.

จบมิคสาลาสูตรที่ ๕

อรรถกถามิคสาลาสูตรที่ ๕

คำใดจะพึงกล่าวก่อนในเบื้องต้นแห่งสูตรที่ ๕ คำนั้น ก็กล่าวไว้แล้วในฉักกนิบาต. ก็ในคำว่า **ทุสฺสีโล โหติ** เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้.

บทว่า **ทุสฺสีโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่มีศีล. บทว่า **เจโตวิมุตฺตึ** ได้แก่ ผลสมาธิ. บทว่า **ปญฺญาวิมุตฺต** ได้แก่ ผลญาณ. บทว่า **ปนฺปชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้โดยการเรียนและการสอบถาม. ในคำว่า **ทุสฺสีลฺยํ อปริเสสํ นิรุชฺฌติ** นี้ ความทุศีล ๕ อย่าง โสดาปัตติมรรคละได้ก่อน ความทุศีล ๑๐ อย่าง พระอรหัตมรรคละได้ ในขณะผลจิต [คืออรหัตผล] ความทุศีลเหล่านั้น เป็นอันชื่อว่ามรรคละได้แล้ว. ทรงหมายถึงขณะแห่งผลาจิตในสูตรนี้ จึงตรัสว่า **นิรุชฺฌติ** ก็ศีลของปุถุชนย่อมขาดด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ต้องอาบัติปาราชิก ลาสิกขา เข้ารีดเดียรถีย์ บรรลุพระอรหัต ตาย. ในเหตุ ๕ ประการนั้น เหตุ ๓ ประการข้างต้นเป็นไปเพื่อความเสื่อม ประการที่ ๔ เป็นไปเพื่อความเจริญ ประการที่ ๕ ไม่เป็นไปเพื่อเสื่อมหรือเพื่อเจริญ. ถามว่า ก็ศีลนี้ขาดเพราะบรรลุพระ-อรหัตอย่างไร. ตอบว่า เพราะว่าศีลของปุถุชนเป็นกุศลกรรมส่วนเดียว

เท่านั้น ส่วนพระอรหัตมรรค เป็นรูปเพื่อสิ้นกุศลกรรมและอกุศลกรรม ศีลขาดเพราะบรรลุพระอรหัตอย่างนี้.

บทว่า **สวเนนปิ อกตำ โหติ** ความว่า ข้อที่ควรฟังก็เป็นอันไม่ได้ฟัง. ในบทว่า **พาหุสจฺเจนปิ อกตำ โหติ** นี้ ความว่า ข้อที่ควรทำด้วยความเพียร ก็เป็นอันไม่ได้ทำ เพราะไม่ได้ทำความเพียรนั้น จึงเสื่อมจากสวรรค์บ้าง จากมรรคบ้าง. บทว่า **ทิฏฺิยาป อปฺปฏิวิทฺธ โหติ** ความว่า ข้อที่พึงแทงตลอดด้วยทิฏฐิความเห็น ก็เป็นอันไม่แทงให้ตลอด ไม่กระทำให้ประจักษ์. บทว่า **สามายิกำ วิมุตฺตึ น ลภติ** ความว่า อาศัยการฟังธรรมตามกาลสมควรแก่กาล ย่อมไม่ได้ปีติเพราะปราโมทย์. บทว่า **หานาย ปเรติ** ความว่า ย่อมถึงความเสื่อม. บทว่า **ยถาภูตำ ปชานาติ** ความว่า บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ย่อมรู้โดยการเรียนและสอบถามว่าความทุศีล ๕ อย่าง ย่อมดับไม่มีส่วนเหลือ.

บทว่า **ตสฺส สวเนนปิ กตำ โหติ** ความว่า ข้อที่ควรฟัง ก็เป็นอันได้ฟัง. บทว่า **พาหุสจฺเจนปิ กตำ โหติ** ความว่า กิจที่ควรทำด้วยความเพียร โดยที่สุด แม้เพียงวิปัสสนาที่ไม่กำลัง ก็เป็นอันได้กระทำ. บทว่า **ทิฏฺิยาปิ สุปฺปฏิวิทฺธ โหติ** ความว่า การแทงตลอดปัจจัย โดยที่สุดแม้ด้วยโลกิยปัญญา ก็เป็นอันได้ทำ. จริงอยู่ ปัญญาของบุคคลผู้นี้ย่อมชำระศีล เขาย่อมบรรลุคุณวิเศษ ด้วยศีลที่ปัญญาชำระแล้ว. บทว่า ปมาณิกา ได้แก่ ถือเอาจำนวนในบุคคลทั้งหลาย. บทว่า **ปมินนฺติ** ได้แก่ ควรนับชั่ง. บทว่า **เอโก หีโน** ได้แก่ เสื่อมจากคุณทั้งหลายผู้เดียว. บทว่า **ปณีโต** ได้แก่ สูงสุดด้วยคุณทั้งหลายผู้เดียว. บทว่า **ตำ หิ** ได้แก่

ทำการนับนั้น. บทว่า **อภิกฺกนฺตตโร** แปลว่า ดีกว่า. บทว่า **ปณีตตโร** แปลว่า สูงสุดกว่า.

บทว่า **ธมฺมโสโต นิพฺพหติ** ความว่า วิปัสสนาญาณที่ดำเนินไปกล้าแข็ง ย่อมชักพา คือให้บรรลุอริยภูมิ. บทว่า **ตทนนฺตรํ โก ชาเนยฺย** ความว่า ใครจะพึงรู้เหตุนั้น ๆ. บทว่า **สีลวา โหติ** ได้แก่ ย่อมมีศีลด้วยโลกิยศีล. บทว่า **ยตฺถสฺส ตํ สีลํ** ความว่า ถึงวิมุตติในพระอรหัตแล้ว ศีลก็ชื่อว่าดับไม่เหลือเลย. ข้อยุติในศีลนั้น ก็กล่าวไว้แล้วทั้งนั้น. ในองค์ทั้งสองนอกจากนี้ อนาคามิผล ชื่อว่าวิมุตติ.

ในสูตรที่ ๕ ก็ตรัสพระอรหัตอย่างเดียว. คำที่เหลือในสูตรที่ ๕ นั้น ก็พึงทราบตามแนวแห่งนัยที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถามิคสาลาสูตรที่ ๕

๖. อภัพพสูตร
ว่าด้วยธรรม ๓ ประการมีอยู่ในโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงบังเกิดในโลก

[๗๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ไม่พึงมีในโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว ไม่พึงรุ่งเรืองในโลก ๓ ประการเป็นไฉน คือ ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล ไม่พึงมีในโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยอันพระตถาคตทรงประกาศไว้แล้วไม่พึงรุ่งเรืองในโลก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรม ๓ ประการนี้มีอยู่ในโลก ฉะนั้น พระ-

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงบังเกิดในโลก ธรรมวินัยที่พระตถาคต
ทรงประกาศไว้จึงรุ่งเรืองในโลก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม
๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละชาติ ชรา มรณะได้ ๓ ประการเป็นไฉน
คือ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม
๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละชาติ ชรา มรณะได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละราคะ โทสะ โมหะได้
๓ ประการเป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละราคะ
โทสะ โมหะได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว
ก็ไม่อาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ ๓ ประการเป็นไฉน
คือ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย ๑ การเสพทางผิด ๑ ความ
หดหู่แห่งจิต ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล
ก็ไม่อาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละการกระทำไว้ในใจโดยอุบาย
ไม่แยบคาย การเสพทางผิด ความหดหู่แห่งจิตได้ ๓ ประการเป็นไฉน
คือ ความเป็นผู้มีสติหลงลืม ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๓ ความฟุ้งซ่าน
แห่งจิต ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว
ก็ไม่อาจละการกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย การเสพทางผิด ความ
หดหู่แห่งจิตได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว
ก็ไม่อาจละความเป็นผู้มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่าน
แห่งจิตได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ๑
ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ๑ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิตได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความฟุ้งซ่าน ๑ ความไม่สำรวม ๑ ความทุศีล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละความฟุ้งซ่าน ความไม่สำรวม ความทุศีลได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ ๑ ความเกียจคร้าน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละความฟุ้งซ่าน ความไม่สำรวม ความทุศีลได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ ความเกียจคร้านได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความไม่เอื้อเฟื้อ ๑ ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ ความเกียจคร้านได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการแล้ว ก็ไม่อาจละความไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มีมิตรชั่วได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือความไม่มีหิริ ๑ ความไม่มีโอตตัปปะ ๑ ความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจละความไม่เอื้อเฟื้อ ความ

เป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มีมิตรชั่วได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัว เป็นผู้ประมาท ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มีมิตรชั่วได้ บุคคลเป็นผู้มีมิตรชั่ว ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ความเกียจคร้านได้ บุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ก็ไม่อาจละความฟุ้งซ่านความสำรวม ความทุศีลได้ บุคคลเป็นผู้ทุศีล ก็ไม่อาจละความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ บุคคลเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี ก็ไม่อาจละความเป็นผู้มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิตได้ บุคคลเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ก็ไม่อาจละความกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย การเสพทางผิด ความหดหู่แห่งจิตได้ บุคคลเป็นผู้มีจิตหดหู่ ก็ไม่อาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ บุคคลเป็นผู้มีวิจิกิจฉา ก็ไม่อาจละราคะ โทสะ โมหะได้ บุคคลไม่ละราคะ โทสะ โมหะแล้ว ก็ไม่อาจละชาติ ชรา มรณะได้.

ดูภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละชาติ ชรา มรณะได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละชาติ ชรา มรณะได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละราคะ โทสะ โมหะได้ ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละราคะ โทสะ โมหะได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

ได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ การกระทำไว้ใจโดยอุบายไม่แยบคาย ๑ การเสพทางผิด ๑ ความหดหู่แห่งจิต ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละการกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย การเสพทางผิด ความหดหู่แห่งจิตได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้มีสติหลงลืม ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละการกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย การเสพทางผิด ความหดหู่แห่งจิตได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละความเป็นผู้มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิตได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ๑ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ๑ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดี ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละความเป็นผู้มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิตได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความฟุ้งซ่าน ๑ ความไม่สำรวม ๑ ความเป็นผู้ทุศีล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละความเป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความเป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละความฟุ้งซ่านความไม่สำรวม ความเป็นผู้ทุศีลได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็น

ผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ ๑ ความเกียจคร้าน ๑ ดู
ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละความฟุ้ง
ซ่าน ความไม่สำรวม ความเป็นผู้ทุศีลได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ละธรรม ๓ ประการแล้ว จึงอาจละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ความเป็นผู้
ไม่รู้ความประสงค์ ความเกียจคร้านได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ความ
เป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ๑ ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละความเป็นผู้ไม่
มีศรัทธา ความเป็นผู้ไม่รู้ความประสงค์ ความเกียจคร้านได้ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจละความเป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ
ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มีมิตรชั่วได้ ๓ ประการเป็นไฉน คือ
ความเป็นผู้ไม่มีความละอาย ๑ ความเป็นผู้ไม่มีความเกรงกลัว ๑ ความ
ประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๓ ประการนี้แล้ว จึงอาจ
ละความเป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป้ผู้มีมิตรชั่วได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความละอาย มีความเกรงกลัว ไม่ประมาทอยู่ ก็อาจ
ละความเป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้มีมิตรชั่วได้ บุคคล
เป็นผู้มีมิตรดี ก็อาจจะละความเป็นผู้มีมีศรัทธา ความเป็นผู้ไม่รู้ความประ-
สงค์ความเกียจคร้านได้ บุคลเป็นผู้ปรารภความเพียร ก็อาจละความเป็นผู้
ฟุ้งซ่านความไม่สำรวม ความเป็นผู้ทุศีลได้ บุคคลเป็นผู้มีศีล ก็อาจละความ
เป็นผู้ไม่ใคร่เห็นพระอริยะ ความเป็นผู้ไม่ใคร่ฟังธรรมของพระอริยะ ความ
เป็นผู้มีจิตคิดแข่งดีได้ บุคคลเป็นผู้มีจิตไม่คิดแข่งดี ก็อาจละความเป็นผู้
มีสติหลงลืม ความไม่มีสัมปชัญญะ ความฟุ้งซ่านแห่งจิตได้ บุคคลเป็นผู้
มีจิตอันไม่ฟุ้งซ่าน ก็อาจละการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันไม่แยบคาย

การเสพทางผิด ความหดหู่แห่งจิตได้ บุคคลเป็นผู้มีจิตไม่หดหู่ ก็อาจละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้ บุคคลเป็นผู้ไม่มีวิจิกิจฉา ก็อาจละราคะ โทสะ โมหะได้ บุคคลละราคะ โทสะ โมหะแล้ว ก็อาจละชาติ ชรา มรณะได้.

จบอภัพพสูตรที่ ๖

อรรถกถาอภัพพสูตรที่ ๖

อภัพพสูตรที่ ๖ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาอภัพพสูตรที่ ๖

๗. กากสูตร

ว่าด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการ

[๗๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มักขจัด ๑ คะนอง ๑ ทะเยอทะยาน ๑ กินจุ ๑ หยาบช้า ๑ ไม่มีกรุณา ๑ ไม่แข็งแรง มักร้อง ๑ เผลอสติ ๑ สั่งสม ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ลามกก็ประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการ ฉันนั้นเหมือนกันแล ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ขจัด ๑ คึกคะนอง ๑ ทะเยอทะยาน ๑ กินจุ ๑ หยาบช้า ๑ ไม่มีกรุณา ๑ ไม่แข็งแรง ๑ มักร้อง ๑ เผลอสติ ๑ สั่งสม ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ลามกประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการนี้แล.

จบกากสูตรที่ ๗

อรรถกถากากสูตรที่ ๗

กากสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ธัสี** ได้แก่ ผู้กำจัดคุณ ไม่เอื้อถึงคุณของใคร ๆ แม้เขาเอามือจับก็กำจัดเสีย ยังถ่ายอุจจาระรดบนศีรษะ. บทว่า **ปคพฺโภ** ได้แก่ ประกอบด้วยความคะนอง ไร้ยางอาย. ตัณหาความอยาก ท่านเรียกว่า ตินติณะ ในบทว่า **ตินฺติโณ** ประกอบด้วยความอยากนั้น หรือมากด้วยความน่ารังเกียจ. บทว่า **ลุทฺโท** แปลว่า หยาบช้า. บทว่า **อการุณิโก** แปลว่า ไร้กรุณา. บทว่า **ทุพฺพโล** ได้แก่ ไม่มีกำลังแรงน้อย. บทว่า โอรวิตา ได้แก่ บินไปร้องไป. บทว่า **เนจยิโก** ได้แก่ ทำการสะสม.

จบอรรถกถากากสูตรที่ ๗

๘. นิคันถสูตร[๑]

ว่าด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการของพวกนิครนถ์

[๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกนิครนถ์ประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ทุศีล ๑ ไม่มีความละอาย ๑ ไม่มีความเกรงกลัว ๑ ไม่ภักดีต่อสัตบุรุษ ๑ ยกตนข่มผู้อื่น ๑ ยึดมั่นความเห็นของตน ถือสิ่งที่ไม่ควรเก็บไว้ สละคืนความยึดมั่นถือมั่นด้วยความเห็นของตนได้ยาก ๑ เป็นคนลวงโลก ๑ ปรารถนาลามก ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกนิครนถ์ประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการนี้แล.

จบนิคันถสูตรที่ ๘

๑. สูตรที่ ๘ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

๙. อาฆาตวัตถุสูตร

ว่าด้วยวัตถุแห่งความอาฆาต ๑๐ ประการ

[๗๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วัตถุแห่งความอาฆาต ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เราแล้ว ๑ กำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา ๑ จักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา ๑ ย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราแล้ว ๑ กำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑ จักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา ๑ ย่อมผูกความอาฆาตว่า บุคคลโน้นได้ประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเราแล้ว ๑ กำลังประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา ๑ จักประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา ๑ ย่อมโกรธในที่ไม่ควร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วัตถุแห่งความอาฆาต ๑๐ ประการนี้แล.

จบอาฆาตวัตถุสูตรที่ ๙

อรรถกถาอาฆาตวัตถุสูตรที่ ๙

อาฆาตวัตถุสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อฏฺฐาเน** ได้แก่ ในที่มิใช่เหตุ จริงอยู่ เหตุเป็นต้นว่า เขาได้ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา จะพึงมีได้ในความเป็นไปของสิ่งที่มีจิตใจ หรือว่าในสิ่งที่ไม่มีจิตใจเป็นต้นว่า ตอไม้ แผ่นหิน ย่อมไม่มี

เพราะฉะนั้น อาฆาตในข้อนี้ จึงชื่อว่าอาฆาตในที่มิใช่เหตุ. คำที่เหลือทุกแห่ง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอาฆาตวัตถุสูตรที่ ๙

จบอากังขวรรคที่ ๓

๑๐. อาฆาตปฏิวินยสูตร[๑]

ว่าด้วยอุบายเป็นเครื่องกำจัดความอาฆาต๑๐ ประการ

[๘๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบายเป็นเครื่องจำกัดความอาฆาต ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมกำจัดความอาฆาตว่า บุคคลได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เราแล้ว การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ บุคคลกำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ บุคคลจักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่เรา การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ ย่อมกำจัดความอาฆาตว่า บุคคลได้ประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราแล้ว การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ กำลังประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ จักประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา การประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ ย่อมกำจัดความอาฆาตว่า บุคคลได้ประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รัก

๑. สูตรที่ ๑๐ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ไม่เป็นที่ชอบใจของเราแล้ว การประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ กำลังประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา การประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ จักประพฤติสิ่งอันเป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของเรา การประพฤติสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์จะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ที่ไหน ๑ ย่อมไม่โกรธในที่อันไม่ควร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบายเป็นเครื่องกำจัดความอาฆาต ๑๐ ประการนี้แล.

จบอาฆาตปฏิวินยสูตรที่ ๑๐

จบอากังขวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อากังขสูตร ๒. กัณฏกสูตร ๓. อิฏฐสูตร ๔. วัตถุสูตร ๕. มิคสาลาสูตร ๖. อภัพพสูตร ๗. กากสูตร ๘. นิคันถสูตร ๙. อาฆาตวัตถุสูตร ๑๐. อาฆาตปฏิวินยสูตร.

เถรวรรคที่ ๔

๑. วาหุนสูตร

ว่าด้วยพระตถาคตสลัดออกจากธรรม ๑๐ ประการ

ชื่อว่ามีพระทัยปราศจากแดนกิเลส

[๘๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งสระโปกขรณี ชื่อคัคครา ใกล้จัมปานคร ครั้งนั้นแล ท่านพระวาหุนะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตสลัดออก ปราศจาก หลุดพ้นจากธรรมเท่าไรหนอ จึงชื่อว่ามีพระทัยปราศจากแดนกิเลสอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนวาหุนะ พระตถาคตสลัดออก ปราศจาก หลุดพ้นจากธรรม ๑๐ ประการแล จึงชื่อว่ามีพระทัยปราศจากแดนกิเลสอยู่ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ พระตถาคตสลัดออก ปราศจาก หลุดพ้นจากรูป ๑ จากเวทนา ๑ จากสัญญา ๑ จากสังขาร ๑ จากวิญญาณ ๑ จากชาติ ๑ จากชรา ๑ จากมรณะ ๑ จากทุกข์ ๑ จากกิเลส ๑ จึงชื่อว่ามีพระทัยปราศจากแดนกิเลสอยู่ ดูก่อนวาหุนะ พระตถาคตสลัดออก ปราศจาก หลุดพ้นจากธรรม ๑๐ ประการนี้แล จึงชื่อว่ามีพระทัยปราศจากแดงกิเลสอยู่ เปรียบเหมือนดอกอุบล ดอกปทุม หรือดอกปุณฑริก ที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นแล้วจากน้ำ ไม่เปรอะเปื้อนด้วยน้ำตั้งอยู่ฉะนั้น.

จบวาหุนสูตรที่ ๑

เถรวรรคที่ ๔

อรรถกถาวาหุนสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๔ วาหุนสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วิมริยาทิกเตน** ได้แก่ ทำลายของเขตแห่งกิเลส แล้วทำไม่ให้มีขอบเขต.

จบอรรถกถาวาหุนสูตรที่ ๑

๒. อานันทสูตร

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

จักเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้

[๘๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระ-ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุเป็นผู้ไม่มีศรัทธา จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเป็นผู้ทุศีล... ภิกษุเป็นผู้มีการสดับน้อย ... ภิกษุเป็นผู้ว่ายาก...ภิกษุเป็นผู้มีมิตรชั่ว...ภิกษุเป็นผู้เกียจคร้าน...ภิกษุเป็นผู้มีสติเลอะเลือน...ภิกษุเป็นผู้ไม่สันโดษ. . . ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ...ภิกษุเป็นผู้มีความเห็นผิด จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนอานนท์ ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูก่อนอานนท์ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา จักถึงความงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้จึงเป็นฐานะที่มีได้ ภิกษุเป็นผู้มีศีล... ภิกษุเป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ ...ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดีงาม...ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร ... ภิกษุเป็นผู้มีสติตั้งมั่น ... ภิกษุเป็นผู้สันโดษ ... ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย ...ภิกษุเป็นผู้มีความเห็นชอบ จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้จึงเป็นฐานะที่มีได้ ดูก่อนอานนท์ ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล จึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้.

จบอานันทสูตรที่ ๒

อรรถกถาอานันทสูตรที่ ๒

อานันทสูตรที่ ๒ มีเนื้อความง่ายเหมือนกัน.

จบอรรถกถาอานันทสูตรที่ ๒

๓. ปุณณิยสูตร

ว่าด้วยธรรมเทศนาประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

แจ่มแจ้งแก่พระตถาคตโดยส่วนเดียว

[๘๓] ครั้งนั้นแล **ท่านพระปุณณิยะ** เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค-เจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระธรรมเทศนาแจ่มแจ้งกะพระตถาคตในกาลบาง

คราว ไม่แจ่มแจ้งในกาลบางคราว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อน ปุณณิยะ ภิกษุมีศรัทธา แต่ไม่เข้าไปหา พระธรรมเทศนาจึงไม่แจ่มแจ้ง กะพระตถาคตก่อน แต่ในกาลใด ภิกษุมีศรัทธาและเข้าไปหา ในกาลนั้น พระธรรมเทศนาจึงจะแจ่มแจ้งกะพระตถาคต ดูก่อนปุณณิยะ ภิกษุมีศรัทธาและเข้าไปหา แต่ไม่เข้านั่งใกล้... เข้านั่งใกล้ แต่ไม่สอบถาม... สอบถาม แต่ไม่เงี่ยโสตลงฟังธรรม... เงี่ยโสตลงฟังธรรม แต่ฟังแล้วไม่ทรงจำธรรมไว้... ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ แต่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ควรจำไว้.... พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ แต่ไม่เป็นผู้รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม... รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม แต่ไม่เป็นผู้มีวาจางาม เจรจาถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย. ไม่หยาบคาย ให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง... เป็นผู้มีวาจางาม เจรจาถ้อยคำไพเราะ สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง แต่ไม่เป็นผู้ชี้แจงเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง พระธรรม-เทศนาจึงไม่แจ่มแจ้งกะพระตถาคตก่อน ดูก่อนปุณณิยะ แต่ในกาลใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา เข้าไปหา เข้านั่งใกล้ สอบถาม เงี่ยโสตลงฟังธรรม ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีวาจางาม เจรจาถ้อยคำไพเราะ สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้รู้เนื้อความได้แจ่มแจ้ง เป็นผู้ชี้แจงเพื่อนพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ในกาลนั้น พระธรรมเทศนาจึงแจ่มแจ้งกะพระตถาคต ดูก่อนปุณณิยะ พระธรรม-

เทศนาประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล จึงแจ่มแจ้งกะพระตถาคต โดยส่วนเดียว.

จบปุณณิยสูตรที่ ๓

อรรถกถาปุณณิยสูตรที่ ๓

ในปุณณิยสูตรที่ ๓ บทว่า **โน จ ปยิรูปาสิตา** แปลว่า ไม่บำรุง.

จบอรรถกถาปุณณิยสูตรที่ ๓

๔. พยากรณสูตร

ว่าด้วยภิกษุละธรรม ๑๐ ประการ

จักถึงความเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้

[๘๔] ณ ที่นั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะ เรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้มีอายุเหล่านั้นกล่าวรับท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวคำนี้ว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพยากรณ์อรหัตผลว่า เราทรายชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ฉลาดในสมาบัติ ฉลาดในจิตของผู้อื่น ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ย่อมซักถาม สอบถาม ไล่เลียงภิกษุนั้น ภิกษุนั้นอันพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... ไล่เลียงอยู่ ย่อมถึงความเป็นผู้เปล่า ไม่มีคุณ ไม่เจริญ พินาศ ความไม่เจริญและความพินาศ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ฉลาดในจิตของผู้อื่น ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น กำหนดรู้ใจด้วยใจแล้ว กระทำไว้ในใจซึ่งภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านผู้นี้จึงพยากรณ์อรหัตผลว่า เราทราบว่า

ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... กำหนดรู้ใจด้วยใจแล้ว ย่อมทราบชัดภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มักโกรธ มีใจอันความโกรธกลุ้มรุมแล้วอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความโกรธนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ผูกโกรธไว้ มีใจอันความผูกโกรธไว้กลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความผูกโกรธนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความลบหลู่ มีใจอันความลบหลู่กลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความลบหลู่นี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ตีเสมอ มีใจอันความตีเสมอกลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความตีเสมอนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความริษยา มีใจอันความริษยากลุ้มรุมอยู่มาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความริษยานี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ตระหนี่ มีใจอันความตระหนี่กลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความตระหนี่นี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้โอ้อวด มีใจอันความโอ้อวดกลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความโอ้อวดนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีมารยาท มีใจอันมารยากลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งมารยานี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีใจอันความปรารถนาลามกกลุ้มรุมอยู่โดยมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความปรารถนาลามกนี้ เป็นความเสื่อมในธรรม

วินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีสติหลงลืม ถึงความทอดทิ้งธุระระหว่างคุณวิเศษเบื้องบนด้วยการบรรลุคุณวิเศษเบื้องต่ำ ก็การถึงความทอดทิ้งธุระในระหว่างนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระ-ตถาคตประกาศแล้ว ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นหนอ ไม่ละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นหนอ ละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้.

จบพยากรณสูตรที่ ๔

อรรถกถาพยากรณสูตรที่ ๔

พยากรณสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ฌายี สมาปตฺติกุสโล** ได้แก่ ผู้ถึงพร้อมด้วยฌานทั้งหลายและผู้ฉลาดในสมาบัติ. บทว่า **อิริณํ** ได้แก่ ความเปล่าประโยชน์. บทว่า **วิจินํ** ได้แก่ ความเสาะคุณ ความไร้คุณ. อีกนัยหนึ่ง เป็นประหนึ่งเข้าถึงป่าใหญ่ ที่เรียกว่าอิริณะ และชัฏใหญ่ ที่เรียกว่าวิจินะ. บทว่า **อนยํ** ได้แก่ ความไม่เจริญ. บทว่า **พฺยสนํ** ได้แก่ ความพินาศ. บทว่า **อนพฺยสนํ** ได้แก่ ความไม่เจริญ พินาศ. บทว่า **กึ นุ โข** แปลว่า เพราะเหตุไร.

จบอรรถกถาพยากรณสูตรที่ ๔

๕. กัตถีสูตร

ว่าด้วยภิกษุละธรรม ๑๐ ประการจักถึงความเจริญงอกงามในธรรมวินัย

[๘๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาจุนทะ อยู่ที่สหชาติวัน ในแคว้นเจตี ณ ที่นั้นแล ท่านพระมหาจุนทะเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายผู้มีอายุ ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาจุนทะแล้ว ท่านพระมหาจุนทะได้กล่าวคำนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีปกติกล่าวโอ้อวดในการบรรลุคุณเศษทั้งหลายว่า เราเข้าปฐมฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าทุติยฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าตติยฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าจตุตถฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าอากาสานัญจายตนฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าวิญญาณัญจายตนฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าอากิญจัญญายตนฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌานก็ได้ ออกก็ได้ เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธก็ได้ ออกก็ได้.

พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ฉลาดในสมาบัติ ฉลาดในจิตของผู้อื่น ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ย่อมไล่เลียง สอบถาม ซักถามภิกษุนั้น ภิกษุนั้นอันพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... ไล่เลียง สอบถาม ซักถาม ย่อมถึงความเป็นผู้เปล่า ไม่มีคุณ ไม่เจริญ ถึงความพินาศ ถึงความไม่เจริญและความพินาศ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น กำหนดใจด้วยใจแล้ว กระทำไว้ในใจซึ่งภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า เพราะเหตุอะไรหนอ ท่านผู้นี้จึงเป็นผู้มีปกติกล่าวโอ้อวดในการบรรลุคุณวิเศษทั้งหลายว่า เราเข้าปฐมฌานก็ได้ ออกก็ได้ ฯลฯ เราเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธก็ได้ ออกก็ได้

พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... กำหนดใจด้วยใจอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้กระทำศีลให้ขาด กระทำศีลให้ทะลุ กระทำศีลให้ต่าง กระทำศีลให้พร้อม ไม่กระทำความเพียรติดต่อ ไม่ประพฤติติดต่อในศีลทั้งหลาย ท่านผู้นี้เป็นผู้ทุศีลตลอดกาลนาน ก็ความเป็นผู้ทุศีลนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ไม่มีศรัทธา มีความประพฤติไม่สมควร ก็ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธานี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีการสดับน้อย มีความประพฤติไม่สมควร ก็ความเป็นผู้มีการสดับน้อยนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ว่ายาก มีความประพฤติไม่สมควร ก็ความเป็นผู้ว่ายากนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีมิตรชั่ว ก็ความเป็นผู้มีมิตรชั่วนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้เกียจคร้าน ก็ความเป็นผู้เกียจคร้านนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีสติหลงลืม ก็ความเป็นผู้มีสติหลงลืมนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้หลอกลวง ก็ความเป็นผู้หลอกลวงนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้เลี้ยงยาก ก็ความเป็นผู้เลี้ยงยากนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีปัญญาทราม ก็ความเป็นผู้มีปัญญาทรามนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเสมือนสหายพึงกล่าวกะสหาย

อย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย เมื่อใด กิจที่ควรกระทำด้วยทรัพย์มีอยู่แก่ท่าน ท่านพึงบอกเราให้ทราบ เราจะให้ทรัพย์แก่ท่าน สหายอีกฝ่ายหนึ่งนั้น เมื่อมีกิจที่ควรกระทำด้วยทรัพย์บางอย่างเกิดขึ้นแล้ว จึงบอกกับสหาย อย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย เราต้องการทรัพย์ ขอท่านจงให้ทรัพย์แก่เรา สหายนั้นก็ตอบอย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย ถ้าเช่นนั้น ท่านจงขุดลงไปในที่นี้ สหายอีกฝ่ายหนึ่งนั้น เมื่อขุดลงไปในที่นั้น ไม่พึงพบทรัพย์ จึงกล่าว อย่างนี้ว่า ดูก่อนสหายท่านได้พูดพล่อย ๆ กะเรา ได้กล่าวคำเท็จกะเราว่า ท่านจงขุดลงไปในที่นี้ สหายนั้นจึงพูดอย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย เราหาได้พูดพล่อย ๆ ไม่ หาได้กล่าวคำเท็จไม่ ท่านจงขุดลงไปในที่นี้เถิด สหายอีกฝ่ายหนึ่งนั้น เมื่อขุดลงไปแม้ในที่นั้นก็ยังไม่พบทรัพย์ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านได้พูดพล่อย ๆ กะเรา ได้กล่าวคำเท็จกะเราว่า จงขุดลงไปในที่นี้ สหายนั้นตอบอย่างนี้ว่า เราหาได้พูดพล่อย ๆ ไม่ หาได้กล่าวคำเท็จไม่ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงขุดลงไปในที่นี้ สหายอีกฝ่ายหนึ่งนั้น เมื่อขุดลงไปแม้ในที่นั้นก็ไม่พบทรัพย์ จึงพูดอย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย ท่านพูดพล่อย ๆ แก่เรา ท่านได้กล่าวคำเท็จกะเราว่า จงขุดลงไปในที่นี้ สหายนั้นก็ตอบอย่างนี้ว่า ดูก่อนสหาย เราหาได้พูดพล่อย ๆ ไม่ หาได้กล่าวคำเท็จไม่ แต่ว่าเราถึงความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านไป ซึ่งมิใช่กำหนดรู้ด้วยใจ แม้ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้มีปกติกล่าว โอ้อวดในคุณวิเศษทั้งหลายว่า เราเข้าปฐมฌานก็ได้ ออกก็ได้... เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธก็ได้ ออกก็ได้ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต ผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ย่อมไล่เลียง สอบถาม ซักถามภิกษุนั้น ภิกษุนั้นอัน

พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน..ไล่เลียง สอบถาม ซักถาม อยู่ ย่อมถึงความเป็นผู้เปล่า ไม่มีคุณ ไม่เจริญ พินาศ ความไม่เจริญและความพินาศ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในอันกำหนดรู้จิตของผู้อื่นกำหนดใจด้วยใจแล้ว กระทำไว้ในใจซึ่งภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า เพราะเหตุอะไรหนอ ท่านผู้นี้จึงเป็นผู้มีปกติกล่าวโอ้อวดในการบรรลุคุณวิเศษทั้งหลายว่า เราเข้าปฐมฌานก็ได้ ออกก็ได้ ฯลฯ เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธก็ได้ ออกก็ได้ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่นกำหนดใจด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้ทำให้ขาด ทำให้ทะลุ ทำให้ด่าง ทำให้พร้อย ไม่กระทำความเพียรติดต่อ ไม่ประพฤติติดต่อในศีลทั้งหลาย ท่านผู้นี้เป็นผู้ทุศีลตลอดกาลนาน ก็ความเป็นผู้ทุศีลนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว... ท่านผู้นี้เป็นผู้มีปัญญาทราม ก็ความเป็นผู้มีปัญญาทรามนี้แล เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นแล ไม่ละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้มิใช่ฐานะที่จะมีได้ภิกษุนั้นแล ละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จึงจักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ อันเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบกัตถีสูตรที่ ๕

อรรถกถากัตถีสูตรที่ ๕

กัตถีสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กตฺถี โหติ วิกตฺถี** แปลว่า เป็นผู้มีปกติพูด มีปกติพูดอวดย่อมพูดเปิดเผย. บทว่า **น สตตการี** แปลว่า ไม่ทำต่อเนื่องกัน.

จบอรรถกถากัตถีสูตรที่ ๕

๖. อัญญสูตร
ว่าด้วยภิกษุละธรรม ๑๐ ประการ จึงถึงความเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้

[๘๖] สมัยหนึ่ง **ท่านพระมหากัสสป**อยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ณ ที่นั้น แล ท่านพระมหากัสสปะเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายผู้มีอายุ ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหากัสสปะแล้ว ท่านพระมหากัสสปะได้กล่าวคำนี้ ว่าดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพยากรณ์อรหัตผลว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ย่อมไล่เลียง สอบถาม ซักถามภิกษุนั้น ภิกษุนั้นอันพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น ไล่เลียง สอบถาม ซักถามอยู่ ย่อมถึงความเป็นผู้เปล่า ถึงความเป็นผู้ไม่มีคุณ ถึงความไม่เจริญ ถึงความพินาศ ถึงความไม่เจริญและความพินาศ พระตถาคต

หรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน ผู้ฉลาดในสมาบัติ ผู้ฉลาดในจิตของผู้อื่น ผู้ฉลาดในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น กำหนดใจด้วยใจแล้ว กระทำไว้ในใจซึ่งภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า เพาะเหตุอะไรหนอ ท่านผู้นี้จึงพยากรณ์อรหัตผลว่า เราย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว . . . กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... กำหนดใจด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีความสำคัญผิด สำคัญผิดโดยสัตย์จริง มีความสำคัญในสิ่งที่ยังไม่ถึงว่าได้ถึง มีความสำคัญในสิ่งที่ไม่ได้กระทำว่ากระทำ มีความสำคัญในสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุว่าบรรลุ จึงพยากรณ์อรหัตผลด้วยด้วยความสำคัญผิดว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว . . . กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้ พระตถาคตหรือสาวกของพระ-ตถาคตผู้ได้ฌาน. . . กำหนดใจด้วยใจแล้ว ย่อมทำไว้ในใจซึ่งภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า เพราะอาศัยอะไรหนอ ท่านผู้นี้จึงมีความสำคัญผิด. . .พยากรณ์อรหัตผลด้วยความสำคัญผิดว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว. . . กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้ พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตผู้ได้ฌาน... กำหนดใจด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้มีสุตะมาก ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้คล่องปาก ขึ้นใจแทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งานในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ท่านผู้นี้จึงมีความสำคัญผิด... จึงพยากรณ์อรหัตผลด้วยความสำคัญผิดว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว. . . กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้ พระตถาคตหรือสาวกของพระ-ตถาคตผู้ได้ฌาน. . . กำหนดใจด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่าน

ผู้นี้มีอภิชฌามาก มีใจอันอภิชฌากลุ้มรุมอยู่เป็นส่วนมาก ก็ความกลุ้มรุม
แห่งอภิชฌานี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยพระตถาคตประกาศแล้ว
ท่านผู้นี้เป็นผู้พยาบาท มีใจอันพยาบาทกลุ้มรุมอยู่เป็นส่วนมาก ก็ความ
กลุ้มรุมแห่งพยาบาทนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ
แล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีถีนมิทธะ มีใจอันถีนมิทธะกลุ้มรุมอยู่เป็นส่วนมาก
ก็ความกลุ้มรุมแห่งถีนมิทธะนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน มีใจอันความฟุ้งซ่านกลุ้มรุม
อยู่เป็นส่วนมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความฟุ้งซ่านนี้ เป็นความเสื่อมใน
ธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความสงสัย มีใจอัน
ความสงสัยกลุ้มรุมอยู่เป็นส่วนมาก ก็ความกลุ้มรุมแห่งความสงสัยนี้ เป็น
ความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ชอบการ
งาน ยินดีในการงาน ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเป็นผู้ชอบการงาน
ก็ความเป็นผู้ชอบการงานนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ชอบในการคุย ผู้ยินดีในการคุย ประกอบ
เนือง ๆซึ่งความเป็นผู้ชอบคุย ก็ความเป็นผู้ชอบคุยนี้ เป็นความเสื่อม
ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ชอบการนอนหลับ
ยินดีในการนอนหลับ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเป็นผู้ชอบนอนหลับ
ก็ความเป็นผู้ชอบนอนหลับนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว ท่านเป็นผู้ชอบความเป็นผู้คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีใน
ความเป็นผู้คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเป็นผู้ชอบ
คลุกลีด้วยหมู่คณะ ก็ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะนี้ เป็นความ
เสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้มีสติหลงลืม

ถึงความทอดธุระในระหว่างคุณวิเศษเบื้องบน ด้วยการบรรลุคุณวิเศษเบื้องต่ำ ก็ความทอดธุระในระหว่างนี้ เป็นความเสื่อมในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ดูก่อนท่านมีอายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นหนอไม่ละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นหนอละธรรม ๑๐ ประการนี้แล้ว จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้.

จบอัญญสูตรที่ ๖

อรรถกถาอัญญสูตรที่ ๖

อัญญสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อธิมานิโก** ได้แก่ ประกอบด้วยความสำคัญว่าบรรลุแล้วในธรรมที่ยังไม่บรรลุ. บทว่า **อธิมานสฺโจ** ได้แก่ สำคัญว่าบรรลุแล้วจึงกล่าวโดยสัจจะ.

จบอรรถกถาอัญญสูตรที่ ๖

๗. อธิกรณสูตร

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

[๘๗] ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภพระกาฬกภิกขุ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสว่า ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้ก่ออธิกรณ์** ไม่กล่าวสรรเสริญการระงับอธิกรณ์ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ก่ออธิกรณ์ ไม่กล่าวสรรเสริญการระงับอธิกรณ์ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุไม่เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา** ไม่กล่าวสรรเสริญการสมาทานในการศึกษา แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ไม่กล่าวสรรเสริญการสมาทานในการศึกษานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาลามก** ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความปรารถนา แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความปรารถนานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มักโกรธ** ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโกรธ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มักโกรธ ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโกรธนี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ลบหลู่** ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความลบหลู่ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ลบหลู่ ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความลบหลู่นี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้โอ้อวด** ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโอ้อวด แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้โอ้อวด ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดความ

โอ้อวดนี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มีมายา** ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดมายา แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมายา ไม่กล่าวสรรเสริญการกำจัดมายานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุไม่เป็นผู้เพ่งเล็งธรรมทั้งหลาย** ไม่กล่าวสรรเสริญการเพ่งเล็งธรรม แม้ข้อภิกษุไม่เป็นผู้เพ่งเล็งธรรมทั้งหลาย ไม่กล่าวสรรเสริญการเพ่งเล็งธรรมนี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุไม่เป็นผู้หลีกออกเร้นอยู่** ไม่กล่าวสรรเสริญการหลีกออกเร้น แม้ข้อที่ภิกษุไม่เป็นผู้หลีกออกเร้นอยู่ ไม่กล่าวสรรเสริญการหลีกออกเร้นนี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุไม่เป็นผู้กระทำการปฏิสันถารเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย** ไม่กล่าวสรรเสริญการกระทำปฏิสันถาร แม้ข้อที่ภิกษุไม่กระทำการปฏิสันถารเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ไม่กล่าวสรรเสริญการกระทำปฏิสันถารนี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาพึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุเห็นปานนี้อย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพนับถือ บูชาเรา ดังนี้ แม้ถึงอย่างนั้น เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายก็ไม่

สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชาภิกษุนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ย่อมพิจารณาเห็นซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลายอันลามกที่ยังละไม่ได้ของเธอ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนความปรารถนาพึงบังเกิดขึ้นแก่ม้าตัวโง่เขลาอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอมนุษย์ทั้งหลายพึงตั้งเราไว้ในตำแหน่งม้าอาชาไนยเถิด พึงให้เรากินอาหารสำหรับม้าอาชาไนยเถิด และพึงขัดสีเราให้เหมือนม้าอาชาไนยเถิด ดังนี้ แม้ถึงอย่างนั้น มนุษย์ทั้งหลายก็ไม่ตั้งม้านั้นไว้ในตำแหน่งม้าอาชาไนย ไม่ให้กินอาหารเหมือนม้าอาชาไนย ไม่ขัดสีให้เหมือนม้าอาชาไนย ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญูพิจารณาเห็นความโอ้อวด ความโกง ความไม่ตรง ความคด ซึ่งยังละไม่ได้ของม้านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาพึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุเห็นปานนั้นอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา ดังนี้ แม้ถึงอย่างนั้น เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายก็ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชาภิกษุนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ย่อมพิจารณาเห็นอกุศลธรรมอันลามกซึ่งยังละไม่ได้ของภิกษุนั้น ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้ไม่ก่ออธิกรณ์** กล่าวสรรเสริญการระงับอธิกรณ์ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ก่ออธิกรณ์ กล่าวสรรเสริญการระงับอธิกรณ์นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา** กล่าวสรรเสริญการสมาทานในการศึกษา แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา กล่าวสรรเสริญการสมาทานในการศึกษานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย** กล่าวสรรเสริญการกำจัดความปรารถนา แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย กล่าวสรรเสริญการกำจัด ความปรารถนานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ไม่โกรธ** กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโกรธ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู่ไม่โกรธ กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโกรธนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ไม่ลบหลู่** กล่าวสรรเสริญการกำจัดความลบหลู่ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่ลบหลู่ กล่าวสรรเสริญการกำจัดความลบหลู่นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ไม่โอ้อวด** กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโอ้อวด แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่โอ้อวด กล่าวสรรเสริญการกำจัดความโอ้อวดนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้ไม่มีมายา** กล่าวสรรเสริญการกำจัดมายา ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่มีมายา กล่าวสรรเสริญการกำจัดมายานี้ ย่อม

เป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้เพ่งเล็งธรรมทั้งหลาย** กล่าวสรรเสริญการเพ่งเล็งธรรมทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้เพ่งเล็งธรรมทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญการเพ่งเล็งธรรมทั้งหลายนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้หลีกออกเร้นอยู่** กล่าวสรรเสริญการหลีกออกเร้น แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้หลีกออกเร้นอยู่ กล่าวสรรเสริญการหลีกออกเร้นนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง **ภิกษุเป็นผู้กระทำการปฏิสันถารเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย** กล่าวสรรเสริญการกระทำปฏิสันถาร แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้กระทำปฏิสันถารเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญการกระทำปฏิสันถารนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นที่รัก ที่เคารพ ที่ยกย่อง ที่เสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงความปรารถนาไม่พึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุเห็นปานนี้อย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา ดังนี้ ถึงอย่างนั้น เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ย่อมพิจารณาเห็นอกุศลธรรมทั้งหลายอันลามกที่ละได้แล้วของเธอ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนความปรารถนาไม่พึงบังเกิดขึ้นแก่ม้าอาชาไนยตัวเจริญอย่างนี้ว่า โอหนอ มนุษย์ทั้งหลายพึงตั้งเราไว้ใน

ตำแหน่งม้าอาชาไนย และพึงขัดสีเราให้เหมือนขัดสีม้าอาชาไนยเถิด แม้ถึงอย่างนั้น มนุษย์ทั้งหลายก็ย่อมตั้งม้านั้นไว้ในตำแหน่งม้าอาชาไนย ย่อมให้กินอาหารสำหรับม้าอาชาไนย ย่อมขัดสีให้เหมือนขัดสีม้าอาชาไนย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ย่อมเห็นความโอ้อวด ความโกง ความไม่ตรง ความคด ซึ่งละได้แล้วของม้านั้น แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงความปรารถนาไม่พึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุเห็นปานนี้อย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา ดังนี้ ถึงอย่างนั้น เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุนั้น ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ย่อมพิจารณาเห็นอกุศลธรรมอันลามกที่ละได้แล้วของเธอ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบอธิกรณสูตรที่ ๗

อรรถกถาอธิกรณสูตรที่ ๗

อธิกรณสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อธิกรณิโก โหติ** ได้แก่ เป็นผู้กระทำอธิกรณ์. บทว่า **น ปิยตาย** ได้แก่ ไม่เป็นไปเพื่อเป็นผู้น่ารัก. บทว่า **น ครุตาย** ได้แก่ ไม่เป็นไปเพื่อความน่าเคารพ. บทว่า **น สามญฺญาย** ได้แก่ ไม่เป็นไปเพื่อสมานธรรม. บทว่า **น เอกีภาวาย** ได้แก่ ไม่เป็นไปเพื่อไม่มีช่องว่าง. บทว่า **ธมฺมานำ น นิสามกชาติโย** ได้แก่ ไม่เป็นผู้พิจารณาโลกุตรธรรม ๙ เป็นสภาพ ไม่เป็นผู้ทรงจำเป็นสภาพ. บทว่า **น ปฏิสลฺลาโน**

ได้แก่ ไม่เป็นผู้หลีกเร้น. บทว่า **สาเธยฺยานิ** ได้แก่ มีความอวดดี. บทว่า **กุเฏยฺยานิ** ได้แก่ มีความโกง. บทว่า **ชิมฺเหยฺยานิ** ได้แก่ มีความไม่ตรง. บทว่า **วงฺเกยฺยานิ** ได้แก่ มีความคด.

จบอรรถกถาอธิกรณสูตรที่ ๗

๘. พยสนสูตร

ว่าด้วยภิกษุกล่าวโทษพระอริยะ พึงถึงความพินาศ ๑๐ อย่าง

[๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดด่าบริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย กล่าวโทษพระอริยะ ภิกษุนั้นจะไม่พึงถึงความพินาศ ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ความพินาศ ๑๐ อย่าง เป็นไฉน คือ ภิกษุนั้นไม่บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ ๑ เสื่อมจากธรรมที่บรรลุแล้ว ๑ สัทธรรมของภิกษุนั้นย่อมไม่ผ่องแผ้ว ๑ เป็นผู้เข้าใจว่าตนได้บรรลุในสัทธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ต้องอาบัติเศร้าหมองอย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ ย่อมถูกโรคอย่างหนัก ๑ ถึงความเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน ๑ เป็นผู้หลงใหลกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดด่าบริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาว กล่าวโทษพระอริยะ ภิกษุนั้นจะไม่พึงถึงความฉิบหาย ๑๐ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส.

จบพยสนสูตรที่ ๘

อรรถกถาพยสนสูตรที่ ๘

พยสนสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ในคำว่า **อกฺโกสกปริภาสโก อริยุปวาที สพฺรหฺมจารีนํ** นี้พึงประกอบ **สพฺรหฺมจารี** กับ **อกฺโกสนบท** และ **ปริภาสกบท**. บทว่า เป็นผู้ด่าสพรหมจารี เป็นผู้บริภาษสพรหมจารี. ผู้ว่าร้ายด้วยอันติมวัตถุว่าเราจักฆ่าคุณของพระอริยะทั้งหลาย ย่อมชื่อว่า **อริยุปวาที**. บทว่า **สทฺธมฺมสฺส น โวทายนฺตี** ความว่า สัทธรรมคือศาสนาที่นับได้ว่าไตรสิกขาของภิกษุนั้น ย่อมไม่ถึงความผ่องแผ้ว. โรคเท่านั้นพึงทราบว่า **อาตังกะ** เพราะกระทำให้ชีวิตลำบาก ในคำว่า **โรคตงฺกํ** นี้.

จบอรรถกถาพยสนสูตรที่ ๘

๙. โกกาลิกสูตร

ว่าด้วยพระโกกาลิกภิกษุ

กล่าวอาฆาตพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ

[๘๙] ครั้งนั้นแล ภิกษุ ชื่อ โกกาลิกา เข้าไปพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนโกกาลิกะ เธออย่ากล่าวนั้น เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธอจงยังจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เพราะสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

แม้ครั้งที่ ๒ โกกาลิกภิกษุก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้า แต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของข้าพระ-องค์ เป็นผู้มีพระพุทธพจน์อันข้าพระองค์พึงเชื่อถือได้ก็จริง ถึงอย่างนั้น พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะก็เป็นผู้มีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนโกกาลิกะ เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธออยู่กล่าวอย่างนั้น เธอจงยังจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เพราะสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

แม้ครั้งที่ ๓ โกกาลิกภิกษุได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้า แต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของข้าพระองค์ เป็นผู้มีพระพุทธพจน์ อันข้าพระองค์พึงเชื่อถือได้ก็จริง ถึงอย่างนั้น พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะก็เป็นผู้มีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนโกกาลิกะ เธออย่ากล่าวอย่างนี้ เธออย่ากล่าวอย่างนี้ เธอจงยังจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เพราะสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก.

ครั้งนั้นแล โกกาลิกภิกษุลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป เมื่อโกกาลิกภิกษุหลีกไปแล้วไม่นาน ร่างกายมีตุ่มเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดเกิดขึ้นทั่วตัว ตุ่มเหล่านั้นเท่าเมล็ดถั่วเขียว แล้วก็โตเท่าเมล็ดถั่วดำ แล้วก็โตเท่าเมล็ดพุทรา แล้วก็โตเท่าเมล็ดกระเบา แล้วก็โตยเท่าผลมะขามป้อม แล้วก็โตเท่าผลมะตูมอ่อน แล้วก็โตยเท่าผลมะตูแก่ แล้วจึงแตก หนองและเลือดหลั่งไหลออก ได้ยินว่า โกกาลิกภิกษุนั้นนอนบนใบตองกลัว เหมือนปลากิน

ยาพิษ ครั้งนั้นแล ตุทิปัจเจกพรหมเข้าไปหาพระโกกาลิกะยังที่อยู่ ครั้นแล้วยืนอยู่ที่เวหาส ได้กล่าวกะโกกาลิกภิกษุว่า ดูก่อนโกกาลิกะ ท่านจงยังจิตให้เลื่อมใสในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเถิด เพราะพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก โกกาลิกภิกษุถามว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านเป็นใคร.

ตุ. เราเป็นตุติปัจเจกพรหม.

โก. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่าเป็นอนาคามีมิใช่หรือ เมื่อเป็นเช่นนั้น ไฉนท่านจึงมา ณ ที่นี้อีกในบัดนี้ อนึ่ง ท่านจงเห็นความผิดนี้ของท่านเท่าที่มีอยู่.

ครั้งนั้นแล ตุทิปัจเจกพรหมได้กล่าวกะโกกาสิกะภิกษุด้วยคาถาว่า

ผรุสวาจาเพียงดังจอบ ซึ่งเป็นเครื่องตัดทอนตน
ของคนพาล ผู้กล่าวคำชั่ว ย่อมเกิดขึ้นที่ปากของ
บุคคลผู้เป็นบุรุษพาล ผู้รดสรรเสริญผู้ที่ควรติเตียน
หรือติเตียนคนที่ควรสรรเสริญ ผู้นั้นชื่อว่าสะสมโทษ
ไว้ด้วยปาก ย่อมไม่ประสบความสุขเพราะโทษนั้น.
การปราชัยด้วยทรัพย์ในการเล่นการพนัน ด้วยตน
เองจนหมดตัวนี้ เป็นโทษมีประมาณน้อยการที่บุคคล
ยังใจให้ประทุษร้าย ในพระอริยเจ้าผู้ดำเนินดีแล้วนี้
เป็นโทษมากกว่า บุคคลตั้งวาจาและใจอันเป็นบาป
แล้วติเตียนพระอริยะ ย่อมเข้าถึงนรกสิ้นหนึ่งแสน
นิรัพพุทกัป อีก ๓๖ นิรัพพุทะ และ ๕ อัพพุทะ.

ครั้งนั้นแล โกกาลิกภิกษุได้การทำกาละด้วยอาพาธนั้นเองแล้วเกิด

ในปทุมนรก เพราะยังจิตในอาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ลำดับนั้น เมื่อปฐมยามแห่งราตรีผ่านไปแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหมผู้มีวรรณะสง่างาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-ภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โกกาลิกภิกษุกระทำกาละแล้ว เกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะพระเจ้าข้า ท้าวสหัมบดีพรหมครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหายไปในที่นั้นเอง ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในคืนนี้เมื่อปฐมยามผ่านไปแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหมผู้มีวรรณะสง่างาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสวเข้ามาหาเรายังที่อยู่ อภิวาทเราแล้วนั่ง ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โกกาลิกภิกษุกระทำกาละแล้วเกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อาฆาตในพระสารีบุตรและพระ-โมคคัลลานะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสหัมบดีพรหมครั้นกล่าวคำนี้แล้วอภิวาทเรา กระทำประทักษิณแล้วหายไปในที่นั้นเอง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประมาณอายุในปทุมนรกนานเท่าไรหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนภิกษุ ประมาณอายุในปทุมนรกนานนัก ประมาณอายุในปทุมนรกนั้นยากที่จะกระทำการกำหนดนับได้ว่า ประมาณเท่านี้ปี ประมาณร้อยปีเท่านี้ ประมาณพันปีเท่านี้ หรือประมาณแสนปีเท่านี้.

ภิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์อาจเพื่อจะทำการเปรียบเทียบได้หรือ พระพุทธเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อาจอยู่ภิกษุ แล้วได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เปรียบเหมือนหนึ่งเกวียนเมล็ดงาของชนชาวโกศลมีอัตรา ๒๐ *ขารี เมื่อล่วงไปแสนปี บุรุษนำเอาเมล็ดงาเมล็ดหนึ่งออกจากเกวียนนั้น ดูก่อนภิกษุ เมล็ดงาหนึ่งเกวียนของชาวโกศลซึ่งมีอัตรา ๒๐ ขารีนั้น พึงถึงความสิ้นไปหมดไปโดยทำนองนี้เร็วกว่า นั่นยังไม่ถึงหนึ่งอัพพุทะในนรกเลย ดูก่อนภิกษุ ๒๐ อัพพุทะในนรกจึงเป็น ๑ นิรัพพุทะ ๒๐ นิรัพพุทะเป็น ๑ อพัพพะ ๒๐ อพัพพะเป็น ๑ อหหะ ๒๐ อหหะเป็น ๑ อฏฏะ ๒๐ อฏฏะเป็น ๑ กุมุทะ ๒๐ กุมุทะเป็น ๑ โสคันธิกะ ๒๐ โสคันธิกะเป็น ๑ อุปปละ ๒๐ อุปปละเป็น ๑ ปุณฑรีกะ ๒๐ ปุณฑรีกะเป็น ๑ ปทุมะ ดูก่อนภิกษุ โกกาลิกภิกษุเกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อาฆาตในสารีบุตรและโมคคัลลานะ ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดาได้ตรัสไวยากรณภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ผรุสวาจาเพียงดังจอบ ซึ่งเป็นเครื่องตัดทอน
ตนของตนพาล ผู้กล่าวคำชั่ว ย่อมเกิดขึ้นที่ปากของ
บุคคลผู้เป็นบุรุษพาล ผู้ใดสรรเสริญผู้ที่ควรติเตียน
หรือติเตียนคนที่ควรสรรเสริญ ผู้นั้นชื่อว่าสะสมโทษ
ด้วยปาก ย่อมไม่ประสบความสุขเพราะโทษนั้น การ
ปราชัยด้วยทรัพย์ ในการเล่นการพนันด้วยตนเองจน
หมดตัว เป็นโทษมีประมาณน้อย การที่บุคคลยัง
ใจให้ประทุษร้ายในพระอริยเจ้า ผู้ดำเนินดีแล้วนี้

๑. ๑ ขารีเท่า ๒๔๖ ทะนาน.

เป็นโทษมากกว่า บุคคลตั้งวาจาและใจอันเป็นบาป
แล้วติเตียนพระอริยะ ย่อมเข้าถึงนรกสิ้นหนึ่งแสน
นิรัพพุทกัป ๓๖ นิรัพพุทะ และ ๕ อัพพุทะ.

จบโกกาลิกสูตรที่ ๙

อรรถกถาโกกาลิกสูตรที่ ๙

โกกาลิกสูตรที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โกกาลิโก ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ** ความว่า ภิกษุโกกาลิกะนี้คือใคร และเหตุไรจึงเข้าไปเฝ้า เล่ากันว่า โกกาลิกภิกษุนี้เป็นบุตรของโกกาลิกเศรษฐีในนครโกกาลิกะ รัฐโกกาลิกะ บวชแล้วอยู่ประจำในวิหารที่บิดาสร้างไว้ แต่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของพระเทวทัต ชื่อว่าจูฬโกกาลิกะ. ก็โกกาลิกะบุตรพราหมณ์นั้นชื่อว่า มหาโกกาลิกะ. ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่กรุงสาวัตถี พระอัครสาวกทั้งสอง ก็จาริกไปในชนบทพร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เมื่อวันใกล้เข้าพรรษาประสงค์จะอยู่อย่างวิเวก จึงส่งภิกษุเหล่านั้นกลับไป ตนเองถือบาตรและจีวรถึงนครนั้น ในชนบทนั้น ครั้นถึงวิหารนั้น ก็ไปวิหารนั้น ในวิหารนั้นพระโกกาลิกะก็ทำวัตรปฏิบัติแก่พระอัครสาวกทั้งสองนั้น ท่านพระอัคร-สาวกก็สัมโมทนากับพระโกกาลิกะนั้นรับคำว่า ผู้มีอายุ เราจะอยู่ที่นี้ ๓ เดือน ท่านอย่าบอกเรื่องของเราแก่ใคร ๆ แล้วก็อยู่จำพรรษา ครั้นจำพรรษาแล้วก็ปวารณา ในวันปวารณาก็บอกลาโกกาลิกภิกษุว่า ผู้มีอายุ เราจะไปละ โกกาลิกภิกษุกล่าวว่า ผู้มีอายุ วันนี้อยู่เสียอีกวันหนึ่ง พรุ่งนี้ค่อยไป. วันรุ่งขึ้นก็เข้าพระนครบอกผู้คนทั้งหลายว่า ผู้มีอายุ ท่านไม่รู้กันดอกหรือว่า

ท่านพระอัครสาวกทั้งสองมาอยู่ในที่นี้ ใคร ๆ จะไม่นิมนต์ท่านด้วยปัจจัยบ้างหรือ. ชาวพระนครจึงกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า พระเถระอยู่ไหนเล่า เหตุไรท่านจึงไม่บอกพวกเรา. โกกาลิกภิกษุกล่าวว่า ผู้มีอายุ จะต้องบอกทำไม พวกท่านไม่เห็นพระเถระ ๒ รูปนั่งอยู่เหนือเถระอาสน์ดอกหรือ นั้นแหละพระอัครสาวก. ชาวพระนครเหล่านั้น รีบเร่งประชุมรวบรวมเนยใสน้ำผึ้งเป็นต้น และผ้าทำจีวรทั้งหลาย โกกาลิกภิกษุคิดว่า ท่านพระอัครสาวกมีความมักน้อยอย่างยิ่ง จักไม่ยินดีลาภที่เกิดขึ้นด้วยปยุตตวาจา (วาจาพูดเลียบเคียงหาลาภ). เมื่อท่านไม่ยินดี ก็จะบอกให้ให้แก่ภิกษุประจำวัดแล้วจึงให้เขาถือลาภนั้นไปยังสำนักพระเถระ. พระเถระเห็นแล้วก็ปฏิเสธว่า ปัจจัยไม่สมควรแก่เรา ทั้งไม่สมควรแก่โกกาลิกภิกษุ ดังนี้แล้วก็กลับไป. โกกาลิกภิกษุเกิดอาฆาตว่า อะไรเล่า ท่านพระอัครสาวกเมื่อตนเองไม่รับก็ไม่ให้แก่เรา แล้วหลีกไปเสีย. พระอัครสาวกทั้งสองแม้นั้นมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ก็พาบริษัทของคนจาริกไปในชนบทอีก กลับมายังนครนั้น ในรัฐนั้นนั่นแหละตามลำดับ พวกชาวเมืองจำพระเถระได้ ก็จัดแจงทานพร้อมบริขารสร้างมณฑปกลางพระนครถวายทาน แล้วน้อมบริขารถวายพระเถระ. พระเถระก็มอบแก่ภิกษุสงฆ์. พระโกกาลิกะเห็นดังนั้นคิดว่า พระอัครสาวกนี้แต่ก่อนเป็นผู้มักน้อย บัดนี้กลายเป็นผู้มีความปรารถนาเลว ชะรอยเมื่อก่อนจะทำทีว่ามักน้อย สันโดษและสงัด จึงเข้าไปหาพระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ พวกท่านแต่ก่อนทำเหมือนว่ามักน้อย แต่บัดนี้กลายเป็นภิกษุชั่วไปเสียแล้ว คิดว่าจำเราจักทำลายที่พึ่งของพระเถระเหล่านั้น ที่ต้นตอ จึงรีบออกไปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุโกกาลิกะนี้นี่แหละพึงทราบว่า เข้าไปเฝ้าด้วยเหตุนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เห็นโกกาลิกภิกษุนั้นรีบร้อนมา ทรงพิจารณาอยู่ทราบว่า ภิกษุนี้มาเพื่อประสงค์จะด่าพระอัครสาวก เราจะห้ามได้ไหมหนอ ทรงเห็นว่า ห้ามไม่ได้ เธอทำผิดในพระเถระทั้งสองมาแล้ว จักบังเกิดในปทุมนรกโดยส่วนเดียว ทรงห้ามถึง ๓ ครั้งว่า อย่าพูดอย่างนี้เลย เพื่อทรงเปลื้องวาทะที่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า โกกาลิก-ภิกษุติเตียนพระสารีบุตรและโมคคัลลานะแล้วก็ยังไม่ทรงห้าม และเพื่อจะทรงแสดงว่า อริยุปวาทมีโทษมาก. บทว่า **มาเหวำ** ในคำนั้นแปลว่า อย่าพูดอย่างนี้เลย

บทว่า **สทฺธายิโก** ได้แก่ เรียกความเชื่อถือ นำมาซึ่งความเลื่อมใสหรือมีวาจาที่ควรเชื่อได้. บทว่า **ปจฺจยิโก** ได้แก่มีวาจาที่น่านับถือ. บทว่า **ปกฺกามิ** ได้แก่ถูกอานุภาพของกรรมเดือนก็หลีกไป จริงอยู่ กรรมที่ถึงโอกาสแล้ว อะไร ๆ ก็ห้ามไม่ได้. บทว่า **อจิรปกฺกนฺตสฺส** ได้แก่หลีกไปไม่นาน.

บทว่า **สพฺโพ กาโย ผุฏฺโฐ อโหสิ** ความว่า ทั่วตัวไม่เว้นโอกาสเพียงปลายผม ก็ได้ถูกย่อมทั้งหลายชำแรกกระดูกผุดขึ้นเต็มไป. ก็เพราะเหตุที่กรรมเห็นปานนั้น ไม่อาจให้วิบากเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยพุทธานุภาพ ก็ย่อมให้ผลเมื่อพอพ้นอุปจารที่เฝ้า ฉะนั้นต่อมทั้งหลายจึงผุดขึ้น เมื่อโกกาลิกภิกษุนั้นหลีกไปไม่นาน. บทว่า **กาพายกมตฺติโย** แปลว่า ถั่วดำ. บทว่า **เวลุวสราฏฺกมตฺติโย** แปลว่า เท่าผลมะตูมอ่อน. บทว่า **ปภิชฺชึสุ** แปลว่า แตกแล้ว. เมื่อต่อมเหล่านั้นแตกแล้ว ทั่วตัวก็ได้เป็นเหมือนขนุนสุก. โกกาลิภิกษุนั้น มีตัวอันสุกแล้ว นอนบนใบตองใกล้ซุ้มประตูพระเชตวันเหมือนปลากลืนยาพิษ.

ครั้งนั้นผู้คนทั้งหลายที่มาฟังธรรมก็พากันพูดว่า ชิ โกกาลิกะ ชิ โกกาลิกะ ทำไม่ถูกเลย อาศัยปากของตนอย่างเดียวก็ถึงความย่อยยับ อารักขเทพยดาทั้งหลายฟังเสียงของผู้คนเหล่านั้น ก็ได้กระทำเสียงตำหนิเหมือนกัน อากาสเทวดาฟังอารักขเทวดา ก็ตำหนิดังนั้นเหมือนกัน เหตุนั้นจึงเกิดเสียงตำหนิเป็นอันเดียวกันโดยอุบายอย่างนี้ จนถึงอกนิฏฐภพ.

บทว่า **ตุทิ** ได้แก่ อุปัชฌาย์ของพระโกกาลิกะ ชื่อ ตุทิเถระ บรรลุอนาคามิผล บังเกิดในพรหมโลก ท่านได้ยินเสียงตำหนิตั้งแต่ภุมมัฏฐก-เทวดาต่อ ๆ กัน ไปจนถึงพรหมโลกว่า โกกาลิกะ กล่าวตู่พระอัครสาวกด้วยอันติมวัตถุ กระทำกรรมไม่ถูก คิดว่า น่าสงสารเมื่อเราเห็นเขาอยู่ก็อย่าพินาศไปเสียเลย จำเราจักสั่งสอนเขา เพื่อให้จิตเลื่อมใสในพระ-อัครสาวกทั้งสองดังนี้ แล้วจึงมายืนอยู่ตรงหน้าโกกาลิกะภิกษุนั้น. ท่านหมายเอาตุทิพรหมผู้นั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า **"ตุทิปจฺเจกพฺรหฺมา."**

บทว่า **เปสลา** หมายความว่า มีศีลเป็นที่รัก. พระโกกาลิกะนอนลืมตาพร่าพรายกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุท่านเป็นใคร. บทว่า **ปสฺส ยาวญฺจ เต** ความว่า พระโกกาลิกะกล่าวว่า จงดู ท่านทำผิดไว้มีประมาณเท่าใด เมื่อไม่เห็นฝีหัวใหญ่ที่หน้าผากของตน สำคัญว่า พึงตักเตือนเราด้วยต่อมขนาดเมล็ดพันธุ์ผักกาด.

ครั้งนั้น ตุทิพรหมรู้ว่าโกกาลิกะนี้ไม่พอใจ จักไม่เชื่อใคร ๆ เหมือนปลาที่กลืนยาพิษ จึงกล่าวกะโกกาลิกะนั้นว่า **ปฺริสสฺส หิ** เป็นต้น บทว่า **กุฐารี** ในคาถานั้น ได้แก่ วาจาหยาบเสมือนขวาน. บทว่า **ฉินฺทติ** ได้แก่ ย่อมตัดที่รากทีเดียว กล่าวคือกุศลมูล. บทว่า **นินฺทิยํ** ได้แก่ บุคคลทุศีลที่พึงติเตียน. บทว่า **ปสํ สติ** ได้แก่ ชมเชย โยชน์สูงสุด จึงกล่าวว่า

"พระขีณาสพ." บทว่า **ตำ วา นินฺทติ โย ปสำ สิโย** ความว่า ก็หรือว่าผู้ใดอันเขาพึงสรรเสริญเป็นพระขีณาสพ โกกาลิกะนี้ก็ยังโจทผู้นั้น กล่าวว่า ภิกษุนี้ทุศีล.

บทว่า **วิจินาติ มุเขน โส กลึ** ความว่า ผู้นั้นชื่อว่าพบโทษนั้นด้วยปาก. บทว่า **กลินา เตน** ความว่า ย่อมไม่พบความสุขเพราะโทษนั้น. จริงอยู่ การสรรเสริญผู้ที่ควรติเตียน และการติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ มีวิบากเสมอกัน. บทว่า **สพฺพสฺสาปิ สหาปิ อตฺตนา** ความว่า ชื่อว่าการพ่ายแพ้ทางทรัพย์ในการพนันทั้งหลายอันใด โดยทรัพย์ของตนทั้งหมด พร้อมแม้ทั้งตน ความพ่ายทรัพย์อันนี้ เป็นโทษเล็กน้อย. บทว่า **โย สุคเตสุ** ความว่า ผู้ใดคิดร้ายในบุคคลผู้ปฏิบัติชอบ ความคิดร้ายของบุคคลนั้น นี้มีโทษมากกว่าโทษนั้น.

บัดนี้ ตุทิพรหมเมื่อจะแสดงว่า ความคิดร้ายนั้นมีโทษมากกว่า จึงกล่าวคำว่า **สตำ สหสฺสานำ** เป็นต้น. บทว่า **สตำ สหสฺสานำ** ได้แก่ แสนหนึ่งด้วยการนับนิรัพพุทะ. บทว่า **ฉตฺตึสติ** ได้แก่ อีก ๓๖ นิรัพพุทะ. บทว่า **ปญฺจ จ** ได้แก่ ๕ อัพพุทะด้วยการนับอัพพุทะ. บทว่า **ยนริยครหี** ความว่า ผู้ติเตียนพระอริยะ ย่อมเข้าถึงนรกอันใดนั้นเป็นอายุประมาณในนรกนั้น. บทว่า **กาลมกาสิ** ความว่า กระทำกาละเมื่ออุปัชฌาย์หลีกไป.

บทว่า **ปทุมนิรยำ** ความว่า ชื่อว่าปทุมนรกที่แยกออกต่างหาก ย่อมไม่มี แต่บังเกิดในที่แห่งหนึ่งในอเวจีมหานรกนั่นแหละ.

ก็คำว่า อัพพุทะนี้เป็นชื่อของสถานที่ ที่สัตว์จะพึงไหม้ ด้วยการนับ

อัพพุทะในอเวจีนรกนั้นเอง. แม้ในนรกชื่อว่านิรัพพุทะเป็นต้นต้นก็นัยนี้ อนึ่ง ในนรกเหล่านี้ พึงทราบแม้การนับปีอย่างนั้น.

เหมือนอย่างร้อยแสนเป็นโกฏิหนึ่ง ฉันใด ร้อยแสนโกฏิ ชื่อว่าปโกฏิหนึ่งก็ฉันนั้น ร้อยแสนปโกฏิ ชื่อว่าโกฏิปโกฏิหนึ่ง. ร้อยแสนโกฏิปโกฏิ ชื่อว่านหุตหนึ่ง. ร้อยแสนนหุต เป็นนินนหุตหนึ่ง ร้อยแสนนินนหุต เป็นอัพพุทะหนึ่ง. แต่อัพพุทะนั้นไป เอา ๒๐ คูณ เป็นนิรัพพุทะ. ในบททุกบทก็นัยนี้แล.

จบอรรถกถาโกกาลิกสูตรที่ ๙

๑๑. พลสูตร

ว่าด้วยกำลังของพระขีณาสพ ๑๐ ประการ

[๙๐] ครั้งนั้นแล **ท่านพระสารีบุตร**เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนสารีบุตร กำลังของภิกษุขีณาสพมีเท่าไรหนอ ที่ภิกษุขีณาสพประกอบแล้ว ย่อมปฏิญาณความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว.

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กำลังของภิกษุขีณาสพ ๑๐ ประการ ที่ภิกษุขีณาสพประกอบแล้ว ปฏิญาณความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว กำลัง ๑๐ ประการเป็นไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุขีณาสพในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นของไม่เที่ยง ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่ภิกษุขีณาสพเป็นผู้พิจารณาเห็น

สังขารทั้งปวงโดยความเป็นของไม่เที่ยง ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ ที่ภิกษุขีณาสพได้อาศัยปฏิญาณความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้พิจารณาเห็นกามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่ภิกษุขีณาสพเป็นผู้พิจารณาเห็นกามทั้งหลายเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้มีจิตโน้มไป น้อมไป โอนไปในวิเวก ยินดียิ่งในเนกขัมมะ เป็นจิตสิ้นไปจากธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่ภิกษุขีณาสพเป็นผู้มีจิตโน้มไป น้อมไป โอนไปในวิเวก ยินดีในเนกขัมมะ เป็นจิตสิ้นไปจากธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง นี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เจริญดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่ภิกษุขีณาสพเจริญสติปัฏฐาน ๔ เจริญดีแล้ว นี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญสัมมัปปธาน ๔ เจริญดีแล้ว ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญอิทธิบาท ๔ เจริญดีแล้ว ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญอินทรีย์ ๔ เจริญดีแล้ว ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญพละ ๕ เจริญดีแล้ว ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญโพชฌงค์ ๗ เจริญดีแล้ว...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เจริญดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่ภิกษุขีณาสพเป็นผู้เจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เจริญดีแล้ว นี้ก็เป็นกำลังของภิกษุขีณาสพ ที่ภิกษุขีณาสพอาศัยปฏิญาณความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กำลังของภิกษุขีณาสพมี ๑๐ ประการนี้แล ที่ภิกษุขีณาสพประกอบแล้ว ปฏิญาณความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า อาสวะของเราสิ้นแล้ว.

จบพลสูตรที่ ๑๐

จบเถรวรรคที่ ๔

อรรถกถาพลสูตรที่ ๑๐

พลสูตรที่ ๑๐ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในหนหลังนั้นแล. คำที่เหลือในบททุกบท ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาพลสูตรที่ ๑๐

จบเถรวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วาหุนสูตร ๒. อานันทสูตร ๓. ปุณณิยสูตร ๔. พยากรณสูตร ๕. กัตถีสูตร ๖. อัญญสูตร ๗. อธิกรณสูตร ๘. พยสนสูตร ๙. โกกาลิกสูตร ๑๐. พลสูตร.

อุบาสกวรรคที่ ๕

๑. กามโภคีสูตร

ว่าด้วยกามโภคีบุคคล ๑๐ จำพวก

[๙๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า กามโภคี-บุคคลมีอยู่ในโลก ๑๐ จำพวก ๑๐ จำพวกเป็นไฉน คือ กามโภคีบุคคลบางตนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่ายกระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม และไม่ชอบธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่เลี้ยงคนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่

ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่ายกระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมแสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงคนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่ายกระทำบุญ แต่เป็นผู้กำหนัด หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น ๑ กามโภคีบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่าย กระทำบุญ และเป็นผู้ไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น ๑.

ดูก่อนคฤหบดี ในกามโภคีบุคคล ๑๐ จำพวกนี้ กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรติเตียนโดย ๓ สถาน คือ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๒ ว่า ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดยสถาน

ที่ ๓ ว่า ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรตีเตียนโดย ๓ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรติเตียนโดย ๒ สถาน ควรสรรเสริญโดย ๑ สถาน คือ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวว่า เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๒ ว่า ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรติเตียนโดย ๒ สถานนี้ ควรสรรเสริญโดย ๑ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่ายกระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรติเตียนโดย ๑ สถาน ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน คือ ติเตียนโดย ๑ สถานว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ ว่า เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า แจกจ่าย กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรติเตียนโดย ๑ สถาน ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรมและไม่ชอบ-ธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๑ สถาน ควรติเตียนโดย ๓ สถาน คือ สถานสรรเสริญโดย ๑ สถานว่า แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควร

ติเตียนโดยสถานที่ ๒ ว่า ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๓ ว่า ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ควรสรรเสริญโดย ๑ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๓ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรมและไม่ชอบ-ธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน ควรติเตียนโดย ๒ สถาน คือ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า เลี้ยงคนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๒ ว่า ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๒ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยทารุณบ้าง ไม่ทารุณบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่าย กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ควรติเตียนโดย ๑ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรติเตียนโดย ๑ สถานว่า แสวงหาโภคทรัพย์ โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า ย่อมเลี้ยงตนให้ เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๓ ว่า แจกจ่าย กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๑ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ควรสรรเสริญโดย ๑ สถาน ควรติเตียนโดย ๒ สถาน คือควรสรรเสริญโดย ๑ สถานว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๑ ว่า ไม่เลี้ยงคนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดยสถานที่ ๒ ว่า ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๑ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๒ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน ควรติเตียนโดย ๑ สถาน คือ ควรสรรเสริญ โดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรติเตียนโดย ๑ สถานว่า ไม่แจกจ่าย ไม่กระทำบุญ กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๑ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่าย กระทำบุญแต่เป็นผู้กำหนัด หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น กามโภคีบุคคลนี้ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ควรติเตียนโดย ๑ สถาน คือ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๓

ว่า แจกจ่าย กระทำบุญ ควรติเตียนโดย ๑ สถานว่า เป็นผู้กำหนัด หมกมุ่น พัวพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถานนี้ ควรติเตียนโดย ๑ สถานนี้.

กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่ายกระทำบุญ และไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น กามโภคีบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถาน คือ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ ว่า ย่อมเลี้ยงคนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ ควรสรรเสริญสถานที่ ๓ ว่า แจกจ่าย กระทำบุญ ควรสรรเสริญ โดยสถานที่ ๔ ว่า เป็นผู้ไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่พัวพัน เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น กามโภคี-บุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถานนี้.

ดูก่อนคฤหบดี กามโภคีบุคคล ๑๐ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก บรรดากามโภคีบุคคล ๑๐ จำพวกนี้ กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่าย กระทำบุญ และเป็นผู้ไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น นี้เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นใหญ่สูงสุด ดีกว่ากามโภคีบุคคล ๑๐ จำพวกนี้ ดูกรคฤหบดี นมสดเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส หัวเนยใสโลก

กล่าวว่า เลิศกว่านมสดเป็นต้นเหล่านั้น ฉันใด กามโภคีบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ครั้นแสวงหาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้อิ่มหนำ แจกจ่าย กระทำบุญ และเป็นผู้ไม่กำหนัด ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์นั้น นี้เป็นผู้เลิศ ประเสริฐเป็นใหญ่สูงสุด ดีกว่ากามโภคี-บุคคล ๑๐ จำพวกนี้ ฉันนั้น.

จบกามโภคีสูตรที่ ๑

อุบาสกวรรคที่ ๕

อรรถกถากามโภคีสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๕ กามโภคีสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สาหเสน** ได้แก่ กรรมอันหยาบ.

จบอรรถกถากามโภคีสูตรที่ ๑

๒. เวรสูตร

ว่าด้วยอริยสาวกระงับภัยเวร ๕ ประการ

[๙๒] ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค-เจ้ายังที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี เพราะเหตุที่อริยสาวกเข้าไประงับภัยเวร ๕ ประการเสียได้แล้ว เป็นผู้ประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุกระแสนิพพาน ๔ ประการ และเป็นผู้เห็นแจ้งแทงตลอดญายธรรมอันเป็นอริยะด้วยปัญญา อริยสาวก

นั้น เมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีปิตติวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุคติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบันมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในภายหน้าดังนี้ ภัยเวร ๕ ประการที่อริยสาวกเข้าไประงับแล้ว เป็นไฉน คือ บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวรทั้งที่เป็นไปในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ ต้องเสวยทุกขโทมนัสแม้ที่เป็นไปทางใจ เพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย บุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมไม่ประสบภัยเวรทั้งที่เป็นไปในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ ไม่ต้องเสวยทุกขโทมนัสแม้ที่เป็นไปทางใจ บุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาตแล้ว เป็นอันระงับภัยเวรด้วยประการฉะนี้ บุคคลผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ...บุคคลผู้ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ...บุคคลผู้กล่าวคำเท็จ...บุคคลผู้ดื่มน้ำเมา. คือ สุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท ย่อมประสบภัยเวรทั้งที่เป็นไปในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ ต้องเสวยทุกข-โทมนัสแม้ที่เป็นไปในทางใจ บุคคลผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นฐานแห่งความประมาท ย่อมไม่ประสบภัยเวรทั้งที่เป็นไปในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ ไม่ต้องเสวยทุกขโทมนัสแม้ที่เป็นไปทางใจ บุคคลผู้งดเว้น จากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาทแล้ว เป็นอันระงับภัยเวรนั้นด้วยประการฉะนี้ ภัยเวร ๕ ประการนี้ ย่อมสงบระงับไป.

อริยสาวกผู้ประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุกระแสนิพพาน ประการเป็นไฉน ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้-

มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์. . . เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอัน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ...อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า เป็นผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะใคร่แล้ว ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ อันตัณหาและทิฏฐิลูบคลำไม่ได้ เป็นไปเพื่อสมาธิ ๑ อริย-สาวกเป็นผู้ประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุกระแสนิพพาน ๔ ประการนี้.

ก็ญายธรรมที่เป็นอริยะ อันอริยสาวกนั้นเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญาเป็นไฉน ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิดเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมดีด้วยอาการอย่างนั้น ก็เพราะอวิชชาดับ โดยสำรอกหาส่วนเหลือมิได้ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึงดับ เพราะ

สฬายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนั้น ญายธรรมที่เป็นอริยะนี้ อันอริยสาวกนั้นเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา.

ดูก่อนคฤหบดี เพราะเหตุที่อริยสาวกระงับภัยเวร ๕ ประการนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยองค์เครื่องบทลุกระแสนิพพาน ๔ ประการนี้ และเป็นผู้เห็นแจ้งแทงตลอดญายธรรมที่เป็นอริยะด้วยปัญญา อริยสาวกนั้นเมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยได้ว่า เรามีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีปิตติวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุคติและวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระ-โสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในภายหน้า.

จบเวรสูตรที่ ๒

อรรถกถาเวรสูตรที่ ๒

เวรสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ภยานิ** ได้แก่ ภัยคือความสะดุ้งแห่งจิต. บทว่า **เวรานิ** ได้แก่ อกุศลเวรและบุคคลเวร. บทว่า **อริโย จสฺส ญาโย** ได้แก่ มรรคพร้อมกับวิปัสสนา. บทว่า **อิติ อิมสฺมึ สติ อิทํ โหติ** ความว่า เมื่อเหตุมีอวิชชาเป็นต้นนี้ มีอยู่อย่างนั้น ผลมีสังขารเป็นต้นจึงมี. บทว่า **อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ** ความว่า สหชาตปัจจัยอันใดมีอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งสหชาตปัจจัยนั้น ผลนอกนี้ ชื่อว่าย่อมเกิด. บทว่า **อิมสฺมึ อสฺสติ** ความว่า เมื่อเหตุมีอวิชชาเป็นต้นไม่มี ผลมีสังขารเป็นต้นต้นก็ไม่มี.

บทว่า **อิมสฺส นิโรธา** ความว่า เพราะความไม่เป็นไปแห่งเหตุ ความไม่เป็นไปแห่งผลก็มี.

จบอรรถกถาเวรสูตรที่ ๒

๓. ทิฏฐิสูตร

ว้าด้วยอนาถบิณฑิกเศรษฐีบอกทิฏฐิของตนแก่อัญญเดียรถีย์

[๙๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ออกจากพระนครสาวัตถีแต่ยังวัน เพื่อเฝ้าพระผู้พระภาคเจ้า ลำดับนั้น ท่านได้มีความคิดเช่นนี้ว่า มิใช่เวลาเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงหลีกเร้นอยู่ มิใช่กาลเพื่อจะเยี่ยมภิกษุทั้งหลายผู้ยังใจให้เจริญ เพราะพวกภิกษุผู้ยังใจให้เจริญยังหลีกเร้นอยู่ อย่ากระนั้นแล เราพึงเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี จึงเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ก็สมัยนั้นแล พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังร่วมประชุมกัน บันลือเสียงเอ็ดอึง นั่งพูดกันถึงดิรัจฉานกถาหลายอย่าง พอได้เห็นท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วจึงยังกันและกันให้หยุดด้วยกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงเบาเสียง อย่าได้เปล่งเสียง อนาถบิณฑิกคฤหบดีคนนี้เป็นสาวกของพระสมณโคดม กำลังเดินมา อนาถบิณฑิกคฤหบดีนี้เป็นสาวกคนหนึ่ง ในบรรดาคฤหัสถ์ผู้นุ่งห่มผ้าขาว ซึ่งเป็นสาวกของพระสมณโคดม อาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี ก็ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ใคร่ในเสียงเบา ได้รับแนะนำในทางเสียงเบา

กล่าวสรรเสริญเสียงเบา แม้ไฉนเขาทราบบริษัทผู้มีเสียงเบา พึงสำคัญที่จะเข้ามาหา ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้นได้นิ่งอยู่ ท่านอนาถบิณฑิก-คฤหบดีเข้าไปหาปริพาชกเหล่านั้นถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกะท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี ขอท่านจงบอก พระ-สมณโคดมมีทิฏฐิอย่างไร อนาถบิณฑิกคฤหบดีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ทราบทิฏฐิทั้งหมดของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ป. ดูก่อนคฤหบดี นัยว่า บัดนี้ท่านไม่ทรามทิฏฐิทั้งหมดของพระสมณโคดม ขอท่านจงบอก ภิกษุทั้งหลายมีทิฏฐิอย่างไร.

อ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ทราบทิฏฐิทั้งหมด แม้ของภิกษุทั้งหลาย.

ป. ดูก่อนคฤหบดี นัยว่า ท่านไม่ทราบทิฏฐิทั้งหมดของพระสมณ-โคดม ทั้งไม่ทราบทิฏฐิทั้งหมดของพวกภิกษุ ด้วยประการดังนี้ ขอท่านจงบอก ตัวท่านมีทิฏฐิอย่างไร.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย การที่ข้าพเจ้าบอกทิฏฐิของข้าพเจ้าว่ามีทิฏฐิอย่างใดนี้ไม่อยาก เชิญท่านทั้งหลายบอกทิฏฐิของตนเสียก่อน ข้าพเจ้าจึงจะบอกทิฏฐิของข้าพเจ้าว่ามีทิฏฐิอย่างใดในภายหลัง ซึ่งเป็นการทำไม่ยาก.

เมื่อท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว ปริพาชกหนึ่งได้กล่าวกะท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิอย่างนี้ว่าโลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า.

ปริพาชกอีกคนหนึ่งได้กล่าวกะอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า แม้ปริพาชกอีกคนหนึ่งได้กล่าวกะอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า โลกมีที่สุด.... อีกคนหนึ่งพูดว่า โลกไม่มีที่สุด... อีกคนหนึ่งพูดว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น... อีกคนหนึ่งพูดว่า ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง... อีกคนหนึ่งพูดว่า สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีก... อีกคนหนึ่งพูดว่า สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก... อีกคนหนึ่งพูดว่า สัตว์เมื่อตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็มี ไม่เป็นอีกก็มี... อีกคนหนึ่งพูดว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิ อย่างนี้ว่า สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกหามิได้ ไม่เป็นอีกหามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า.

เมื่อปริพาชกกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีได้กล่าวกะปริพาชกเหล่านั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านผู้มีอายุได้กล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ทิฏฐิของท่านผู้มีอายุนี้ เกิดขึ้นเพราะทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายของตน หรือเพราะโฆษณาของผู้อื่นเป็นปัจจัย ก็ทิฏฐินั้นเกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ ท่านผู้มีอายุนั้นเป็นผู้ติดสิ่งนั่นแหละ ท่านผู้มีอายุนั้นเข้าถึงสิ่งนั้นแหละ แม้ท่านผู้มีอายุรูปใดกล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ทิฏฐิของท่านผู้มีอายุแม้นี้ ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งการกระทำไว้ในใจโดยไม่

แยบคายของตน หรือเพราะการโฆษณาของผู้อื่นเป็นปัจจัย ก็ทิฏฐินั้นเกิดขึ้นแล้ว อันอาศัยปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ ท่านผู้มีอายุนั้นเป็นผู้ติดสิ่งนั้นแหละ ท่านผู้มีอายุนั้นเป็นผู้เข้าถึงสิ่งนั้นแหละ แม้ท่านผู้มีอายุรูปใดกล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี เรามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า โลกมีที่สุด... โลกไม่มีที่สุด... ชีพอันนั้นสรีระก่อนนั้น... ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีก... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ทิฏฐิของท่านผู้มีอายุนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งการกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายของตน หรือเพราะการโฆษณาของผู้อื่นเป็นปัจจัย ก็ทิฏฐินั้นเกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ ท่านผู้มีอายุนั้นเป็นผู้ติดสิ่งนั้นแหละ ท่านผู้มีอายุนั้นเข้าถึงสิ่งนั้นแหละ.

เมื่อท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว ปริพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกะท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี พวกเราทั้งหมดบอกทิฏฐิของตนแล้ว ขอท่านจงบอก ท่านมีทิฏฐิอย่างไร.

อ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อัน

ปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ ข้าพเจ้ามีความเห็นสิ่งนั้นอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ป. ดูก่อนคฤหบดี สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ท่านเป็นผู้ติดสิ่งนั้นแหละ ท่านเข้าถึงสิ่งนั้นแหละ.

อ. ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว อันปัจจัยก่อขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย สิ่งนั้นไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ ข้าพเจ้าเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ทั้งรู้ชัดอุบายเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งสิ่งนั้นอย่างยอดเยี่ยมตามเป็นจริง.

เมื่อท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว ปริพาชกเหล่านั้นพากันนั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา โต้ตอบไม่ได้ ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีทราบปริพาชกเหล่านั้นเป็นผู้นิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา โต้ตอบไม่ได้ แล้วลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลถึงเรื่องที่สนทนากับอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นทั้งหมด แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบทุกประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละ ๆ คฤหบดี ท่านพึงข่มขี่พวกโมฆบุรุษ

เหล่านั้นให้เป็นการข่มขี่ด้วยดี โดยกาลอันควร โดยชอบธรรมอย่างนี้แล ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมมีกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมลาพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป เมื่อท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีหลีกไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดแลเป็นผู้มีธรรมอันไม่หวั่นไหวในธรรมวินัยตลอดกาลนาน ภิกษุแม้นั้นพึงข่มขี่อัญญเดียรถีย์ ปริพาชกเหล่านั้นให้เป็นการข่มขี่ด้วยดีโดยชอบธรรมอย่างนี้ เหมือนท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีข่มขี่แล้ว ฉะนั้น.

จบทิฏฐิสูตรที่ ๓

อรรถกถาทิฏฐิสูตรที่ ๓

ทิฏฐิสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สณฺหเปสุ** ได้แก่ ทางแห่งการดำเนินบ้าง ทางแห่งคำพูดบ้าง. บทว่า **อปฺปทุฏฺวินีตา** ได้แก่ ผู้อันพระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงน้อย ตรัสแต่พอประมาณ ทรงแนะนำแล้ว. บทว่า **ปรโฆสปจฺจยา วา** ได้แก่ หรือว่า เพราะถ้อยคำของบุคคลอื่นเป็นเหตุ. บทว่า **เจตยิตา** ได้แก่ กำหนดแล้ว. บทว่า **มงฺกุภูตา** ได้แก่ เสียใจ หมดอำนาจ บทว่า **ปตฺตกฺขนฺธา** แปลว่า คอตก. บทว่า **สหธมฺเมน** ได้แก่ โดยถ้อยคำที่มีเหตุมีการณ์.

จบอรรถกถาทิฏฐิสูตรที่ ๓

๔. วัชชิยสูตร

ว่าด้วยวัชชิยมาหิตคฤหบดีข่มขี่อัญญเดียรถีย์ปริพาชก

[๘๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับผู้ที่ฝั่งสระโบกขรณี ชื่อคัคครา ใกล้เมืองจัมปา ครั้งนั้นแล วัชชิยมาหิตคฤหบดี ได้ออกจากเมืองจัมปาแต่ยังวัน เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น วัชชิย-มาหิตคฤหบดีได้มีความคิดว่า มิใช่เวลาเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน-เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงหลีกเร้นอยู่ มิใช่กาลเพื่อจะเยี่ยมภิกษุทั้งหลายผู้ยังใจให้เจริญ เพราะภิกษุทั้งหลายผู้ยังใจให้เจริญยังหลีกเร้นอยู่อย่ากระนั้นเลย เราพึงเข้าไปยังอารามของอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด ลำดับนั้น วัชชิยหาหิตคฤหบดีได้เข้าไปยังอารามของอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ก็สมันนั้นแล พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังร่วมประชุมกัน บันลือเสียงเอ็ดอึง นั่งพูดกันถึงดิรัจฉานกถาหลายอย่าง พวกเขาเห็นวัชชิยมาหิต-คฤหบดี กำลังเดินทางมาแต่ไกล ครั้นแล้วจึงยังกันและกันให้หยุดด้วยกล่าวว่าท่านทั้งหลายจงเบาเสียง อย่าได้เปล่งเสียง วัชชิยมาหิตคฤหบดีคนนี้เป็นสาวกของพระสมณโคดม กำลังเดินมา วัชชิยมาหิตคฤหบดีนี้เป็นสาวกคนหนึ่งในบรรดาคฤหัสถ์ผู้นุ่งห่มผ้าขาวซึ่งเป็นสาวกของพระสมณโคดม อาศัยอยู่ในเมืองจัมปา ก็ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ใคร่ในเสียงเบา ได้รับแนะนำในทางเสียงเบา กล่าวสรรเสริญเสียงเบา แม้ไฉน เขาทราบบริษัทผู้มีเสียงเบา พึงสำคัญที่จะเข้ามาหา ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้นได้นิ่งอยู่ วัชชิย-มาหิตคฤหบดีก็เข้าไปหาพวกปริพาชกถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว ได้สนทนาปราศรัยกับปริพาชกเหล่านั้น ครั้นผ่านการสนทนาปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นได้

กล่าวกะท่านวัชชิยมาหิตคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี ได้ยินว่า พระมหา-สมณโคดมทรงติเตียนตบะทั้งหมด เข้าไปด่า เข้าไปว่าร้ายผู้มีตบะ ผู้ที่เลี้ยงชีพด้วยอาการเศร้าหมองทั้งหมด โดยส่วนเดียวจริงหรือ.

วัชชิยมาหิตคฤหบดีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระผู้มี-พระภาคเจ้าทรงติเตียนตบะทั้งหมดหามิได้ เข้าไปด่า เข้าไปว่าร้ายผู้มีตบะ ผู้ที่เลี้ยงชีพด้วยอาการเศร้าหมองทั้งหมด โดยส่วนเดียวก็หามิได้ พระผู้-มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ทรงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนผู้ที่ควรติเตียนอยู่ ทรงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีปกติตรัสแยกกัน ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมิใช่ที่ปกติตรัสโดยส่วนเดียว.

เมื่อวัชชิยมาหิตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว ปริพาชกคนหนึ่ง จึงพูดกะวัชชิยมาหิตคฤหบดีว่า ท่านหยุดก่อน คฤหบดี พระสมณโคดมที่ท่านกล่าวสรรเสริญ เป็นผู้แนะนำในทางฉิบหาย เป็นผู้ไม่มีบัญญัติ.

ว. ท่านผู้เจริญ แม้ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวกะท่านผู้มีอายุทั้งหลาย โดยชอบธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติว่า สิ่งนี้เป็นกุศล สิ่งนี้เป็นอกุศล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศลไว้ดังนี้ จึงชื่อว่าทรงเป็นผู้มีบัญญัติ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมิใช่ผู้แนะนำในทางฉิบหาย ไม่ใช่ผู้ไม่มีบัญญัติ.

เมื่อวัชชิยมาหิตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว ปริพาชกทั้งหลายได้เป็นผู้นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา โต้ตอบไม่ได้ ลำดับนั้น วัชชิยมาหิตคฤหบดีทราบว่า ปริพาชกเหล่านั้นเป็นผู้นิ่ง เก้อเขิน คอตก

ก้มหน้า ซบเซา โต้ตอบไม่ได้ แล้วลุกจากอาสวะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลเรื่องที่สนทนากับอัญญเดียรถีย์ปริพาชก
เหล่านั้นทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบทุกประการ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละ ดีละ คฤหบดี ท่านพึงข่มขี่พวก
โมฆบุรุษให้เป็นการข่มขี่ด้วยดี โดยกาลอันควร โดยชอบธรรมอย่างนี้แล
ดูก่อนคฤหบดี เราไม่กล่าวตบะทั้งหมดว่า ควรบำเพ็ญ เราไม่กล่าวตบะ
ทั้งหมดว่า ไม่ควรบำเพ็ญ เราไม่กล่าวการสมาทานทั้งหมดว่า ควรสมาทาน
เราไม่กล่าวการสมาทานทั้งหมดว่า ไม่ควรสมาทาน เราไม่กล่าวการเริ่มตั้ง
ความเพียรทั้งหมดว่า ควรเริ่มตั้งความเพียร เราไม่กล่าวการเริ่มตั้งความ
เพียรทั้งหมดว่า ไม่ควรเริ่มตั้งความเพียร เราไม่กล่าวการสละทั้งหมดว่า
ควรสละ เราไม่กล่าวการสละทั้งหมดว่า ไม่ควรสละ เราไม่กล่าวการ
หลุดพ้นทั้งหมดว่า ควรหลุดพ้น เราไม่กล่าวการหลุดพ้นทั้งหมดว่า
ไม่ควรหลุดพ้น ดูก่อนคฤหบดี เมื่อบุคคลบำเพ็ญตบะอันใดอยู่ อกุศล-
ธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป เรากล่าวตบะ
เห็นปานนั้นว่า ไม่ควรบำเพ็ญ ก็เมื่อบุคคลบำเพ็ญตบะอันใดอยู่ อกุศล-
ธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง เรากล่าวตบะ
เห็นปานนั้นว่าควรบำเพ็ญ เมื่อบุคคลสมาทานการสมาทานอันใดอยู่อกุศล-
ธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป เรากล่าวการ
สมาทานเห็นปานนั้นว่า ไม่ควรสมาทาน เมื่อบุคคลสมาทานการสมาทาน
อันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง

เรากล่าวการสมาทานเห็นปานนั้นว่า ควรสมาทาน เมื่อบุคคลเริ่มตั้งความเพียรอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป เรากล่าวการเริ่มตั้งความเพียรเห็นปานนั้นว่า ไม่ควรเริ่มตั้ง เมื่อบุคคลเริ่มตั้งความเพียรอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง เรากล่าวการเริ่มตั้งความเพียรเห็นปานนั้น ว่าควรเริ่มตั้ง เมื่อบุคคลสละซึ่งการสละอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป เรากล่าวการสละเห็นปานนั้นว่าไม่ควรสละ เมื่อบุคคลสละการสละอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง เรากล่าวการสละเห็นปานนั้นว่า ควรสละ เมื่อบุคคลหลุดพ้นการหลุดพ้นอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป เรากล่าวการหลุดพ้นเห็นปานนั้นว่าไม่ควรหลุดพ้น เมื่อบุคคลหลุดพ้นการหลุดพ้นอันใดอยู่ อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่ง เรากล่าวการหลุดพ้นเห็นปานนั้นว่า ควรหลุดพ้น ลำดับนั้น วัชชิยมาหิตคฤหบดีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป เมื่อวัชชิยมาหิตคฤบดีหลีกไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดแล ผู้มีกิเลสเพียงดังว่าธุลีในปัญญาจักษุน้อยในธรรมวินัยนี้ตลอดกาลนานภิกษุแม้นั้น พึงข่มขี่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายให้เป็นการข่มขี่ด้วยดี โดยชอบธรรม เหมือนอย่างวัชชิยมาหิตคฤหบดีข่มขี่แล้วฉะนั้น.

จบวัชชิยสูตรที่ ๔

อรรถกถาวัชชิยสูตรที่ ๔

วัชชิยสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คฤหบดีมีชื่ออย่างนี้ว่า **วัชชิยมาหิตะ.** บทว่า **สพฺพํ ตปึ** ความว่า มีการกระทำกิจที่ทำได้ยากเป็นตบะทุกอย่าง. บทว่า **สพฺพํ ตปสฺสึ** ได้แก่ ผู้อาศัยตบะทุกอย่าง. บทว่า **ลูขาชีวึ** ได้แก่ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งการเลี้ยงชีพด้วยการการทำกิจที่ทำได้ยาก. บทว่า **คารยฺหํ** แปลว่า ผู้ควรติเตียน. ทว่า **ปสํ สิยํ** แปลว่า ผู้ควรสรรเสริญ. บทว่า **เวนยิโก** ได้แก่ ผู้ที่ตนเองมิได้แนะนำ แต่บุคคลอื่นแนะนำ. บทว่า **อปฺปญฺญตฺติโก** ความว่า ไม่อาจบัญญัติสิ่งไร ๆ. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **เวนยิโก** แปลว่า ผู้ทำสัตว์ให้พินาศ. บทว่า **อปฺปญฺญตฺติโก** ได้แก่ บัญญัติพระนิพพานที่ไม่ประจักษ์ ไม่อาจบัญญัติสิ่งไร ๆ ในสัสสตทิฏฐิเป็นต้น . บทว่า **น โส ภควา เวนยิโก** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงรู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ทรงบัญญัติกุศลอกุศล ไม่ใช่ผู้อื่นจะพึงแนะนำ ไม่ใช่ผู้อื่นให้ศึกษา อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามิใช่ผู้ทำสัตว์ให้พินาศ ทรงแนะนำด้วยดี ทรงให้ศึกษาด้วยดี ทรงแนะนำสัตว์ เพราะทรงบัญญัติธรรมที่ทรงอาศัยบัญญัติอย่างมีสติ ท่านแสดงว่า ข้อบัญญัติของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้านั้น เป็นข้อบัญญัติที่ดีทั้งนั้น.

บทว่า **วิมุตฺตึ วิมุจฺจโต อกุสลา ธมฺมา** ความว่า อกุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมเจริญแก่จิตที่น้อมไปสู่อธิมุตติ คือ มิจฉาทิฏฐิ. ทรงหมายเอาข้อนั้นจึงตรัสคำนี้. แต่ความหลุดพ้นแห่งจิตในพระศาสนา ย่อมไม่แล่นไปสู่สังขตธรรม เพราะเหตุนั้น วิมุตติความหลุดพ้นจึงเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมเท่านั้น.

จบอรรถกถาวัชชิยสูตรที่ ๔

๕. อุตติยสูตร

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่สาวกเพื่อความรู้ยิ่ง

[๘๕] ครั้งนั้นแล อุตติยปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านโคดมผู้เจริญ โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนอุตติยะ ข้อนี้เราไม่พยากรณ์.

อุ. ท่านโคดมผู้เจริญ ก็โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือ.

พ. ดูก่อนอุตติยะ แม้ข้อนี้เราไม่พยากรณ์.

อุ. ท่านโคดมผู้เจริญ โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด...ชีพอันนั้นสรีระก็อันนั้น...ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง...สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ไม่เป็นอีกก็มี...สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือ.

พ. ดูก่อนอุตติยะ แม้ข้อนี้เราก็ไม่พยากรณ์.

อุ. ท่านถูกเราถามว่า ท่านโคดมผู้เจริญ ก็โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้น จริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนอุตติยะ ข้อนี้เราก็ไม่พยากรณ์ เมื่อถูกถามว่า ท่านโคดมผู้เจริญ ก็โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นหญิง สิ่งอื่นเปล่าหรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนอุตติยะ ข้อนี้เราไม่พยากรณ์ เมื่อถูกถามว่า ท่านโคดมผู้เจริญ โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด...ชีพอันนั้นสรีระก็อันนั้น...ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง...สัตว์เมื่อตายแล้ว

ย่อมเป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี...สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนอุตติยะ แม้อันนี้เราก็ไม่พยากรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านโคดมผู้เจริญจะพยากรณ์ในทางไหน.

พ. ดูก่อนอุตติยะ เราย่อมแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน.

อุ. ด้วยข้อที่พระโคดมผู้เจริญ ได้ทรงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย. . .เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั้น โลกทั้งหมดหรือถึงหนึ่งหรือสามส่วนจักออกไปจากทุกข์ได้ เมื่ออุตติยปริพาชกกราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงนิ่งเสีย ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า อุตติยปริพาชกอย่าได้ทิฏฐิอันลามกอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมถูกเราถามปัญหาเฉพาะหน้าทั้งปวง ย่อมเลี่ยง ไม่ทรงวิสัชนา หรือวิสัชนาไม่ได้แน่นอน เพราะทิฏฐิอันลามกนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน แก่อุตติยปริพาชก ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกะอุตติยปริพาชกว่า ดูก่อนอาวุโสอุตติยะ ถ้าเช่นนั้น เราจักอุปมาแก่ท่าน วิญญูบุรุษบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้อรรถแห่งภาษิตได้ด้วยอุปมา ดูก่อนอาวุโสอุตติยะ เปรียบเหมือนนครอันตั้งอยู่ชายแดนของพระราชา นครนั้นมีป้อมมั่นคง มีกำแพงและประตูมั่นคง มีประตูเดียว นายประตูในนครนั้น เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา ห้ามคนที่ไม่รู้จักเข้าไป ให้คน

ที่รู้จักเข้าไป เขาเดินเลียบไปตามทางเลียบกำแพงโดยรอบนครนั้น ไม่พึงเห็นที่ต่อแห่งกำแพงหรือช่องแห่งกำแพง แม้โดยที่สุดพอแมวออกได้ และเขาย่อมไม่มีความรู้อย่างนี้ว่า สัตว์มีประมาณเท่านี้ เข้ามาสู่นครนี้หรือออกไป โดยที่แท้ เขาย่อมมีความรู้ในเรื่องนั้นอย่างนี้ว่า สัตว์ตัวใหญ่ ๆ บางเหล่า ย่อมเข้ามาสู่นครนี้หรือย่อมออกไป สัตว์ทั้งหมดนั้นย่อมเข้ามาหรือออกไปทางประตูนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนอาวุโสอุตติยะ พระ-ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน มิได้ทรงมีความขวนขวายอย่างนี้ว่า โลกทั้งหมดหรือกึ่งหนึ่งหรือสามส่วนจักออกไปจากทุกข์ โดยที่แท้ พระตถาคตทรงมีพระญาณอย่างนี้ว่า สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งออกไปแล้ว หรือกำลังออกไป หรือจักออกไปจากโลก สัตว์ทั้งหมดนั้นละนิวรณ์ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ อันทำปัญญาให้ทุรพล ๕ ประการแล้ว เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วด้วยดีในสติปัฏฐาน ๔ เจริญโพชฌงค์ ๗ ประการตามเป็นจริงแล้ว สัตว์เหล่านั้นออกไปแล้ว หรือกำลังออกไป หรือจักออกไปจากโลกด้วยอาการอย่างนี้ ดูก่อนอาวุโสอุตติยะ ท่านได้ทูลถามปัญหานี้กะพระผู้มีพระภาค-เจ้าข้อใด ปัญหาข้อนั้น ท่านได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยปริยายอื่นฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงพยากรณ์ปัญหานั้นแก่ท่าน.

จบอุตติยสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุตติยสูตรที่ ๕

อุตติยสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตุณฺหี อโหสิ** ความว่า อุตติยปริพาชาตั้งอยู่ในสัตตูปลัทธิลัทธิว่ามีสัตว์ จึงถามในข้อที่ไม่ควรถาม เหตุนั้นจึงนิ่งเสีย. บทว่า **สพฺพ**

สามุกฺกำ สิกำ วต เม ความว่า พระสมณโคดมถูกเราถามคำถามสูงสุดแห่งบรรดาคำถามทุกอย่าง ก็นิ่งไม่ตอบ คงจะไม่อาจไม่สามารถจะตอบแน่แท้ ท่านอย่าได้มีความเห็นชั่ว ๆ อย่างที่ว่ามานี้เลย. บทว่า **ตทสฺส** ได้แก่ ทิฏฐินั้นพึงเกิดขึ้นอย่างนี้.

บทว่า **ปจฺจนฺติมำ** ความว่า เพราะเหตุที่หอรบและกำแพงเป็นต้นของนครในมัชฌิมประเทศจะมั่นคงหรืออ่อนแอ ก็หรือว่าจะไม่เป็นที่อันโจรรังเกียจโดยประการทั้งปวง ฉะนั้น ไม่ทรงถือเอาข้อนั้น จึงตรัสว่า **ปจฺจนฺติมำ นครำ .** บทว่า **พหุหทฺทาลำ** แปลว่า มีกำแพงแข็งแรง. บทว่า **พหุหปาการโตรณำ** ได้แก่ มีกำแพงแข็งแรง และมีบานประตูแข็งแรง. เพราะเหตุไรจึงตรัสว่า มีประตูเดียว เพราะว่าในนครที่มีประตูมาก จำจะต้องมีตนรักษาประตูที่ฉลาดมากคน ประตูเดียวคนเดียวก็พอ. ก็คนอื่นผู้เสมอด้วยปัญญาของพระตถาคตไม่มี เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า มีประตูเดียว เพื่อจะแสดงความเปรียบเทียบข้อที่พระศาสดาทรงเป็นบัณฑิต และทรงเป็นดุจผู้เฝ้าประตูฉะนั้น.

บทว่า **ปณฺฑิโต** ได้แก่ผู้ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต. บทว่า **พยตฺโต** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้สามารถ. บทว่า **เมธาวี** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยเมธา กล่าวคือปัญญารู้ความอุบัติแห่งฐานะ. บทว่า **อนุปริยายปถำ** ได้แก่ ทางกำแพงที่มีชื่อว่า เฉลียง. บทว่า **ปาการสนฺธิ** ได้แก่ ที่ที่ไม่มีอิฐ ๒ แผ่น. บทว่า **ปากาวิวรำ** ได้แก่ ที่ช่องของกำแพง. บทว่า **ตเทวตำ ปญฺหำ** ความว่า **อุตฺตริยปริพาชก** ถามซ้ำปัญหาที่ถามไว้โดยนัยว่า โลกเที่ยงเป็นต้น แล้วหยุดเสียอันนั้นแหละ ด้วยบทว่า

สพฺโพ จ เตน โลโก พระเถระแสดงว่า อุตติยปริพาชก ตั้งอยู่ในสัตตูปลัทธิ จึงถามโดยอาการอย่างอื่น.

จบอรรถกถาอุตติยสูตรที่ ๕

๖. โกกนุทสูตร

ว่าด้วยพระอานนท์ตอบปัญหาโกกนุทปริพาชก

[๘๖] สมัยหนึ่ง **ท่านพระอานนท์** อยู่ที่ตโปทาราม ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ ลุกขึ้นแล้วในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ได้ไปยังแม่น้ำตโปทาเพื่อสรงน้ำ ครั้นสรงน้ำที่แม่น้ำตโปทาแล้วกลับขึ้นมา มีจีวรผืนเดียว ได้ยืนผึ่งตัวอยู่ แม้**โกกนุทปริพาชก**ลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ได้ไปยังแม่น้ำตโปทาเพื่ออาบน้ำ โกกนุทปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนท์เดินมาแต่ไกลเทียว ครั้นแล้วได้ถามท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนอาวุโส ใครอยู่ในที่นี้ ท่านพระอานนท์ตอบว่า ดูก่อนอาวุโส เราเป็นภิกษุ.

โก. ดูก่อนอาวุโส ภิกษุพวกไหน.

อา. ดูก่อนอาวุโส เราเป็นพวกสมณศากยบุตร.

โก. ข้าพเจ้าพึงถามข้อข้องใจบางอย่างกะท่าน หากท่านจะให้โอกาสเพื่อแก้ปัญหา.

อา. เชิญท่านถามเถิด อาวุโส เราฟังแล้วจักกล่าวแก้.

โก. ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ.

อา. ดูก่อนอาวุโส เรามิได้ความเห็นอย่างนั้น.

โก. ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้หรือว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ.

อา. ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น.

โก. ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้หรือว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ.

อา. ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น.

โก. ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้ว่า โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด...ชีพอันนั้น สรีระก่อนก็อันนั้น...ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี. . .สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ.

อา. ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น .

โก. ถ้าอย่างนั้น ท่านผู้เจริญย่อมไม่รู้ ไม่เห็นน่ะซิ.

อา. ดูก่อนอาวุโส เราไม่รู้ไม่เห็นหามิได้ เรารู้อยู่ เห็นอยู่.

โก. ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านถูกข้าพเจ้าถามว่า ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้หรือว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ ก็กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น เมื่อถูกถามว่า ท่านผู้เจริญความเห็นอย่างนี้หรือว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าหรือหนอ ก็กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น เมื่อถูกถามว่า ท่านผู้เจริญมีความเห็นอย่างนี้หรือว่า โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด...ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น...ชีพอย่างหนึ่ง... สรีระก็อย่าง

หนึ่ง. . .สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีก...สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก... สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี. . .สัตว์เมื่อตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่น เปล่าหรือหนอ ก็กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโส เรามิได้มีความเห็นอย่างนั้น เมื่อถูกถามว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านผู้เจริญย่อมไม่รู้ ไม่เห็นละซิ ก็กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโส เราย่อมไม่รู้ ไม่เห็นหามิได้ เรารู้อยู่... เห็นอยู่ ดูก่อนอาวุโส ก็อรรถแห่งภาษิตนี้จะพึงเห็นได้อย่างไรเล่า.

อา. ดูก่อนอาวุโส ข้อนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่น เปล่า เป็นทิฏฐิอย่างหนึ่ง ข้อนี้ว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่ง อื่นเปล่า เป็นทิฏฐิอย่างหนึ่ง ข้อนี้ว่า โลกมีที่สุด...โลกไม่มีที่สุด... ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น...ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง...สัตว์เมื่อ ดูแล้วย่อมเป็นอีก . . . สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก...สัตว์เมื่อตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี...สัตว์เมื่อตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมเป็นอีกก็หามิได้ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ก็เป็นทิฏฐิอย่าง หนึ่ง ดูก่อนอาวุโส ทิฏฐิก็ดี เหตุที่ตั้งทิฏฐิก็ดี ที่ตั้งมั่นแห่งทิฏฐิก็ดี ที่ตั้งขึ้นโดยรอบแห่งทิฏฐิก็ดี ความเพิกถอนทิฏฐิก็ดี มีประมาณเท่าใด เราย่อมรู้ ย่อมเห็นทิฏฐิเป็นต้นนั้น มีประมาณเท่านั้น เรารู้ทิฏฐิเป็นต้น นั้น จึงกล่าวว่า เรารู้อยู่ เราเห็นทิฏฐิเป็นต้นต้นนั้น จึงกล่าวว่า เราเห็น อยู่ เราจะกล่าวว่า เราไม่รู้ ไม่เห็นอย่างไรได้ ดูก่อนอาวุโส เรารู้อยู่ เห็นอยู่.

โก. ท่านผู้มีอายุชื่อไร และเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายย่อมเรียกท่าน ผู้มีอายุว่าอย่างไร.

อา. ดูก่อนอาวุโส เรามีชื่อว่า อานนท์ และเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย เรียกเราว่า อานนท์.

โก. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าสนทนาอยู่กับท่านอาจารย์ผู้ใหญ่ไม่รู้เลยว่าเป็นท่านพระอานนท์ ก็ถ้าว่าข้าพเจ้าพึงรู้ว่า นี้คือท่านพระ-อานนท์ไซร้ ข้าพเจ้าก็ไม่พึงกล่าวโต้ตอบถึงเท่านี้ ขอท่านพระอานนท์จงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด.

จบโกกนุทสูตรที่ ๖

อรรถกถาโกกนุทสูตรที่ ๖

ใน **โกกนุทสูตรที่ ๖** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปุพฺพาปยมาโน** ได้แก่ ทำตัวให้ปราศจากน้ำเช่นกับก่อน อาบ. ศัพท์ว่า **เกฺวตฺถ อาวุโส** ตัดบทว่า **โก เอตฺถ อาวุโส.** บทว่า **ยาวตา อาวุโส ทิฏฺฐิ** ความว่า ชื่อว่าทิฏฐิ ๖๒ อย่าง มีอยู่เท่าใด. บทว่า **ยาวตา ทิฏฺฐิฏฺฐานํ** ความว่า ฐานแห่งทิฏฐิ ๘ อย่าง มีประมาณอย่างนี้ คือ ขันธ์เป็นฐานทิฏฐิก็มี อวิชชาก็มี ผัสสะก็มี สัญญาก็มี วิตกก็มี อโยนิโสมนสิการก็มี ปาปมิตรก็มี ปรโตโฆสะ การชักชวนของคนอื่นก็มี ชื่อว่าเหตุแห่งทิฏฐิ. บทว่า **อธิฏฺฐานํ** ได้แก่ ที่ตั้งมั่นแห่งทิฏฐิ คำนี้เป็นชื่อของทิฏฐิที่ตั้งมั่นครอบงำเป็นไป.

บทว่า **ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานํ** ได้แก่ ความกลุ้มรุมแห่งทิฏฐิที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า คือ ๑. ทิฏฐิคือทิฏฐิคตะ (ความเห็น) ๒. ทิฏฐิคหนะ ชัฏคือทิฏฐิ ๓. ทิฏฐิกันตาระ กันดารคือทิฏฐิ ๔. ทิฏฐิวิสูกะ ข้าศึกคือทิฏฐิ ๕. ทิฏฐิวิปผันทิตะ ความดิ้นรนคือทิฏฐิ ๖. ทิฏฐิสังโยชน์ สังโยชน์

คือทิฏฐิ ๗. ทิฏฐิสัลละ ลูกศรคือทิฏฐิ ๘. ทิฏฐิสัมพาธะ ความคับแคบ คือทิฏฐิ ๙.ทิฏฐิปลิโพธะ เครื่องกังวลคือทิฏฐิ ๑๐. ทิฏฐิพันธนะ เครื่องผูกคือทิฏฐิ ๑๑. ทิฏฐิปปาตะ เหวคือทิฏฐิ ๑๒. ทิฏฐานุสัย อนุสัยคือทิฏฐิ ๑๓. ทิฏฐิสันตาปะ เครื่องเผาคือทิฏฐิ ๑๔. ทิฏฐิปริฬาหะ เครื่องเร่าร้อนคือทิฏฐิ ๑๕. ทิฏฐิคันถะ เครื่องร้อยคือทิฏฐิ ๑๖. ทิฏฐุปาทาน อุปาทานคือทิฏฐิ ๑๗. ทิฏฐาภินิเวสะ ความยึดมั่นคือทิฏฐิ ๑๘. ทิฏฐิปรามาส ความจับต้องคือทิฏฐิ. คำว่า **สมุฏฺฐานำ** เป็นไวพจน์ของทิฏฐิฐานะนั่นแล. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ขันธ์เป็นปัจจัย เพราะอรรถว่ายึดฐานะแห่งทิฏฐิตั้งขึ้น. ทุกบทพึงให้พิสดาร. ก็โสดาปัตติมรรค ชื่อว่าทิฏฐิสมุค-ฆาตะ เพราะถอนทิฏฐิทุกอย่างได้เด็ดขาด. บทว่า **ตมหำ** ได้แก่ เรารู้ทิฏฐินั้นได้ทุกอย่าง. บทว่า **กฺยาหำ วกฺขามิ** แปลว่า เรากล่าวเพราะเหตุไร.

จบอรรถกถาโกกนุทสูตรที่ ๖

๗. อาหุเนยยสูตร

ว่าด้วยภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเป็นผู้ควรของคำนับ

[๙๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกข์สังวร ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษอันมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับ

มามาก ทรงไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรม ทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มีคนดีเป็นมิตร มีคนดีเป็นสหาย มีคนดีเป็นเพื่อน ๑ เป็นสัมมาทิฏฐิ ประกอบด้วยความเห็นอันชอบ ๑ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในอากาศก็ได้ ผุดขึ้นดำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์และพระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ๑ ย่อมได้ยินเสียง ๒ อย่าง คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตอันบริสุทธิ์ล่วงโสตของมนุษย์ ๑ ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ๑ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็น

อันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้มาเกิดในภพนี้ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโน-ทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปเขาจึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไป เขาจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้

เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของคำนี้ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบอาหุเนยยสูตรที่ ๗

อรรถกถาอาหุเนยยสูตรที่ ๗

ในอาหุเนยยสูตรที่ ๗ บทว่า **สมฺมาทิฏฺฐิโก** ได้แก่ผู้มีความเห็นตามเป็นจริง.

จบอรรถกถาอาหุเนยยสูตรที่ ๗

๘. เถรสูตร

ว่าด้วยภิกษุเถระประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมอยู่สำราญ

[๙๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ จะอยู่ในทิศใด ๆ ย่อมอยู่สำราญโดยแท้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเป็นเถระรัตตัญญู บวชมานาน ๑ เป็นผู้มีศีลสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้ คล่องปากขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ จำปาติโมกข์ทั้งสองด้วยดีโดยพิสดาร จำแนกด้วยดี ให้เป็นไปได้ด้วยดี วินิจฉัยได้แล้วโดยสูตร โดยอนุพยัญชนะ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ๑ เป็นผู้ใคร่ธรรม

รักการฟังธรรม การแสดงธรรม มีความปราโมทย์ยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง ๑ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยอาการอันน่าเลื่อมใส ในการก้าวไปและถ้อยกลับ แม้นั่งในละแวกบ้านสำรวมแล้วด้วยดี ๑ เป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล จะอยู่ในทิศใด ๆ ย่อมอยู่สำรายโดยแท้.

จบเถรสูตรที่ ๘

อรรถกถาเถรสูตรที่ ๘

เถรสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อธิกรณสมุปฺปาทวูปสมกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในความระงับความเกิดขึ้น เพราะจับมูลแห่งอธิกรณ์ ๔ ได้แล้วระงับเสีย.

จบอรรถกถาเถรสูตรที่ ๘

๙. อุปาลิสูตร

ว่าด้วยพระอุบาลีทูลขอไปอยู่เสนาสนะป่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาต

[๙๙] ครั้งนั้นแล **ท่านพระอุบาลี** เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบ

ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาเพื่อซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอุบาลี เสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด อยู่ลำบาก ทำความวิเวกได้ยาก ยากที่จะอภิรมย์ในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลายเห็นจะนำใจของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิไปเสีย ดูก่อนอุบาลี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราเมื่อไม่ได้สมาธิจักซ่องเสพเสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้นจำต้องหวังข้อนี้ คือ จักจมลงหรือจักฟุ้งซ่าน ดูก่อนอุบาลี เปรียบเหมือนมีห้วงน้ำใหญ่อยู่ มีช้างใหญ่สูง ๗ ศอก หรือ ๗ ศอกกึ่ง มาถึงเข้า ช้างตัวนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ เราลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้วพึงขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบดื่ม ขึ้นมา กลับไปตามต้องการ ช้างนั้นลงสู่ห้วงน้ำนั้นแล้วพึงขัดถูหูเล่นบ้าง ขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้วจึงอาบ ดื่ม ขึ้นมา แล้วกลับไปตามต้องการ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าช้างนั้นเป็นสัตว์มีร่างกายใหญ่ ย่อมได้การลงในน้ำลึก ครั้นกระต่ายหรือเสือปลามาถึง (ห้วงน้ำนั้น) เข้า กระต่ายหรือเสือปลาพึงคิดอย่างนี้ว่า เราเป็นอะไร และช้างใหญ่เป็นอะไร ไฉนหนอ เราพึงลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้วจึงขัดถูหูเล่นบ้าง พึงขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบ ดื่ม ขึ้นมา แล้วกลับไปตามต้องการ กระต่ายหรือเสือปลานั้นก็ลงสู่ห้วงน้ำนั้นโดยพลัน ไม่ทันได้พิจารณา กระต่ายหรือเสือปลานั้นจำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือจักลอยขึ้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่ากระต่ายหรือเสือปลานั้นเป็นสัตว์มีร่างการเล็ก ย่อมไม่ได้การลงในห้วงน้ำลึก แม้ฉันใด ดูก่อนอุบาลี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราเมื่อไม่ได้สมาธิจักซ่องเสพเสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้นจำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือฟุ้งซ่าน ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนอุบาลี เปรียบเหมือนเด็กอ่อนนอนหงาย ย่อมเล่นมูตรและคูถของตน ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การเล่นนี้เป็นการเล่นของเด็กอ่อนอย่างเต็มที่สิ้นเชิงมิใช่หรือ ท่านพระอุบาลีกราบทูลว่า เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สมัยต่อมา เด็กนั้นแล อาศัยความเจริญ อาศัยความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ ย่อมเล่นเครื่องเล่นทั้งหลายที่เป็นของเล่นของพวกเด็ก ๆ คือเล่นไถน้อย ๆ เล่นตีไม้หึ่ง เล่นกังหันไม้ เล่นกังหันใบไม้ เล่นตวงทราย เล่นรถน้อย ๆ เล่นธนูน้อย ๆ ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การเล่นนี้ เป็นการเล่นดียิ่งกว่า และประณีตกว่าการเล่นที่มีในครั้งก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สมัยต่อมา เด็กนั้นแล อาศัยความเจริญ อาศัยความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ เป็นผู้เอิบอิ่มพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรออยู่ด้วยรูปทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยจักษุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นักรัก ยั่วยวนชวนให้กำหนัด ด้วยเสียงทั้งหลายอันบุคคลพึงรู้ด้วยหู .... ด้วยกลิ่นทั้งหลายอันบุคคลพึงรู้ด้วยจมูก ... ด้วยรสทั้งหลายอันบุคคลพึงรู้ด้วยลิ้น... ด้วยโผฏฐัพพะทั้งหลายอันบุคคลพึงรู้ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยั่วยวนชวนให้กำหนัด ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การเล่นนี้ เป็นการเล่นที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าการเล่นที่มีในครั้งก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

พ. ดูก่อนอุบาลี ก็พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์

ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี บุตรแห่งคฤหบดี หรือผู้เกิดมาในภายหลังในตระกูลใดกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้นแล้วได้ศรัทธาในตถาคต ประกอบด้วยการได้ศรัทธาแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ที่ขัดแล้วไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวดครองผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิตเถิด สมัยต่อมาเขาละกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ ละเครือญาติน้อยใหญ่ แล้วปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพเสมอด้วยภิกษุทั้งหลาย ละปาณาติบาต เว้นขาดจากปาณาติบาต วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ละอทินนาทาน เว้นขาดจากอทินนาทาน รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติตนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่ ละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละมุสาวาท เว้นขาดจากมุสาวาท พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ พูดเป็นหลักฐาน ควรเธอถือได้ ไม่พูดลวงโลก ละวาจาส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด ฟังข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่โน้นแตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร ภิกษุนั้น เว้นขาดจากการพรากพืชคามและภูตคาม ฉันหนเดียว เว้นการฉันในราตรีงดการฉันในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้องการประโคมดนตรีและการดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการทัดทรงประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิวอันเป็นฐานะแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรบไก่และสุกร เว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบทูตกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อการขาย เว้นขาดจากการฉ้อโกงด้วยตาชั่ง การฉ้อโกงด้วยของปลอม และการฉ้อโกงด้วยเครื่องตวงวัด

เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบแตลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และกรรโชก ภิกษุนั้น เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง ซึ่งตนจะไปทางทิศาภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศาภาคใด ๆ ก็มีปีกของตัวเป็นภาระบินไป ฉันใด ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง ซึ่งตนจะไปทางทิศาภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยศีลขันธ์อันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอัน ไม่มีโทษเฉพาะตน.

ภิกษุนั้นเห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ชื่อว่าย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่า ย่อมถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู.... ดมกลิ่นด้วยจมูก .. . ลิ้มรสด้วยลิ้น.. . ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ชื่อว่าย่อมรักษามนินทรีย์ ชื่อว่าย่อมถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ภิกษุนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสเฉพาะตน.

ภิกษุนั้นย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการแล ในการเหลียว ย่อมทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ย่อมทำความรู้สึกตัวในการทรงสังฆาฏิ บาตร และจีวร

ย่อมทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธ์อันเป็นอริยะนี้ ประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะนี้ และประกอบด้วยสติสัมปชัญญะอันเป็นอริยะนี้ ย่อมซ่องเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้น อยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่างเปล่า ย่อมนั่งคู่บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า ภิกษุนั้นละความโลภในโลกแล้ว มีจิตปราศจากความโลภอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความโลภ ละความประทุษร้าย คือ พยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูลสัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือ พยาบาท ละถีนมิทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามพ้นวิจิกิจฉา ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา.

ภิกษุนั้น ครั้นละนิวรณ์อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ อันทำปัญญาให้ทุรพล ๕ ประการนี้ได้แล้ว สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ดูก่อนลุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้ เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้น ยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน.

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนั้น เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่า การอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้นยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่า ประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้น ยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน.

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้ เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้นยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน.

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิฆสัญญาเสียได้ เพราะไม่ใส่ใจถึงมานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลุอากาสานัญจายตนฌาน โดยคำนึงว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้ เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้นยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน.

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง เพราะก้าวล่วงอากาสานัญจายตน-ฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลุวิญญาณัญจายตนฌาน โดยคำนึงว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ดังนี้ ...เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลุอากิญจัญญายตนฌาน โดยคำนึงว่า หน่อย

หนึ่งไม่มี ดังนี้ ...เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน โดยคำนึงว่า ธรรมชาตินี้สงัด ธรรมชาตินี้ประณีต ดังนี้ ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้ เป็นการอยู่ยิ่งกว่า และประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้นยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน.

ดูก่อนอุบาลี อีกประการหนึ่ง เพราะก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายคนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุจึงบรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติอยู่ และอาสวะของภิกษุนั้นเป็นกิเลสหมดสิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา ดูก่อนอุบาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การอยู่เช่นนี้ เป็นการอยู่ที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าการอยู่อันมีในก่อนมิใช่หรือ.

อุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนอุบาลี สาวกทั้งหลายของเราพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมแม้นี้ (ว่ามีอยู่) ในตน จึงซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด แต่ว่าสาวกเหล่านั้นยังไม่บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับก่อน ดูก่อนอุบาลี เธอจงอยู่ในสงฆ์เถิด เมื่อเธออยู่ในสงฆ์ ความสำราญจักมี.

จบอุปาลิสูตรที่ ๙

อรรถกถาอุปาลิสูตรที่ ๙

อุปาลิสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุรภิสมฺภวานิ หิ** ได้แก่ มีได้ยาก หาได้ยาก. ท่านอธิบายว่า ผู้มีศักดิ์น้อยไม่อาจที่จะยึดไว้ได้. บทว่า **อรญฺญวนปตฺถานิ** ความว่า ป่าใหญ่และป่าทึบ ชื่อว่า อรัญญะ เพราะสำเร็จองค์ของความเป็นป่า. ชื่อว่า วนปัตถะ เพราะเลยละแวกบ้าน เป็นสถานที่หมู่คนไม่เข้าไปใกล้. บทว่า **ปนฺตานิ** ได้แก่ ไกลเหลือเกิน. บทว่า **ทุกฺกรํ ปวิเวกํ** ได้แก่ กายวิเวกที่ทำยาก. บทว่า **ทุรภิรมํ** ได้แก่ ไม่ใช่ยินดีได้ง่าย ๆ. บทว่า **เอกตฺเต** แปลว่า ในความเป็นผู้อยู่ผู้เดียว. ทรงแสดงอะไร. ทรงแสดงว่า แม้เมื่อกระทำกายวิเวกได้แล้ว ก็ยากที่จะให้จิตยินดีในเสนาสนะนั้น . จริงอยู่โลกนี้มีของเป็นคู่ ๆกันเป็นที่ยินดี. บทว่า **หรนฺติ มญฺเญ** ได้แก่เหมือนนำไป เหมือนสีไป. บทว่า **มโน** ได้แก่ จิต. บทว่า **สมาธึ อลภมานสฺส** ได้แก่ ผู้ไม่ได้อุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิ. ทรงแสดงอะไร. ทรงแสดงว่า วนะทั้งหลาย เหมือนจะกระทำจิตของภิกษุเช่นนี้ให้ฟุ้งซ่านด้วยสิ่งใบหญ้าและเนื้อ เป็นต้น และสิ่งน่ากลัวมีอย่างต่าง ๆ. บทว่า **สํ สีทิสฺสติ** ได้แก่ จักจมลงด้วยกามวิตก. บทว่า **อุปฺปิลวิสฺสติ** ได้แก่ จักลอยขึ้นเบื้องบนด้วยพยาบาทวิตกและวิหิงสาวิตก.

บทว่า **กณฺณสนฺโตวิกํ** ได้แก่ เล่นล้างหู. บทว่า **ปิฏฺฐิสนฺโตวิกํ** ได้แก่ เล่นล้างหลัง. ทั้งสองอย่างนั้น การจับงวงและรดน้ำที่หูสองข้าง ชื่อว่า กัณณสันโตวิกะ รดน้ำที่หลัง ชื่อว่า ปิฏฐิสันโตวิกะ. บทว่า **คาธึ วินฺทติ** ได้แก่ ได้ที่พึ่ง.

บทว่า **โก จาหํ โก จ หตฺถินาโค** ความว่า เราเป็นอะไร พระยาช้างเป็นอะไร ด้วยว่า ทั้งเราทั้งพระยาช้างนี้ ก็เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งพระยาช้างนี้ก็ ๔ เท้า ทั้งเราก็ ๔ เท้า แม้เราทั้งสองก็เสมอ ๆ กันมิใช่หรือ. บทว่า **วงฺกํ** ได้แก่ ไถน้อย ๆ สำหรับเด็กเล่น. บทว่า **ฆฏิกํ** ได้แก่ เครื่องเล่นไม้สั้นประหารด้วยไม้ยาว (ไม่หึ่ง). บทว่า **โมกฺขจิกํ** ได้แก่ เครื่องเล่นเวียนไปรอบ ๆ ท่านอธิบายว่า เครื่องเล่นที่จับหางไว้บนอากาศวางหัวลงดิน หมุนเวียนไปทั้งข้างล่างข้างบน(กังหันไม้). บทว่า **จิงฺคุลิกํ** ได้แก่ เครื่องเล่นมีล้อที่ทำด้วยใบตาลเป็นต้น หมุนไปได้เพราะลมดี (กังหันใบไม้). ทะนานใบ ไม้เรียกว่า ปัตตาฬหกะ พวกเด็กๆเอาใบไม้ต่างทะนานนั้นตวงทรายเล่น. บทว่า **รถกํ** ได้แก่รถน้อย ๆ. บทว่า **ธนุกํ** ได้แก่ ธนูน้อย ๆ.

คำว่า **โว** ในคำว่า **อิธ โข ปน โว** เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ในโลกนี้แล. บทว่า **อิงฺฆ** ในคำว่า **อิงฺฆ ตฺวํ อุปาลิ สงฺเฆ วิหราหิ** นี้ เป็นนิบาตลงในอรรถว่าเตือน ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเตือนพระเถระ เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ท่ามกลางสงฆ์ มิใช่ทรงอนุญาตการอยู่ป่าแก่พระเถระนั้น . เพราะเหตุไร. เพราะพระศาสดาทรงพระดำริว่า ได้ยินว่า พระเถระอยู่ในเสนาสนะป่าจักบำเพ็ญได้ แต่วาสธุระอย่างเดียว (วิปัสสนาธุระ) บำเพ็ญคันถธุระไม่ได้ แต่พระเถระเมื่ออยู่ท่ามกลางสงฆ์บำเพ็ญธุระแม้ทั้งสองนี้ได้ แล้วจักบรรลุพระอรหัต ทั้งจักเป็นหัวหน้าในฝ่ายวินัยปิฎก ดังนี้นั้นจำเราจักกล่าวความปรารถนาแต่ก่อนและบุญเก่าของเธอ จักสถาปนาภิกษุนี้ไว้ในตำแหน่งเป็นเลิศของเหล่าภิกษุ

ผู้ทรงวินัยในท่ามกลางบริษัท เมื่อทรงเห็นความข้อนี้ จึงไม่ทรงอนุญาตการอยู่ป่าแก่พระเถระ.

จบอรรถกถาอุปาลิสูตรที่ ๙

๑๐. อภัพพสูตร

ว่าด้วยบุคคลละธรรม ๑๐ ประการไม่ได้ เป็นผู้ไม่ควรทำให้แจ้งอรหัต

[๑๐๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลยังละธรรม ๑๐ ประการนี้ไม่ได้แล้ว ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ โกธะ ๑ อุปนาหะ ๑ มักขะ ๑ ปฬาสะ ๑ อิสสา ๑ มัจฉริยะ ๑ มานะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลยังละธรรม ๑๐ ประการนี้แลไม่ได้ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๑๐ ประการนี้ได้แล้ว จึงเป็นผู้ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ราคะ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ โกธะ ๑ อุปนาหะ ๑ มักขะ ๑ ปฬาสะ ๑ อิสสา ๑ มัจฉริยะ ๑ มานะ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละธรรม ๑๐ ประการนี้แลได้แล้ว จึงเป็นผู้ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต.

จบอภัพพสูตรที่ ๑๐

จบอุบาสกวรรคที่ ๕

อรรถกถาอภัพพสูตรที่ ๑๐

อภัพพสูตรที่ ๑๐ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอภัพพสูตรที่ ๑๐

จบอุบาสกวรรคที่ ๕

จบทุติยปัณณาสก์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กามโภคีสูตร ๒. เวรสูตร ๓. ทิฏฐิสูตร ๔. วัช-ชิยสูตร ๕. อุตติยสูตร ๖. โกกนุทสูตร ๗. อาหุเนยยสูตร ๘. เถรสูตร ๙. อุปาลิสูตร ๑๐. อภัพพสูตร.

จบทุติยปัณณาสก์

ตติยปัณณาสก์

สมณสัญญาวรรคที่ ๑

๑. สมณสัญญาสูตร

ว่าด้วยภิกษุเจริญสมณสัญญา ๓ ประการแล้ว

ย่อมยังธรรม ๗ ประการให้บริบูรณ์

[๑๐๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **สมณสัญญา** ๓ ประการ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังธรรม ๗ ประการให้บริบูรณ์ สมณสัญญา ๓ ประการเป็นไฉน คือ สมณสัญญาว่า เราเป็นผู้มีเพศต่างจากคฤหัสถ์ ๑ ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ๑ มรรยาทอย่างอื่นอันเราควรทำมีอยู่ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณสัญญา ๓ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังธรรม ๗ ประการให้บริบูรณ์ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเป็นผู้มีปกติทำติดต่อเป็นนิตย์ เป็นผู้มีความประพฤติติดต่อเป็นนิตย์ในศีลทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ไม่โลภมาก ๑ เป็นผู้ไม่พยาบาท ๑ เป็นผู้ไม่ถือตัว ๑ เป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ๑ เป็นผู้มีการพิจารณาในปัจจัยทั้งหลายอันเป็นบริขารแห่งชีวิตว่า ปัจจัยเหล่านี้มีประโยชน์เช่นนี้ แล้วจึงบริโภค ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณสัญญา ๗ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังธรรม ๗ ประการนี้ให้บริบูรณ์.

จบสมณสัญญาสูตรที่ ๑

ตติยปัณณาสก์

สมณสัญญาวรรคที่ ๑

อรรถกถาสมณสัญญาสูตรที่ ๑

สมณสัญญาสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สมณสญฺญา** ได้แก่ ความสำคัญที่เกิดขึ้นแก่สมณะทั้งหลาย. บทว่า. **สตตการี** ได้แก่ ทำไม่มีระหว่าง. บทว่า **อพฺยาปชฺโฌ** ได้แก่ ไร้ทุกข์. บทว่า **อิจฺจตฺถนฺติสฺส โหติ** ความว่า สมณสัญญา ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น ในปัจจัยเครื่องปรุงแต่งชีวิต อย่างนี้ว่า เหล่านี้เป็นปัจจัย เพื่อสิ่งนี้. อธิบายว่า ภิกษุบริโภคปัจจัยที่พิจารณาแล้ว.

จบอรรถกถาสมณสัญญาสูตรที่ ๑

๒. โพชฌงคสูตร

ว่าด้วยภิกษุเจริญโพชฌงค์ ๗ แล้ว ย่อมยังวิชชา ๓ ให้บริบูรณ์

[๑๐๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการนี้ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชา ๓ ประการให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ประการเป็นไฉน คือ สติสัมโพชฌงค์ ๑ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ๑ วิริสัมโพชฌงค์ ๑ ปีติสัมโพชฌงค์ ๑ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ๑ สมาธิ-สัมโพชฌงค์ ๑ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชา ๓ ประการให้บริบูรณ์ วิชชา ๓ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง

สองชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ทั้งที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุมนุษย์ ฯ ลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชา ๓ ประการนี้ให้บริบูรณ์.

จบโพชฌงคสูตรที่ ๒

อรรถกถาโพชฌงคสูตรที่ ๒

โพชฌงคสูตรที่ ๒ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาโพชฌงคสูตรที่ ๒

๓. มิจฉัตตสูตร

ภิกษุอาศัยมิจฉัตตะ ๑๐ จึงพลาดจากสวรรค์และมรรคผล

[๑๐๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยมิจฉัตตะ จึงมีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล เพราะอาศัยมิจฉัตตะอย่างไร จึงมีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นผิด ย่อมมีความดำริผิด ผู้มีความดำริผิด ย่อมมีวาจาผิด ผู้มีวาจาผิด ย่อมมีการงานผิด ผู้มีการงานผิด ย่อมมีการเลี้ยงชีพผิด ผู้มีการเลี้ยงชีพผิด

ย่อมมีความพยายามผิด ผู้มีความพยายามผิด ย่อมมีความระลึกผิด ผู้มีความระลึกผิด ย่อมมีความตั้งใจผิด ผู้มีความตั้งใจผิด ย่อมมีความรู้ผิด ผู้มีความรู้ผิด ย่อมมีความหลุดพ้นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยมิจฉัตตะอย่างนี้แล จึงมีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล

จบมิจฉัตตสูตรที่ ๓

อรรถกถามิจฉัตตสูตรที่ ๓

มิจฉัตตสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วิราธนา โหติ** ความว่า พลาดจากสวรรค์และมรรค ย่อมมี. บทว่า **โน อาราธนา** ความว่า ความสำเร็จผลก็ไม่มี ความทำให้บริบูรณ์ ก็ไม่มี. บทว่า **ปโหติ** แปลว่า ย่อมเป็นไป.

จบอรรถกถามิจฉัตตสูตรที่ ๓

๔. สัมมัตตสูตร

ว่าด้วยภิกษุอาศัยสัมมัตตะ ๑๐ จึงบรรลุสวรรค์และมรรคผล/H4

>

[๑๐๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัย สัมมัตตะ จึงมีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล เพราะอาศัยสัมมัตตะอย่างไร จึงมีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ย่อมมีการงานชอบ ผู้มีการงานชอบ ย่อมมีการเลี้ยงชีพชอบ ผู้มีการ

เลี้ยงชีพชอบ ย่อมมีความพยายามชอบ ผู้มีความพยายามชอบ ย่อมมีความระลึกชอบ ผู้มีความระลึกชอบ ย่อมมีความตั้งใจชอบ ผู้มีความตั้งใจชอบ ย่อมมีความรู้ชอบ ผู้มีความรู้ชอบ ย่อมมีความหลุดพ้นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยสัมมัตตะ จึงมีการบรรลุสวรรค์และมรรคผล ไม่มีการพลาดจากสวรรค์และมรรคผล ด้วยประการอย่างนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสบุคคลผู้มีความเห็นผิด มีความดำริผิด มีวาจาผิด มีการงานผิด มีการเลี้ยงชีพผิด มีความพยายามผิด มีความระลึกผิด มีความตั้งใจผิด มีความรู้ผิด มีความหลุดพ้นผิด สมาทานกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้บริบูรณ์ตามความเห็นอย่างไรแล้ว เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารเหล่าใด ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเป็นทิฏฐิอันชั่วช้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพืชสะเดา พืชบวบขม หรือพืชน้ำเต้าขม อันบุคคลเพาะแล้วในแผ่นดินที่ชุ่มชื้น ย่อมเข้าไปจับรสดินและรสน้ำอันใด รสดินและรสน้ำทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นรสขม เป็นรสเผ็ดร้อน เป็นรสไม่น่ายินดี ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะพืชเป็นของไม่ดี แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสบุคคลผู้มีความเห็นผิด มีความดำริผิด มีวาจาผิด มีการงานผิด มีการเลี้ยงชีพผิด มีความพยายามผิด มีความระลึกผิด มีความตั้งใจผิด มีความรู้ผิด มีความหลุดพ้นผิด สมาทานกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้บริบูรณ์ตามความเห็นอย่างไรแล้ว เจตนา ความปรารถนา ตามตั้งใจ และสังขารเหล่าใด ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา

ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะเป็นทิฏฐิที่ชั่วช้า ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสบุคคลผู้มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มีการงานชอบ มีการเลี้ยงชีพชอบ มีความพยายามชอบ มีความระลึกชอบ มีความตั้งใจชอบ มีความรู้ชอบ มีความหลุดพ้นชอบ สมาทานกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้บริบูรณ์ตามความเห็นอย่างไรแล้ว เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารเหล่าใด ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ความเกื้อกูลเป็นสุข ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะเป็นทิฏฐิที่เจริญ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพืชอ้อย พืชข้าวสาลี หรือพืชองุ่น อันบุคคลเพาะลงแล้วในแผ่นดินที่ชุ่มชื้น ย่อมเข้าไปจับรสดินและรสน้ำอันใด รสดินและรสน้ำทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นรสที่น่ายินดี เป็นรสหวาน เป็นรสอันน่าชื่นใจ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพืชเป็นของดี แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสบุคคลผู้มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มีการงานชอบ มีการเลี้ยงชีพชอบ มีความพยายามชอบ มีความระลึกชอบ มีความตั้งใจชอบ มีความรู้ชอบ มีความหลุดพ้นชอบ สมาทานกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้บริบูรณ์ตามความเห็นอย่างไรแล้ว เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารเหล่าใด ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เกื้อกูล เป็นสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะทิฏฐิเป็นของเจริญ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบสัมมัตตสูตรที่ ๔

อรรถกถาสัมมัตตสูตรที่ ๔

สัมมัตตสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ยถาทิฏฺฐิสมตฺตํ สมาทินฺนํ** ได้แก่ สมาทานให้สมบูรณ์การยึดไว้หมด ตามสมควรแก่ทิฏฐิ บทว่า **เจตนา** ได้แก่ เจตนาที่บังเกิดในทวารทั้ง ๓ ยึดมั่นแล้ว. บทว่า **ปฏฺฐนา** ได้แก่ ความปรารถนาที่ปรารถนาไว้อย่างนี้ว่า ขอเราพึงเป็นเห็นปานนี้. บทว่า **ปณิธิ** ได้แก่การตั้งจิตว่า เราจักเป็นเทวะ หรือเทพองค์หนึ่ง. บทว่า **สงฺขารา** ได้แก่ สังขารที่ประกอบพร้อมแล้ว.

จบอรรถกถาสัมมัตตสูตรที่ ๔

๕. อวิชชาวิชชาสูตร

ว่าด้วยอวิชชาและวิชชา

[๑๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิชชาเป็นประธานแห่งการเข้าถึงอกุศลธรรมทั้งหลาย ความไม่ละอายบาป ความไม่กลัวบาป เป็นของมีมาตามอวิชชานั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีอวิชชาไม่เห็นแจ้งย่อมมีความเห็นผิด ผู้มีความเห็นผิด ย่อมมีความดำริผิด ผู้มีความดำริผิดย่อมมีวาจาผิด ผู้มีวาจาผิด ย่อมมีการงานผิด ผู้มีการงานผิด ย่อมมีการเลี้ยงชีพผิด ผู้มีการเลี้ยงชีพผิด ย่อมมีความพยายามผิด ผู้มีความพยายามผิดย่อมมีความระลึกผิด ผู้มีความระลึกผิด ย่อมมีความตั้งใจผิด ผู้มีความตั้งใจผิด ย่อมมีความรู้ผิด ผู้มีความรู้ผิด ย่อมมีความหลุดพ้นผิด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **วิชชา** เป็นประธานแห่งการเข้าถึงกุศลธรรมทั้งหลาย หิริและโอตตัปปะเป็นของมีมาตามวิชชานั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบุคคลผู้มีวิชชาเห็นแจ้ง ย่อมมีความเห็นชอบ ผู้มีความเห็นชอบ ย่อม

มีความดำริชอบ ผู้มีความดำริชอบ ย่อมมีวาจาชอบ ผู้มีวาจาชอบ ย่อมมีการงานชอบ ผู้มีการงานชอบ ย่อมมีการเลี้ยงชีพชอบ ผู้มีการเลี้ยงชีพชอบ ย่อมมีความพยายามชอบ ผู้มีความพยายามชอบ ย่อมมีความระลึกชอบ ผู้มีความระลึกชอบ ย่อมมีความตั้งใจชอบ ผู้มีความตั้งใจชอบ ย่อมมีความรู้ชอบ ผู้มีความรู้ชอบ ย่อมมีความหลุดพ้นชอบ.

อวิชชาวิชชาสูตรที่ ๕

อรรถกถาอวิชชาวิชชาสูตรที่ ๕

อวิชชาวิชชาสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

อวิชชา ชื่อว่าเป็นหัวหน้า เพราะอรรถว่า ดำเนินไปก่อน. บทว่า **อนฺวเทว** ได้แก่ ติดตามไป.

จบอรรถกถาอวิชชาวิชชาสูตรที่ ๕

๖. นิชชรวัตถุสูตร

ว่าด้วยเหตุแห่งการเสื่อมไป ๑๐ ประการ

[๑๐๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งการเสื่อมไปมี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ย่อมมีความเห็นผิดเสื่อมไป มีอกุศลบาปกรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัยเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอันมาก ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความดำริชอบ ย่อมมีความดำริผิดเสื่อมไป มีอกุศลบาปธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะความดำริผิดเป็นปัจจัยเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความดำริชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีวาจาชอบ ย่อมมีวาจาผิดเสื่อมไป... และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะวาจาชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการงานชอบ ย่อมมีการงานเสื่อมไป... และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะการงานชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเลี้ยงชีพชอบ ย่อมมีการเลี้ยงชีพผิดเสื่อมไป... และกุศลธรรมเป็นอันมาก ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะการเลี้ยงชีพชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความพยายามชอบ ย่อมมีความพยายามผิดเสื่อมไป.. และกุศลธรรมเห็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความพยายามชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความระลึกชอบ ย่อมมีความระลึกผิดเสื่อมไป... และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความระลึกชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความตั้งใจชอบ ย่อมมีความตั้งใจผิดเสื่อมไป... และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความตั้งใจชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความรู้ชอบ ย่อมมีความรู้ผิดเสื่อมไป มีอกุศบาปธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะความรู้ผิดเป็นปัจจัยเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความรู้ชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความหลุดพ้นชอบ ย่อมมีความหลุดพ้นผิดเสื่อมไป มีอกุศลบาปธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัยเสื่อมไป และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งการเสื่อมไปมี ๑๐ ประการนี้แล.

จบนิชชรวัตถุสูตรที่ ๖

อรรถกถานิชชรวัตถุสูตรที่ ๖

นิชชรวัตถุสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นิชฺชรวตฺถูนิ** ได้แก่ เหตุแห่งการเสื่อมไป. บทว่า **มิจฺฉาทิฏฺฐิ นิชฺชิณฺณา โหติ** ความว่า มิจฉาทิฏฐิที่ถึงความเสื่อมไป แม้เพราะวิปัสสนาอย่างต่ำ อันท่านละได้แล้วอย่างนี้. ถามว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงถือเอาอีก. ตอบว่า เพราะมิจฉาทิฏฐินั้น ท่านยังถอนไม่ขาด. ด้วยว่า มิจฉาทิฏฐิ แม้ยังถอนได้ไม่ขาดด้วยวิปัสสนาก็จริง ถึงอย่างนั้น มรรคเกิดขึ้น ก็ถอนมิจฉาทิฏฐิได้ขาด คือ ไม่ให้เกิดขึ้นอีก เพราะฉะนั้น ท่านจึงถือเอาอีก. ในบททุกบทก็พึงทราบตามนัยอย่างนี้.

อนึ่ง ในสูตรนี้ ธรรม ๖๔ ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย คือ ธรรม ๖๔ ได้แก่ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคจิต สัทธินทรีย์ย่อมบริบูรณ์ เพราะอรรถว่า น้อมใจไป วิริยินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่าประคองใจ สตินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า เข้าไปตั้งไว้ สมาธินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า ไม่ฟุ้งซ่าน ปัญญินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า เห็น มนินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า รู้แจ้ง โสมนัส-

สินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า ไหลอาบไป ชีวิตินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า มีสันตติที่สืบต่อเป็นไปเป็นใหญ่ ฯลฯ ในขณะแห่งอรหัตผลจิต สัทธินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า น้อมใจเชื่อ ฯลฯ ชีวิตินทรีย์บริบูรณ์ เพราะอรรถว่า มีสันตติสืบต่อที่เป็นไปเป็นใหญ่ ธรรม ๖๔ คือ มรรค ๔ ผล ๔ อย่างละ ๘ ๆ ย่อมถึงความบริบูรณ์ ด้วยประการดังกล่าวมาฉะนี้.

จบอรรถกถานิชชรวัตถุสูตรที่ ๖

๗. โธวนสูตร

ว่าด้วยการล้างของพระอริยะ

[๑๐๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในทักษิณาชนบท มีธรรมเนียมการล้างกระดูกแห่งญาติผู้ตาย ในธรรมเนียมการล้างกระดูกนั้น มีข้าวบ้าง น้ำบ้าง ของขบเคี้ยวบ้าง ของบริโภคบ้าง เครื่องลิ้มบ้าง เครื่องดื่มบ้าง การฟ้อนบ้าง เพลงขับบ้าง การประโคมบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเนียมการล้างนั้นมีอยู่ เรามิได้กล่าวว่า ไม่มี แต่ว่าการล้างนั้นแลเป็นของเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่เป็นของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เราจักแสดงการล้างอันเป็นของพระอริยะ ซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว ที่สัตว์ทั้งหลายมีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อม

พ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจ เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระ-ผู้พระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็การล้างที่เป็นของพระอริยะ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด . . . จากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความดับแค้นใจได้นั้น เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ย่อมล้างความเห็นผิด ล้างอกุศลบาปธรรมเป็นอันมาก ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย และกุศลธรรมเป็นอันมาก ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความดำริชอบ ย่อมล้างความดำริผิด . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีวาจาชอบ ย่อมล้างวาจาผิด. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการงานชอบ ย่อมล้างการงานผิด. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเลี้ยงชีพชอบ ย่อมล้างการเลี้ยงชีพผิด...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความพยายามชอบ ย่อมล้างความพยายามผิด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความพยายามชอบ ย่อมล้างความผิด. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความตั้งใจชอบ ย่อมล้างความตั้งใจผิด...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความรู้ชอบ ย่อมล้างความรู้ผิด...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความหลุดพ้นชอบ ย่อมล้างความหลุดพ้นผิด ล้างอกุศลบาปธรรมเป็นอันมาก ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัย และกุศลธรรมเป็นอัน มาก ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การล้างที่เป็นของพระอริยะนี้นั้นแล ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจได้.

จบโธวนสูตรที่ ๗

อรรถกถาโธวนสูตรที่ ๗

โธวนสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โธวนำ** ได้แก่ ล้างกระดูก. จริงอยู่ ในชนบทนั้น ผู้คนทั้งหลาย เมื่อญาติตายก็ไม่เผา แต่ขุดหลุมฝังดิน. ครั้นแล้วจึงนำกระดูกที่ผุแล้วของญาติเหล่านั้นมาล้างแล้วยกขึ้นวางเรียงกัน ตั้งบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เมื่อคราวนักขัตฤกษ์ นำกระดูกเหล่านั้นมาแล้วก็ร้องไห้คร่ำครวญ ต่อนั้นก็เล่นนักขัตฤกษ์กัน.

จบอรรถกถาโธวนสูตรที่ ๗

๘. ติกิจฉสูตร

ว่าด้วยยาถ่ายของพระอริยะ

[๑๐๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แพทย์ทั้งหลายย่อมให้ยาถ่าย เพื่อบำบัดอาพาธอันมีดีเป็นสมุฏฐานบ้าง เพื่อบำบัดอาพาธอันมีเสมหะเป็นสมุฏฐานบ้าง เพื่อบำบัดอาพาธอันมีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายนั่นมีอยู่ เรามิได้กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่ายาถ่ายนี้นั้นแล ย่อมสำเร็จบ้าง ย่อมเสียผลบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เราจักแสดงยาถ่ายอันเป็นของพระอริยะ ที่สำเร็จผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายพระผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจ เธอทั้งหลายจงฟังยาถ่ายนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระ-ผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายอันเป็นของพระอริยะ ที่สำเร็จผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด... จากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ถ่ายความเห็นผิดออก และถ่ายอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัยออก ส่วนกุศลธรรมทั้งหลายมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความดำริชอบ ถ่ายความดำริผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเจรจาชอบ ถ่ายการเจรจาผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการงานชอบ ถ่ายการงานผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเลี้ยงชีพชอบ ถ่ายการเลี้ยงชีพผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความพยายามชอบ ถ่ายความพยายามผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความระลึกชอบ ถ่ายความระลึกผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความตั้งใจมั่นชอบ ถ่ายความตั้งใจมั่นผิดออก. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความรู้ชอบ ถ่ายความรู้ผิดออก . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความหลุดพ้นชอบ ถ่ายความหลุดพ้นผิดออก และถ่ายอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัยออก ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายอันเป็นของพระอริยะนี้นั้นแล ที่สำเร็จ๗ ผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่

ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจได้.

จบติกิจฉสูตรที่ ๘

อรรถกถาติกิจฉสูตรที่ ๘

ติกิจฉสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วิเรจนํ** ได้แก่ ยาถ่ายโทษออก. บทว่า **วิริตา โหติ** ได้แก่ กำจัดออก.

จบอรรถกถาติกิจฉสูตรที่ ๘

๙. วมนสูตร

ว่าด้วยยาสำรอกของพระอริยะ

[๑๐๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายแพทย์ทั้งหลายย่อมให้ยาสำรอกเพื่อบำบัดอาพาธมีดีเป็นสมุฏฐานบ้าง เพื่อบำบัดอาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐานบ้าง เพื่อบำบัดอาพาธมีลมเป็นสมุฏฐานบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาสำรอกนั่นมีอยู่ เรามิได้กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่ายาสำรอกนี้นั้นแล ย่อมสำเร็จผลบ้าง ย่อมเสียผลบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เราจักแสดงยาสำรอกอันเป็นของพระอริยะที่สำเร็จผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความ

คับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจได้ เธอทั้งหลายจงฟังยาสำรอกนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาสำรอกอันเป็นของพระอริยะ ที่สำเร็จผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ฯลฯ ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความเห็นชอบ ย่อมสำรอกความเห็นผิดได้และสำรอกอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ความดำริชอบ ย่อมสำรอกความดำริผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเจรจาชอบ ย่อมสำรอกการเจรจาผิดได้. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการงานชอบ ย่อมสำรอกการงานผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการเลี้ยงชีพชอบ ย่อมสำรอกการเลี้ยงชีพผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความพยายามชอบ ย่อมสำรอกความพยายามผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความระลึกชอบ ย่อมสำรอกความระลึกผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความตั้งใจชอบ ย่อมสำรอกความตั้งใจผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความรู้ชอบ ย่อมสำรอกความรู้ผิดได้ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความหลุดพ้นชอบ ย่อมสำรอกความหลุดพ้นผิดได้ และสำรอกอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัยได้ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยาสำรอกอันเป็นอริยะนี้แล ย่อมสำเร็จผลอย่างเดียว ไม่เสียผล ที่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดาอาศัยแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความแก่ ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความตาย ผู้มีความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจได้.

จบวมนสูตรที่ ๙

อรรถกถาวมนสูตรที่ ๙

วมนสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วมนํ** ได้แก่ ยาสำรอก.

จบอรรถกถาวมนสูตรที่ ๙

๑๐. นิทธมสูตร

ว่าด้วยธรรมอันบุคคลพึงปัดเป่า ๑๐ ประการ

[๑๐๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงปัดเป่ามี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเห็นผิด อันบุคคลผู้มีความเห็นชอบปัดเป่าแล้ว และอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย อันเขาปัดเป่าแล้ว ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความดำริผิด อันบุคคลผู้มีความดำริชอบปัดเป่าแล้ว . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเจรจาผิด อันบุคคลผู้มีการเจรจาชอบปัดเป่าแล้ว . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานผิด อันบุคคลผู้มีการงานชอบปัดเป่าแล้ว. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงชีพผิด อันบุคคลผู้มีการเลี้ยงชีพชอบปัดเป่าแล้ว. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพยายามผิด อันบุคคลผู้มีความพยายามชอบปัดเป่าแล้ว. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความระลึกผิด อันบุคคลผู้มีความระลึกชอบปัดเป่าแล้ว. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งใจผิด อันบุคคลผู้มีความตั้งใจชอบปัดเป่าแล้ว. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรู้ผิด อันบุคคลผู้มีความรู้ชอบปัดเป่าแล้ว ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นผิด อันบุคคลผู้มีความหลุดพ้นชอบปัดเป่าแล้ว และอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัย อันเขาปัดเป่าแล้ว ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงปัดเป่ามี ๑๐ ประการนี้แล.

จบนิทธมสูตรที่ ๑๐

อรรถกถานิทธมสูตรที่ ๑๐

นิทธมสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นิทฺธมนิยา** ได้แก่ พึงขจัดเสีย.

จบอรรถกถานิทธมสูตรที่ ๑๐

๑๑. อเสขสูตร

ว่าด้วยเหตุที่เรียกว่าพระอเสขะ

[๑๑๑] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่าอเสขะ ๆ ดังนี้ ภิกษุเป็นอเสขะด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเห็นชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยความดำริชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยการเจรจาชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยการงานชอบ

อันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยการเลี้ยงชีพชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยความพยายามชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยการระลึกชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยความรู้ชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประกอบด้วยความตั้งใจชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ประการด้วยความหลุดพ้นชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ดูก่อนภิกษุ ภิกษุย่อมเป็นอเสขะ ด้วยประการอย่างนี้แล.

จบอเสขสูตรที่ ๑๑

อรรถกถาอเสขสูตรที่ ๑๑

อเสขสูตรที่ ๑๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสัมมาทิฏฐิอย่างเดียวว่า **สัมมาญาณะ** เพื่อความบริบูรณ์แห่งองค์มรรค ธรรมคือพระอรหัตแม้ทั้งหมดนั้น ก็เป็นอย่างนั้น. แม้ปัจจเวกขณญาณ ก็ตรัสว่าอเสขะ เพราะอเสขธรรมดำเนินไปแล้ว.

จบอรรถกถาอเสขสูตรที่ ๑๑

๑๒. อเสขธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมของพระอเสขะ ๑๐ ประการ

[๑๑๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นของพระอเสขะมี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ ความเห็นชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ความดำริชอบอันเป็นอเสขะ ๑ การเจรจาชอบอันเป็นอเสขะ ๑ การงานชอบอันเป็นอเสขะ ๑ การเลี้ยงชีพชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ความพยายามชอบอันเป็นอเสขะ ๑ การระลึกชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ความตั้งใจชอบ

อันเป็นอเสขะ ๑ ความรู้ชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ความหลุดพ้นชอบอันเป็นอเสขะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นของพระอเสขะมี ๑๐ ประการนี้แล.

จบอเสขธรรมสูตรที่ ๑๒

จบสมณสัญญาวรรคที่ ๑

อรรถกถาอเสขธรรมสูตรที่ ๑๒

ในอเสขธรรมสูตรที่ ๑๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อเสกฺขิยา** ได้แก่ **อเสกขะ** อย่างเดียว หรือเป็นของพระ-อเสกขะ. เป็นอันตรัสพระขีณาสพเท่านั้นไว้ในสูตรนี้แล.

จบอรรถกถาอเสขธรรมสูตรที่ ๑๒

จบสมณสัญญาวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สมณสัญญาสูตร ๒. โพชฌงคสูตร ๓. มิจฉัตตสูตร ๔. สัมมัตตสูตร ๕. อวิชชาวิชชาสูตร ๖. นิชชรวัตถุสูตร ๗. โธวนสูตร ๘. ติกิจฉสูตร ๙. วมนสูตร ๑๐. นิทธมสูตร ๑๑. อเสขสูตร ๑๒. อเสขธรรมสูตร.

ปัจโจโรหณิวรรคที่ ๒

๑. ปฐมอธรรมสูตร

ว่าด้วยควรทราบทั้งสิ่งที่ไม่เป็นธรรมสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นธรรมสิ่งที่เป็นประโยชน์

[๑๑๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์บุคคลควรทราบ สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบ**สิ่งที่ไม่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์** สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน คือ ความเห็นผิด ความดำริผิด การเจรจาผิด การงานผิด การเลี้ยงชีพผิด ความพยายามผิด ความระลึกผิด ความตั้งใจผิด ความรู้ผิด ความหลุดพ้นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ ความรู้ชอบ ความหลุดพ้นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราบสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งเป็นประโยชน์

แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์ คำที่เรากล่าวดังนี้ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

จบปฐมอธรรมสูตรที่ ๑

ปัจโจโรหณิวรรคที่ ๒

อรรถกถาปฐมธรรมสูตรที่ ๑ ทุติยธรรมสูตรที่ ๒

วรรคที่ ๒ อธรรมสูตรที่ ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปุจฉาและวิสัชนาแยกกัน อธรรมสูตรที่ ๒ ตรัสรวมกัน.

จบอรรถกถาปฐมอธรรมสูตรที่ ๑ ทุติยธรรมสูตรที่ ๒

๒. ทุติยอธรรมสูตร

ว่าด้วยบุคคลพึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรมและตามสิ่งที่เป็นประโยชน์

[๑๑๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม บุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน และสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความเห็นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความดำริผิด เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความดำริชอบ เป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความดำริผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความดำริชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเจรจาผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเจรจาชอบ เป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการเจรจาผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะการเจรจาชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การงานชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการงานผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะการงานชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงชีพผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเลี้ยงชีพชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการเลี้ยงชีพผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะการเลี้ยงชีพชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความพยายามผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความพยายามชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้น

เพราะความพยายามผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศล-ธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความพยายามชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความระลึกผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความระลึกชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความระลึกผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความระลึกชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งใจผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความตั้งใจชอบ เป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความตั้งใจผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความตั้งใจชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรู้ผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความรู้ชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความรู้ผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความรู้ชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความหลุดพ้นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศล-ธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้น ทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์เถิด คำที่เรากล่าวดังนี้ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยเหตุนี้.

จบทุติยอธรรมสูตรที่ ๒

๓. ตติยอธรรมสูตร

ว่าด้วยพระอานนท์แสดงจำแนกธรรม

ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วโดยพิสดาร

[๑๑๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม บุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตครั้นตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร.

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกไปแล้วไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นพูดกันดังนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ.... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ใครหนอแลพึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้-

มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระอานนท์นี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่องแล้ว ท่านพระอานนท์ย่อมสามารถเพื่อจะจำแนกอรรถแห่งอุเทศ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วพึงถามอรรถอันนี้กะท่านพระอานนท์ ท่านพระอานนท์จักพยากรณ์ด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้น ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว ได้ปราศรัยกับท่านพระอานนท์ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนท่านอานนท์ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนผู้มีอายุ กระผมทั้งหลายได้พูดกันดังนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ใครหนอแล พึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ดูก่อนผู้มีอายุ

กระผมทั้งหลายได้มีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระอานนท์นี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่องแล้ว ท่านพระอานนท์ย่อมสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอแล เราทั้งหลายพึงเข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วพึงถามอรรถอันนี้กะท่านพระอานนท์ ท่านพระอานนท์จักพยากรณ์ด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้น ขอท่านพระอานนท์จงจำแนกเถิด.

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเสมือนบุรุษต้องการแก่นไม้ แสวงหาแก่นไม้ เที่ยวแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีแก่นตั้งอยู่ ก็ล่วงเลยรากไปเสีย ล่วงเลยลำต้นไปเสีย พึงสำคัญกิ่งและใบว่า เป็นแก่นไม้ที่ตนพึงแสวงหา แม้ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพระศาสดาประทับอยู่เฉพาะประทับท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายผ่านพ้นพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเสียแล้ว ย่อมสำคัญอรรถอันนั้นว่าควรถามข้าพเจ้า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ตรัสบอก ทรงให้เป็นไป ทรงแสดงประโยชน์ ประทานอมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น ก็แหละกาลนั้น เป็นกาลสมควรที่ท่านทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้านั่นเทียว แล้วพึงทูลถามอรรถอันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท่านทั้งหลายด้วยประการใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นเถิด.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า ดูก่อนท่านอานนท์ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาค-เจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ตรัสบอก ทรงให้เป็นไป ทรงแสดงประโยชน์ ประทานอมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรม ที่ควรเห็น ก็แหละกาลนั้น เป็นกาลสมควรที่กระผมทั้งหลายเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้านั่นเทียว แล้วพึงทูลถามอรรถอันนั้น พระผู้มีพระ-ภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก่กระผมทั้งหลายด้วยประการใด กระผมทั้งหลาย พึงทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นโดยแท้ ก็แต่ว่า ท่านพระอานนท์ พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญู ยกย่องแล้ว ท่านพระอานนท์ย่อมสามารถ เพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ขอท่านพระอานนท์ไม่ทำความหนักใจแล้วจงจำแนกเถิด.

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่าน ทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่าน พระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนท์ก็ได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนก โดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็ในอุเทศนั้น สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน และสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน ดูก่อน อาวุโสทั้งหลาย ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความเห็นชอบ

เป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความดำริผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความดำริชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การเจรจาผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเจรจาชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การงานผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การงานชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การเลี้ยงชีพผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเลี้ยงชีพชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความพยายามผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความพยายามชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความระลึกผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความระลึกชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความตั้งใจผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความตั้งใจชอบเป็นสิ่งเป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความรู้ผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความรู้ชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความหลุดพ้นผิดเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ความหลุดพ้นชอบเป็นสิ่งเป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้น

เพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศล-ธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราย่อมรู้อรรถแห่งอุเทศอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้โดยพิสดารได้ ด้วยประการอย่างนี้ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็แล ท่านทั้งหลายหวังอยู่ พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามอรรถอันนั้นเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงพยากรณ์ด้วยประการใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นเถิด.

ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ชื่นชมโมทนาภาษิตของท่านพระอานนท์ ลุกจากอาสนะ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปแล้วไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พูดกันว่า ดูก่อนอาวุโส

ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ใครหนอแล พึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่านั้นแล ได้มีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระอานนท์นี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่องแล้ว ท่านพระอานนท์ย่อมสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว พึงถามอรรถอันนั้นกะท่านพระอานนท์ ท่านพระอานนท์จักพยากรณ์แก่เราทั้งหลายด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำไว้ด้วยประการนั้น ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลำดับนั้นแล ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ถามอรรถอันนั้นกะท่านพระอานนท์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอานนท์ได้จำแนกอรรถด้วยดีแก่ข้าพระองค์เหล่านั้น ด้วยอาการเหล่านี้ ด้วยบทเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดีแล้ว ๆ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต อานนท์เป็นผู้มีปัญญามาก แม้หากว่าเธอทั้งหลายพึงเข้ามาหาเราแล้วถามอรรถอันนั้น แม้เราเองก็พึงพยากรณ์อรรถนั้นเหมือนอย่างที่อานนท์พยากรณ์แล้วนั่นแหละ นั่นเป็นอรรถของอุเทศนั้น และเธอทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้อย่างนั้นเถิด.

จบตติยอธรรมสูตรที่ ๓

อรรถกถาตติยอธรรมสูตรที่ ๓

ตติยอธรรมสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา** ได้แก่ ตั้งบทมาติกา. บทว่า **สติฺ เจวํ สํ รณฺณิโต** ความว่า ท่านพระอานนท์ อันพระศาสดาผู้ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ในฐานะ ๕ ประการ ทรงสรรเสริญแล้ว . บทว่า **สมฺภาวิโต** ความว่า อันเหล่าเพื่อนสพรหมจารีผู้รู้ยกย่องแล้ว ด้วยการยกย่องโดยคุณ. บทว่า **ปโหติ** แปลว่า ย่อมสามารถ.

บทว่า **อติสิตฺวา** แปลว่า ล่วงเลย. บทว่า **ชานํ ชานาติ** แปลว่า ทรงรู้ข้อที่ควรรู้. บทว่า **ปสฺสํ ปสฺสติ** แปลว่า ทรงเห็นข้อที่ควรเห็น. บทว่า **จกฺขุภูโต** ได้แก่ทรงเหมือนมีจักษุบังเกิดแล้ว. บทว่า **ญาณภูโต** ได้แก่ทรงมีความรู้เป็นสภาพ. บทว่า **ธมฺนภูโต** ได้แก่ทรงมีธรรมเป็นสภาพ. บทว่า **พฺรหฺมภูโต** ได้แก่ ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุดเป็นสภาพ. บทว่า **วตฺตา** ได้แก่ ทรงสามารถดำเนินการเอง. บทว่า **ปวตฺตา** ได้แก่ ทรงใช้ให้ผู้อื่นดำเนินการ. บทว่า **อตฺถสฺส นิพฺเพตา** ได้แก่ ทรงชักข้อความมาแสดง. บทว่า **ยถา โน ภควา** แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงพยากรณ์แก่พวกเราโดยประการใด.

จบอรรถกถาตติยอธรรมสูตรที่ ๓

๔. อาชินสูตร

ว่าด้วยอาชินปริพาชก

[๑๑๖] ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่อว่า **อาชินะ** เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ

ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ เพื่อนพรหมจรรย์ของข้าพเจ้าทั้งหลายชื่อว่าบัณฑิต เพราะคิดจิตตุปบาทได้ ๕๐๐ ดวง ซึ่งเป็นเครื่องชักถามอัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย อัญญเดียรถีย์ทั้งหลายเป็นผู้ถูกข่มขี่แล้ว รู้ตัวว่าถูกข่มขี่.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายทรงจำเหตุแห่งความเป็นบัณฑิตได้หรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า กาลนี้เป็นกาลควร ข้าแต่พระสุคต กาลนี้เป็นกาลควรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงภาษิต ภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมข่มขี่บีบคั้นวาทะอันไม่เป็นธรรมด้วยวาทะอันไม่เป็นธรรม และย่อมยังบริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรม ให้ยินดีด้วยวาทะอันไม่เป็นธรรม บริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมนั้น ย่อมสรรเสริญเสียงเอ็ดอึงเพราะวาทะอันไม่เป็นธรรมนั้นว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมข่มขี่บีบคั้นวาทะที่เป็นธรรมด้วยวาทะที่ไม่เป็นธรรม และย่อมยังบริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรม ให้ยินดีด้วยวาทะที่ไม่เป็นธรรม บริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมนั้น ย่อมสรรเสริญ

เสียงเอ็ดอึงเพราะวาทะอันไม่เป็นธรรมนั้นว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้เป็นบัณฑิตหนอ.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมข่มขี่บีบคั้นวาทะที่เป็นธรรมและวาทะที่ไม่เป็นธรรมด้วยวาทะที่ไม่เป็นธรรม และย่อมยังบริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมให้ยินดีด้วยวาทะไม่เป็นธรรม บริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมนั้น ย่อมสรรเสริญเสียงเอ็ดอึงเพราะวาทะอันไม่เป็นธรรมนั้นว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมข่มขี่บีบคั้นวาทะที่ไม่เป็นธรรมด้วยวาทะที่เป็นธรรม และย่อมยังบริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมให้ยินดีด้วยวาทะที่เป็นธรรม บริษัทผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมนั้น ย่อมสรรเสริญเสียงเอ็ดอึงเพราะวาทะอันเป็นธรรมนั้นว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมข่มขี่บีบคั้นวาทะที่เป็นธรรมด้วยวาทะที่เป็นธรรม และย่อมยังบริษัทผู้ประกอบด้วยธรรมให้ยินดีด้วยวาทะที่เป็นธรรม บริษัทผู้ประกอบด้วย ธรรมนั้น ย่อมสรรเสริญเสียงเอ็ดอึงเพราะวาทะที่เป็นธรรมนั้นว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านผู้นี้เป็นบัณฑิตหนอ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลควรทราบ ครั้นทรามสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่

เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความเห็นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความดำริผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความดำริชอบ เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเจรจาผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเจรจาชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงานผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การงานชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงชีพผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การเลี้ยงชีพชอบ เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความพยายามผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความพยายามชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความระลึกผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความระลึกชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งใจผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความตั้งใจชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรู้ผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความรู้ชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความหลุดพ้นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความหลุดพ้นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความหลุดพ้นผิดเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เพราะความหลุดพ้นชอบเป็นปัจจัย เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์ บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ คำที่เรากล่าวดังนี้นั้น เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยเหตุนี้.

จบอาชินสูตรที่ ๔

อรรถกถาอาชินสูตรที่ ๔

อาชินสูตรที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อาชิโน** ได้แก่ ปริพาชก มีชื่ออย่างนี้. บทว่า **จิตฺตฏฺฐาน-สตานิ** ได้แก่จิตตุปบาท ๑๐๐ ดวง. บทว่า **เยหิ** แปลว่า ความประกอบ-อยู่ด้วยจิตตุปบาท ๑๐๐ ดวงเหล่าใด. บทว่า **อุปารทฺธาว ชานนฺติ อุปารทฺธสฺมา** ความว่า อัญญเดียรถีย์ ผู้พลาดแล้ว ถือเอาผิดแล้ว ย่อม

รู้อย่างนี้ว่าเราเป็นผู้พลาดแล้ว เราเป็นผู้ถือเอาผิดแล้ว เราถูกเขายกโทษขึ้นแล้ว ดังนี้. บทว่า **ปณฺฑิตวตฺถูนิ** แปลว่า เหตุเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบัณฑิต.

จบอรรถกถาอาชินสูตรที่ ๔

๕. สคารวสูตร

ว่าด้วยฝั่งนี้และฝั่งโน้น

[๑๑๗] ครั้งนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่าสคารวะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นฝั่งนี้ อะไรเป็นฝั่งโน้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ มิจฉาทิฏฐิเป็นฝั่งนี้ สัมมาทิฏฐิเป็นฝั่งโน้น มิจฉาสังกัปปะเป็นฝั่งนี้ สัมมาสังกัปปะเป็นฝั่งโน้น มิจฉาวาจาเป็นฝั่งนี้ สัมมาวาจาเป็นฝั่งโน้น มิจฉากัมมันตะเป็นฝั่งนี้ สัมมากัมมันตะเป็นฝั่งโน้น มิจฉาอาชีวะเป็นฝั่งนี้ สัมมาอาชีวะเป็นฝั่งโน้น มิจฉาวายามะเป็นฝั่งนี้ สัมมาวายามะเป็นฝั่งโน้น มิจฉาสติเป็นฝั่งนี้ สัมมาสติเป็นฝั่งโน้น มิจฉาสมาธิเป็นฝั่งนี้ สัมมาสมาธิเป็นฝั่งโน้น มิจฉาญาณะเป็นฝั่งนี้ สัมมาญาณะเป็นฝั่งโน้น มิจฉาวิมุตติเป็นฝั่งนี้ สัมมาวิมุตติเป็นฝั่งโน้น ดูก่อนพราหมณ์นี้แลเป็นฝั่งนี้ นี้เป็นฝั่งโน้น.

ในหมู่มนุษย์ เหล่าชนผู้ไปถึงฝั่งโน้นมีประมาณน้อย ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้เลาะไปตามฝั่งทั้งนั้น ส่วน

ชนเหล่าใดประพฤติตามธรรมในธรรม อันพระตถา-
คตตรัสแล้วโดยชอบ ชนเหล่านั้นจักข้ามพ้นวัฏฏะ
อันเป็นบ่วงมารที่ข้ามพ้นได้แสนยาก แล้วจักถึงฝั่ง
โน้น คือนิพพาน บัณฑิตละธรรมดำเสวยแล้ว พึงยัง
ธรรมขาวให้เจริญ บัณฑิตละกามทั้งหลายแล้ว เป็น
ผู้ไม่มีกังวล ออกจากความอาลัย อาศัยธรรมที่ไม่มี
ความอาลัย พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก ที่
ยินดีได้แสนยาก บัณฑิตพึงชำระตนให้ผ่องแผ้ว
จากเครื่องเศร้าหม่องจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใด
อบรมโดยชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย
ไม่ถือมั่นแล้ว ยินดีในนิพพาน เป็นที่สละความถือมั่น
บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะ มีความรุ่งเรือง ดับสนิท
แล้วในโลก.

จบสคารวสูตรที่ ๕

อรรถกถาสคารวสูตรที่ ๕

สคารวสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โอริมํ ตีรํ** ได้แก่ โลกิยะ ชื่อว่าฝั่งนี้. บทว่า **ปาริมํ ตีรํ** ได้แก่ โลกุตระ ชื่อว่าฝั่งโน้น.

บทว่า **ปารคามิโน** ได้แก่ ผู้ถึงพระนิพพาน. บทว่า **ตีรเนวานุ-ธารติ** ได้แก่ วิ่งแล่นไปสู่ฝั่ง คือ สักกายทิฏฐิ. บทว่า **ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน**

ความว่า ประพฤติธรรมตามสมควรในโลกุตรธรรม ๙ ที่ตรัสไว้แล้วโดยชอบ ได้แก่ประพฤติตามข้อปฏิบัติเบื้องต้นพร้อมกับศีล ที่เหมาะสมแก่ธรรมนั้น. บทว่า **มจฺจุตฺเถยฺยํ สุทุตฺตรํ** ได้แก่ ข้ามวัฏฏะที่เป็นไปในภูมิ ๓ อันเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุมาร ที่ข้ามได้แสนยาก. บทว่า **ปารเมสฺสนฺติ** ได้แก่ จักบรรลุพระนิพพาน. บทว่า **โอกา อโนกนาคมฺม** ได้แก่ อาศัยวิวัฏฏะจากวัฏฏะ. บทว่า **วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ** แปลว่า พึงปรารถนาความยินดียิ่งในกายวิเวก จิตตวิเวกและอุปธิวิเวก ซึ่งยินดียิ่งได้ยาก. บทว่า **หิตฺวา กาเม** ได้แก่ ละกามแม้ทั้งสอง. บทว่า **อกิญฺจโน** แปลว่ากิเลสเครื่องกังวล. บทว่า **อาทานปฏินิสฺสคฺเค** ได้แก่ ในพระนิพพาน กล่าวคือการสละคืนความยึดมั่น. บทว่า **อนุปาทาย เย รตา** ความว่า ชนเหล่าใดไม่ยึดถือแม้สิ่งไร ๆ ด้วยอุปาทาน ๔ ยินดียิ่งแล้ว. บทว่า **ปรินิพฺพุตา** ได้แก่ ชนเหล่านั้น พึงทราบว่า ชื่อว่า ปรินิพพานแล้วด้วยปรินิพพานที่หาปัจจัยมิได้.

จบอรรถกถาสคารวสูตรที่ ๕

๖. โอริมสูตร
ว่าด้วยฝั่งนี้และฝั่งโน้น

[๑๑๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงฝั่งนี้และฝั่งโน้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฝั่งนี้เป็นไฉน และฝั่งโน้นเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิเป็นฝั่งนี้ สัมมาทิฏฐิเป็นฝั่งโน้น ฯลฯ มิจฉาวิมุติเป็นฝั่งนี้

สัมมาวิมุตติเป็นฝั่งโน้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นฝั่งนี้ นี้เป็นฝั่งโน้น.

บรรดามนุษย์ทั้งหลาย เหล่าชนที่ไปถึงฝั่งโน้นมีประมาณน้อย ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้เลาะไปตามฝั่งทั้งนั้น ส่วนชนเหล่าใดเป็นผู้ประพฤติตามธรรม ในธรรมอันพระตถาคตตรัสแล้วโดยชอบ ชนเหล่านั้นจักข้ามพ้นวัฏฏะอันเป็นบ่วงมาร ที่ข้ามพ้นได้แสนยาก แล้วจักถึงฝั่งโน้น คือนิพพาน บัณฑิตละธรรมดำเสียแล้ว พึงยังธรรมขาวให้เจริญ บัณฑิตละกามทั้งหลายแล้ว เป็นผู้ไม่มีกังวล ออกจากความอาลัย อาศัยธรรมที่ไม่มีความอาลัย ปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวกที่ยินดีได้แสนยาก บัณฑิตพึงยังตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใดอบรมจิตแล้วโดยชอบ ในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ไม่ถือมั่นแล้ว ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น บัณฑิตเหล่านั้น สิ้นอาสวะ มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก.

จบโอริมสูตรที่ ๖

อรรถกถาโอริมสูตรที่ ๖

โอริมสูตรที่ ๖ ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย.

จบอรรถกถาโอริมสูตรที่ ๖

๗. ปฐมปัจโจโรหณีสูตร

ว่าด้วยพิธีปลงบาปของพระอริยะ

[๑๑๙] ก็โดยสมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่า **ชาณุสโสณี** สนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดไปยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นชาณุสโสณีพราหมณ์ ผู้สนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งในที่ไม่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสถามชาณุสโสณีพราหมณ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงสนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดมายืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง วันนี้เป็นวันอะไรของสกุลพราหมณ์ ชาณุสโสณีพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ วันนี้เป็นวันปลงบาปของสกุลพราหมณ์.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ก็พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีด้วยประการไรเล่า.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ในวันอุโบสถ สนานเกล้า นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ทาแผ่นดินด้วยโคมัยอันสด ลาดด้วยหญ้าคาที่เขียวสดแล้ว สำเร็จการนอนระหว่างกองทรายและเรือนไฟ พราหมณ์เหล่านั้นย่อมลุกขึ้นประนมอัญชลี นมัสการไฟ ๓ ครั้งในราตรีนั้น ด้วยการกล่าวว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายขอปลงบาปกะท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอปลงบาปกะท่านผู้เจริญ ดังนี้ และย่อมยังไฟให้อิ่มหนำด้วยเนยใส น้ำมัน และเนยข้นอันเพียงพอ และโดยล่วงราตรีนั้นไป ก็

เลี้ยงพราหมณ์ทั้งหลายให้อิ่มหนำด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีต ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมมีโดยประการอย่างอื่น ส่วนพิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะย่อมมีโดยประการอย่างอื่น.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะย่อมมีอย่างไรเล่า ขอประทานพระวโรกาส ขอพระโคดมผู้เจริญ โปรดทรงแสดงธรรมโดยประการที่เป็นพิธีปลงบาป ในวินัยของพระอริยะแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ชาณุสโสณีพราหมณ์ทูลรับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระ-ภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาทิฏฐิ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาทิฏฐิย่อมปลงบาปจากมิจฉาทิฏฐิ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาสังกัปปะเป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาสังกัปปะ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาสังกัปปะ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาวาจา เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปราย-ภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาวาจา ย่อมปลงบาปจากมิจฉา-วาจา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉากัมมันตะ เป็นสิ่งที่ชั่วช้า

ทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉา-กัมมันตะ ย่อมปลงบาปจากมิจฉากัมมันตะ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาอาชีวะ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาอาชีวะ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาอาชีวะ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาวายามะ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาวายามะ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาวายามะ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉา-สติ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาสติ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาสติ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาสมาธิ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาสมาธิ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาสมาธิ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาญาณะ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาญาณะ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาญาณะ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉา-วิมุตติ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมมิจฉาวิมุตติ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาวิมุตติ ดูก่อนพราหมณ์ พิธีปลงบาปในวินัยแห่งพระอริยะ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล.

ชาณุสโสณีพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมมีโดยประการอย่างอื่น ส่วนพิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีโดยประการอย่างอื่น ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ก็พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งพิธีปลงบาป

ในวินัยแห่งพระอริยะนี้ ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ฯลฯขอพระโคดมผู้เจริญ โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบปฐมปัจโจโรหณีสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมปัจโจโรหณีสูตรที่ ๗

ปฐมปัจโจโรหณีสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปจฺโจโรหณี** ได้แก่ การลอยบาป. บทว่า **ปตฺถริตฺวา** ได้แก่ ลาด. บทว่า **อนฺตรา จ เวลํ อนฺตรา จ อคฺยาคารํ** ได้แก่ ระหว่างกองทราย และเรือนไฟ.

จบอรรถกถาปฐมปัจโจโรหณีสูตรที่ ๗

๘. ทุติยปัจโจโรหณีสูตร

ว่าด้วยพิธีปลงบาปของพระอริยะ

[๑๒๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง **พิธีปลงบาปอันเป็นอริยะ** แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังพิธีปลงบาปอันเป็นอริยะนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พิธีปลงบาปอันเป็นอริยะเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาทิฏฐิแล เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาทิฏฐิ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาทิฏฐิ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉา-สังกัปปะ.... แห่งมิจฉาวาจา... แห่งมิจฉากัมมันตะ.... แห่งมิจฉาอาชีวะ...

แห่งมิจฉาวายามะ.... แห่งมิจฉาสติ... แห่งมิจฉาสมาธิ... แห่งมิจฉาญาณะ... แห่งมิจฉาวิมุตติแล เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาวิมุตติ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็นพิธีปลงบาปอันเป็นอริยะ.

จบทุติยปัจโจโรหณีสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยปัจโจโรหณีสูตรที่ ๘

สูตรที่ ๘ ทุติยปัจโจโรหณี ทรงแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ คำที่เหลือทุกแห่ง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยปัจโจโรหณีสูตรที่ ๘

จบปัจโจโรหณีวรรคที่ ๒

๙. ปุพพังคสูตร[๑]

ว่าด้วยสัมมาทิฏฐิเป็นนิมิตเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย

[๑๒๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เริ่มต้นเป็นนิมิตเบื้องต้นแห่งดวงอาทิตย์เมื่อจะอุทัย คือ แสงเงินแสงทอง ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เริ่มต้นเป็นนิมิตเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย คือ สัมมาทิฏฐิ ฉันนั้นเหมือนกันแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจาย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะย่อมเพียงพอ

๑. สูตรที่ ๙ - ๑๐ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

แก่บุคคลผู้มีสัมมากัมมันตะ สัมมาวายามะย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมา-อาชีวะ สัมมาสติย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาวายามะ สัมมาสมาธิย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสติ สัมมาญาณะย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาสมาธิ สัมมาวิมุตติย่อมเพียงพอแก่บุคคลผู้มีสัมมาญาณะ.

จบปุพพังคสูตรที่ ๙

๑๐. อาสวสูตร

ว่าด้วยบุคคลเจริญธรรม ๑๐ ประการให้มากย่อมสิ้นอาสวะ

[๑๒๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

จบอาสวสูตรที่ ๑๐

จบปัจโจโรหณีวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอธรรมสูตร ๒. ทุติยอธรรมสูตร ๓. ตติยอธรรมสูตร ๔. อาชินสูตร ๕.สคารวสูตร ๖. โอริมสูตร ๗. ปฐมปัจโจโรหณีสูตร ๘.ทุติยปัจโจโรหณีสูตร ๙.ปุพพังคสูตร ๑๐. อาสวสูตร.

ปาริสุทธิวรรคที่ ๓

๑. ปริสุทธิสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ที่เว้นจากสุคตวินัยแล้วไม่มี

[๑๒๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมบริสุทธิ์ผุดผ่อง เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นธรรมบริสุทธิ์ผุดผ่อง เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบปริสุทธิสูตรที่ ๑

ปาริสุทธิวรรคที่ ๓

อรรถกถาปริสุทธิสูตรที่ ๑

ปาริสุทธิวรรคที่ ๓ ปริสุทธิสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปริสุทฺธา** ได้แก่ ไร้มลทิน. บทว่า **ปริโยทาตา** ได้แก่ ประภัสสร เป็นแดนซ่านแห่งรัศมี.

จบอรรถกถาปริสุทธิสูตรที่ ๑

๒. อุปปันนสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ที่เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่เกิดขึ้น

[๑๒๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลาย ๑๐ ประการนี้ ที่ยัง

ไม่เกิดขึ้น เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่เกิดขึ้น ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่เกิดขึ้น.

จบอุปปันนสูตรที่ ๒

อรรถกถาอุปปันนสูตรที่ ๒ เป็นต้น

สูตรที่ ๒ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอุปปันนสูตรที่ ๒ เป็นต้น

จบอรรถกถาปาริสุทธิวรรคที่ ๓

๓. มหัปผลสูตร[๑]

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ที่มีผลมากมีอานิสงส์มาก เว้นจากสุคตวินัยแล้วไม่มี

[๑๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมมีผลมากมีอานิสงส์มาก เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นธรรมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เว้นสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบมหัปผลสูตรที่ ๓

๔. ปริโยสานสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการที่กำจัดราคะ โทสะ โมหะ เป็นที่สุด

[๑๒๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมมี

๑. สูตรที่ ๓ - ๑๑ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

การกำจัดราคะเป็นที่สุด มีการกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีการกำจัดโมหะเป็นที่สุด เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นธรรมมีการกำจัดราคะเป็นที่สุด มีการกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีการกำจัดโมหะเป็นที่สุด นอกจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบปริโยสานสูตรที่ ๔

๕. เอกันตสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการเป็นไปเพื่อความตรัสรู้

[๑๒๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เว้นจากสุคติวินัยแล้วย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เว้น จากสุคต-วินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบเอกันตสูตรที่ ๕

๖. ปฐมภาวิตสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น

[๑๒๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคล

เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น เว้นจากสุคตวินัยแล้ว ย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบปฐมภาวิตสูตรที่ ๖

๗. ทุติยภาวิตสูตร
ว่าด้วยธรรม ๑๐ ที่มีผลมากมีอานิสงส์มาก

[๑๒๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีผลมาก เว้นจากสุคตวินัยแล้ว ย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบทุติยภาวิตสูตรที่ ๗

๘. ตติยภาวิตสูตร
ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการที่บุคคลเจริญแล้ว กำจัดราคะ โทสะ โมหะได้

[๑๓๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีการกำจัดราคะเป็นที่สุด มีการกำจัด โทสะเป็นที่สุด มีการกำจัดโมหะเป็นที่สุด เว้นจากสุคตวินัยแล้ว ย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ

สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีการกำจัดราคะเป็นที่สุด มีการกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีการกำจัดโมหะเป็นที่สุด เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบตติยภาวิตสูตรที่ ๘

๙. จตุตถภาวิตสูตร

ว่าด้วยธรรม ๑๐ ประการ ที่บุคคลเจริญแล้วเป็นไปเพื่อตรัสรู้

[๑๓๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เว้นจากสุคตวินัยแล้วย่อมไม่มี.

จบจตุตถภาวิตสูตรที่ ๙

๑๐. มิจฉัตตสูตร

ว่าด้วยมิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการ

[๑๓๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉัตตะ (ความผิด) ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ มิจฉาทิฏฐิ ๑ มิจฉาสังกัปปะ ๑ มิจฉาวาจา ๑

มิจฉากัมมันตะ ๑ มิจฉาอาชีวะ ๑ มิจฉาวายามะ ๑ มิจฉาสติ ๑ มิจฉาสมาธิ ๑ มิจฉาญาณะ ๑ มิจฉาวิมุตติ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉัตตะ ๑๐ ประการนี้แล.

จบมิจฉัตตสูตรที่ ๑๐

๑๑. สัมมัตตสูตร

ว่าด้วยสัมมัตตธรรม ๑๐ ประการ

[๑๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตะ (ความเป็นชอบ) ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมัตตะ ๑๐ ประการนี้แล.

จบสัมมัตตสูตรที่ ๑๑

จบปาริสุทธิวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

๑. ปริสุทธิสูตร ๒. อุปปันนสูตร ๓. มหัปผลสูตร ๔. ปริโยสานสูตร ๕. เอกันตสูตร ๖. ปฐมภาวิตสูตร ๗. ทุติยภาวิตสูตร ๘. ตติยภาวิตสูตร ๙. จตุตถภาวิตสูตร ๑๐. มิจฉัตตสูตร ๑๑. สัมมัตตสูตร.

สาธุวรรคที่ ๔

๑. สาธุสูตร

ว่าด้วยสิ่งดีและไม่ดี

[๑๓๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่ดีเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด มิจฉาสังกัปปะ ความดำริผิด มิจฉาวาจา เจรจาผิด มิจฉากัมมันตะ การงานผิด มิจฉา-อาชีวะ เลี้ยงชีพผิด มิจฉาวายามะ ความพยายามผิ มิจฉาสติ ระลึกผิด มิจฉาสมาธิ ตั้งใจผิด มิจฉาญาณะ รู้ผิด มิจฉาวิมุตติ ความหลุดพ้นผิด นี้เรียกว่าสิ่งที่ไม่ดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ดีเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ สัมมา-ญาณะ ความรู้ชอบ สัมมาวิมุตติ ความหลุดพ้นชอบ นี้เรียกว่าสิงที่ดี.

จบสาธุสูตรที่ ๑

สาธุวรรคที่ ๔

อรรถกถาสาธุสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๔ สาธุสูตรที่ ๑ บทว่า **สาธุ** ได้แก่ เจริญ สละสลวย.

จบอรรถกถาสาธุสูตรที่ ๑

๒. อริยธรรมสูตร

ว่าด้วยอริยธรรมและอนริยธรรม

[๑๓๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง **อริยธรรม** และ **อนริย-ธรรม** แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อนริยธรรมเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉา-วิมุตติ นี้เรียกว่าอนริยธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อริยธรรมเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าอริยธรรม.

จบอริยธรรมสูตรที่ ๒

อรรถกถาอริยธรรมสูตรที่ ๒ เป็นต้น

สูตรที่ ๒ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายเหมือนกันแล.

จบอรรถกถาสาธุวรรคที่ ๔

๓. กุสลสูตร

ว่าด้วยอกุศลธรรมและอกุศลธรรม

[๑๓๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงกุศลธรรมและอกุศล-ธรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพึง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่อกุศลธรรมเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉา-วิมุตติ นี้เรียกว่าอกุศลธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กุศลธรรมเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่ากุศลธรรม.

จบกุสลสูตรที่ ๓

๔. อรรถสูตร

ว่าด้วยประโยชน์และสิ่งไม่เป็นประโยชน์

[๑๓๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงประโยชน์และสิ่งไม่เป็นประโยชน์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ประโยชน์เป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าประโยชน์.

จบอรรถสูตรที่ ๔

๕. ธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมและอธรรม

[๑๓๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมและอธรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อธรรมเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าอธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรม.

จบธรรมสูตรที่ ๕

๖. อาสวธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่มีอาสวะและไม่มีอาสวะ

[๑๓๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่มีอาสวะ และ

ธรรมที่ไม่มีอาสวะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพึง จงใส่ใจให้ดี เรา จักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มีอาสวะเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่มีอาสวะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่มีอาสวะเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่มีอาสวะ.

จบอาสวธรรมสูตรที่ ๖

๗. สาวัชชธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ

[๑๔๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มีโทษเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่มีโทษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่มีโทษเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่มีโทษ.

จบสาวัชชธรรมสูตรที่ ๗

๘. ตปนิยธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อนและไม่เร่าร้อน

[๑๔๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อน และธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อน แก่เธอทั้งหลาย

เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระ-ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อนเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉา-วิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อนเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเร่าร้อน.

จบตปนิยธรรมสูตรที่ ๘

๙. อาจยคามิธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสและไม่สั่งสมกิเลส

[๑๔๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส และธรรมอันไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมอัน ไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส.

จบอาจยคามิธรรมสูตรที่ ๙

๑๐. ทุกขุทรยธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่มีทุกข์และสุขเป็นกำไร

[๑๔๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมมีทุกข์เป็นกำไร

และธรรมมีสุขเป็นกำไรแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมมีทุกข์เป็นกำไรเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมมีทุกข์เป็นกำไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมมีสุขเป็นกำไรเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกธรรมมีสุขเป็นกำไร.

จบทุกขุทรยธรรมสูตรที่ ๑๐

๑๑. ทุกขวิปากธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่มีทุกข์และสุขเป็นวิบาก

[๑๔๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมมีทุกข์เป็นวิบากและธรรมมีสุขเป็นวิบากแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมมีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมมีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมมีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมมีสุขเป็นวิบาก.

จบทุกขวิปากธรรมสูตรที่ ๑๑

จบสาธุวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สาธุสูตร ๒. อริยธรรมสูตร ๓. กุสลสูตร ๔. อรรถสูตร ๕. ธรรมสูตร ๖. อาสวธรรมสูตร ๗. สาวัชชธรรมสูตร ๘. ตปนิย-ธรรมสูตร ๙. อาจยคามิธรรมสูตร ๑๐. ทุกขุทรยธรรมสูตร ๑๑. ทุกข-วิปากธรรมสูตร.

อริยมรรควรรคที่ ๕

๑. อริยมรรคสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นอริยมรรคและไม่เป็นอริยมรรค

[๑๔๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เป็นอริยมรรค และธรรมที่มิใช่อริยมรรคแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระ-ภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มิใช่อริยมรรคเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯล ฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่มิใช่อริยมรรค ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่เป็นอริยมรรคเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่เป็นอริยมรรค.

จบอริยมรรคสูตรที่ ๑

๒. กัณหมรรคสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นมรรคดำและมรรคขาว

[๑๔๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เป็นมรรคาดำ และธรรมที่เป็นบรรดาชาวแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้ที่พระ-ภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นมรรคาดำเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่เป็นมรรคาดำ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่เป็นมรรคาขาวเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่เป็นบรรดาขาว.

จบกัณหมรรคสูตรที่ ๒

๓. สัทธรรมสูตร

ว่าด้วยสัทธรรมและอสัทธรรม

[๑๔๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัทธรรมและอสัทธรรมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อสัทธรรมเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯ ลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าอสัทธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธรรมเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าสัทธรรม.

จบสัทธรรมสูตรที่ ๓

๔. สัปปุริสธรรมสูตร

ว่าด้วยสัปปุริสธรรมและอสัปปุริสธรรม

[๑๔๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัปปุริสธรรมและอสัปปุริสธรรมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อสัปปุริสธรรมเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าอสัปปุริสธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัปปุริสธรรมเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าสัปปุริสธรรม

จบสัปปุริสธรรมสูตรที่ ๔

๕. อุปปาเทตัพพธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นและธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้น

[๑๔๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น

และธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้นเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯล ฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น.

จบอุปปาเทตัพพธรรมสูตรที่ ๕

๖. อาเสวิตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพ

[๑๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรเสพเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรเสพเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรเสพ.

จบอาเสวิตัพพธรรมสูตรที่ ๖

๗. ภาเวตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรเจริญและธรรมที่ไม่ควรเจริญ

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลา เราจักแสดงธรรมที่ควรให้เจริญและธรรมที่ไม่ควรให้เจริญแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจ

ให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรให้เจริญเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรให้เจริญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรให้เจริญเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรให้เจริญ.

จบภาเวตัพพธรรมสูตรที่ ๗

๘. พหุลีกาตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรทำให้มากและธรรมที่ไม่ควรทำให้มาก

[๑๕๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรทำให้มากและธรรมที่ไม่ควรทำให้มากแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพึง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรทำให้มากเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรทำให้มาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้มากเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรทำให้มาก.

จบพหุลีกาตัพพธรรมสูตรที่ ๘

๙. อนุสสริตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรระลึกและไม่ควรระลึก

[๑๕๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรระลึก และธรรมที่ไม่ควรระลึกแก่เธอทั้งหลาย. เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรระลึกเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯ ลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรระลึก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรระลึกเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรระลึก.

จบอนุสสริตัพพธรรมสูตร ที่ ๙

๑๐. สัจฉิกาตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ทำให้แจ้งและธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้ง

[๑๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรทำให้แจ้งและธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้งเป็นไฉน มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้แจ้งเป็นไฉน สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้ง.

จบสัจฉิกาตัพพธรรมสูตรที่ ๑๐

จบอริยมรรควรรคที่ ๕

อรรถกถาอริยมรรควรรคที่ ๕

อริยมรรควรรคที่ ๕ มีเนื้อความง่ายเหมือนกันแล.

จบอรรถกถาอริยมรรควรรคที่ ๕

จบตติยปัณณาสก์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้.

๑. อริยมรรคสูตร ๒. กัณหมรรคสูตร ๓. สัทธรรมสูตร
๔. สัปปุริสธรรมสูตร ๕. อุปปาเทตัพพธรรมสูตร ๖.อาเสวิตัพพธรรมสูตร
๗. ภาเวตัพพธรรมสูตร ๘. พหุลีกาตัพพธรรมสูตร ๙. อนุสสริตัพพ-
ธรรมสูตร ๑๐. สัจฉิกาตัพพธรรมสูตร.

จบตติยปัณณาสก์

จตุตถปัณณาสก์

ปุคคลวรรคที่ ๑

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

[๑๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรเสพ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือบุคคลเป็นผู้มีความเห็นผิด ๑ มีความดำริผิด ๑ มีการเจรจาผิด ๑ มีการงานผิด ๑ มีการเลี้ยงชีพผิด ๑ มีความพยายามผิด ๑ มีความระลึกผิด ๑ มีความตั้งใจผิด ๑ มีความรู้ผิด ๑ มีความหลุดพ้นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ไม่ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรเสพ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้มีความเห็นชอบ ๑ มีความดำริชอบ ๑ มีการเจรจาชอบ ๑ มีการงานชอบ ๑ มีการเลี้ยงชีพชอบ ๑ มีความพยายามชอบ ๑ มีการระลึกชอบ ๑ มีความตั้งใจชอบ ๑ มีความรู้ชอบ ๑ มีความหลุดพ้นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แลควรเสพ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรคบ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรคน...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรนั่งใกล้... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรนั่งใกล้...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็น

ผู้ไม่ควรบูชา... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประ-
การ เป็นผู้ควรบูชา...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็น
ผู้ไม่ควรสรรเสริญ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการเป็นผู้ควรสรรเสริญ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ
เป็นผู้ไม่ควรเคารพ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการ เป็นผู้ควรเคารพ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็น
ผู้ไม่ควรยำเกรง... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการ เป็นผู้ควรยำเกรง...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็น
ผู้ไม่ควรให้ยินดี... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการ เป็นผู้ควรให้ยินดี...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อม
ไม่บริสุทธิ์ ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ
ย่อมบริสุทธิ์...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อม
ครอบงำมานะไม่ได้... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการ ย่อมครอบงำมานะได้...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อม
ไม่เจริญด้วยปัญญา... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการ ย่อมเจริญด้วยปัญญา...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มีความเห็นผิด ๑ มีความดำริผิด ๑ มีการเจรจาผิด ๑ มีการงานผิด ๑ มีการเลี้ยงชีพผิด ๑ มีความพยายามผิด ๑ มีความระลึกผิด ๑ มีความจงใจผิด ๑ มีความรู้ผิด ๑ มีความหลุดพ้นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ๑ มีความดำริชอบ ๑ มีการเจรจาชอบ ๑ มีการงานชอบ ๑ มีการเลี้ยงชีพชอบ ๑ มีความพยายามชอบ ๑ มีความระลึกชอบ ๑ มีความจงใจชอบ ๑ มีความรู้ชอบ ๑ มีความหลุดพ้นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก.

จบปุคคลวรรคที่ ๑

จตุตถปัณณาสก์

อรรถกถาปุคคลวรรคที่ ๑

สูตรที่ ๑ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาปุคคลวรรคที่ ๑

ชาณุสโสณีวรรคที่ ๒

๑. ปฐมปัจโจโรหณีสูตร[๑]

ว่าด้วยพิธีปลงบาปของพราหมณ์และพระอริยะ

[๑๕๖] ก็โดยสมัยนั้นแล **ชาณุสโสณีพราหมณ์** สนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดไปยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นชาณุสโสณีพราหมณ์ผู้สนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งในที่ไม่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสถามชาณุสโสณีพราหมณ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงสนานเกล้าในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ถือกำหญ้าคาสดมายืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง วันนี้เป็นวันอะไรของสกุลพราหมณ์ ชาณุสโสณีพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ วันนี้เป็นวันปลงบาปของสกุลพราหมณ์.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ก็พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีด้วยประการไรเล่า.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ในวันอุโบสถสนานเกล้า นุ่งห่มผ้าไหมทั้งคู่อันใหม่ ทาแผ่นดินด้วยโคมัยสด ลาดด้วยหญ้าคาทั้งหลายที่เขียวสดแล้ว สำเร็จการนอนในระหว่างกองทรายและเรือนไฟ ในราตรีนั้น พราหมณ์เหล่านั้นย่อมลุกขึ้นประนมอัญชลีนมัสการไฟ ๓ ครั้ง ด้วยการกล่าวว่า ข้าพเจ้าขอปลงบาปกะท่านผู้เจริญดังนี้ และย่อมยังไฟให้อิ่มหนำด้วยเนยใส น้ำมัน และเนยข้นอันเพียงพอ

๑. สูตรที่ ๑ ถึงสูตรที่ ๗ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

พอล่วงราตรีนั้นไป ย่อมเลี้ยงพราหมณ์ทั้งหลายให้อิ่มหนำด้วยขาทนีย-โภชนียาหารอันประณีต ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีโดยประการอย่างอื่น ส่วนพิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีโดยประการอย่างอื่น.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีโดยประการใดเล่า ขอประทานพระวโรกาส ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ตามพิธีปลงบาปในวินัยของพระ-อริยะด้วยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ชาณุสโสณีพราหมณ์ทูลรับแด่พระผู้มีพระภาค-เจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากของปาณาติบาต เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละปาณาติบาต ย่อมปลงบาปจากปาณาติบาต ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งอทินนาทานเป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละอทินนาทาน ย่อมปลงบาปจากอทินนาทาน ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งกาเมสุมิจฉาจาร เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละกาเมสุมิจฉาจาร ย่อมปลงบาปจากกาเมสุมิจฉาจาร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมุสาวาท

เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมุสาวาท ย่อมปลงบาปจากมุสาวาท ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งปิสุณาวาจา เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละปิสุณาวาจา ย่อมปลงบาปจากปิสุณาวาจา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งผรุสวาจา เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละผรุสวาจา ย่อมปลงบาปจากผรุสวาจา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งสัมผัปปลาปวาจา เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละสัมผัป-ปลาปวาจา ย่อมปลงบาปจากสัมผัปปลาปวาจา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งอภิชฌา เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริย-สาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละอภิชฌา ย่อมปลงบาปจากอภิชฌา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งพยาบาท เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละพยาบาท ย่อมปลงบาปจากพยาบาท ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาทิฏฐิ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริย-สาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาทิฏฐิ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนพราหมณ์ พิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีด้วยประการนี้แล.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมมีโดยประการอื่น ส่วนพิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีโดยประการอื่น ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ก็พิธีปลงบาปของพราหมณ์ทั้งหลาย

ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๖ แห่งพิธีปลงบาปในวินัยของพระอริยะนี้ ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ฯลฯ ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบปฐมปัจโจโรหณีสูตรที่ ๑

๒. ทุติยปัจโจโรหณีสูตร
ว่าด้วยพิธีปลงบาปของพระอริยะ

[๑๕๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงพิธีปลงบาปอันเป็นของพระอริยะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พิธีปลงบาปอันเป็นของพระอริยะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากของปาณาติบาต เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละปาณาติบาต ย่อมปลงบาปจากปาณาติบาต... ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า วิบากแห่งมิจฉาทิฏฐิ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ อริยสาวกนั้นครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมิจฉาทิฏฐิ ย่อมปลงบาปจากมิจฉาทิฏฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าพิธีปลงบาปอันเป็นของพระอริยะ.

จบทุติยปัจโจโรหณีสูตรที่ ๒

๓. สคารวสูตร

ว่าด้วยฝั่งนี้ฝั่งโน้น

[๑๕๘] ครั้งนั้นแล **สคารวพราหมณ์** ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นฝั่งนี้ อะไรเป็นฝั่งโน้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ ปาณาติบาตเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาตเป็นฝั่งโน้น อทินนาทานเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากอทินนาทานเป็นฝั่งโน้น กามสุมิจฉาจารเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากกามเมสุมิจฉาจารเป็นฝั่งโน้น มุสาวาทเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นฝั่งโน้น ปิสุณาวาจาเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากปิสุณาวาจาเป็นฝั่งโน้น ผรุสวาจาเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากผรุสวาจาเป็นฝั่งโน้น สัมผัปปลาปวาจาเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากสัมผัปปลาปวาจาเป็นฝั่งโน้น อภิชฌาเป็นฝั่งนี้ อนภิชฌาเป็นฝั่งโน้น พยาบาทเป็นฝั่งนี้ อพยาบาทเป็นฝั่งโน้น มิจฉาทิฏฐิเป็นฝั่งนี้ สัมมาทิฏฐิเป็นฝั่งโน้น ดูก่อนพราหมณ์ นี้แลเป็นฝั่งนี้ นี้แลเป็นฝั่งโน้น.

ในหมู่มนุษย์ เหล่าชนที่ไปถึงฝั่งโน้นมีประมาณน้อย ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้เลาะไปตามฝั่งทั้งนั้น ส่วนชนเหล่าใดประพฤติตามธรรม ในธรรมอันพระตถาคตตรัสแล้วโดยชอบ ชนะเหล่านั้นจักข้ามพ้นวัฏฏะอันเป็นบ่วงมารที่ข้ามพ้นได้แสนยาก แล้วจักถึงฝั่ง

โน้น คือ นิพพาน บัณฑิตละธรรมดำเสียแล้ว พึงยังธรรมขาวให้เจริญ บัณฑิตละกามทั้งหลายแล้ว เป็นผู้ไม่มีกังวล ออกจากความอาลัย อาศัยธรรมไม่มีความอาลัย พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวกที่ยินดีได้แสนยาก บัณฑิตพึงชำระตนให้ผ่องแผ้ว จากเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใด อบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ไม่ถือมั่นแล้ว ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะมีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก.

จบสคารวสูตรที่ ๓

๔. โอริมสูตร
ว่าด้วยฝั่งนี้และฝั่งโน้น

[๑๕๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงฝั่งนี้และฝั่งโน้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฝั่งนี้เป็นไฉนและฝั่งโน้นเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาตเป็นฝั่งนี้ เจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต เป็นฝั่งโน้น ... มิจฉาทิฏฐิเป็นฝั่งนี้ สัมมาทิฏฐิเป็นฝั่งโน้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นฝั่งนี้ นี้แลเป็นฝั่งโน้น.

**ในหมู่มนุษย์ เหล่าชนที่ไปถึงฝั่งโน้น มีประมาณ
น้อย ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้เลาะไปตามฝั่งทั้งนั้น ส่วน
ชนเหล่าใดเป็นผู้ประพฤติตามธรรม ในธรรมอันพระ
ตถาคตตรัสแล้วโดยชอบ ชนเหล่านั้นจักข้ามพ้น
วัฏฏะ อันเป็นบ่วงมาร ที่ข้ามพ้นได้แสนยาก แล้วจัก
ถึงฝั่งโน้น คือ นิพพาน บัณฑิตละธรรมดำเสียแล้ว
พึงยังธรรมขาวให้เจริญ บัณฑิตละกามทั้งหลายแล้ว
เป็นผู้ไม่มีกังวล ออกจากความอาลัย อาศัยธรรม
ที่ไม่มีความอาลัย พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก
ที่ยินดีได้แสนยาก บัณฑิตพึงชำระตนให้ผ่องแผ้วจาก
เครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใดอบรมจิต
แล้วโดยชอบ ในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย
ไม่ถือมั่นแล้ว ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น
บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะ มีความรุ่งเรือง ดังสนิท
แล้วในโลก.**

จบโอริมสูตรที่ ๔

๕. ปฐมอธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่บุคคลควรทราบ

[๑๐๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราบ สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราม ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็น

ธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัปปลาปวาจา อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ นี้เรียกว่าสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เป็นธรรม และสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาต... จากสัมผัปปลาปวาท อนภิชฌา อพยาบาท สัมมาทิฏฐิ นี้เรียกว่าสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราบ สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว. พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ คำที่เรากล่าวดังนี้ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

จบปฐมอธรรมสูตรที่ ๕

๖. ทุติยอธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่บุคคลควรทราบ

[๑๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรม และสิ่งที่เป็นธรรม บุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์ บุคคลควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรม แต่สิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตครั้นตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว เสด็จ

ลุกขึ้นจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกไปแล้วไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นได้พูดกันดังนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรม และสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และสิ่งเป็นประโยชน์บุคคลควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ดังนี้. ไม่ได้ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหารเสีย ใครหนอแลพึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศ ที่พระผู้มีพระภาค-เจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดารได้ ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระมหากัจจายนะนี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญ และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่อง ท่านพระมหา-กัจจายนะคงสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอพวกเราพึงเข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ครั้นแล้วพึงถามอรรถข้อนี้กะท่านพระมหากัจจายนะเถิด ท่านพระมหากัจจายนะจักพยากรณ์แก่เราทั้งหลายด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำเนื้อความนั้นไว้ด้วยประการนั้น ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหากัจจายนะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านพระมหากัจจายนะว่า ดูก่อนท่านกัจจายนะผู้มีอายุ พระผู้พระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่

เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงหลีกไปแล้วไม่นาน กระผมทั้งหลายได้พูดกันดังนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ใครหนอแลพึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้โดยพิสดารได้ ดังนี้ ดูก่อนท่านผู้มีอายุ กระผมทั้งหลายได้มีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระมหากัจจายนะนี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่องแล้ว ท่านพระมหากัจจายนะคงสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ครั้นแล้วพึงถามอรรถข้อนี้กะท่านพระมหากัจจายนะเถิด ท่านพระมหากัจจายนะจักพยากรณ์แก่เราทั้งหลายด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำอรรถนั้นไว้ ด้วยประการนั้น ขอท่านพระมหากัจจายนะโปรดจำแนกเถิด.

ท่านพระมหากัจจายนะกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษต้องการแก่นไม้ เที่ยวเสาะหาแก่นไม้อยู่ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีแก่นตั้งอยู่ ล่วงเลยรากไปเสีย ล่วงเลยลำต้นไปเสีย พึงสำคัญกิ่งและใบว่า

เป็นแก่นไม้ ที่ตนพึงแสวงหา แม้ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพระศาสดาประทับอยู่เฉพาะหน้าท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายผ่านพ้นพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเสียแล้ว ย่อมสำคัญอรรถอันนั้นว่า ควรถามข้าพเจ้า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้มีจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ตรัสบอก ทรงให้เป็นไป ทรงแสดงประโยชน์ ประทานอมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต ทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น ก็แลกาลนั้นเป็นกาลควรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ท่านทั้งหลายเข้าไปเฝ้าแล้ว พึงทูลถามอรรถอันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงพยากรณ์ด้วยประการใด ท่านทั้งหลายพึงทรงอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นเถิด.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า ดูก่อนท่านพระกัจจาตนะผู้มีอายุ พระผู้มี-พระภาคเจ้าเป็นผู้มีจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ตรัสบอก ทรงให้เป็นไป ทรงแสดงประโยชน์ ประทานอมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคตทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็นโดยแท้ ก็แลกาลนั้นเป็นกาลควรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่กระผมทั้งหลายเข้าไปเฝ้าแล้ว พึงทูลถามอรรถนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงพยากรณ์ด้วยประการใด กระผมทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้น ก็แต่ว่าท่านพระมหากัจจายนะพระศาสดาทรงสรรเสริญ และเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่อง ท่านพระมหากัจจายนะย่อมสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ได้ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ขอท่านพระมหากัจจายนะไม่ทำความหนักใจแล้ว จงจำแนกเถิด.

ท่านพระมหากัจจายนะกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหากัจจายนะแล้ว ท่านพระมหากัจจายนะได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ได้ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การลักทรัพย์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการลักทรัพย์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การประพฤติผิดในกามเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกามเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วน

อกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการประพฤติผิดในกามเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกามเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพูดเท็จเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการพูดเท็จเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพูดส่อเสียดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียดเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการพูดส่อเสียดเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียดเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพูดคำหยาบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้น จากการพูดคำหยาบเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการพูดคำหยาบเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดคำท่านเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การพูดเพ้อเจ้อเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนา

เครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการพูดเพ้อเจ้อเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย การอยากได้ของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การไม่อยากได้ของผู้อื่นเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการอยากได้ของผู้อื่นเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะความไม่ยากได้ของผู้อื่นเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความปองร้ายเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความไม่ปองร้ายเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความปองร้ายเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะความไม่ปองร้ายเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความเห็นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็น

ธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราย่อมรู้อรรถแห่งอุเทศอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกโดยพิสดารนี้ ได้โดยพิสดาร ด้วยประการอย่างนี้ ก็แลท่านทั้งหลายจำนงอยู่ พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พึงทูลถามอรรถนั้นเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายทรงพยากรณ์ด้วยประการใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้นเถิด.

ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหากัจจายนะ ชื่นชมอนุโมนาภาษิตของท่านพระพากัจจายนะแล้ว ลุกจากอาสนะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค-เจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้-มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอุเทศโดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรมตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารแก่ข้าพระ-องค์ทั้งหลาย เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปแล้วไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พูดกันว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอุเทศนี้โดยย่อว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ ... พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ดังนี้ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารแก่เราทั้งหลาย เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร ใครหนอแล พึงจำแนกอรรถแห่งอุเทศอันพระผู้มี-

พระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วโดยย่อ ไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่านั้นแลได้มีความเห็นร่วมกันว่า ท่านพระมหากัจจายนะนี้แล พระศาสดาทรงสรรเสริญ และเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญูยกย่อง ท่านพระมหากัจจายนะคงสามารถเพื่อจำแนกอรรถแห่งอุเทศ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยย่อไม่ทรงจำแนกอรรถโดยพิสดารนี้ โดยพิสดารได้ ไฉนหนอ เราทั้งหลายพึงเข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ครั้นแล้วพึงถามอรรถข้อนั้นกะท่านพระมหากัจจยนะเถิด ท่านพระมหากัจจายนะจักพยากรณ์แก่เราทั้งหลายด้วยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำอรรถนั้นไว้ด้วยประการนั้น ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลำดับนั้นแล ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจายนะถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว ได้ถามอรรถข้อนั้นกะท่านพระมหากัจจายนะ ท่านพระมหากัจจยนะได้จำแนกอรรถด้วยดีแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ด้วยอาการเหล่านี้ ด้วยบทเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดีแล้ว ดีแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหากัจจายนะเป็นบัณฑิต มหากัจจายนะเป็นผู้มีปัญญามาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากเธอทั้งพึงเข้ามหาเราแล้วถามอรรถข้อนั้น แม้เราพึงพยากรณ์อรรถข้อนั้นอย่างที่มหากัจจายนะพยากรณ์แล้วนั้นแหละ นั่นเป็นอรรถแห่งอุเทศนั้น และเธอทั้งหลายพึงทรงจำอรรถนั้นไว้อย่างนั้นเถิด.

จบทุติยอธรรมสูตรที่ ๖

๗. ตติยอธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่บุคคลควรทราบ

[๑๖๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม บุคคลควรทราบ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้นทราบสิ่งที่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นประโยคโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมเป็นไฉน และสิ่งที่เป็นธรรมเป็นไฉน สิ่งไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน และสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะเจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การลักทรัพย์เป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์เป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การประพฤติผิดในกามเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกามเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพูดเท็จเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพูดส่อเสียดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียดเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพูดคำหยาบเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การพูดเพ้อเจ้อเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอยากได้ของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม การไม่อยากได้ของผู้อื่นเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปองร้ายเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความไม่ปองร้ายเป็นสิ่งที่เป็นธรรม...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเห็นผิดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ความเห็นชอบเป็นสิ่งที่เป็นธรรม ส่วนอกุศลธรรมอันลามกมิใช่น้อย ที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมมิใช่น้อย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะความเห็นชอบเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรมบุคคลควรทราบ สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์บุคคลก็ควรทราบ ครั้น ทราบสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว พึงปฏิบัติตามที่เป็นธรรม ตามสิ่งที่เป็นประโยชน์ คำที่เรากล่าวดังนี้ เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

จบตติยอธรรมสูตรที่ ๗

๘. ติวิธสูตร

ว่าด้วยความสิ้นเหตุของกรรมเพราะสิ้น ราคะ โทสะ โมหะ

[๑๖๓] ดูภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งการฆ่าสัตว์ว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการลักทรัพย์ว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการประพฤติผิดในกามว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการพูดเท็จว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการพูดส่อเสียดว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการพูดคำหยาบว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการพูดเพ้อเจ้อว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งการอยากได้ของผู้อื่นว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งความปองร้ายว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง เรากล่าวแม้ซึ่งความเห็นผิดว่ามี ๓ อย่าง คือ มีโลภะเป็นเหตุบ้าง มีโทสะเป็นเหตุบ้าง มีโมหะเป็นเหตุบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลภะเป็นแดนเกิดแห่งเหตุของกรรม โทสะเป็นแดนเกิดแห่งเหตุของกรรม โมหะเป็นแดนเกิดแห่งเหตุเหตุของกรรม ความสิ้นไปแห่งเหตุของกรรม ย่อมมีได้เพราะความสิ้นไปแห่งโลภะ ความสิ้นไปแห่งเหตุของกรรม ย่อมมีได้เพราะ

ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งเหตุของกรรม ย่อมมีได้เพราะความสิ้นไปแห่งโมหะ ด้วยประการดังนี้แล.

จบติวิธสูตรที่ ๘

ชาณุสโสณีวรรคที่ ๒

อรรถกถาติวิธสูตรที่ ๘

ติวิธสูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โลภเหตุกมฺปิ** ความว่า ความโลภเป็นเหตุ โดยเป็นส่วนอุปนิสสัยปัจจัยแก่ปาณาติบาต ที่ประกอบด้วยโทสะ และโมหะ ก็มี. พึงทราบความในทุก ๆ บท โดยอุบายนี้.

จบอรรถกถาติวิธสูตรที่ ๘

๙. สปริกกมนสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรงดเว้นและธรรมที่ไม่ควรงดเว้น

[๑๖๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ควรงดเว้น มิใช่ธรรมที่ไม่ควรงดเว้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ควรงดเว้น มิใช่ธรรมที่ไม่ควรงดเว้นอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ของบุคคลผู้ฆ่าสัตว์ เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการลักทรัพย์ของบุคคลผู้ลักทรัพย์ เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกามของบุคคลผู้ประพฤติผิดในกาม เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการพูดเท็จของบุคคลผู้พูดเท็จ เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการพูดส่อเสียดของบุคคลผู้ส่อเสียด เป็นการงดเว้น

อย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการพูดคำหยาบของบุคคลผู้พูดคำหยาบ เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อของบุคคลผู้พูดเพ้อเจ้อเป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง ความไม่อยากได้ของผู้อื่นของบุคคลผู้มีความอยากได้ของผู้อื่น เป็นการเว้นอย่างหนึ่ง ความไม่ปองร้ายของบุคคลผู้ปองร้าย เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง ความเห็นชอบของบุคคลผู้มีความเห็นผิด เป็นการงดเว้นอย่างหนึ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การงดเว้นย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ธรรมนี้ควรงดเว้น มิใช่ธรรมที่ไม่ควรงดเว้น ด้วยประการอย่างนี้แล.

จบสปริกกมนสูตรที่ ๙

อรรถกถาสปริกกมนสูตรที่ ๙

สปริกกมนสูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปริกฺกมนำ โหติ** ได้แก่ ความงดเว้นย่อมมี.

จบอรรถกถาสปริกกมนสูตรที่ ๙

๑๐. จุนทสูตร

ว่าด้วยความสะอาดในวินัยของพระอริยะ

[๑๖๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ส่วนมะม่วงของ **นายจุนทกัมมารบุตร** ใกล้เมืองปาวา ครั้งนั้นแล นายจุนทกัมมารบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะนายจุนท-กัมมารบุตรว่า ดูก่อนจุนทะ ท่านชอบใจความสะอาดของใครหนอ นายจุนทกัมมารบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พราหมณ์ชาว

ปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมบัญญัติความสะอาดไว้ ข้าพระองค์ชอบใจสะอาดของพราหมณ์พวกนั้น.

พ. ดูก่อนจุนทะ ก็พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมบัญญัติความสะอาดไว้อย่างไรเล่า.

จ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมชักชวนสาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า มาเถิด บุรุษผู้เจริญ ท่านลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ พึงจับต้องแผ่นดิน ถ้าไม่จับต้องแผ่นดิน พึงจับต้องโคมัยสด ถ้าไม่จับต้องโคมัยสด พึงจับต้องหญ้าเขียวสด ถ้าไม่จับต้องหญ้าเขียวสด พึงบำเรอไฟ ถ้าไม่บำเรอไฟ พึงประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ ถ้าไม่ประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ พึงลงน้ำ ๓ ครั้ง ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมบัญญัติความสะอาดอย่างนี้แล ข้าพระองค์ชอบใจความสะอาดของพราหมณ์พวกนั้น.

พ. ดูก่อนจุนทะ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมบัญญัติความสะอาดโดยประการอื่น ส่วนความสะอาดในวินัยของพระอริยะ ย่อมมีโดยประการอื่น.

จ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ความสะอาดในวินัยของพระอริยะย่อมมี

อย่างไรเล่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ความสะอาดในวินัยของพระอริยะมีอยู่ด้วยประการใด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ด้วยประการนั้นเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนจุนทะ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว นายจุนทกัมมารบุตรทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง ความไม่สะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง ความไม่สะอาดทางใจมี ๓ อย่าง.

ดูก่อนจุนทะ ก็ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปกติฆ่าสัตว์ หยาบช้า มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์มีชีวิต ๑ เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ คือ ถือเอาวัตถุอันเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือ เป็นผู้ถึงความประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา สตรีมีสามี ผู้มีอาชญาโดยรอบ โดยสุดแม้สตรีผู้ที่บุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางวาจามี ๔ อยู่ อย่างไร ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีปกติพูดเท็จ คือเขาอยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงพูด

สิ่งนั้น ดังนี้ บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้กล่าวว่ารู้ หรือเมื่อรู้กล่าวว่าไม่รู้ เมื่อไม่เห็นกล่าวว่าเห็น หรือเมื่อเห็นกล่าวว่าไม่เห็น ดังนี้ เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งผู้อื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อย ด้วยประการดังนี้ ๑ เป็นผู้พูดส่อเสียด คือฟังข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น ยุยงคนทั้งหลายผู้สามัคคีกันให้แตกกัน หรือส่งเสริมชนทั้งหลายผู้แตกกัน แล้ว ชอบความแยกกัน ยินดีความแยกกัน เพลิดเพลินในความแยกกัน กล่าวแต่คำทำให้แยกกัน ๑ เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ กล่าววาจาที่หยาบคาย กล้าแข็ง ทำให้ผู้อื่นข้องใจ เดือนร้อนแก่ผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไม่เพื่อสมาธิ ๑ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ กล่าวไม่ถูกกาล กล่าวไม่จริง กล่าวไม่อิงอรรถ ไม่อิงธรรม ไม่อิงวินัย กล่าววาจาไม่มีกลักฐาน ไม่มีที่อ้าง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลไม่ควร ๑ ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อย่าไรเล่า ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น คือ อยากได้วัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของ บุคคลอื่นว่า ไฉนหนอ วัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่น พึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีจิตปองร้าน คือ มีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า สัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศ หรืออย่างไรเป็นแล้ว ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีความเห็นผิด คือมีความเห็นวิปริตว่า ทานที่บุคคลให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ

ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้า ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ย่อมไม่มีในโลก ดังนี้ ๑ ดูก่อนจุนทะ ความไม่สะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ อกุศลกรรมบถมี ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อนจุนทะ บุคคลผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จับต้องโคมัยสด ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่จับต้องโคมัยสด ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จับต้องหญ้าอันเขียวสด ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่จับต้องหญ้าอันเขียวสด ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะบำเรอไฟ ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะไม่บำเรอไฟ ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้เป็นผู้ประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะเป็นผู้ไม่ประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะลงน้ำ ๓ ครั้งทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะไม่ลงน้ำ ๓ ครั้งทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เป็นความไม่สะอาดด้วย เป็นตัวกระทำให้ไม่สะอาดด้วย ดูก่อนจุนทะ ก็เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ นรกจึงปรากฏ กำเนิดดิรัจฉานจึงปรากฏ เปรตวิสัยจึงปรากฏ หรือว่าทุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่นจึงมี.

ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางกายมี ๓ อย่าง ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง ความสะอาดทางใจมี ๓ อย่าง.

ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ๑ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ถือเอาวัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตคิดเป็นขโมย ๑ ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ไม่ถึงความประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา มีสามี มีอาชญาโดยรอบ โดยที่สุดแม้สตรีที่บุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ อยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิด บุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น บุรุษนั้นเมื่อไม่รู้ก็บอกว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่ารู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่าไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่าเห็น ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตน หรือเพราะเหตุแห่งผู้อื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อย ๑ ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน

เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าววาจาที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ๑ ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ เพราะหูชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ๑ ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร ๑ ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนจุนทะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่อยากได้ของผู้อื่น คือไม่อยากได้วัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นว่า ไฉนหนอวัตถุที่เป็นเครื่องอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ แห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นพึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ ไม่มีจิตปองร้าย คือไม่มีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า สัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความมุ่งร้ายกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาเถิด ดังนี้ ๑ มีความเห็นชอบ คือมีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่บุคคลให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ มีทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ ดังนี้ ๑ ดูก่อนจุนทะ ความสะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนจุนทะ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้แล ดูก่อนจุนทะ บุคคลผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่

ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จะไม่จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จับต้องโคมัยสด ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่จับต้องโคมัยสด ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้จับต้องหญ้าอันเขียวสด ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่จับต้องหญ้าอันเขียวสด ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้บำเรอไฟ ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่บำเรอไฟ ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่ประนมอัญชลีนอบน้อมพระอาทิตย์ ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ลงน้ำ ๓ ครั้งทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ถึงแม้ไม่ลงน้ำ ๓ ครั้งทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะว่ากุศล-กรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นความสะอาดด้วย เป็นตัวกระทำให้สะอาดด้วย ดูก่อนจุนทะ ก็เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เทวดาทั้งหลายย่อมปรากฏ มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏ หรือว่าสุคติอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้อื่นจึงมี.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนั้นแล้ว นายจุนทกัมมารบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบจุนทสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาจุนทสูตรที่ ๑๐

จุนทสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กมฺมารปุตฺตสฺส** แปลว่า บุตรช่างทอง. คำว่า **กสฺส โน ตฺวํ** ตัดบทเป็น **กสฺส นุ ตฺวํ .** บทว่า **ปจฺฉาภูมิกา** แปลว่า ชาวปัจฉาภูมิ. บทว่า **กุณฺฑลุกา** แปลว่า ใส่ตุ้มหู. บทว่า **เสวาล-มาลกา** ได้แก่ ย่อมทรงไว้ เหมือนกับสวมพวงมาลัยสาหร่าย ฉะนั้น กล่าวกันว่านุ่งผ้าสาหร่ายก็มี. บทว่า **อุทโกโรหกา** ได้แก่ การลงอาบน้ำเย็นเช้า. บทว่า **อานเสยฺยาสิ** แปลว่า พึงจับต้องด้วยมือ.

จบอรรถกถาจุนทสูตรที่ ๑๐

๑๑. ชาณุสโสณีสูตร

ว่าด้วยการอุทิศทานให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

[๑๖๖] ครั้นนั้นแล ชาณุสโสณีพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านโคดมผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าได้นามว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมให้ทาน ย่อมทำความเชื่อว่า ทานนี้ต้องสำเร็จแก่ญาติ-สาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วจงบริโภคทานนี้ ท่านโคดมผู้เจริญ ทานนั้นย่อมสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วหรือ ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วเหล่านั้นย่อมได้บริโภคทานนั้นหรือ พระผู้มี-พระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ทานนั้นย่อมสำเร็จในฐานะแล ย่อมไม่สำเร็จในอฐานะ.

ชา. ท่านโคดมผู้เจริญ ฐานะเป็นไฉน อฐานะเป็นไฉน.

พ. ดูก่อนพราหมณ์บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ มีความอยากได้ของผู้อื่น มีจิตปองร้าย มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงนรก เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในนรกนั้น ด้วยอาหารของสัตว์นรก ดูก่อนพราหมณ์ ฐานะอันเป็นที่ไม่เข้าไปสำเร็จแห่งทานแก่สัตว์ผู้ตั้งอยู่นี้แล เป็นอฐานะ.

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้น ย่อมตั้งอยู่ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้น ด้วยอาหารของสัตว์ผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ดูก่อนพราหมณ์ แม้ฐานะอันเป็นที่ไม่เข้าไปสำเร็จแห่งทานแก่สัตว์ผู้ตั้งอยู่นี้แล ก็เป็นอฐานะ.

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความอยากได้ของผู้อื่น มีจิตไม่ปองร้าย มีความเห็นชอบ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกมนุษย์ เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพในมนุษยโลกนั้น ย่อมตั้งอยู่ในมนุษย์นั้นด้วยอาหารของมนุษย์ ดูก่อนพราหมณ์ แม้ฐานะอันเป็นที่ไม่เข้าไปสำเร็จแห่งทานแก่สัตว์ผู้ตั้งอยู่นี้แล ก็เป็นอฐานะ.

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็น

สหายของเทวดา เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเทวโลกนั้น ย่อมตั้งอยู่ในเทวโลกนั้น ด้วยอาหารของเทวดา ดูก่อนพราหมณ์ แม้ฐานะเป็นที่ไม่เข้าไปสำเร็จแห่งทานแก่สัตว์ผู้ตั้งอยู่นี้แล ก็เป็นอฐานะ.

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเปรตวิสัย ด้วยอาหารของสัตว์ผู้เกิดในเปรตวิสัย หรือว่ามิตร อำมาตย์ หรือญาติสาโลหิตของเขา ย่อมเพิ่มให้ซึ่งปัตติทานมัยจากมนุษยโลกนี้ เขาเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ย่อมตั้งอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ด้วยปัตติทานมัยนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ฐานะอันเป็นที่เข้าไปสำเร็จแห่งทานแก่สัตว์ผู้ตั้งอยู่นี้แล เป็นฐานะ.

ชา. ท่านโคดมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่เข้าถึงฐานะนั้น ใครเล่าจะบริโภคทานนั้น.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วแม้เหล่าอื่นของทายกนั้น ที่เข้าถึงฐานะนั้นมีอยู่ ญาติสาโลหิตเหล่านั้นย่อมบริโภคทานนั้น.

ชา. ท่านโคดมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่เข้าถึงฐานะนั้น และญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วแม้เหล่าอื่นของทายกนั้นก็ไม่เข้าถึงฐานะนั้น ใครเล่าจะบริโภคทานนั้น.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ฐานะที่จะพึงว่างจากญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วโดยกาลช้านานเช่นนี้ มิใช่ฐานะมิใช่โอกาสที่จะมีได้ อีกประการหนึ่ง แม้ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล.

ชา. ท่านโคดมผู้เจริญ ย่อมตรัสกำหนดแม้ในอฐานะหรือ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เรากล่าวกำหนดแม้ในอฐานะ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์... มีความเห็นผิด บุคคลนั้นย่อมให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของช้าง เขาย่อมได้ข้าว น้ำ มาลา สละเครื่องอลังการต่าง ๆ ในกำเนิดช้างนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ข้อที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์... มีความเห็นผิด ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของช้างด้วยกรรมนั้น และข้อที่ผู้นั้นเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ ผู้นั้นย่อมได้ข้าว น้ำ มาลา และเครื่องอลังการต่าง ๆ ในกำเนิดช้างนั้นด้วยกรรมนั้น.

ดูก่อนพราหมณ์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์... มีความเห็นผิด บุคคลย่อมได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณพราหมณ์ ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของม้า . . . ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของโค... ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัข เขาย่อมได้ข้าว น้ำ มาลา และเครื่องอลังการต่าง ๆ ในกำเนิดสุนัขนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ข้อที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ... มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัขด้วยกรรมนั้น และข้อที่ผู้นั้นเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ ผู้นั้นย่อมได้ข้าว น้ำ มาลาและเครื่องอลังการต่าง ๆ ในกำเนิดสุนัขนั้น ด้วยกรรมนั้น.

ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความอยากได้ของผู้อื่น มีจิตไม่ปองร้าย มีความเห็นชอบ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกมนุษย์ เขาย่อมได้เบญจกามคุณ อันเป็นของมนุษย์ในมนุษยโลกนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ข้อที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความอยากได้ของผู้อื่น มีจิตไม่ปองร้าย มีความเห็นชอบ ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของมนุษย์ ด้วยกรรมนั้น และข้อที่ผู้นั้นเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นย่อมได้เบญจกามคุณอันเป็นของมนุษย์ในมนุษยโลกนั้น ด้วยกรรมนั้น.

ดูก่อนพราหมณ์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ บุคคลนั้นย่อมให้ข้าว น้ำ ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดา เขาย่อมได้เบญจกามคุณ อันเป็นที่ในเทวโลกนั้น ดูก่อนพราหมณ์ ข้อที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกเทวดาด้วยกรรมนั้น และข้อที่ผู้นั้นเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องลูบไล้

ที่นอน พี่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นย่อมได้เบญจกามคุณ อันเป็นทิพย์ในเทวโลกนั้น ด้วยกรรมนั้น ดูก่อนพราหมณ์ แม้ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีแล้ว ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้อที่แม้ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผลนี้ เป็นของควรเพื่อให้ทานโดยแท้ เป็นของควรเพื่อกระทำศรัทธาโดยแท้.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนี้ ๆ ดูก่อนพราหมณ์ แม้ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล.

ชา. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบชาณุสโสณีสูตรที่ ๑๑

จบชาณุสโสณีวรรคที่ ๒

อรรถกถาชาณุสโสณีสูตรที่ ๑๑

ชาณุสโสณีสูตรที่ ๑๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุปกปฺปตุ** แปลว่า บรรลุ. บทว่า **ฐาเน** ได้แก่ ในโอกาส. บทว่า **โน อฏฺฐาเน** ได้แก่ มิใช่ฐานะหามิได้. กรรมที่ให้บังเกิดในนรก. นั่นแล ชื่อว่าอาหารของเหล่าสัตว์นรก ด้วยว่าเหล่าสัตว์นรกนั้น ดำเนินไปได้ในนรกนั้น ก็ด้วยกรรมนั้นนั่นแล. ส่วนอาหารของเหล่าสัตว์เดียรัจฉาน ก็พึงทราบ คือใบหญ้าเป็นต้น. ของเหล่ามนุษย์ ก็คือข้าวสุก

ขนมสดเป็นต้น ของทวยเทพ ก็คือ สุทธาโภชน์อาหารทิพย์เป็นต้น ของเหล่าสัตว์ที่เกิดในปิตติวิสัยแดนเปรต ก็คือน้ำลาย น้ำมูกเป็นต้น. บทว่า **ยํ วา ปนสฺส อิโต อนุปฺปเวจฺฉนฺติ** ความว่า เหล่ามิตรเป็นต้น ให้ทานส่งอุทิศผลบุญอันใดไปจากโลกนี้. เหล่าสัตว์ที่เกิดในปิตติวิสัยแดนเปรตเท่านั้น ย่อมเป็นอยู่ได้ด้วยผลบุญอันนั้น ที่บุคคลอื่นอุทิศไปให้. ผลบุญที่คนเหล่านั้นอุทิศให้ ไม่สำเร็จแก่สัตว์เหล่าอื่น.

บทว่า **ทายโกปิ อนิปฺผโล** ความว่า ทานที่ถวายนั้น มุ่งหมายสัตว์ใด จะสำเร็จหรือไม่ก็ตามที ส่วนทายกก็ไม่อาจจะไร้ผล ทายกย่อมได้ผลแห่งทานนั้นโดยแท้. ในบทว่า **อฏฺฐาเนปิ ภวํ โคตโม ปริกปฺปํ** วทติ ชาณุสโสณีพราหมณ์ถามว่า เมื่อญาตินั้น ไม่เกิดขึ้นในที่มิใช่โอกาส ท่านพระโคดม ยังบัญญัติว่า ผลทานยังจะสำเร็จอยู่อีกหรือ. จริงอยู่ พราหมณ์มีลัทธิถือว่า ผลทานที่ให้อย่างนี้ ทายกผู้ให้ย่อมไม่ได้. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าพระทัยปัญญาของชาณุสโสณีพราหมณ์นั้น เพื่อทรงแสดงว่า ธรรมดาทายกบังเกิดในสถานที่ ๆ อาศัยผลบุญเลี้ยงชีวิตแห่งใดแห่งหนึ่ง ย่อมได้ผลแห่งทานทั้งนั้น จึงตรัสว่า **อิธ พฺราหฺมณ** เป็นต้น. บทว่า **โส ตตฺถ ลาภี โหติ** ความว่า ทายกนั้นแม้บังเกิดในกำเนิดช้าง กำเนิดสัตว์เดียรัจฉานนั้น ก็ได้ตำแหน่งช้างมงคลหัตถี. แม้ในสัตว์มีม้าเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๑๑

จบอรรถกถาชาณุสโสณีวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

๑. ปฐมปัจโจโรหณีสูตร ๒. ทุติยปัจโจโรหณีสูตร ๓. สคารวสูตร
๔. โอริมสูตร ๕. ปฐมอธรรมสูตร ๖. ทุติยอธรรมสูตร ๗. ตติย-
อธรรมสูตร ๘. ติวิธสูตร ๙. สปริกกมนสูตร ๑๐. จุนทสูตร
๑๑. ชาณุสโสณีสูตร

สุนทรวรรคที่[๑] ๓

๑. สาธุอาสาธุสูตร

ว่าด้วยสิ่งดีและสิ่งไม่ดี

[๑๖๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง **สิ่งที่ดี** และ **สิ่งที่ไม่ดี** แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่ดีเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ ความอยากได้ของผู้อื่น ความปองร้าย ความเห็นผิด นี้เรียกว่าสิ่งที่ไม่ดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ดีเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ความไม่อยากได้ของผู้อื่น ความไม่ปองร้าย ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าเป็นสิ่งที่ดี.

จบสาธุอสาธุสูตรที่ ๑

๒. อริยานริยธรรมสูตร

ว่าด้วยอริยธรรมและอนริยธรรม

[๑๖๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง **อริยธรรม** และ **อนริยธรรม** แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

๑. อรรถกถาวรรคนี้ แก้รวมกันไว้ท้ายวรรค พม่า. เป็นสาธุวรรค.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อนริยธรรมเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯล ฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอนริยธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อริยธรรมเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯล ฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าอริยธรรม.

จบอริยานริยธรรมสูตรที่ ๒

๓. กุสลากุสลสูตร

ว่าด้วยกุศลธรรมและอกุศลธรรม

[๑๖๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง **กุศลธรรม** และอกุศลธรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อกุศลธรรมเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอกุศลธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กุศลธรรมเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่ากุศลธรรม.

จบกุสลากุสลสูตรที่ ๓

๔. อัตถานัตถสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

[๑๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ก็สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นไฉน การงดเว้นจากกาการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าสิ่งที่เป็นประโยชน์.

จบอัตถานัตถสูตรที่ ๔

๕. ธรรมาธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมและอธรรม

[๑๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมและอธรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อธรรมเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรม.

จบธรรมาธรรมสูตรที่ ๕

๖. สาสวานาสวสูตร

ว่าด้วยธรรมที่มีอาสวะและธรรมที่ไม่มีอาสวะ

[๑๗๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่มีอาสวะและธรรมที่ไม่มีอาสวะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มีอาสวะเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่มีอาสวะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

ก็ธรรมที่ไม่มีอาสวะเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่มีอาสวะ.

จบสาสวานาสวสูตรที่ ๖

๗. สาวัชชานวัชชสูตร

ว่าด้วยธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ

[๑๗๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาน ก็ธรรมที่มีโทษเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่มีโทษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่มีโทษเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่มีโทษ.

จบสาวัชชานวัชชสูตรที่ ๗

๘. ตปนิยาตปนิยธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนและไม่เดือนร้อน

[๑๗๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน และธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ฯลฯ

ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน.

จบตปนิยาตปนิยธรรมสูตรที่ ๘

๙. อาจยคามยาปจยคามิธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสและไม่สั่งสมกิเลส

[๑๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสและธรรมอันไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมอันเป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลสเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมอันไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส.

จบอาจยคามยาปจยคามิธรรมสูตรที่ ๙

๑๐. ทุกขุทรยสุขุทรยธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่มีทุกข์และสุขเป็นกำไร

[๑๗๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่มีทุกข์เป็นกำไรและธรรมที่มีสุขเป็นกำไรแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มีทุกข์เป็นกำไรเป็นไฉน การ

ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่มีทุกข์เป็นกำไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่มีสุขเป็นกำไรเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯ ลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่มีสุขเป็นกำไร.

จบทุกขุทรยสุขุทรยธรรมสูตรที่ ๑๐

๑๑. ทุกขวิปากสุขวิปากธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่มีทุกข์และสุขเป็นวิบาก

[๑๗๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันมีทุกข์เป็นวิบากและธรรมอันมีสุขเป็นวิบากแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันมีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมอันมีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันมีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมอันมีสุขเป็นวิบาก.

จบทุกขวิปากสุขวิปากธรรมสูตรที่ ๑๑
จบสุนทรวรรคที่ ๓

อรรถกถาสุนทรวรรคที่ ๓

สุนทรวรรคที่ ๓ ก็มีเนื้อความง่ายเหมือนกันแล.

จบอรรถกถาสุนทรวรรคที่ ๓

จบจตุตถปัณณาสก์

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

๑. สาธุอาสาธุสูตร ๒. อริยานริยธรรมสูตร ๓. กุสลากุสลสูตร
๔. อัตถานัตถสูตร ๕. ธรรมาธรรมสูตร ๖. สาสวานาสวสูตร
๗. สาวัชชานวัชชสูตร ๘. ตปนิยาตปนิยธรรมสูตร ๙. อาจยคามยา-
ปจยคามิธรรมสูตร ๑๐. ทุกขุทรยสุขุทรยธรรมสูตร ๑๑. ทุกขวิปากสุข-
วิปากธรรมสูตร.

เสฏฐวรรคที่ ๔

๑. อริยมรรคานริยมรรคสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นอริยมรรคและไม่ใช่อริยมรรค

[๑๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เป็นอริยมรรค และธรรมที่ไม่ใช่อริยมรรคแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ใช่อริยมรรคเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การฆ่าสัตว์ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ใช่อริยมรรค ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่เป็นอริยมรรคเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่เป็นอริยมรรค.

จบอริยมรรคานริยมรรคสูตรที่ ๑

๒. กัณหมรรคสุกกมรรคสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นมรรคาดำและมรรคาขาว

[๑๗๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่เป็นมรรคาดำและมรรคาขาวแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่เป็นมรรคดำเป็นไฉน การฆ่า

๑. วรรคที่ ๔ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

สัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่เป็นมรรคาดำ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นมรรคาขาวเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมเป็นมรรคาขาว.

จบกัณหมรรคสุกกมรรคสูตรที่ ๒

๓. สัทธรรมาสัทธรรมสูตร

ว่าด้วยสัทธรรมและอสัทธรรม

[๑๘๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัทธรรมและอสัทธรรมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อสัทธรรมเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอสัทธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธรรมเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เราเรียกว่าสัทธรรม.

จบสัทธรรมาสัทธรรมสูตรที่ ๓

๔. สัปปุริสธรรมาสัปปุริสธรรมสูตร

ว่าด้วยสัปปุริสธรรมและอสัปปุริสธรรม

[๑๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัปปุริสธรรมและอสัปปุริสธรรมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อสัปปุริสธรรมเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอสัปปุริสธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัปปุริสธรรม

เป็นไฉน การเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าสัปปุริสธรรม.

จบสัปปุริธรรมาสัปปุริสธรรมสูตรที่ ๔

๕. อุปปาเทตัพพานุปาเทตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นและไม่ควรให้เกิดขึ้น

[๑๘๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นและธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้นเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรให้เกิดขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น.

จบอุปปาเทตัพพานุปาเทตัพพธรรมสูตรที่ ๕

๖. อาเสวิตัพพานาเสวิตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและไม่ควรเสพ

[๑๘๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรเสพเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรเสพ ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรเสพเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรเสพ.

จบอาเสวิตัพพานาเสวิตัพพสูตรที่ ๖

๗. ภาเวตัพพาภาเวตัพพธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรให้เจริญและไม่ควรให้เจริญ

[๑๘๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรให้เจริญและธรรมที่ไม่ควรให้เจริญแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรให้เจริญเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรให้เจริญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรให้เจริญเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรให้เจริญ.

จบภาเวตัพพาภาเวตัพพธรรมสูตรที่ ๗

๘. พหุลีกาตัพพาพหุลีกาตัพพธรรมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรทำให้มากและไม่ควรทำให้มาก

[๑๘๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรทำให้มากและธรรมที่ไม่ควรทำให้มาก แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรทำให้มากเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรทำให้มาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้มากเป็นไฉน การเว้นจาก

การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรทำให้มาก.

จบพหุลีกาตัพพาพหุลีกตัพพธรรมสูตรที่ ๘

๙. อนุสสริตัพพานุสสริตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรระลึกถึงและไม่ควรระลึกถึง

[๑๘๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรระลึกและธรรมที่ไม่ควรระลึกแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรระลึกเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรระลึก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรระลึกเป็นไฉน การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรระลึก.

จบอนุสสริตัพพานุสสริตัพพธรรมสูตรที่ ๙

๑๐. สัจฉิกาตัพพาสัจฉิกาตัพพธรรมสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรทำให้แจ้งและไม่ควรทำให้แจ้ง

[๑๘๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่ควรทำให้แจ้งและธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้งเป็นไฉน การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าธรรมที่ไม่ควรทำให้แจ้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้แจ้งเป็นไฉน การงดเว้นจาก

การฆ่าสัตว์ ฯลฯ ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้ง.

จบสัจฉิกาตัพพาสัจฉิกาตัพพธรรมสูตรที่ ๑๐

จบเสฏฐวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อริยมรรคานริยมรรคสูตร ๒. กัณหมรรคสุกกมรรคสูตร ๓. สัทธรรมาสัทธรรมสูตร .สัปปุริสธรรมาสัปปุริสธรรมสูตร ๕. อุปปาเทตัพพานุปาเทตัพพธรรมสูตร ๖. อาเสวิตัพพานเสวิตัพพธรรมสูตร ๗. ภเวตัพพาภาเวตัพพธรรมสูตร ๘. พหุลีกาตัพพาพหุลีกาตัพพธรรมสูตร ๙. อนุสสริตัพพานนุสสริตัพพธรรมสูตร ๑๐. สัจฉิกาตัพพาสัจฉิกาตัพพธรรมสูตร.

เสวิตัพพาเสวิตัพพวรรคที่ ๕

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการไม่ควรเสพ

[๑๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรเสพ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ พูดผิดในกาม ๑ พูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อ ๑ มีความอยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตปองร้าย. มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ไม่ควรเสพ ดูก่อนภิกษุทั้งหลา บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรเสพ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์. จากการประพฤติผิดในกาม ๑ จากการพูดเท็จ ๑ จากการพูดส่อเสียด ๑ จากการพูดคำหยาบ ๑ จากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตไม่คิดปองร้าย ๑ มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ควรเสพ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรคบ ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรคบ. ..

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้.... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ควรเข้าไปนั่งใกล้...

๑. วรรคที่ ๕ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ไม่ควรบูชา.... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรบูชา...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ไม่ควรสรรเสริญ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรสรรเสริญ . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ไม่ควรเคารพ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรเคารพ. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ผู้ไม่ควรยำกรง... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรยำเกรง . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ไม่ควรให้ยินดี... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ควรให้ยินดี. . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมไม่บริสุทธิ์ ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมบริสุทธิ์ ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมครอบงำมานะไม่ได้... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมครอบงำมานะได้...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อม

ไม่เจริญด้วยปัญญา... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมเจริญด้วยปัญญา . . .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมประสพสิ่งที่มิใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อ ๑ มีความอยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตคิดปองร้าย ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมประสพสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมประสพบุญเป็นอันมาก ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือบุคคลเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์ ๑ จากการประพฤติผิดในกาม ๑ จากการพูดเท็จ ๑ จากการพูดส่อเสียด ๑ จากการพูดคำหยาบ ๑ จากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตไม่คิดปองร้าย ๑ มีความเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมประสพบุญเป็นอันมาก.

จบเสวิตัพพาเสวิตตัพพวรรคที่ ๕

จบจตุตถปัณณาสก์

ปัญจมปัณณาสก์

ปฐมวรรคที่[๑] ๑

๑. ยถาภตสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรกหรือได้รับเชิญมาไว้ในสวรรค์

[๑๘๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนฆ่าสัตว์ หยาบช้า มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวง ๑ เป็นคนลักทรัพย์ ถือเอาวัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือ เป็นผู้ถึงความประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา ผู้มีสามี ผู้มีอาชญาโดยรอบ โดยที่สุดแม้สตรีผู้ที่บุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ เป็นผู้พูดเท็จ คือ เขาอยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น ดังนี้ บุคคลผู้นั้นเมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่ารู้ หรือเมื่อรู้ก็กล่าวว่าไม่รู้ เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่าเห็น หรือเห็นก็กล่าวว่าไม่เห็น เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตนบ้าง

๑. วรรคนี้ บาลีมี ๙ สูตร ๆ ละข้อ แต่อรรถกถามี ๑๐ สูตร.

เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง เพราะเหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการดังนี้ เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังข้างโน้นมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น ยุยงคนทั้งหลายผู้สามัคคีกันให้แตกกัน หรือส่งเสริมคนผู้แตกกันแล้ว ชอบความแยกกัน ยินดีความแยกกัน เพลิดเพลินในความแยกกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้แยกกัน ๑ เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ กล่าววาจาหยาบช้า กล้าแข็ง เดือดร้อนผู้อื่น เสียดสีผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ ๑ เป็นผู้เพ้อเจ้อ คือ กล่าวไม่ถูกกาล กล่าวไม่จริง กล่าวไม่อิงธรรม กล่าวไม่อิงวินัย กล่าววาจาที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่สิ้นหลุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันไม่ควร ๑ เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น คือ อยากได้วัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นว่า ไฉนหนอ วัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นพึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีจิตคิดปองร้าย คือ มีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศ หรืออย่าได้เป็นแล้ว ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีความเห็นผิด คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และปรโลกให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ย่อมไม่มีในโลกนี้ ดังนี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้ ธรรน ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ๑ ละการลักทรัพย์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ ไม่ถือเอาวัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นขโมย ๑ ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คือไม่ถึงความประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา มีสามี มีอาชญาโดยรอบ โดยที่สุดแม้สตรีที่บุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้ก็บอกว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่ารู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่าไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่าเห็น ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง หรือเพราะเหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการฉะนี้ ๑ ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียอด คือฟังข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น สมานคนที่แตกร้าวกันบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อม-

เพรียงกัน กล่าววาจาที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ด้วยประการฉะนี้ ๑ ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ เพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ ๑ ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่น คือไม่อยากได้วัตถุเป็นเครื่องอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นว่าไฉนหนอ วัตถุที่เป็นเครื่องอุปกรณ์เก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นพึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ เป็นผู้ไม่มีจิตคิดปองร้าย คือไม่มีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความมุ่งร้ายกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาคนเถิด ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือมีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่บุคคลให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นอุปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามมีอยู่ ดังนี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขาเชิญมาประดิษฐานไว้.

จบยถาภตสูตรที่ ๑

ปัญจมปัณณาสก์

ปฐมวรรคที่ ๑

อรรถกถายถาภตสูตรที่ ๑ เป็นต้น

สูตรที่ ๑ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถายถาภตสูตรที่ ๑ เป็นต้น

๒. มาตุคามสูตร[๑]

ว่าด้วยมาตุคามประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรกหรือได้รับเชิญมาไว้ในสวรรค์

[๑๙๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขาเชิญมาประดิษฐานไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐

๑. สูตรที่ ๒ ถึง ๔ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ประการนี้แล เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขาเชิญมาประดิษฐานไว้.

จบมาตุคามสูตรที่ ๒

๓. ปฐมอุปาสิกาสูตร

ว่าด้วยอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรกหรือได้รับเชิญมาไว้ในสวรรค์

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขาเชิญมาประดิษฐานไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ได้รับเชิญมาประดิษฐานไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขาเชิญมาประดิษฐานไว้.

จบปฐมอุปาสิกาสูตรที่ ๓

๔. ทุติยอุปสิกาสูตร

ว่าด้วยอุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

เป็นผู้ไม่แกล้วกล้าและแกล้วกล้าอยู่ครองเรือน

[๑๙๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ไม่แกล้วกล้าอยู่ครองเรือน ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่แกล้วกล้าอยู่ครองเรือน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้แกล้วกล้าอยู่ครองเรือน ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้แกล้วกล้าอยู่ครองเรือน.

จบทุติยอุปาสิกาสูตรที่ ๔

๕. ธรรมปริยายสูตร

ว่าด้วยธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสน

[๑๙๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรม

เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ หยาบช้า มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวง บุคคลนั้นย่อมกระเสือกกระสน ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาก็คด มโนกรรมของเขาก็คด คติของเขาก็คด อุบัติของเขาก็คด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดดิรัจฉานอันมีปกติกระเสือกกระสนของบุคคลผู้มีคติคด ผู้มีอุบัติอันคด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิดดิรัจฉานมีปกติกระเสือกกระสนนั้น เป็นไฉน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้าแมว หรือสัตว์ทั้งหลาย ผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้อื่นๆ ที่เห็นมนุษย์แล้วย่อมกระเสือกกระสน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้ว ด้วยประการดังนี้แล คือเขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขาทำ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ลักทรัพย์... เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม... เป็นผู้พูดเท็จ... เป็นผู้พูดส่อเสียด... เป็นผู้พูดคำหยาบ... เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ... เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น... เป็นผู้คิดปองร้าย... เป็นผู้มีความเห็นผิด คือมีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่

บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลก ดังนี้ บุคคลนั้นย่อมกระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาก็คด มโนกรรมของเขาก็คด คติของเขาก็คด การอุบัติของเขาก็คด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือนรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอันมีปกติกระเสือกกระสน ของบุคคลผู้มีคติอันคด ผู้มีการอุบัติอันคด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอันมีปกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้าแมว หรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้อื่นๆที่เห็นมนุษย์แล้วย่อมกระเสือกกระสน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมี เพราะกรรมอันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือเขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขาทำ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๆ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์

ทั้งปวงอยู่ บุคคลนั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาก็ตรง มโนกรรมของเขาก็ตรง คติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ของบุคคลผู้มีคติอันตรง ผู้มีการอุบัติอันตรง คือสัตว์ทั้งหลายผู้มีสุขโดยส่วนเดียว หรือสกุลที่สูง ๆ คือ สกุลกษัตริย์มหาศาล สกุลพราหมณ์มหาศาล หรือสกุลคฤหบดีมหาศาล อันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้ว ด้วยประการดังนี้แล คือ0 สัตว์นั้น ย่อมอุบัติด้วยกรรมที่ตนทำไว้ ผัสสะอันเป็นวิบากทั้งหลายย่อม0ถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์... ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม... ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ... ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด... ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ... ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ... เป็นผู้ไม่อยากได้ของผู้อื่น... เป็นผู้มีจิตไม่คิดปองร้าย... เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือมีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นอุปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง

แล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ในโลก ดังนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาก็ตรง มโนกรรมของเขาก็ตรง คติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้มีคติตรง ผู้มีการอุบัติตรง คือสัตว์ทั้งหลายผู้มีสุขโดยส่วนเดียว หรือสกุลที่สูง ๆ คือสกุลกษัตริย์มหาศาล สกุลพราหมณ์มหาศาล หรือสกุลคฤหบดีหาศาลอันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือ เขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่ตนทำไว้ ผัสสะอันเป็นวิบากทั้งหลายย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนเป็นดังนี้แล.

จบธรรมปริยายสูตรที่ ๕

อรรถกถาธรรมปริยายสูตรที่[๑] ๖

สูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สํ สปฺปติปริยายํ โว ภิกฺขเว ธมฺมปริยายํ** ได้แก่ การ

๑. อรรถกถาแก้ข้อ ๑๙๓ อันเป็นสูตรที่ ๕ แต่อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๖.

แสดงธรรม กล่าวคือการแสดงเหตุแห่งความกระเสือกกระสน. บทว่า **สํ สปฺปติ** ความว่า สัตว์กระทำกรรมนั้น ย่อมเสือกไป ไถไป แถกไป. บทว่า **ชิมฺหา คติ** ความว่า สัตว์จักไปสู่คติใดด้วยกรรมนั้น คตินั้น ย่อมชื่อว่า คด. บทว่า **ชิมฺหุปปตฺติ** ความว่า สัตว์จักเข้าถึงคติใด แม้คติของเขานั้นก็คดเหมือนกัน. บทว่า **สํ สปฺปชาติกา** ได้แก่ มีการเลื้อยไปเป็นสภาพ. บทว่า **ภูตา ภูตสฺส อุปปตฺติ โหติ** ความว่า ความบังเกิดของสัตว์ ย่อมมีเพราะกรรมที่มีอยู่แล้ว คือเพราะกรรมที่มีอยู่โดยสภาพ. บทว่า **ผสฺสา ผุสนฺติ** ได้แก่ ผัสสะที่เป็นวิบาก ย่อมถูกต้อง.

จบอรรถกถาธรรมปริยายสูตรที่ ๖

๖. ปฐมกรรมสูตร[๑]
ว่าด้วยความสุดสิ้นแห่งกรรม

[๑๔๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแล อันสัตว์ผู้ทำพึงได้เสวยในปัจจุบัน (ทิฏฐธรรมเวทนียะ) ในอัตภาพถัดไป (อุปปัชช-เวทนียะ) หรือในอัตภาพต่อ ๆ ไป (อปราปรเวทนียะ) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ในข้อนั้น ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษ

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๗.

แห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งกรรงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ผู้หยาบช้า มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์มีชีวิตทั้งปวง ๑ เป็นผู้ลักทรัพย์ คือถือเอาวัตถุอันเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือเป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา ผู้มีสามี ผู้มีอาชญาโดยรอบ โดยที่สุดแม้สตรีผู้มีบุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้พูดเท็จ คือเขาอยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางเสนา หรือในท่ามกลางแห่งราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้กล่าวว่ารู้ หรือเมื่อรู้ก็กล่าวว่าไม่รู้ เมื่อไม่เห็น ก็กล่าวว่าเห็น หรือเมื่อเห็น ก็กล่าวว่าไม่เห็น เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง เพราะ

เหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง ด้วยประการดังนี้ ๑ เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น ยุยงคนทั้งหลายผู้สามัคคีกันให้แตกกัน หรือส่งเสริมคนทั้งหลายผู้แตกกันแล้ว ชอนความแยกกัน ยินดีความแยกกัน เพลิดเพลินในความแยกกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้แยกกัน ๑ เป็นผู้พูดคำหยาบ คือกล่าววาจาที่หยาบคายกล้าแข็ง เดือดร้อนผู้อื่น เสียดสีผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ ๑ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือกล่าวไม่ถูกกาล กล่าวไม่จริง กล่าวไม่อิงอรรถ ไม่อิงธรรม ไม่อิงวินัย กล่าววาจาที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่สุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอัน ไม่ควร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษ แห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น คืออยากได้วัตถุอันเป็นเครื่องอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นว่า ไฉนหนอวัตถุอัน เป็นเครื่องอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น พึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีจิตคิดปองร้าย คือมีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศ หรืออย่าได้เป็นแล้ว ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีความเห็นผิด คือมีความเห็นอันวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีที่ชั่วไม่มี

โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะ ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และปรโลกให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลก ดังนี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล หรือเพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแก้วมณี ๔ เหลี่ยมที่บุคคลโยนขึ้นข้างบน ตกลงมาทางเหลี่ยมใด ๆ ก็ย่อมตั้งอยู่ตามเหลี่ยมที่ตั้งลงมานั้นนั้นเอง ฉันใด สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล หรือเพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแล ย่อมเกิดในปัจจุบัน

ในอัตภาพถัดไป หรือในอัตภาพต่อๆไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น สมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง มีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง มีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง ๑ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ถือเอาวัตถุเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น อันอยู่ในบ้าน หรืออยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นขโมย ๑ ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ไม่ถึงความประพฤติล่วงในสตรีที่มารดารักษา บิดารักษา พี่ชายน้องชายรักษา พี่สาวน้องสาวรักษา ญาติรักษา ธรรมรักษา มีสามี มีอาชญาโดยรอบ โดยที่สุดแม้สตรีที่บุรุษคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เขาอยู่ในสภา ในบริษัท ในท่ามกลางญาติ ในท่ามกลางอำมาตย์ หรือในท่ามกลางราชสกุล ถูกผู้อื่นนำไปเป็นพยานซักถามว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้น บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้ก็บอกว่าไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่ารู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่าไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่าเห็น ไม่เป็นผู้พูดเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง หรือเพราะเหตุเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง ๑ ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ไม่ฟังข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น เป็นผู้สมานคนที่แตกกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่สามัคคีกันแล้ว ชอบคนที่พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าววาจาที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ๑ ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ เพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ๑ ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ อิงธรรม อิงวินัย พูดแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่างอันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่อยากได้ของผู้อื่น ไม่อยากได้วัตถุอันเป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่นว่า ไฉน

หนอ วัตถุที่เป็นอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแห่งผู้อื่นของบุคคลอื่น พึงเป็นของเรา ดังนี้ ๑ เป็นผู้ไม่มีจิตคิดปองร้าย ไม่มีความดำริในใจอันชั่วร้ายว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความมุ่งร้ายกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด ดังนี้ ๑ เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีอยู่ บิดามีอยู่. สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นอุปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามมีอยู่ในโลก ดังนี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแก้วมณี ๔ เหลี่ยม ที่บุคคลโยนขึ้นข้างบน ตกลงมาทางเหลี่ยมใด ๆ ก็ย่อมตั้งอยู่ตามเหลี่ยมที่ตั้งลงมานั้นเอง ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางกาบ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงาน

ทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบปฐมกรรมสูตรที่ ๖

อรรถกถาปฐมกรรมสูตรที่[๑] ๗

ปฐมกรรมสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สญฺเจตนิกานำ** ได้แก่ ที่จงใจ หมายใจ กระทำแล้ว. บทว่า **อุปจิตานำ** ได้แก่ ที่ก่อสร้าง ให้ขยายตัวขึ้น. บทว่า **อปฺปฏิสำ วิทิตฺวา** ได้แก่ ยังไม่เสวยวิบากแห่งความแก่นั้น. บทว่า **พยนฺตีภาวำ** ได้แก่ ความที่กรรมยังไม่หมดไป คือเหตุรอบทางที่กรรมเหล่านั้นกำหนดไว้. บทว่า **ตญฺจ โข ทิฏฺเฐว ธมฺเม** ความว่า ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมย่อมให้ผลนั้นแลในปัจจุบัน. บทว่า **อุปปชฺเช** ความว่า อุปปัชชเวทนียกรรมย่อมให้ผลในภพต่อไป. บทว่า **อปเร วา ปริยาเย** ความว่า ส่วนอปราปรเวทนียกรรม เมื่อสัตว์ยังดำเนินไปในสังสารวัฏ ย่อมให้ผลถึงแสนอัตภาพทีเดียว ด้วยบทนี้ ทรงแสดงความดังนี้ว่า ในกรรมที่เหมาะสมแก่วิบากที่ได้แล้ว ในเมื่อสัตว์ยังดำเนินไปในสังสารวัฏ ไม่มีประเทศแห่งแผ่นดินที่สัตว์ดำรงอยู่แล้วจะพึงพ้นจากบาปกรรมไปได้. บทว่า **ติวิธำ** แปลว่า ๓ ประการ. บทว่า **กายกมฺมนฺตสนฺโทสพฺยาปตฺติ** แปลว่า วิบัติ กล่าวคือโทษแห่งกายกรรม. พึงทราบบททุกบท โดยนัยนี้.

จบอรรถกถาปฐมกรรมสูตรที่ ๗

๑. อรรถกถาแก้บาลีข้อ ๑๙๔ ซึ่งเป็นพระสูตรที่ ๖ ในวรรคนี้.

อรรถกถาสูตรที่[๑] ๘

สูตรที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อปณฺณโก มณิ** ได้แก่ ลูกบาศก์สี่เหลี่ยมโดยรอบ.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๘

๗. ทุติยกรรมสูตร[๒]

ว่าด้วยกรรมที่สัตว์ตั้งใจสะสมขึ้น

[๑๙๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแล อันสัตว์ผู้ทำพึงได้เสวยในปัจจุบันในอัตภาพถัดไป หรือในอัตภาพต่อ ๆ ไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทาง

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๘ แต่แก้บาลีข้อ ๑๙๔ ซึ่งเป็นสูตรที่ ๖ ในวรรคนี้.
๒. สูตรนี้ไม่มีอรรถกถาแก้.

กาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา วาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้พูดเท็จ ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล ย่อมมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล หรือเพราะเหตุแห่งความวิบัติอันเป็นโทษแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นอกุศล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้น อันสัตว์ผู้ทำพึงได้เสวยใน

ปัจจุบัน ในอัตภาพถัดไป หรือในอัตภาพต่อ ๆ ไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้นสมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯ ลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นจากการพูดเท็จ ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่อยากได้ของผู้อื่น ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล ย่อมมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางกาย ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล เพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางวาจา ๔ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติแห่งการงานทางใจ ๓ อย่าง อันมีความตั้งใจเป็นกุศล.

จบทุติยกรรมสูตรที่ ๗

๘. ตติยกรรมสูตร

ว่าด้วยการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจทำ

[๑๙๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวความสิ้นสุดแห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น ก็วิบากนั้นแลอันสัตว์ผู้ทำพึงได้เสวยในปัจจุบัน ในอัตภาพถัดไป หรือในอัตภาพต่อ ๆ ไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่รู้แล้ว ย่อมไม่กล่าวการทำที่สุดทุกข์แห่งกรรมที่สัตว์ตั้งใจกระทำสั่งสมขึ้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นนั่นแล เป็นผู้ปราศจากอภิชฌา ปราศจากพยาบาท ไม่ลุ่มหลง มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้งทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ อริยสาวกนั้นย่อมรู้อย่างนี้ว่า ในกาลก่อนแล จิตของเรานี้เป็นจิตเล็กน้อย เป็นจิตไม่ได้อบรมแล้ว แต่บัดนี้ จิตของเรานี้ เป็นจิตหาประมาณมิได้ เป็น

จิตอบรมดีแล้ว ก็กรรมที่ทำแล้วพอประมาณอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นย่อมไม่เหลืออยู่ ไม่ตั้งอยู่ในจิตของเรานั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คือหากในเวลายังเป็นเด็ก เด็กนี้พึงเจริญเมตตาเจโตวิมุตติไซร้ พึงทำบาปกรรมบ้างหรือ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ก็ทุกข์จะพึงถูกต้องบุคคลผู้ไม่ทำบาปกรรมแลหรือ.

ภิ. ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยว่าทุกข์จักถูกต้องบุคคลผู้ไม่ทำบาปกรรมได้ที่ไหน.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมตตาเจโตวิมุตตินี้ อันสตรีหรือบุรุษพึงเจริญแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายนี้มิได้มีส่วนอันสตรีหรือบุรุษจะพึงพาเอาไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้มีอันจะต้องตายเป็นสภาพนี้ เป็นผู้มีจิตเป็นเหตุ สัตว์นั้นย่อมรู้อย่างนี้ว่า บาปกรรมไร ๆ ของเรา อันกรัชกายนี้ทำแล้วในกาลก่อน บาปกรรมนั้นทั้งหมด เป็นกรรมอันเราพึงเสวยในอัตภาพนี้ จักไม่ติดตามไป ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ อันภิกษุผู้มีปัญญา ผู้ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยิ่ง ในธรรมวินัยนี้อมรมแล้ว ด้วยประการอย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นพระอนาคามี.

พระอริยสาวกมีจิตประกอบด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกันโดยนัยนี้ ทั้งทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยจิตอันประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ

หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ อริยสาวกนั้นย่อมรู้อย่างนี้ว่า ในกาลก่อนแล จิตของเรานี้เป็นจิตเล็กน้อย เป็นจิตไม่ได้อบรมแล้ว แต่บัดนี้ จิตของเรานี้ เป็นจิตหาประมาณมิได้ เป็นจิตอบรมดีแล้ว ก็กรรมที่ทำแล้วพอประมาณอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมไม่เหลืออยู่ไม่ตั้งอยู่ในจิตของเรานั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คือ หากว่าในเวลายังเป็นเด็ก เด็กนี้พึงเจริญอุเบกาขาเจโตวิมุตติไซร้ พึงกระทำบาปกรรมบ้างหรือ.

ภิ. ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ก็ทุกข์จะพึงถูกต้องบุคคลผู้ไม่ทำบาปกรรมแลหรือ.

ภิ. มิใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยว่าทุกข์จักถูกต้องบุคคลผู้ไม่ทำบาปกรรมได้แต่ที่ไหน.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุเบกขาเจโตวิมุตตินี้ อันสตรีหรือบุรุษพึงเจริญแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การนี้มิได้มีส่วนอันสตรีหรือบุรุษจะพึงพาเอาไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้มีอันจะต้องตายเป็นสภาพนี้เป็นผู้มีจิตเป็นเหตุ สัตว์นั้นย่อมรู้อย่างนี้ว่า บาปกรรมไร ๆ ของเราอันกรัชกายนี้ทำแล้วในกาลก่อน บาปกรรมนั้นทั้งหมด อันเราจะพึงเสวยในอัตภาพ จักไม่ติดตามไปดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุเบกขาเจโต-วิมุตติ อันภิกษุผู้มีปัญญา ผู้ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยิ่ง ในธรรมวินัยนี้เจริญแล้วด้วยประการอย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นพระอนาคามี.

จบตติยกรรมสูตรที่ ๘

อรรถกถาสูตรที่ ๙

สูตรที่ ๙ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุกฺขสฺส** ได้แก่ ทุกข์ที่เป็นวิบาก หรือทุกข์ในวัฏฏะ ในสูตรนี้ ไม่มีข้ออุปหาด้วยลูกบาศก์. คำว่า **เอวํ** ในบทว่า **เอวํ วิคตาภิชฺโฌ** นี้เป็นเพียงนิบาต. อีกนัยหนึ่งชนทั้งหลายเจริญเมตตา ย่อมเป็นผู้ปราศจากอภิชฌาฉันใด พระอริยสาวกก็เป็นผู้ปราศจากอภิชฌาฉันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงการที่พระอริยสาวกนั้น ข่มนิวรณ์ได้ด้วยความเป็นผู้ปราศจากอภิชฌาเป็นต้นอย่างนี้แล้ว เมื่อจะตรัสนิสสรณะการแล่นออกไปจากอกุศล จึงตรัสว่า **เมตฺตาสหคเตน** เป็นต้น. บทว่า **อปฺปมาณํ** ได้แก่ ชื่อว่า ไม่มีประมาณ เพราะเป็นผู้มีสัตว์ไม่มีประมาณเป็นอารมณ์ หรือเพราะเป็นผู้มีความชำนาญอันสั่งสมแล้ว กามาวจรกรรม ชื่อว่ากรรมที่ทำโดยประมาณ. บทว่า **น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติ** ความว่า กามาวจรกรรมนั้นไม่อาจถือโอกาสของตนตั้งอยู่ได้ เหมือนน้ำเล็กน้อยในห้วงน้ำใหญ่ ที่แท้กรรมที่ไม่มีประมาณนี้เท่านั้น ครอบงำกามาวจรกรรมนั้นเหมือนน้ำเล็กน้อยในห้วงน้ำ ย่อมทำวิบากของตนให้บังเกิด.

บทว่า **ทหรตคฺเค** แปลว่า ตั้งแต่เป็นเด็ก. บทว่า **นายํ กาโย อาพาย คมนีโย** ความว่า ไม่อาจพากายนี้ไปยังปรโลกได้. บทว่า **จิตฺตนฺตโร** แปลว่า มีจิตเป็นเหตุ. อีกนัยหนึ่ง แปลว่า เป็นไปในลำดับโดยจิตนั้นแล. อธิบายว่า จริงอยู่ จะชื่อว่า เทวะ ชื่อว่าสัตว์นรก ชื่อว่าสัตว์เดียรัจฉาน ก็เพราะปฏิสนธิจิตดวงที่ ๒ ในลำดับแห่งจุติจิตดวงที่ ๑ นั่นแล. แต่ในนัยต้น จะเป็นเทวะ หรือสัตว์นรก ก็ด้วยทั้งจิตที่เป็น

๑. อรรถกถาแก้บาลีข้อ ๑๙๖ ซึ่งเป็นพระสูตรที่ ๘ ในวรรคนี้.

ตัวเหตุ. บทว่า **สพฺพนฺตำ อิธ เวทนียำ** นี้ ตรัสด้วยอำนาจส่วนแห่งทิฏฐธรรมเวทนียกรรม. บทว่า **น ตำ อนุภิสฺสติ** ความว่า จักเป็นกรรมที่ไม่ดำเนินตามด้วยอำนาจอุปปัชชเวทนียกรรม เพราะความเป็นอุปปัชช-เวทนียกรรมถูกเมตตาตัดขาดแล้ว. แต่ข้อนี้พึงทราบว่าเป็นปัจจเวกขณ-ญาณของพระอริยบุคคล คือพระโสดาบันและพระสกทาคามี. บทว่า **อนาคามิตาย** ได้แก่ เพื่อความเป็นพระอนาคามีโดยฌาน. บทว่า **อิธ ปญฺญสฺส** ความว่า ชื่อว่า ปัญญา ในพระศาสนานี้ เป็นของสำหรับพระอริยสาวก ผู้ตั้งอยู่ในอริยปัญญา ซึ่งเป็นศาสนจารีต. บทว่า **อนุตฺตรึ วิมุตฺตึ** ได้แก่พระอรหัต.

จบอรรถกถาสูตรที่ ๙

จบอรรถกถาวรรคที่ ๑

๙. พราหมณสูตร[๑]

ว่าด้วยเหตุปัจจัยที่ให้สัตว์เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

[๑๙๗] ครั้งนั้นแล พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค-เจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัย พอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอแล เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเครื่องให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๑๐ แก้ว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

พร. ท่านพระโคดมผู้เจริญ ก็อะไรเล่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติธรรมและประพฤติสม่ำเสมอ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

พร. ข้าพเจ้ายังมิรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตโดยย่อของท่านพระโคดมผู้เจริญนี้โดยพิสดาร ขอประทานโอกาส ขอท่านพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงแสดงธรรม โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตโดยย่อของท่านพระโคดมผู้เจริญนี้โดยพิสดารเถิด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

พราหมณ์นั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางวาจามี ๔ อย่าง การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคน

ในโลกนี้ เป็นผู้กล่าวเท็จ ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติอธรรม และการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็การประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น ฯ ลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติอธรรม และการประพฤติไม่สม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติอธรรมและการประพฤติไม่สม่ำเสมออย่างนี้แล สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติและการประพฤติสม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางวาจามี ๔ อย่าง การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางกายมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางวาจามี ๔ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จ ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางวาจามี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง อย่างไรเล่า ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้

ไม่อยากได้ของผู้อื่น ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ การประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมอทางใจมี ๓ อย่าง อย่างนี้แล.

ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุแห่งการประพฤติธรรมและการประพฤติสม่ำเสมออย่างนี้แล สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

พ. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ฯลฯ ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบพราหมณสูตรที่ ๙

จบปฐมวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ยถาภตสูตร ๒. มาตุคามสูตร ๓. ปฐมอุปาสิกาสูตร ๔. ทุติยอุปาสิกาสูตร
๕. ธรรมปริยายสูตร ๖. ปฐมกรรมสูตร ๗. ทุติยกรรมสูตร
๘. ตติยกรรมสูตร ๙. พราหมณสูตร.

ทุติยวรรคที่ ๒

ว่าด้วยบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

[๑๙๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อ ๑ อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตปองร้าย ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์ ๑ จากการประพฤติผิดในกาม ๑ จากการพูดเท็จ ๑ จากการพูดส่อเสียด ๑ จากการพูดคำหยาบ ๑ จากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตไม่ปองร้าย ๑ มีความเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ

[๑๙๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ เป็นผู้ถกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ๒๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นใน

การฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเพ้อเจ้อ ๑ อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการอยากได้ของผู้อื่น ๑ คิดปองร้ายด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการปองร้าย ๑ มีความเห็นผิดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้ ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ เว้นขาดจากการพูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ ไม่คิดปองร้าย

ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการไม่ปองร้าย ๑ เห็นชอบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ

[๒๐๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการลักทรัพย์ ๑ พอใจในการลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการประพฤติผิดในกาม ๑ พอใจในการประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเท็จ ๑ พอใจในการพูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียดด้วยตนเอง ชักชวนผู้อื่นในการพูดส่อเสียด ๑ พอใจในการพูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดคำหยาบ ๑ พอใจในการพูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเพ้อเจ้อ ๑ พอใจในการพูดเพ้อเจ้อ ๑ อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการอยากได้ของผู้อื่น ๑ พอใจในการอยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตคิดปองร้ายด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการปองร้าย ๑ พอใจในการปองร้าย ๑ มีความเห็นผิดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเห็นผิด ๑ พอใจในความเห็นผิด ๑ ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการเป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้ ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ พอใจในการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ พอใจในการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ เว้นขาดจากการพูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชวนผู้อื่นในการไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ พอใจในการไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตไม่ปองร้ายด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการไม่ปองร้าย ๑ พอใจในการไม่ปองร้าย ๑ มีความเห็นชอบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเห็นชอบ ๑ พอใจในการเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้ เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ

[๒๐๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการเป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการฆ่าสัตว์ ๑ กล่าวสรรเสริญการฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการลักทรัพย์ ๑ พอใจในการลักทรัพย์ ๑ กล่าวสรรเสริญการลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในการด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการประพฤติผิดในกาม ๑ พอใจในการประพฤติผิดในกาม ๑ กล่าวสรรเสริญการประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเท็จ ๑ พอใจในการพูดเท็จ ๑ กล่าวสรรเสริญการพูดเท็จ ๑ พูดส่อเสียดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดส่อเสียด ๑ พอใจในการพูดส่อเสียด ๑ กล่าวสรรเสริญการพูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดคำหยาบ ๑ พอใจในการพูดคำหยาบ ๑ กล่าวสรรเสริญการพูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการพูดเพ้อเจ้อ ๑ กล่าวสรรเสริญการพูดเพ้อเจ้อ ๑ อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการอยากได้ของผู้อื่น ๑ พอใจในการอยากได้ของผู้อื่น ๑ กล่าวสรรเสริญการอยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตปองร้ายด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการปองร้าย ๑ พอใจในการปองร้าย ๑ กล่าวสรรเสริญการปองร้าย ๑ มีความเห็นผิดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นผิด ๑ พอใจในความเห็นผิด ๑ กล่าวสรรเสริญความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบ

ด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๑ พอใจในการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ พอใจในการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ พอใจในการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ เว้นขาดจากการพูดเท็จด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการพูดเท็จ ๑ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการพูดส่อเสียด ๑ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดคำหยาบ พอใจในการเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการพูดคำหยาบ ๑ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ พอใจในการเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ กล่าวสรรเสริญการเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๑ ไม่อยากได้ของผู้อื่นด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ พอใจในการไม่อยากได้ของ

ผู้อื่น ๑ กล่าวสรรเสริญการไม่อยากได้ของผู้อื่น ๑ มีจิตไม่ปองร้ายด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในการไม่ปองร้าย ๑ พอใจในการไม่ปองร้าย ๑ กล่าวสรรเสริญการไม่ปองร้าย ๑ มีความเห็นชอบด้วยตนเอง ๑ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นชอบ ๑ พอใจในความเห็นชอบ ๑ กล่าวสรรเสริญความเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาประดิษฐานไว้.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

[๒๐๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์

ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นผิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ธรรม ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ พอใจในความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ พอใจในความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือ

เป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน เป็นผู้เว้นขาดการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย.

จบทุติยวรรคที่ ๒

อรรถกถาทุติยวรรค

ทุติยวรรค บาลีไปยาลทั้งหมดตั้งแต่สูตรที่ ๑ เป็นต้นไป มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทสกนิบาต

ตติยวรรคที่๑ ๓

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ

[๒๐๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯล ฯ มีความเห็นผิด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ การนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ-โลกสวรรค์

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ธรรม ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นชอบ

๑. ตั้งแต่วรรคนี้เป็นต้นไป ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ ตายแล้วไปอบายหรือสุคติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ พอใจในความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ พอใจในความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการตายแล้วไปอบายหรือสุคติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน ดูเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือเป็น

ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเป็นพาลและเป็นบัณฑิต

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นพาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการเป็นพาลและเป็นบัณฑิต

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ พึงทราบว่า เป็นพาล ธรรม ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๒๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ ชักชวนผู้อื่นในความเห็น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการเป็นพาลหรือเป็นบัณฑิต

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ตนเอง ฯลฯ พอใจในความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ พอใจในความเป็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการเป็นพาลหรือเป็นบัณฑิต

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้ฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นคนพาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๔๐ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง ฯลฯ กล่าวสรรเสริญความเห็นชอบ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔๐ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต.

จบตติยวรรคที่ ๓

(พึงทราบการนับจำนวนพระสูตรในวรรคที่ ๔ ที่ ๕ ด้วยอำนาจไปยาล)

[๒๐๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คืออสุภสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาร ปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเก อนภิรตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจ ทุกขสัญญา ๑ ทุกเข อนัตตสัญญา ๑ ปหาน-สัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลควรเจริญ เพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คืออนิจจสัญญา ๑ อนัตตสัญญา ๑ อาหาเร ปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเก อนภิรตสัญญา ๑ อัฏฐิกสัญญา ๑ ปุพฺวกสัญญา ๑ วินีลกสัญญา ๑ วิปุพพกสัญญา ๑ วิจ-ฉิททกสัญญา ๑ อุทธุมาตกสัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประ-การนี้ อันบุคคลควรอบรม เพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๐๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลควรเจริญ เพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลควรเจริญ เพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๐๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลควรเจริญ เพื่อความกำหนดรู้ เพื่อความหมดสิ้นไป เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อสละ

เพื่อความสลัดออกไปซึ่งราคะ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือสัมมาทิฏฐิ... สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลควรเจริญเพื่อกำหนดรู้ เพื่อความหมดสิ้นไป เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อสละ เพื่อสลัดออกไปซึ่งราคะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความหมดสิ้นไป เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อสละ เพื่อความสลัดออกไปซึ่ง โทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาเถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ... สัมมาวิมุตติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความหมดสิ้นไป เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อสละ เพื่อความสลัดออกไปซึ่งโทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาเถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ.

จบปัญจมปัณณาสก์

จบทสกนิบาต

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

นิสสายวรรคที่ ๑

๑. กิมัตถิยสูตร[๑]

ว่าด้วยผลของศีลที่เป็นกุศล

[๒๐๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ศีลที่เป็นกุศลมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความไม่เดือดร้อนมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ก็ความไม่เดือดร้อน มีความปราโมทย์เป็นผล มีความปราโมทย์เป็นอานิสงส์.

๑. สูตรที่ ๑ ถึง ๕ อรรถกถาแก้รวม ๆ กันไว้ท้ายสูตรที่ ๕.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ความปราโมทย์มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ความปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปีติมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์

พ. ดูก่อนอานนท์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปัสสัทธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ก่อนอานนท์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สุขมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์

พ. ดูก่อนอานนท์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สมาธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ยถาภูตญาณทัสสนะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาเป็นผล มีนิพพิทาเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็นิพพิทามีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ นิพพิทามีวิราคะเป็นผล มีวิราคะเป็นอานิสงส์.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็วิราคะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์.

พ. ดูก่อนอานนท์ วิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติ-ญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศลมีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์ ความไม่เดือดร้อน มีความปราโมทย์เป็นผล มีความปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ความปราโมทย์ มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ยถาภูต-ญาณทัสสนะมีนิพพิทาเป็นผล มีนิพพิทาเป็นอานิสงส์ นิพพิทามีวิราคะเป็นผล มีวิราคะเป็นอานิสงส์ วิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติ-ญานทัสสนะเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้แล ดูก่อนอานนท์ ศีลที่เป็นกุศลย่อมยังความเป็นพระอรหันต์ให้บริบูรณ์โดยลำดับ ด้วยประการดังนี้แล.

จบกิมัตถิยสูตรที่ ๑

๒. เจตนาสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์ของผู้มีศีล

[๒๐๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอความไม่เดือดร้อนจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความไม่เดือดร้อนเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลนี้

เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อน ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอความปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนนี้เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความปราโมทย์ ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอปีติจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปีติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปีติ ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอกายของเราจงสงบเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กายของบุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปีติสงบนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีการสงบแล้ว ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอเราจงเสวยสุขเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีการสงบแล้วเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุข ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอจิตของเราจงตั้งมั่นเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของบุคคลผู้มีสุขตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอเราจงรู้จงเห็นตามเป็นจริงเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วรู้เห็นตามเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอเราจงเบื่อหน่ายเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้รู้เห็นตามเป็นจริงเบื่อหน่ายนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่าย ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอเราจงคลายกำหนัดเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตคลายกำหนัดแล้ว ไม่ต้องทำด้วยเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะเถิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่

บุคคลคลายกำหนัดแล้วทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะนี้ เป็นธรรมดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ นิพพิทามีวิราคะเป็นผล มีวิราคะเป็นอานิสงส์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาเป็นผล มีนิพพิทาเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ความปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์ ความไม่เดือดร้อน มีความปราโมทย์เป็นผล มีความปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศลมีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่ธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมยังธรรมทั้งหลายให้บริบูรณ์ เพื่อการถึงฝั่ง (คือนิพพาน) จากสถานอันมิใช่ฝั่ง (คือสังสารวัฏ) ด้วยประการดังนี้แล.

จบเจตนาสูตรที่ ๒

๓. ปฐมอุปนิสาสูตร
ว่าด้วยอวิปฏิสารมีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว

[๒๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อความปราโมทย์ไม่มี ปีติชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีความปราโมทย์วิบัติจัดเสียแล้ว เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีปีติวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อปัสสัทธิไม่มี สุขชื่อว่ามี

เหตุอันบุคคลผู้มีปัสสัทธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสุขไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสุขวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณ-ทัสสนะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อยถาภูต-ญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาไม่มี วิราคะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่อวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเทียบต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่บริบูรณ์ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ วิมุตติ-ญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปฏิสารของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปฏิสาร ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อความปราโมทย์มีอยู่ ปีติของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความปราโมทย์ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อปีติมีอยู่ ปัสสัทธิของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปีติ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อปัสสัทธิมีอยู่ สุขของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยปัสสัทธิ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อสุขมีอยู่ สัมมาสมาธิของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสุข ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่

ยถาภูตญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อนิพพิทามีอยู่ วิราคะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทา ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่อวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ก็ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมบริบูรณ์ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิปฏิสารของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ ฉันนั้นเหมือนกัน.

จบปฐมอุปนิสาสูตรที่ ๓

๔. ทุติยอุปนิสาสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ทุศีลกำจัดอวิปฏิสาร

[๒๑๑] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว... เมื่อวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุ อันบุคคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่บริบูรณ์ ฉันใด ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสาร ชื่อว่ามีเหตุ อันบุคคลผู้ทุศีลมีวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่า มีเหตุอันบุคคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสารของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่... เมื่อวิราคะมีอยู่ วิมุตติ-ญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมสมบูรณ์ฉันใด ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสารของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปฏิสาร ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ ฯลฯ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลสมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ ฉันนั้นเหมือนกัน .

จบทุติยอุปนิสาสูตรที่ ๔

๕. ตติยอุปนิสาสูตร

ว่าด้วยผู้ทุศีลขจัดอวิปฏิสาร

[๒๑๒] ณ ที่นั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว...เมื่อวิราคะไม่มี วิมุตติ-ญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ก็ย่อมไม่บริบูรณ์ฉันใด ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิ-ปฏิสารชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้ทุศีลมีศีลวิบัติขจัดเสียแล้ว เมื่ออวิปฏิสารไม่มี ความปราโมทย์ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอวิปฏิสารวิบัติขจัดเสียแล้ว ฯลฯ วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุลคลผู้มีวิราคะวิบัติขจัดเสียแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสารของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปฏิสาร ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์... เมื่อวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์.

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้น ก็ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่น

ของต้นไม้นั้น ก็ย่อมบริบูรณ์ฉันใด ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อวิปฏิสาร ของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออวิปฏิสารมีอยู่ ความปราโมทย์ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอวิปฏิสาร ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ ฯลฯ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยวิราคะ ย่อมเป็นธรรมมีเหตุสมบูรณ์ ฉันนั้นเหมือนกัน.

จบตติยอุปนิสาสูตรที่ ๕

มโนรถปูรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต

นิสสายวรรคที่ ๑

เอกาทสกนิบาต กิมัตถิยสูตรที่ ๑ (ข้อ ๒๐๗) เป็นต้น มีนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั่นแล. จริงอยู่ในเอกาทสกนิบาต ๕ สูตรข้างต้น ท่านกล่าวองค์ ๑๑ แยกนิพพิทาและวิราคะออกเป็นสอง.

จบอรรถกถากิมัตถิยสูตรเป็นต้น

๖. พยสนสูตร

ว่าด้วยความฉิบหาย ๑๑ อย่าง

[๒๑๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดด่าบริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ติเตียนพระอริยเจ้า ข้อนี้มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่ภิกษุนั้นจะไม่พึงถึงความฉิบหาย ๑๑ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ความฉิบหาย ๑๑ อย่าง เป็นไฉน คือไม่บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ ๑ เสื่อมจากธรรมที่บรรลุแล้ว ๑ สัทธรรมของภิกษุนั้นย่อมไม่ผ่องแผ้ว ๑ เป็นผู้เข้าใจว่าได้บรรลุในสัท-ธรรม ๑ เป็นผู้ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ๑ ต้องอาบัติเศร้าหมองอย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ บอกลาสิกขาเวียนมาเพื่อเป็นคนเลว ๑ ถูกต้องโรคอย่างหนัก ๑ ย่อมถึงความเป็นบ้า คือความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ เป็นผู้หลงใหลทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดด่าบริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ติเตียน

พระอริยเจ้า ข้อนี้มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่ภิกษุนั้นจะไม่พึงถึงความฉินหาย ๑๑ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งนี้.

จบพยสนสูตรที่ ๖

อรรถกถาพยสนสูตรที่ ๖

พยสนสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

การบอกคืนสิกขาบทพึงทราบว่าเกิน.

จบอรรถกถาพยสนสูตรที่ ๖

๗. สัญญาสูตร

ว่าด้วยพึงเป็นผู้มีสัญญาในอารมณ์ต่าง ๆ กัน

[๒๑๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พึงมีหรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุว่าเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญจายตนะว่าเป็นอากาสานัญจายตะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญานัญจายตนะว่าเป็นวิญญานัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิญจัญญายตนะว่าเป็นอากิญจัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนะว่าเป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความ

สำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ครองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า พึงมีได้อานนท์ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พึงมีได้อย่างไรเล่า การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

พ. ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนอานนท์ พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญจายตนะว่าเป็นอากาสานัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนะว่าเป็นวิญญาณัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิญจัญญายตนะว่าเป็นอากิญจัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนะ ว่าเป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะ

เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ครองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้ว เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ พึงมีได้หรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ดูก่อนท่านอานนท์ผู้มีอายุ พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิ โดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

อา. ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ พึงมีได้อย่างไรเล่า การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญใน ปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน

อารมณ์ที่ทราบ... ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

สา. ดูก่อนท่านอานนท์ผู้มีอายุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนด ความดับ นิพพาน ดูก่อนท่านอานนท์ผู้มีอายุ พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิ โดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

อา. ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว การที่อรรถกับอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะ ของพระศาสดาและของสาวกเปรียบเทียบได้กัน เสมอกัน ไม่ผิดกัน ในบทที่เลิศ ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ เมื่อกี้นี้กระผมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทูลถามเนื้อความอันนี้ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงพยากรณ์เนื้อความอันนี้ ด้วยบทเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้แก่กระผม เหมือนที่ท่านพระสารีบุตรพยากรณ์ ดูก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว การที่อรรถกันอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะ ของพระศาสดาและของพระสาวกเปรียบเทียบกันได้ เสมอกัน ไม่ผิดกัน ในบทที่เลิศนี้.

จบสัญญาสูตรที่ ๗

อรรถกถาสัญญาสูตรที่ ๗

สัญญาสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

รูปารมณ์ อันจักขุวิญญาณเห็นแล้วเป็นต้น. บทว่า **อตฺเถน อตฺโถ** ได้แก่ อรรถกับอรรถ. บทว่า **พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ** ได้แก่ พยัญชนะกับพยัญชนะ. บทว่า **สํ สนฺทิสฺสติ** แปลว่า จักเป็นไปกันได้. บทว่า **สเมสฺสติ** แปลว่า จักเสมอกันได้. บทว่า **น วิคฺคยฺหิสฺสติ** ได้แก่ จักไม่ผิดกัน. บทว่า **อคฺคปทสฺมึ** ได้แก่ ในพระนิพพาน.

จบอรรถกถาสัญญาสูตรที่ ๗

๘. มนสิการสูตร

ว่าด้วยกระกระทำอารมณ์ต่าง ๆ ไว้ในใจ

[๒๑๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พึงมีได้หรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงกระทำจักษุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปไว้ในใจ ไม่พึงกระทำหูไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเสียงไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปไว้ในใจ ไม่พึงกระทำกลิ่นไว้ในใจ ไม่พึงกระทำลิ้นไว้ในใจ ไม่พึงกระทำจมูกไว้ในใจ ไม่พึงกระทำกายไว้ในใจ ไม่พึงกระทำโผฏฐัพพะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำปฐวีธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอาโปธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเตโชธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำวาโยธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอากาสานัญจายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำวิญญาณัญจายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอากิญจัญญายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเนวสัญญานาสัญญายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำโลกนี้ไว้ในใจ

ไม่พึงกระทำโลกหน้าไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ไว้ในใจ ก็แต่ว่าพึงทำไว้ในใจ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนอานนท์ พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงกระทำจักษุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปไว้ในใจ... ไม่พึงกระทำรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ไว้ในใจ ก็แต่ว่าพึงทำไว้ในใจ.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พึงมีได้อย่างไร การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงกระทำจักษุไว้ในใจ ฯลฯ ไม่พึงกระทำรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ไว้ในใจ ก็แต่ว่าพึงทำไว้ในใจ.

พ. ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทำไว้ในใจอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบสังขารทั้งปวงความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนอานนท์ พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงกระทำจักษุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปไว้ในใจ ไม่พึงกระทำหูไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเสียงไว้ในใจ ไม่พึงกระทำจมูกไว้ในใจ ไม่พึงกระทำกลิ่นไว้ในใจ ไม่พึงกระทำลิ้นไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรสไว้ในใจ ไม่พึงกระทำกายไว้ในใจ ไม่พึงกระทำโผฏฐัพพะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำปฐวีธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอาโปธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเตโชธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำวาโยธาตุไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอากาสานัญจายตนะไว้ในใจ

ไม่พึงกระทำวิญญาณัญจายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำอากิญจัญญายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำเนวสัญญานาสัญญายตนะไว้ในใจ ไม่พึงกระทำโลกนี้ไว้ในใจ ไม่พึงกระทำโลกหน้าไว้ในใจ ไม่พึงกระทำรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ว ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ ไว้ในใจ ก็แต่ว่าพึงกระทำไว้ในใจ.

จบมนสิการสูตรที่ ๘

อรรถกถามนสิกาสูตรที่ ๘

มนสิการสูตรที่ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปัจจเวกขณปัญญาไว้.

จบอรรถกถามนสิการสูตรที่ ๘

๙. อเสขสูตร
การเพ่งของม้าอาชาไนย และม้ากระจอก

[๒๑๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อิญชกาวสถาคาร[๑] ในนาทิกคาม ครั้งนั้นแล ท่านพระสันธะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระสันธะว่า ดูก่อนสันธะ เธอจงเพ่งแบบการเพ่งของม้าอาชาไนย อย่าเพ่งแบบการเพ่งของม้ากระจอก ดูก่อนสันธะ ก็การเพ่งของม้ากระจอกย่อมมีออย่างไร ดูก่อนสันธะ ธรรมดาม้ากระจอกถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมเพ่งว่าข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะม้ากระจอกที่เขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียวย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้ สารถีผู้ฝึกม้าจักให้

๑. โดยมากเป็น คิญชกาวสถาคาร.

เราทำเหตุอะไรหนอแล เราจักทำอะไรตอบแก่เขา ดังนี้ ม้ากระจอกนั้น ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมเพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ฉันใด ดูก่อนสันธะ บุรุษกระจอกบางคนในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล อยู่ที่ป่าก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี อยู่ที่เรือนว่างเปล่าก็ดี มีจิตถูกกามราคะกลุ้มรุมแล้ว ถูกกามราคะครอบงำแล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดกามราคะที่เกิดขึ้นแล้วตามความเป็นจริง บุรุษกระจอกนั้น ทำกามราคะนั่นแหละในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่าง ๆ ย่อมเพ่งเนืองนิตย์ ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว อันพยาบาทครอบงำแล้ว... มีจิตอันถีนมิทธะกลุ้มรุมแล้ว อันถีนมิทธะครอบงำแล้ว... มีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุมแล้ว อันอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำแล้ว.. มีจิตอันวิจิกิจฉากลุ้มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ตามความเป็นจริง บุรุษกระจอกนั้น ทำวิจิกิจฉานั่นแหละในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่าง ๆ ย่อมเพ่งเนืองนิตย์ ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ บุรุษกระจอกนั้น ย่อมอาศัยปฐวีธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอาโปธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเตโชธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยวาโย-ธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากาสานัญจายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยวิญญาณัญ-จายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากิญจัญญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเนวสัญญา-นาสัญญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกนี้เพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกหน้าเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ เพ่งบ้าง ดูก่อนสันธะ การเพ่งของบุรุษกระจอกย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล.

ดูก่อนสัทธะ ก็การเพ่งของม้าอาชาไนยย่อมมีอย่างไร ดูก่อนสันธะ ธรรมดาม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้ สารถีผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอแล เราจะกระทำอะไรตอบเขา ดังนี้ ม้าอาชาไนยนั้น ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ดูก่อนสันธะ ด้วยว่าม้าอาชาไนยที่เจริญ ย่อมพิจารณาเห็นถูกปฏิก แทงว่า เหมือนคนเป็นหนี้ครุ่นคิดถึงหนี้ เหมือนคนถูกจองจำมองเห็นการจองจำ เหมือนคนผู้เสื่อมนึกเห็นความเสื่อม เหมือนคนมีโทษเล็งเห็นโทษ ดูก่อนสันธะ บุรุษอาชาไนยที่เจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล อยู่ที่ป่าก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี หรืออยู่ที่เรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อมไม่มีจิตอันกามราคะกลุ้มรุมแล้ว อันกามราคะครอบงำแล้วอยู่ และย่อมรู้ทั่วถึงอุบายเครื่องสลัดกามราคะที่เกิดขึ้นแล้วตามความเป็นจริง ย่อมไม่มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว... ย่อมไม่มีจิตอันถีนมิทธะกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุมแล้ว... ย่อมไม่มีจิตอันวิจิกิจฉากลุ้มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้ว และย่อมรู้ทั่วถึงอุบายเครื่องสลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่อาศัยปฐวีธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยอาโปธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยเตโชธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยวาโยธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยโลกนี้เพ่ง ย่อมไม่อาศัยโลกหน้าเพ่ง ย่อมไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วย

ใจเพ่ง ก็แต่ว่าย่อมเพ่ง ดูก่อนสันธะ อนึ่ง เทวดาพร้อมทั้งอินทร์ พรหม มนุษย์ ย่อมนอบน้อมบุรุษอาชาไนยที่เจริญ ผู้เพ่งแล้วอย่างนี้ แต่ที่ไกลเทียวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษสูงสุด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ชัดเหตุนั้น ๆ ได้เพราะอาศัยการเพ่งของท่าน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ ท่านพระสันธะได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุรุษอาชาไนยที่เจริญ ผู้เพ่ง ย่อมเพ่งอย่างไร บุรุษอาชาไนยนั้น จึงจะไม่อาศัยปฐวีธาตุเพ่ง... ไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราม ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจเพ่ง ก็แต่ว่าย่อมเพ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนึ่ง เทวดาพร้อมทั้งอินทร์ พรหม มนุษย์ ย่อมนอบน้อมบุรุษอาชาไนยที่เจริญผู้เพ่งอย่างไร แต่ที่ไกลเทียวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษสูงสุด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ชัดเหตุนั้น ๆ ได้เพราะอาศัยการเพ่งของท่าน.

พ. ดูก่อนสันธะ ความสำคัญในปฐวีธาตุว่าเป็นปฐวีธาตุเห็นอารมณ์ย่อมเป็นของแจ่มแจ้งแก่บุรุษอาชาไนยที่เจริญในธรรมวินัยนี้ ความสำคัญในอาโปธาตุว่า เป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในเตโชธาตุว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง

ความสำคัญในวาโยธาตุว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในอากาสานัญจายตนะว่า เป็นอากาสานัญจายตนะเป็อารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ว ความสำคัญในวิญญาณัญจายตนะว่าเป็นวิญญาณัญ-จายตนะเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในอากิญจัญญายตนะว่าเป็นอากิญจัญญายตนะเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในเนวสัญญนาสัญญายตนะว่า เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของเจ่มแจ้ง ความสำคัญในโลกนี้ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในโลกหน้าว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้ง ความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตรองแล้วด้วยใจ ย่อมเป็นของแจ่มแจ้งแก่บุรุษอาชาไนยที่เจริญในธรรมวินัยนี้.

ดูก่อนสันธะ บุรุษอาชาไนยที่เจริญ ผู้เพ่งอยู่อย่างนี้แล จึงไม่อาศัยปฐวีธาตุเพ่ง ไม่อาศัยอาโปธาตุเพ่ง ไม่อาศัยเตโชธาตุเพ่ง ไม่อาศัยวาโย-ธาตุเพ่ง ไม่อาศัยอากาสานัญจายตนะเพ่ง ไม่อาศัยวิญญาณัญจายตนะเพ่ง ไม่อาศัยอากิญจัญญายตนะเพ่ง ไม่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนะเพ่ง ไม่อาศัยโลกนี้เพ่ง ไม่อาศัยโลกหน้าเพ่ง ไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตาม แล้วด้วยใจเพ่ง ก็แต่ว่าย่อมเพ่ง ดูก่อนสันธะ อนึ่ง เทวดาพร้อมทั้งอินทร์ พรหม มนุษย์ ย่อมนอบน้อมบุรุษอาชาไนยที่เจริญ ผู้เพ่งแล้วอย่างนี้ แต่ที่ไกลเทียวว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อม
ต่อท่าน ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุรุษสูงสุด ข้าพเจ้าขอนอบ

น้อมต่อท่าน ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ชัดเหตุนั้น ๆ ได้
เพราะอาศัยการเพ่งของท่าน.

จบอเสขสูตรที่ ๙

อรรถกถาอเสกขสูตรที่ ๙

อเสกขสูตรที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **โทณิยา พนฺโธ** ความว่า ม้ากระจอกที่เขาผูกไว้ใกล้ราง ข้าวเหนียว. บทว่า **อนนฺตรํ กริตฺวา** ความว่า กระทำ (ราคะ) ไว้ในภายใน. บทว่า **ฌายติ** ความว่า ย่อมคิด. บทว่า **ปชฺฌายติ** ความว่า ย่อมเพ่งฌานมีประการต่าง ๆ ข้างโน้นบ้างข้างนี้. บทว่า **นิชฺฌายติ** ความว่า ย่อมเพ่งฌานเป็นนิตย์ โดยไม่มีระหว่างคั่น. คำว่า **ปฐวิมฺปิ นิสฺสาย ฌายติ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยสามารถบุคคลผู้ยังยินดีอยู่ในสมาบัติ. เพราะว่า ปฐวีธาตุนี้ ชื่อว่า เป็นส่วนเล็กน้อย อันบุคคลกระทำแล้ว เพราะตนยังยินดีอยู่ในสมาบัติ แม้ในอาโปธาตุเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

คำว่า **กถญฺจ สนฺธ อาชานียฌายิตํ โหติ** ความว่า ม้าสินธพผู้รู้เหตุอันสมควรและไม่สมควร คิดอย่างไร. ในคำเป็นอาทิว่า **ยถา อิณํ** พึงทราบอธิบายว่า ม้าอาชาไนยย่อมมองเห็นการตกต้อง กล่าวคือการลงแส้ตรงหน้าตน กระทำให้เป็นเสมือนหนี้ เสมือนถูกจองจำ เสมือนเสื่อมเสีย เสมือนความผิดมาก กล่าวคือโทษ.

บทว่า **เนว ปฐวึ นิสฺสาย ฌายติ** ความว่า บุรุษอาชาไนยนั้นย่อมไม่เพ่ง ด้วยสัญญาในฌานอันประกอบด้วยองค์ ๔ และองค์ ๕ อันมีปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ เพราะไม่ยินดีความสุขในสมาบัติ ย่อมเพ่งอารมณ์

ที่ปรากฏชัดว่า บุรุษนี้ ชื่อว่าบุรุษอาชาไนย เพราะไม่มีความยินดีเลย. ย่อมเพ่งด้วยผลสมบัติ อันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์. บทว่า **ปฐวิยํ ปฐวีสญฺญา วิภูตา โหติ** ความว่า ความสำคัญในฌานมีองค์ ๔ หรือฌานมีองค์ ๕ มีปฐวีธาตุเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นธรรมชาติแจ่มแจ้ง คือปรากฏแล้ว. ก็ในพระสูตรนี้มีอาทิว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ รูปสัญญาปรากฏชัด อัฏฐิกสัญญาไม่ปรากฏชัดดังนี้ เป็นอันท่านพระสันธะกล่าวถึงความที่ปฐวีธาตุปรากฏชัด เพราะยังมีการก้าวล่วง. ก็ในพระสูตรนี้ รูปสัญญานั้นชื่อว่าปรากฏชัด เพราะเป็นธรรมชาติที่เห็นได้โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา. แม้ในอาโปสัญญาเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ในพระสูตรนี้ไม่ตรัสการก้าวล่วง ด้วยอำนาจสมาบัติ แต่ตรัสการก้าวล่วง ด้วยอำนาจวิปัสสนาวาระเหมือนในหนหลัง ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **เอวํ ฌายี** ความว่า บุรุษอาชาไนยเพ่งอยู่ด้วยผลสมาบัติ อันเกิดมาตามลำดับแห่งวิปัสสนาอย่างนี้.

จบอรรถกถาอเสกขสูตรที่ ๙

๑๐. โมรนิวาปนสูตร
ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน

[๒๑๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ **ปริพาชการาม** อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง ใกล้กรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ ศีลขันธ์อันเป็นของพระอเสขะ ๑ สมาธิขันธ์อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ปัญญาขันธ์อันเป็นของพระอเสขะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการแม้อื่นอีก ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ อิทธิปาฏิหาริย์ ๑ อาเทสนาปาฏิหาริย์ ๑ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการแม้อื่นอีก ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มี

ความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ เป็นผู้มีความสำคัญล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คือ วิชชา ๑ จรณะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน มีความเกษมจากโยคะล่วงส่วน มีพรหมจรรย์ล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้สนังกุมารพรหมก็ได้กล่าวคาถานี้ไว้ว่า

ในหมู่ชนที่ยังรังเกียจกันด้วยโคตร กษัตริย์เป็น
ผู้ประเสริฐสุด ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ
เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คาถานี้นั้น สนังกุมารพรหมร้อยกรองไว้ถูกแล้ว มิใช่ร้อยกรองไว้ผิด กล่าวไว้ชอบแล้ว มิใช่กล่าวไม่ชอบ ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เราเห็นด้วย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็กล่าวอย่างนี้ว่า

ในหมู่ชนที่ยังรังเกียจกันด้วยโคตร กษัตริย์เป็น
ผู้ประเสริฐสุด ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ
เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

จบโมรนิวาปนสูตรที่ ๑๐

จบนิสสายวรรคที่ ๑

อรรถกถาโมรนิวาปนสูตรที่ ๑๐

โมรนิวาปนสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อจฺจนฺตนิฏฺโฐ** พึงทราบวิเคราะห์ว่า พระนิพพาน กล่าวคือ อัจจันตะ เพราะล่วงเลยที่สุดแล้ว มีความไม่พินาศเป็นธรรม คือ นิฏฐา ความสำเร็จของภิกษุใด เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า **อจฺจนฺตนิฏฺโฐ** ผู้มีความสำเร็จล่วงส่วน. บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยนี้.

บทว่า **ชเนตสฺมึ** ได้แก่ ในหมู่ชน อธิบายว่า ในหมู่สัตว์. บทว่า **เย โคตฺตปฏิสาริโน** ความว่า ชนเหล่าใด ย่อมระลึกรังเกียจในสกุลนั้นว่า เราเป็นสกุลโคตมะ เราเป็นสกุลกัสสปะ ดังนี้ ในบรรดาการระลึกรังเกียจด้วยสกุลเหล่านั้น สกุลกษัตริย์ประเสริฐที่สุดในโลก. บทว่า **อนุมตา มยา** ความว่า คาถาที่สนังกุมารพรหมแสดง เทียบได้กับสัพพัญญุตญาณของเรา เราก็อนุญาต. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงมีอรรถง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาโมรนิวาปนสูตรที่ ๑๐

จบนิสสายวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กิมัตถิยสูตร ๒. เจตนาสูตร ๓. ปฐมอุปนิสาสูตร ๔. ทุติยอุปนิสาสูตร ๕. ตติยอุปนิสาสูตร ๖. พยสนสูตร ๗. สัญญาสูตร ๘. มนสิการสูตร ๙. อเสขสูตร ๑๐. โมรนิวาปนสูตร.

ทุติยวรรคที่ ๒

๑. ปฐมมหานามสูตร

ว่าด้วยศากยะมหานามะทูลถามถึงธรรมเป็นเครื่องอยู่

[๒๑๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ก็สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นอันมาก กระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะได้ทรงทราบข่าวว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน ครั้งนั้นแล เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันทราบข่าวดังนี้ว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ามีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ จะพึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละ ๆ มหาบพิตร การที่มหาบพิตรเสด็จเข้ามาหาตถาคตแล้วตรัสถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ จึงพึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร ดังนี้ เป็นการสมควรแก่มหาบพิตรผู้เป็นกุลบุตร ดูก่อนมหาบพิตร กุลบุตรผู้มี

ศรัทธาย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีศรัทธาย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ปรารภความเพียรย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้เกียจคร้านย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีสติตั้งมั่นย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีสติหลงลืมย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีจิตตั้งมั่นย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีปัญญาย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีปัญญาทรามย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการนี้แล้ว พึงทรงเจริญธรรม ๖ ประการให้ยิ่งขึ้นไป ดูก่อนมหาบพิตร ในธรรม ๖ ประการนี้ มหาบพิตรถึงทรงระลึกถึงพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใดอริยสาวกระลึกถึงตถาคต สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภตถาคต ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ผู้มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมเจริญพุทธานุสสติ.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงธรรม ว่า พระธรรมอัน พระผู้พระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว อันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงพระธรรม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรงเพราะปรารภพระธรรม ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ผู้มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพระแสธรรมเจริญธัมมานุสสติ.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ผู้ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ นี้คือคู่บุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี่พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของคำนับ ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงพระสงฆ์ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง

ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภพระสงฆ์ ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ผู้มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมเจริญสังฆานุสสติ.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงศีลของตนว่า ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ อันตัณหาและทิฏฐิลูบคลำไม่ได้ เป็นไปเพื่อสมาธิ ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงศีล สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น ย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภศีล ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ตามรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในสัตว์ผู้มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมเจริญสีลานุสสติ.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรถึงทรงระลึกถึงจาคะของตนว่า เป็นลาภของเราหนอ ที่เรามีจิตปราศจากมลทิน คือความตระหนี่ มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีแล้วในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน อยู่ครองเรือน ในหมู่สัตว์ผู้ถูกมลทิน คือความตระหนี่กลุ้มรุม ดูก่อนมหาพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงจาคะ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภจาคะ ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ที่มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมเจริญจาคานุสสติ.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงเทวดาทั้งหลายว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีอยู่ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอยู่ เทวดาชั้นยามามีอยู่ เทวดาชั้นดุสิตมีอยู่ เทวดาชั้นนิมมานรดีมีอยู่ เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีมีอยู่ เทวดาชั้นพรหมกายมีอยู่ เทวดาชั้นที่สูงในรูปกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้นๆ แม้เราก็มีศรัทธาเช่นนั้นอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศีลเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลก

ชั้นนั้นๆ แม้เราก็มีศีลเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยสุตะเช่นใด จุติจากกโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้น ๆ แม้เราก็มีสุตะเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยจาคะเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้น ๆ แม้เราก็มีจาคะเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วยปัญญาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้น ๆ แม้เราก็มีปัญญาเช่นนั้น ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา ของตนและของเทวดาเหล่านั้น สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภเทวดาทั้งหลาย ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกนี้อาตมภาพกล่าวว่า เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่สงบ เป็นผู้ไม่มีความพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ผู้มีความพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมเจริญเทวดานุสสติ ดังนี้แล.

จบปฐมมหานามสูตรที่ ๑

ทุติยวรรคที่ ๒

๑. อรรถกถาปฐมมหานามสูตร

วรรคที่ ๒ ปฐมมหานามสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นานาวิหาเรหิ วิหรตๆ** ความว่า ชื่อว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำสำหรับคฤหัสถ์ มิได้มีอย่างเดียว เพราะเหตุนั้น เจ้ามหานามศากยะจึงทูลถามว่า เมื่อหม่อมฉันอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ไม่ประจำ. ด้วยบทว่า **เกน วิหาเรน** เจ้ามหานามศากยะ ทูลถามว่า หม่อมฉันพึงอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำอย่างไหน พระเจ้าข้า. บทว่า **อาราธโก** ได้แก่ ผู้ทำให้ถึงพร้อมผู้บริบูรณ์. บทว่า **ธมฺมโสตสมาปนฺโน พุทฺธานุสฺสตึ ภาเวติ** ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรมแล้ว ย่อมเจริญพุทธานุสสติ.

จบอรรถกถาปฐมมหานามสูตรที่ ๑

๒. ทุติยมหานามสูตร

ว่าด้วยเจ้าศากยะมหานามะทูลถามถึงธรรมเป็นเครื่องอยู่

[๒๑๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ก็สมัยนั้นแล เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ ทรงหายจากประชวร คือหายจากภาวะที่ประชวรไม่นาน ก็สมัยนั้น ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยกาลล่วงไป ๓ เดือน เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะได้ทรงสดับข่าวว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า

ผู้มีจีวรสำเร็วแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน ครั้งนั้นแล เจ้า-ศากยะพระนามว่ามหานามะ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทราบข่าวมาดังนี้ว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มี-พระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ พึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละๆ มหาบพิตร การที่มหาบพิตรเสด็จเข้ามาหาตถาคตแล้วตรัสถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ พึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร ดังนี้ เป็นการสมควรแก่มหาบพิตรผู้เป็นกุลบุตร ดูก่อนมหาบพิตร กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีศรัทธา ย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ปรารภความเพียรย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้เกียจคร้านย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีสติตั้งมั่นย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีสติหลงลืมย่อมไม่เป็นผู้บูรณ์ ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีจิตตั้งมั่นย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีปัญญาย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีปัญญาทราม ย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการนี้แล้ว พึงเจริญธรรม ๖ ประการให้ยิ่งขึ้นไป ดูก่อนมหาบพิตร ในธรรม ๖ ประการนี้ พึงทรงระลึกถึงพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มี-พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงพระตถาคต สมัยนั้น จิต

ของอริยสาวกนั้น ย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้นจิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสารกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภพระตถาคต ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบแล้ว ย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรพึงเสด็จดำเนินเจริญก็ได้ พึงประทับยืนเจริญก็ได้ พึงประทับนั่งเจริญก็ได้ พึงบรรทมเจริญก็ได้ พึงทรงประกอบการงานเจริญก็ได้ พึงประทับบนที่นอนอันเบียดเสียดด้วยพระโอรสและพระธิดาเจริญก็ได้ ซึ่งพุทธานุสสตินี้แล.

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงพระธรรม...

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงพระสงฆ์...

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงศีลของตน...

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงจาคะของตน...

ดูก่อนมหาบพิตร อีกประการหนึ่ง มหาบพิตรพึงทรงระลึกถึงเทวดาทั้งหลายว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีอยู่ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอยู่... เทวดาผู้สูงขึ้นไปกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้น ๆ แม้เราก็มีศรัทธาเช่นนั้น

เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศีล. . . สุตะ. . . จาคะ . . . ปัญญาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกชั้นนั้นๆ แม้เราก็มีปัญญาเช่นนั้น ดูก่อนมหาบพิตร สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ของตนและของเทวดาเหล่านั้น สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ้มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ้มรุม สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมดำเนินไปตรง ดูก่อนมหาบพิตร อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภเทวดาทั้งหลาย ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ปีติย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้มีความปราโมทย์ กายของอริยสาวกผู้มีใจประกอบด้วยปีติย่อมสงบ อริยสาวกผู้มีกายสงบย่อมเสวยสุข จิตของอริยสาวกผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรพึงเสด็จดำเนินเจริญก็ได้ พึงประทับยืนเจริญก็ได้ พึงประทับนั่งเจริญก็ได้ พึงบรรทมเจริญก็ได้ พึงทรงประกอบการงานเจริญก็ได้ พึงประทับบนที่นอนอันเบียดเสียดด้วยพระโอรสและพระธิดาเจริญก็ได้ ซึ่งเทวตานุสสตินี้แล.

จบทุติยมหานามสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยมหานามสูตรที่ ๒

ทุติยมหานามสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **คิลานา วุฏฺฐิโต** ความว่า เจ้ามหานามศากยะประชวรแล้วหายประชวร.

จบอรรถกถาทุติยมหานามสูตรที่ ๒

๓. นันทิยสูตร

ว่าด้วยเจ้าศากยะนันทิยะทูลถามถึงธรรมเป็นเครื่องอยู่

[๒๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระประสงค์จะเข้าจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี เจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะได้ทรงทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระประสงค์จะเข้าจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล เจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะทรงมีพระดำริว่า ไฉนหนอ แม้เราก็พึงเข้าจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี เราจักประกอบการงานและจักได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าตามกาลอันสมควร กรุงสาวัตถีนั้น.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี เจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะ ก็เข้าจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี ได้ทรงประกอบการงาน และได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าตามกาลอันสมควร ณ กรุงสาวัตถีนั้น ก็สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากย่อมกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน เจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะได้ทรงทราบข่าวว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จจาริกโดยล่วงไป ๓ เดือน ครั้งนั้นแล เจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทราบข่าวมาว่า ภิกษุเป็นอันมากกระทำจีวรกรรมเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหวังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จ

จาริกโดยล่วงไป ๗ เดือน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ พึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดีละๆ บพิตร การที่บพิตรเสด็จมาหาตถาคต แล้วตรัสถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ พึงอยู่ด้วยธรรมเครื่องอยู่อะไร ดังนี้ เป็นการสมควรแก่บพิตรผู้เป็นกุลบุตรแล ดูก่อนบพิตร กุลบุตรีผู้มี**ศรัทธา**ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีศรัทธาย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มี**ศีล**ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ทุศีลย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ปรารภ**ความเพียร**ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้เกียจคร้านย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มี**สติ**ตั้งมั่นย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีสติหลงลืมย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มี**สมาธิ**ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้ไม่มีสมาธิย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มี**ปัญญา**ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ ผู้มีปัญญาทรามย่อมไม่เป็นผู้บริบูรณ์ ดูก่อนบพิตร บพิตรทรงตั้งอยู่ในธรรม ๖ ประการนี้แล้ว พึงเข้าไปตั้งสติไว้ภายในธรรม ๕ ประการ ดูก่อนบพิตร ในธรรม ๕ ประการนี้ บพิตรพึงทรง**ระลึกถึงพระตถาคต**ว่า แม้ด้วยเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์. . . เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดูก่อนบพิตร บพิตรพึงเข้าไปตั้งสติไว้ในภายในปรารภพระตถาคต ด้วยประการดังนี้แล.

อีกประการหนึ่ง บพิตรพึงทรง**ระลึกถึงพระธรรม**ว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ... อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ดูก่อนบพิตร บพิตรพึงเข้าไปตั้งสติไว้ในภายใน ปรารภพระธรรมด้วยประการดังนี้แล.

อีกประการหนึ่ง บพิตรพึงทรง**ระลึกถึงกัลยาณมิตร**ทั้งหลายว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่เรามีกัลยาณมิตรผู้เอ็นดู ผู้ใคร่ประโยชน์ ผู้กล่าวสอน ผู้พร่ำสอน ดูก่อนบพิตร บพิตรพึงเข้าไปตั้งสติไว้ในภายใน ปรารภกัลยาณมิตรด้วยประการนี้แล.

อีกประการหนึ่ง บพิตรพึงทรง**ระลึกถึงจาคะของตน**ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่เรามีจิตปราศจากมลทินคือความตระหนี่ มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน อยู่ครองเรือน ในหมู่สัตว์ผู้ถูกมลทินคือความตระหนี่ กลุ้มรุมแล้ว ดูก่อนบพิตร บพิตรพึงเข้าไปตั้งสติไว้ในภายใน ปรารภจาคะด้วยประการดังนี้แล.

อีกประการหนึ่ง บพิตรพึงทรง**ระลึกถึงเทวดาทั้งหลาย**ว่า เทวดาเหล่านั้นได้ก้าวล่วงความเป็นสหายแห่งเทวดาผู้มีคำข้าวเป็นภักษาแล้ว เข้าถึงการอันสำเร็จด้วยใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เทวดาเหล่านั้นย่อมไม่พิจารณาเห็นกิจที่ควรทำของตน หรือการสั่งสมกิจที่ตนทำแล้ว ดูก่อนบพิตร ภิกษุผู้เป็นอสมยวิมุตย่อมพิจารณากิจที่ไม่ควรทำของตน หรือการสั่งสมกิจที่ทำแล้ว แม้ฉันใด ดูก่อนบพิตร เทวดาเหล่าใด ก้าวล่วงซึ่งความเป็นสหายแห่งเทวดาผู้มีคำข้าวเป็นภักษา เข้าถึงกายอันสำเร็จด้วยใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เทวดาเหล่านั้นย่อมไม่พิจารณาเห็นกิจที่ควรทำของตน หรือการสั่งสมกิจที่ตนทำแล้ว ฉันนั้นเหมือนกันแล ดูก่อนบพิตร บพิตรพึงเข้าไปตั้งสติไว้ในภายใน ปรารภเทวดาทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้แล.

ดูก่อนบพิตร อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการนี้ ย่อมละซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลายอันลามกไม่ถือมั่น ดูก่อนบพิตร หม้อที่คว่ำ

ย่อมไม่กลับ ถูกต้องสิ่งที่คายแล้ว ไฟที่ไหม้ลามไปจากหญ้า ย่อมไหม้ของที่ควรไหม้ ย่อมไม่กลับมาไหม้สิ่งที่ไหม้แล้ว แม้ฉันใด อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการนี้ ย่อมละอกุศลธรรมทั้งหลายอันลามก ย่อมไม่ถือมั่น (อกุศลธรรมอันชั่วช้าเหล่านั้น) ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบนันทิยสูตรที่ ๓

อรรถกถานันทิยสูตรที่ ๓

นันทิยสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กลฺยาณมิตฺเต** แปลว่า ซึ่งมิตรดีทั้งหลาย. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสังฆานุสสติ ด้วยอำนาจแห่งกัลยาณมิตรด้วยประการฉะนี้. บทว่า **กวฺหิงฺการภกฺขานํ** ได้แก่ ของเทวดาชั้นกามาวจร. บทว่า **อสมยวิมุตฺโต** ความว่า พระขีณาสพผู้หลุดพ้นแล้วด้วยอสมย-วิมุตติ.

จบอรรถกถานันทิยสูตรที่ ๓

๔. สุภูติสูตร

ว่าด้วยลักษณะแห่งศรัทธา

[๒๒๑] ครั้งนั้นแล ท่านพระสุภูติกับสัทธภิกษุ เข้าไปเฝ้าพระ-ผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระสุภูติว่า ดูก่อนสุภูติ ภิกษุนี้ชื่อไร ท่านพระสุภูติกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ ภิกษุนี้ชื่อว่าสัทธะ เป็นบุตรอุบาสกผู้มีศรัทธา ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนสุภูติ ก็สัทธภิกษุนี้เป็นบุตรของอุบาสกผู้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ย่อมเห็นพร้อมในลักษณะของพระผู้มีศรัทธาทั้งหลายแลหรือ.

สุ. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้เป็นการสมควรทรงแสดงลักษณะของผู้มีศรัทธานั้น ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควรแสดงลักษณะของผู้มีศรัทธานั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสลักษณะแห่งศรัทธาของผู้มีศรัทธาเถิด ข้าพระองค์จักทราบบัดนี้ว่า ภิกษุนี้จักเห็นพร้อมในลักษณะของผู้มีศรัทธาทั้งหลายหรือไม่.

พ. ดูก่อนสุภูติ ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระสุภูติทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสุภูติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย แม้นี้ ก็เป็นลักษณะแห่งศรัทธาของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสุตะมาก ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีสุตะมาก ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ แม้นี้ ก็**เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้นี้ ก็**เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระ-ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน เป็นผู้รับอนุศาสนีย์โดยเคารพ ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน เป็นผู้รับอนุศาสนีย์โดยเคารพแม้นี้ ก็**เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ในกรณียกิจทั้งสูงและต่ำของเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกรณียกิจนั้น อาจทำ อาจจัดได้ ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ฯลฯ อาจทำ อาจจัดได้ แม้นี้ ก็**เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ใคร่ธรรม กล่าวคำเป็นที่รัก เป็นผู้มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้กล่าวคำอันเป็นที่รัก มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง แม้นี้ ก็**เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังอกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่

ทอดธุระในกุศลธรรม ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุปรารภความเพียร ฯลฯ แม้นี้ ก็ **เป็นลักษณะแห่งศรัทธา** ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อันมีในจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ อัน มีในจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน แม้นี้ ก็ **เป็นลักษณะแห่งศรัทธา** ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้น เราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น เสวยสุข มีอาหารอย่างนั้น เสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทส ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ

พร้อมทั้งอุเทส ด้วยประการฉะนี้ แม้นี้ **ก็เป็นลักษณะแห่งศรัทธาของผู้มีศรัทธา.**

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี ผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไป จึงต้องเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไป จึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ แม้นี้ **ก็เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดูก่อนสุภูติ ข้อที่ภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ แม้นี้ **ก็เป็นลักษณะแห่งศรัทธา**ของผู้มีศรัทธา.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ ท่านพระสุภูติ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลักษณะศรัทธาของผู้มีศรัทธา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนี้นั้น มีพร้อมอยู่แก่ภิกษุนี้ และภิกษุนี้ย่อมเห็นพร้อมในลักษณะศรัทธาของผู้มีศรัทธาเหล่านี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล... สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้มีสุตะมาก... ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ภิกษุนี้เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ภิกษุนี้เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเครื่องกระทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน เป็นผู้รับเอาอนุศาสนีย์โดยเคารพ ภิกษุนี้เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกรณียกิจทั้งหลายทั้งสูงและต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกรณียกิจนั้น อาจทำ อาจจัดได้ ภิกษุนี้เป็นผู้ใคร่ในธรรม กล่าวคำอันเป็นที่รัก เป็นผู้มีความปราโมทย์ยิ่ง ในธรรมอันยิ่ง ในวินัยอันยิ่ง ภิกษุนี้เป็นผู้ปรารภความเพียร มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ภิกษุนี้เป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฌาณ ๔ อันมีในจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ภิกษุนี้ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทส ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุนี้พิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ฯลฯ เธอย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุนี้ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญา-

วิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลักษณะศรัทธาของผู้มีศรัทธาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วนี้ มีพร้อมอยู่แก่ภิกษุนี้ อนึ่ง ภิกษุนี้จักปรากฏในลักษณะศรัทธาของผู้มีศรัทธาเหล่านี้ พระเจ้าข้า.

พ. ดีละ ๆ สุภูติ ดูก่อนสุภูติ ถ้าเช่นนั้น เธอพึงอยู่กับสัทธภิกษุนี้เถิด ดูก่อนสุภูติ อนึ่ง เธอพึงหวังจะมาเยี่ยมเยียนตถาคตในกาลใด ในกาลนั้น เธอกับสัทธภิกษุนี้พึงเข้ามาเยี่ยมเยียนตถาคตเถิด.

จบสุภูติสูตรที่ ๔

อรรถกถาสุภูติสูตรที่ ๔

สุภูติสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

พระศาสดาแม้ทรงทราบอยู่ ก็ตรัสถามว่า ดูก่อนสุภูติ ภิกษุนี้ ชื่อไรดังนี้ พระสุภูติ กราบทูลว่า ภิกษุชื่อว่าสัทธะ เป็นบุตรของอุบาสกผู้มีศรัทธา หมายถึงท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ด้วยว่า สัทธภิกษุนั้นเป็นบุตรของอนาถบิณฑิกคฤหบดี บวชในสำนัก (พระสุภูติ) ผู้เป็นอาของตน. ลำดับนั้น พระสุภูติเถระ ได้พาสัทธภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา. บทว่า **สทฺธาปทาเนสุ** ความว่า ในอปทาน คือลักษณะของบุคคลผู้มีศรัทธาทั้งหลาย.

จบอรรถกถาสุภูติสูตรที่ ๔

๕. เมตตาสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์ของเมตตา ๑๐ ประการ

[๒๒๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สั่งสมดีแล้ว ปรารภด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ ๑๑ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมหลับเป็นสุข ๑ ย่อมตื่นเป็นสุข ๑ ย่อมไม่ฝันลามก ๑ ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ๑ ย่อมเป็นที่รักแห่งอมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา ๑ ไฟ ยาพิษหรือศัสตราย่อมไม่กล้ำกรายได้ ๑ จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว ๑ สีหน้าย่อมผ่องใส ๑ เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาละ ๑ เมื่อไม่แทงตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สั่งสมดีแล้ว ปรารภด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการนี้แล.

จบเมตตาสูตรที่ ๕

อรรถกถาเมตตาสูตรที่ ๕

เมตตาสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สุขํ สุปติ** ความว่า ชื่อว่าหลับเป็นสุข เพราะไม่หลับเหมือนคนนอกนั้นที่นอนกรนกระสับกระส่ายหลับเป็นทุกข์ แม้เมื่อหยั่งลงสู่ความหลับก็เป็นสุขเหมือนผู้เข้าสมาบัติ.

บทว่า **สุขํ ปฏิพุชฺฌติ** ความว่า คนอื่น ๆ ถอนใจ กระสับกระส่ายอยู่ ตื่นเป็นทุกข์ฉันใด บุคคลผู้เสพเมตตาเจโตวิมุตติ หาตื่นเป็น

ทุกข์ฉันนั้นไม่ ไม่มีอาการผิดปกติ ตื่นเป็นสุข เหมือนดอกปทุมกำลังแย้มอยู่.

บทว่า **น ปาปํ สุปินํ ปสฺสติ** ความว่า บุคคลผู้เสพเมตตาเจโตวิมุตติแม้เมื่อฝันเห็น ก็ฝันเห็นแต่เรื่องที่เจริญเท่านั้น เป็นเหมือนไหว้พระเจดีย์ เหมือนกระทำการบูชา เหมือนฟังธรรมอยู่ฉะนั้น และย่อมไม่ฝันเห็นที่ลามก เหมือนคนพวกอื่นที่ฝันเห็นตนถูกพวกโจรพากันรุมล้อม เหมือนถูกสัตว์ร้ายทำร้ายเอา และเหมือนกำลังตกเหวฉะนั้น.

บทว่า **มนุสฺสานํ ปิโย โหติ** ความว่า บุคคลผู้เสพเมตตาเจโตวิมุตติ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนแก้วมุกดาหารที่สวมไว้ที่อก และเหมือนพวงมาลัยประดับไว้ที่ศีรษะฉะนั้น.

บทว่า **อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ** ความว่า บุคคลผู้เสพเมตตาเจโตวิมุตติ ย่อมเป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ดุจพระวิสาขเถระ. เรื่องกล่าวไว้พิสดารแล้ว ในเมตตากรรมฐานนิเทศ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั่นแล.

บทว่า **เทวตา รกฺขนฺติ** ความว่า เทวดาทั้งหลาย ย่อมรักษาเหมือนมารดาและบิดารักษาบุตรฉะนั้น.

บทว่า **นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ** ความว่า ไฟย่อมไม่กล้ำกราย คือไม่เข้าไปพ้องพานร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา เหมือนนางอุตตราอุบาสิกา ยาพิษย่อมไม่กล้ำกราย คือไม่เข้าไปทำอันตรายร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา เหมือนพระจูฬสีเถระผู้สวดสังยุตตนิกายฉะนั้น หรือศัสตรา ย่อมไม่กล้ำกราย คือย่อมไม่เข้าใกล้ร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา เหมือนสังกิจจสามเณรฉะนั้น มีคำอธิบายว่า ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ย่อม

ไม่ทำอันตรายร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา ก็ในข้อนี้ ท่านอาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวเรื่องแม่โคนมไว้.

ได้ยินว่า แม่โคตัวหนึ่ง กำลังยืนหลั่งน้ำนมให้แก่ลูกโคอยู่ นายพรานคนหนึ่ง คิดว่า เราจักแทงแม่โคนั้น จึงใช้มือพลิกไปมาพุ่งหอกด้ามยาวไป หอกนั้นแหละ หมุนไปกระทบร่างแม่โคนมนั้น เหมือนใบตาลปลิวไปกระทบฉะนั้น เพราะกำลังอุปจารภาวนาหามิได้ เพราะกำลังอัปปนาภาวนาก็หามิได้ เป็นเพราะแม่โคนั้นมีจิตเกื้อกูลอย่างแรงในลูกโคอย่างเดียว. เมตตามีอานุภาพมากถึงอย่างนี้.

บทว่า **ตุวฏฺ จิตฺตํ สมาธิยติ** ความว่า จิตของบุคคลผู้อยู่ด้วยเมตตาย่อมตั้งมั่นได้รวดเร็ว. ความที่จิตนั้นตั้งมั่นช้าไม่มี.
บทว่า **มุขวณฺโณ วิปฺปสีทติ** ความว่า และหน้าของผู้นั้นย่อมมีสีผ่องใส เหมือนผลตาลสุกหลุดจากขั้วฉะนั้น.

บทว่า **อสมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ** ความว่า ชื่อว่า ความหลงตายของผู้อยู่ด้วยเมตตาไม่มี. ย่อมไม่หลงทำกาละ เหมือนกับก้าวลงสู่ความหลับ.

บทว่า **อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต** ความว่า บุคคลผู้อยู่ด้วยเมตตา เมื่อไม่บรรลุพระอรหัตอันเป็นคุณวิเศษที่ยิ่งกว่าเมตตาสมาบัติ จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ไปเกิดในพรหมโลก เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น.

จบอรรถกถาเมตตาสูตรที่ ๕

๖. ทสมสูตร
ว่าด้วยธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น

[๒๒๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนท์อยู่ ณ **เวฬุวคาม** ใกล้พระ-

นครเวสาลี ก็สมัยนั้น **หสมคฤหบดี**ชาวเมืองอัฏฐกะ เดินทางไปถึงเมืองปาตลีบุตร ด้วยกรณียกิจบางอย่าง ครั้งนั้นแล ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฏฐกะ เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ณ กุกกุฏาราม ครั้นแล้วได้ถามภิกษุนั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ ท่านพระอานนท์อยู่ที่ไหน เพราะว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ใคร่เพื่อจะพบท่านพระอานนท์ ภิกษุนั้นตอบว่า ดูก่อนคฤหบดี ท่านพระอานนท์อยู่ ณ เวฬุคาม ใกล้พระนครเวสาลี.

ครั้งนั้นแล ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฏฐกะ กระทำกรณียกิจนั้นที่เมืองปาตลีบุตรเสร็จแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ ณ เวฬุวคาม ใกล้พระนครเวสาลี ไหว้ท่านพระอานนท์แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้โดยชอบมีอยู่หรือ.

ท่านพระอานนท์ตอบว่า ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอย่างเอกอันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็นเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วโดยชอบ มีอยู่.

ท. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้น

แห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้น หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้โดยชอบ เป็นไฉน.

อ. ดูก่อนคฤหบดี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานอันมีวิตกวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ภิกษุนั้น ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ปฐมฌานนี้แลถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และย่อมรู้ชัดว่า ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา เธอจึงตั้งอยู่ในสมถะและวิปัสสาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากว่าไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จะเป็นอุปปาติก°พรหม เพราะความสิ้นไปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ โดยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี นี้แลคือธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ.

๑. อนาคามี.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขอยู่...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสในก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า แม้จตุตถฌานนี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และย่อมรู้ชัดว่า ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา เธอตั้งอยู่ในสมถะและวิปัสสนาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากว่าไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จักเป็นอุปปาติกพรหม เพราะความสิ้นไปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ด้วยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี แม้ข้อนี้แลก็เป็นธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีจิตประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบูลย์ ถึงความเป็นใหญ่ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน อยู่ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า แม้เมตตาเจโตวิมุตตินี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และรู้ชัดว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา เธอตั้งอยู่แล้วในสมถะและวิปัสสนาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากว่าเธอไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จักเป็นอุปปาติกพรหม เพราะความสิ้นไปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้อง-ต่ำ ๕ ด้วยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี แม้ข้อนี้แล ก็เป็นธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มี-พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีจิตประกอบด้วยกรุณา...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีจิตประกอบด้วยมุทิตา...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีจิตประกอบด้วยอุเบกขา ย่อมแผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน

เบื้องต่ำ เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบูลย์ ถึงความเป็นใหญ่ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า แม้อุเบกขา-เจโตวิมุตตินี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และย่อมรู้ชัดว่า สิ่งใด สิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไม่เป็นธรรมดา เธอตั้งอยู่แล้วในสมถะและวิปัสสนาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากว่าเธอไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จักเป็นอุปปาติกพรหม เพราะความสิ้นรูปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ด้วยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี แม้ข้อนี้แลก็เป็นธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่หมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมบรรลุอากาสานัญจายตนฌานด้วยการบริกรรมว่าอากาศไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิฆสัญญา เพราะไม่ใส่ใจซึ่งนานัตตสัญญา ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า แม้อากาสานัญจายตนสมาบัตินี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และย่อมรู้ชัดว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา เธอตั้งอยู่แล้วในสมถะ

และวิปัสสนาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หาก ว่าเธอไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จักเป็นอุปปาติกพรหม เพราะความในรูปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ด้วยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี แม้ข้อนี้แลก็เป็นธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุก้าวล่วงอากาสานัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ย่อมบรรลุวิญาณัญจายตนฌานโดยบริกรรมว่า วิญญาณไม่มีที่สุด...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง ย่อมบรรลุลากิญจัญญายตนฌานโดยบริกรรมว่า หน่อยหนึ่งไม่มี ดังนี้ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า อากิญจัญญายตนสมาบัตินี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว และย่อมรู้ชัดว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกปรุงแล้ว ถูกตบแต่งแล้ว สิ่งนั้นเป็นของไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ภิกษุนั้นตั้งอยู่แล้วในสมถะและวิปัสสนาธรรมนั้น ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากว่าเธอไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จักเป็นอุปปาติกพรหม เพราะความสิ้นไปแห่งสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ด้วยความพอใจเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้น

มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูก่อนคฤหบดี แม้ข้อนี้แล ก็เป็นธรรมอย่างเอก อันเป็นที่หลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่หมดสิ้นไป หรือเป็นที่บรรลุโดยลำดับซึ่งธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับ แห่งภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ที่พระผู้-มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบ.

เมื่อท่านพระอานนท์กล่าวอย่างนี้แล้ว ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฏฐกะได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษแสวงหาแหล่งขุมทรัพย์ขุมเดียว พึงพบแหล่งขุมทรัพย์ ๑๑ ขุมคราวเดียวกัน แม้ฉันใด ข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาประตูอมตธรรมประตูเดียว ก็ได้สดับประตูอมตธรรม ๑ ประตูคราวเดียวกัน ฉันนั้น เปรียบเหมือนบุรุษมีเรือน ๑๑ ประตู เมื่อเรือนนั้นถูกไฟไหม้ บุรุษพึงอาจเพื่อทำตนให้สวัสดีโดยประตูหนึ่ง ๆ แม้ฉันใด ข้าพเจ้าจักอาจเพื่อทำตนให้สวัสดีได้ด้วยประตูอมตธรรมประตูหนึ่งๆในบรรดาประตูอมตธรรม ๑๑ ประตูเหล่านี้ ฉันนั้นเหมือนกันแล ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมดาอัญญเดียรถีย์เหล่านี้จักแสวงหาทรัพย์บูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์ ส่วนข้าพเจ้าจักบูชาท่านพระ-อานนท์อย่างไรเล่า ลำดับนั้นแล ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฏฐกะ นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ในนครเวสาลีและเมืองปาตลีบุตรให้ประชุมกันแล้วอังคาสภิกษุสงฆ์ให้อิ่มหนำสำราญ ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของ นิมนต์ภิกษุรูปหนึ่ง ๆ ให้ครองผ้าคู่หนึ่ง นิมนต์ท่านพระอานนท์

ให้ครองไตรจีวร และสร้างวิหารราคาห้าร้อยถวายท่านพระอานนท์ ดังนี้แล.

จบทสมสูตรที่ ๖

อรรถกถาทสมสูตรที่ ๖

ทสมสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทสโม** ความว่า ก็คฤหบดีนั้น เขานับในตำแหน่งที่ ๑๐ ด้วยอำนาจชาติและสกุล และด้วยการนับตระกูลที่เป็นคฤหบดีมหาศาล เพราะเหตุนั้น เขาจึงชื่อว่า ทสมะนั่นแล. บทว่า **อฏฺฐกนาคโร** แปลว่า ชาวเมืองอัฏฐกะ. บทว่า **กุกฺกุฏาราเม** ได้แก่ อารามที่กุกกุฏเศรษฐีสร้างไว้.

ในคำว่า **เตน ภควตา ฯเปฯ สมฺมทกฺขาโต** นี้ มีความสังเขปดังต่อไปนี้ :- ทสมคฤหบดี ถามท่านพระอานนท์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้บำเพ็ญพระบารมี ๓๐ ถ้วนแล้ว ทรงหักกิเลสทั้งปวง ทรงรู้ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ชมเชยด้วยเหตุ ๔ ประการ ด้วยสามารถแห่งเวสารัชชญาณ ๔ อย่างคือ พระองค์ทรงรู้อัธยาศัยและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลายนั้น ๆ ทรงเห็นโลกธรรมทั้งปวงเหมือนผลมะขามป้อมที่วางไว้ในฝ่ามือ อนึ่ง ทรงรู้ด้วยปุพเพนิวาสญาณเป็นต้น ทรงเห็นด้วยทิพจักษุ หรือว่าทรงรู้ด้วยวิชชา ๓ หรือด้วยอภิญญา ๖ ทรงเห็นด้วยสมันตจักษุ อันไม่ติดขัดในโลกทั้งปวง ทรงรู้ด้วยปัญญา อันสามารถรู้ธรรมทั้งปวง หรือทรงเห็นรูปอันล่วงเสียซึ่งจักษุวิสัยของสรรพสัตว์ และรูปที่อยู่ภายนอกฝาเรือนเป็นต้น ด้วยมังส-

จักษุอันบริสุทธิ์ยิ่งนัก ทรงเห็นด้วยปฏิเวธปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ที่มีสมาธิเป็นปทัฏฐาน (เป็นเหตุใกล้) อันยังประโยชน์ตนให้สำเร็จ ทรงเห็นด้วยเทสนาปัญญาอันเป็นเครื่องแสดงธรรมที่มีกรุณาเป็นปทัฏฐาน (เป็นเหตุใกล้) อันยังประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จ หรือทรงรู้ธรรมอันกระทำซึ่งอันตราย ทรงเห็นธรรมอันเป็นเหตุนำสัตว์ออกจากวัฏทุกข์ ชื่อว่าทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงกำจัดข้าศึกคือกิเลสเสียได้ ทรงพระนามว่าสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์ตรัสธรรมเอกมีอยู่หรือหนอ.

บทว่า **อภิสงฺขตํ** ความว่า อันภิกษุกระทำแล้ว คือให้เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า **อภิสญฺเจตยิตํ** ความว่า อันภิกษุติดคือให้สำเร็จแล้ว. บทว่า **โส ตตฺถ ฐิโต** ความว่า ภิกษุนั้นตั้งอยู่แล้วในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา. ด้วยบททั้งสองว่า **ธมฺมราเคน ธมฺมนนฺทิยา** ท่านพระอานนท์กล่าวความยินดี ด้วยอำนาจความพอใจในสมถะและวิปัสสนา. จริงอยู่ ภิกษุเมื่อกำหนดยึดเอาฉันทราคะโดยประการทั้งปวง ในสมถะและวิปัสสนา ย่อมเป็นพระอรหันต์ เมื่อไม่อาจยึดเอาไว้ได้ก็เป็นพระอนาคามี ย่อมบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส เพราะยังละฉันทราคะในสมถะและวิปัสสนาไม่ได้ นี้เป็นถ้อยคำของอาจารย์ทั้งหลาย ผู้มีความเห็นเสมอกัน. แต่ท่านอาจารย์ผู้ชอบพูดเคาะกล่าวว่า ภิกษุนี้บังเกิดแล้วในสุทธาวาสภูมิ ด้วยอกุศลจิต เพราะบาลีว่า **เตเนว ธมฺมราเคน** ดังนี้. อาจารย์ฝ่ายพูดเคาะถือว่าว่า ขอท่านจงนำพระสูตรมาด้วย ดังนี้. เมื่ออาจารย์ฝ่ายนั้น มองไม่เห็นพระสูตรอื่น ก็นำเฉพาะพระสูตรนี้เท่านั้นมาอ้าง. ลำดับนั้น ก็จะถูกค้านว่า ก็พระสูตรนี้หรือ ที่ท่านนำมาอ้างแล้ว หรือเพื่อจะนำมา ดังนี้

ตอบว่า นำมาอ้างแล้วแน่นอน. ลำดับนั้น อาจารย์ฝ่ายพูดเคาะกล่าวว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น ภิกษุผู้ต้องการอนาคามิผล จักต้องทำความยินดีด้วยอำนาจความพอใจในสมถะและวิปัสสนา เมื่อเกิดฉันทราคะขึ้นแล้ว จักได้อนาคามิผล ท่านอย่าแสดงอย่างเลื่อนลอยว่าข้าพเจ้าได้อ้างสูตรมาแล้วเลย เลยถามปัญหา ควรจะร่ำเรียนในสำนักของอาจารย์ ขบอรรถรสให้แตกแล้วจึงค่อยกล่าว ด้วยว่า ชื่อว่าปฏิสนธิในสวรรค์ด้วยอกุศลไม่มี และปฏิสนธิในอบายด้วยกุศลก็ไม่มี.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดา หรือมนุษย์ ก็หรือว่าสุคติเหล่าใดเหล่าหนึ่งอย่างอื่น ย่อมไม่ปรากฏด้วยกรรม อันเกิดแต่โลภะ อันเกิดแต่โทสะ และเกิดแต่โมหะ โดยที่แท้ นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปรตวิสัย หรือทุคติเหล่าใดเหล่าหนึ่งแม้อื่น ย่อมปรากฏด้วยกรรม อันเกิดแต่โลภะ เกิดแต่โทสะ และเกิดแต่โมหะ. อาจารย์ผู้พูดเคาะอันบัณฑิตพึงทำให้เข้าใจอย่างนี้ ถ้าว่าเขาเข้าใจไซร้ ก็จงเข้าใจไปเถิด แต่ถ้าว่าเขาไม่เข้าใจ ก็พึงส่งเขาไปด้วยคำว่า ขอท่านจงไป เข้าไปวิหารแต่เช้าตรู่ แล้วดื่มข้าวยาคูเสีย. ดังนี้.

คำว่า **อยมฺปิ โข คหปติ ฯ เป ฯ เอกธมฺโม อกฺขาโต** ความว่า ท่านพระอานนท์ ถูกถามถึงธรรมอย่างหนึ่ง ก็กระทำธรรม ๑๐ ประการให้ชื่อว่าธรรมอย่างหนึ่ง ๆ ด้วยอำนาจคำถาม อย่างนี้ว่า ธรรมอย่างหนึ่งแม้นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้แล้ว ธรรมอย่างหนึ่งแม้นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้แล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง การกล่าวว่า แม้ธรรมทั้งปวง ชื่อว่าธรรมอย่างหนึ่ง ก็ควร เพราะอรรถว่าให้เกิดอมตธรรมขึ้นได้.

บทว่า **นิธิมุขं คเวสนฺโต** ได้แก่ แสวงหาขุมทรัพย์. บทว่า **สกิเทว** ได้แก่ ด้วยความพยายามครั้งเดียวเท่านั้น.

ถามว่า ก็การพบขุมทรัพย์ ๑๑ ขุม ด้วยความพยายามครั้งเดียวเท่านั้นเป็นอย่างไร.

ตอบว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ เที่ยวไปในป่าแสวงหาเครื่องดำเนินชีวิต บุคคลผู้หวังดีคนหนึ่ง เห็นเขาแล้ว ถามว่า ท่านผู้เจริญเที่ยวไปทำไม? เขาตอบว่า แสวงหาเครื่องดำเนินชีวิต ผู้หวังดีนั้นกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงมานี่ ท่านจงพลิกหินแผ่นนี้ขึ้น เขาพลิกหินแผ่นนั้นขึ้นแล้ว ก็พบหม้อทรัพย์ ๑๑ หม้อ ที่วางซ้อนกันหรือวางเรียงกัน. อย่างนี้ ชื่อว่าพบขุมทรัพย์ ๑๑ ขุม ด้วยความพยายามครั้งเดียวเท่านั้น.

บทว่า **อาจริยธนํ ปริเยสิสฺสนฺติ** ความว่า จริงอยู่ อัญญเดียรถีย์เรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ผู้ใด ย่อมนำทรัพย์ออกจากเรือมาให้อาจารย์นั้นก่อนหรือภายหลัง หรือระหว่างเรียนศิลปะ เดียรถีย์ที่ไม่มีทรัพย์ในเรือน ก็ย่อมแสวงหาจากญาติหรือจากสหายให้ แม้เมื่อคนเหล่านั้นไม่มี ย่อมแสวงหาจากผู้ที่ขอบพอกันของชนเหล่านั้น เมื่อไม่ได้อย่างนั้น ย่อมเที่ยวขอเขาให้ก็มี ทสมคฤหบดี กล่าวหมายเอาข้อนั้น จึงกล่าวคำนี้.

บทว่า **กึ ปนาหํ** ความว่า ทสมคฤหบดีกล่าวว่า ก่อนอื่นพวกอัญญเดียรถีย์นอกศาสนาแสวงหาทรัพย์ เพื่ออาจารย์ผู้ให้เพียงศิลปะในอาจารย์ผู้แสดงข้อปฏิบัติให้เกิดอมตะ ๑๐ ประการ ในศาสนาอันนำสัตว์ลอกจากทุกข์มีประการอย่างนั้นหรือว่าจักกระทำเล่า. บทว่า **ปจฺเจก-**

ทุสฺสยุเคน อจฺฉาเทสิ ความว่า ทสมคฤหบดี ได้ถวายคู่ผ้าแก่ภิกษุรูปละ ๑ คู่. ก็ในเรื่องนี้ คำที่พูดขึ้นย่อมเป็นเช่นนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อจฺฉาเทสิ.** บทว่า **ปญฺจสตํ วิหารํ** ความว่า ให้สร้างบรรณศาลามีราคา ๕๐๐ กหาปณะ.

จบอรรถกถาทสมสูตรที่ ๖

๗. โคปาลกสูตร
ว่าด้วยองค์ ๑๑ ของผู้เลี้ยงโค

[๒๒๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้ไม่สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลาย องค์ ๑๑ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลในโลกนี้ย่อมไม่รู้จักรูป ๑ ไม่ฉลาดในลักษณะ ๑ ไม่กำจัดไข่ขาง ๑ ไม่ปกปิดแผล ๑ ไม่สุมไฟ ๑ ไม่รู้ท่าน้ำ ๑ ไม่รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือยัง ๑ ไม่รู้ทาง ๑ ไม่ฉลาดในที่หากิน ๑ รีดนมไม่ให้เหลือ ๑ ไม่บูชาโคผู้ทั้งหลายที่เป็นพ่อโคเป็นผู้นำฝูงโคด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบองค์ ๑๑ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลาย ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการก็เป็นผู้ไม่สามารถจะถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ฉันนั้นเหมือนกัน ธรรม ๑๑ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้จักรูป ๑ ไม่ฉลาดในลักษณะ ๑ ไม่กำจัดไข่ขาง ๑ ไม่ปกปิดแผล ๑ ไม่สุมไฟ ๑ ไม่รู้ท่าน้ำ ๑ ไม่รู้ธรรมที่ดื่มแล้ว ๑ ไม่รู้ทาง ๑ ไม่ฉลาดในโคจร ๑ รีดไม่ให้มีเหลือ ๑ ไม่บูชาภิกษุทั้งหลาย

ผู้เป็นรัตตัญญูบวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่รู้จักรูปอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งรูปอย่างใดอย่างหนึ่งตามความเป็นจริงว่า มหาภูตรูป ๔ และรูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมไม่รู้จักรูป**อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่ฉลาดในลักษณะอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า คนพาลมีกรรมเป็นลักษณะ บัณฑิตมีกรรมเป็นลักษณะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมไม่ฉลาดในลักษณะ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุไม่กำจัดไข่ขางอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมให้กามวิตกที่บังเกิดขึ้นครอบงำ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่กระทำให้สิ้นสุดซึ่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้กามวิตกที่เกิดขึ้นแล้วถึงความไม่มี ย่อมให้พยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้วครอบงำ... ย่อมให้วิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้วครอบงำ... ย่อมให้อกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วครอบงำ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่กระทำให้สิ้นสุด ซึ่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ไม่ให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วถึงความไม่มี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ไม่กำจัดไข่ขาง**อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่ปกปิดแผลอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ย่อมถือเอาโดยนิมิต ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่า

ย่อมไม่รักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่าไม่ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู... ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว เป็นผู้ถือเอาโดยนิมิต ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำ ชื่อว่าย่อมไม่รักษามนินทรีย์ ชื่อว่าย่อมไม่ถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ไม่ปกปิดแผล**อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุไม่สุมไฟอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมไม่แสดงธรรมตามที่ฟังมาแล้ว ตามที่เรียนมาแล้ว แก่ผู้อื่น โดยพิสดาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่า**ไม่สุมไฟ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุไม่รู้ท่าน้ำอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูต ผู้ชำนาญนิกาย ผู้ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ตามเวลาอันสมควร ย่อมไม่สอบถาม ย่อมไม่ได้ถามว่า ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร อรรถแห่งพระพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นย่อมไม่เปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ย่อมไม่ทำให้ตื้นข้อที่ยังไม่ได้ทำให้ตื้น และไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมากอย่าง แก่ภิกษุนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรู้ท่าน้ำ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่รู้ธรรมที่แล้วอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว อันบุคคลอื่นแสดงอยู่ ย่อมไม่ได้ความรู้อรรถ ไม่ได้ความรู้ธรรม ไม่ได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ไม่รู้ธรรมที่ดื่มแล้ว**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมไม่รู้ทางอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ตามความจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ไม่รู้**ทางอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่ฉลาดในโคจรอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้สติปัฏฐาน ๔ ตามความจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ไม่ฉลาดในโคจร**อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมรีดไม่ให้เหลืออย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่รู้ประมาณเพื่อการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ท่านคฤหบดีผู้มีศรัทธาปวารณาเพื่อนำไปได้ตามพอใจ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรีดไม่ให้เหลือ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมไม่บูชาภิกษุผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่งอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ย่อมไม่เข้าไปตั้งเมตตาวจีกรรม ย่อมไม่เข้าไปตั้งเมตตามโนกรรม ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมไม่บูชาภิกษุผู้เป็นพระเถระ** ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่งอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการนี้ เป็นผู้ไม่สามารถถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ องค์ ๑๑ ประการเป็นไฉน

คือนายโคบาลในโลกนี้ ย่อมรู้จักรูป ๑ ฉลาดในลักษณะ ๑ กำจัดไข่-ขาง ๑ ปกปิดแผล ๑ สุมไฟ ๑ รู้ท่าน้ำ ๑ รู้โคว่าดื่มน้ำแล้วหรือยัง ๑ รู้ทาง ๑ ฉลาดในที่หากิน ๑ รีดนมให้เหลือ ๑ บูชาโคผู้ที่เป็นพ่อโค เป็นผู้นำฝูงโคด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาล ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการ ย่อมเป็นผู้สามารถถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน ธรรม ๑๑ ประการเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักรูป ๑ ฉลาดในลักษณะ ๑ กำจัดไข่ขาง ๑ ปกปิดแผล ๑ สุมไฟ ๑ รู้ท่าน้ำ ๑ รู้ธรรมที่ดื่มแล้ว ๑ รู้ทาง ๑ ฉลาดในโคจร ๑ รีดให้เหลือ ๑ บูชาภิกษุผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆ-ปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้จักรูปอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้รูปอย่างใดอย่างหนึ่งตามเป็นจริงว่า มหาภูตรูป ๔ และรูปอาศัยมหาภูตรูป ๔ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรู้จักรูป**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมฉลาดในลักษณะอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ตามเป็นจริงว่า คนพาลมีกรรมเป็นลักษณะ บัณฑิตมีกรรมเป็นลักษณะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ฉลาดในลักษณะ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมกำจัดไข่ขางอย่างไร ภิกษุในธรรม-วินัยนี้ ย่อมไม่ให้กามวิตกที่บังเกิดขึ้นครอบงำ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้มีความสิ้นสุด ซึ่งกามวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมให้กามวิตกที่เกิดขึ้นแล้วถึงความไม่มี ย่อมไม่ให้พยาบาทวิตกที่บังเกิดขึ้นครอบงำ . . .

ย่อมไม่ให้วิหิงสาวิตกบังเกิดขึ้นครอบงำ. . . ย่อมไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ครอบงำ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้มีความสิ้นสุดให้ถึงความไม่มี ซึ่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**กำจัดไข่ขาง**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมปกปิดแผลอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ย่อมไม่ถือเอาโดยนิมิต ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู.. ดมกลิ่นด้วยจมูก . . . ลิ้มรสด้วยลิ้น . . . ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ถือเอาโดยนิมิต ไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่าย่อมรักษามนินทรีย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมปกปิดแผล**อย่างนั้นแล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษาย่อมสุมไฟอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงธรรมตามที่ตนฟังมาแล้ว ตามที่ตนเรียนมาแล้ว แก่คนเหล่าอื่น โดยพิสดาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมสุมไฟ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมรู้ท่าน้ำอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูต ผู้ชำนาญนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา โดยกาลอันสมควร ย่อมสอบถามได้ถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร อรรถแห่งพระพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร ท่าน

เหล่านั้นย่อมเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผย ย่อมทำให้ตื่นในสิ่งที่ยังไม่ทำให้ตื้น และย่อมบรรเทาซึ่งความสงสัยในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมากอย่างแก่ภิกษุนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรู้ท่าน้ำ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมรู้ธรรมที่ดื่มแล้วอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว อันผู้อื่นแสดงอยู่ ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรู้ธรรมที่ดื่มแล้ว** อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมรู้ทางอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ซึ่งอริยมรรคอันประกอบองค์ ๘ ตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้ง-หลาย ภิกษุ**ย่อมรู้ทาง**อย่างนั้นแล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมฉลาดในโคจรอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้สติปัฏฐาน ๔ ตามเป็นจริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมฉลาดในโคจร**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมรีดให้เหลืออย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ประมาณเพื่อการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่คฤหบดีผู้มีศรัทธาปวารณา เพื่อนำไปได้ตามพอใจ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ย่อมรีดให้เหลือ**อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุ**ย่อมบูชาภิกษุผู้เป็นพระเถระ** ผู้รัต-ตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่งอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเข้าไปตั้งเมตตากายกรรม ทั้งในที่แจ้ง

ทั้งในที่ลับ ย่อมเข้าไปตั้งเมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ ในภิกษุผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมบูชาภิกษุผู้เป็นพระเถระ ผู้รัตตัญญู บวชนาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถถึงซึ่งความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้.

จบโคปาลกสูตรที่ ๗

อรรถกถาโคปาลกสูตรที่ ๗

โคปาลกสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

มีกถาอยู่ ๓ กถาคือ เอกนาพิกากถา ๑ จตุรัสสากถา ๑ นิสินน-วัตติกากถา ๑ ใน ๓ กถานั้น การกล่าวบาลีแล้วกล่าวความแห่งบทไปทีละบท ชื่อว่าเอกนาพิกากถา การกล่าวผูกให้เป็น ๔ บทดังนี้ว่า นายโคบาลผู้ไม่ฉลาด ภิกษุผู้ไม่ฉลาด นายโคบาลผู้ฉลาด ภิกษุผู้ฉลาด ชื่อว่าจตุรัสสากถา กถาอย่างนั้นคือ การแสดงนายโคบาลผู้ไม่ฉลาดไปจนจบ การแสดงภิกษุผู้ไม่ฉลาดไปจนจบ การแสดงนายโคบาลผู้ฉลาดไปจนจบ การแสดงภิกษุผู้ฉลาดไปจนจบ ชื่อว่า นิสินนวัตติกากถา. กถานี้อาจารย์ทุกอาจรย์ในพระศาสนานี้เคยประพฤติมาแล้ว.

บทว่า **เอกาทสหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ** ได้แก่ โดยส่วนที่มิใช่คุณ ๑๑ ประการ. บทว่า **โคคณํ** ได้แก่ ฝูงโค. บทว่า **ปริหริตุ** ได้แก่ เพื่อจะพาเที่ยวไป. บทว่า **ผาติกาตุ** ได้แก่ เพื่อให้ถึงความเติบโต.

บทว่า **อิธ** แปลว่า ในโลกนี้. บทว่า **น รูปญฺญู โหติ** ความว่า ย่อมไม่รู้จักรูปโดยจำนวนหรือโดยสี ย่อมไม่รู้การนับว่า โคของตนมี ๑๐๐ ตัว หรือ ๑,๐๐๐ ตัว ชื่อว่าย่อมไม่รู้โดยจำนวน. นายโคบาลนั้น เมื่อโคทั้งหลายถูกขโมยไปหรือหนีไป ก็นับฝูงโคของตน รู้ว่าวันนี้แม่โคจำนวนเท่านี้ไม่เห็น ก็เที่ยวไปตลอด ๒ - ๓ หมู่บ้าน หรือตลอดดงก็หาไม่ได้ เมื่อแม่โคของคนอื่นเข้าไปยังฝูงโคของตน ก็รู้ว่าแม่โคจำนวนเท่านี้ไม่ใช่ของเรา ก็เอาไม้ไล่ต้อนไม่คัดออก แม่โคทั้งหลายของนายโคบาลนั้นที่หายไป ก็เป็นอันสูญหายไปเลย นายโคบาลก็พาแม่โคของคนอื่นเที่ยวไป เจ้าของโคเห็นก็ตะคอกว่า นี่แม่โคนมของเรารีดนมตลอดเวลาเท่านี้ แล้วก็พาแม่โคของตนไป แม่ฝูงโคของเขาก็ลดลง เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างแม้จากการบริโภคปัญจโครส นายโคบาลไม่รู้ว่าแม่โคจำนวนเท่านี้ ชื่อว่าจำนวนเท่านี้ สีขาวเท่านี้ สีดำเท่านี้ สีผ่องเท่านี้ สีแดงอ่อนเท่านี้ ชื่อว่าไม่รู้โดยสี นายโคบาลนั้น เมื่อแม่โคทั้งหลายถูกขโมยหรือหนีไป ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น ลกฺขณกุสโล โหติ** ความว่า ย่อมไม่รู้เครื่องหมายอันต่างโดยเป็นธนู หอก และหลาว เป็นต้น ที่เขาทำไว้ที่ตัวของแม่โคทั้งหลาย เมื่อใดถูกลักไปหรือหนีไป เขาคิดว่า วันนี้โคลักษณะชื่อโน้นและโคมีลักษณะชื่อโน้นไม่เห็น ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างแม่จากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น อาสาฏิกำ สาเฏตา** ความว่า โคทั้งหลายย่อมมีแผล ในที่ ๆ ถูกตอและหนามเป็นต้นแทงเอา แมลงวันหัวเขียวย่อมหยอดไข่ขางในที่มีแผลนั้น ฟองไข่ของแมลงวันเหล่านั้น ชื่อว่าไข่ขาง พึงใช่ไม่เขี่ย

ไข่ขางนั้นออกเสียแล้วใส่ยา. นายโคบาลโง่ ไม่กระทำอย่างนั้น ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า **น อาสาฏิกำ สาเฏตา โหติ.** แผลของโคของเขาย่อมขยายลึก หนอนทั้งหลายก็เข้าท้อง โคทั้งหลายก็เจ็บป่วย ไม่สามารถจะกินหญ้าดื่มน้ำได้ตามต้องการ. น้ำมันของโคทั้งหลายในฐานะนั้นย่อมขาดไป ความเร็วของโคก็เสื่อมถอย อันตรายแห่งชีวิตของโคทั้งสองพวกนั้นก็ย่อมมี แม้ฝูงโคของเขาย่อมลดลง ด้วยประการฉะนี้ ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างแม้จากปัญจโครส.

บทว่า **น วณำ ปฏิจฺฉาเทตา โหติ** ความว่า พึงใส่ยาในแผลที่เกิดแก่โคโดยนัยดังกล่าวแล้ว ผูกปิดด้วยปอหรือผ้าคากรอง. นายโคบาลโง่ไม่กระทำดังนั้น. ต่อนั้นหนองย่อมไหลออกจากแผลของโคของเขา. แม่โคเหล่านั้นย่อมเสียดสีซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนั้น แผลของโคเหล่าอื่นก็เกิดขึ้น. โคทั้งหลายก็เจ็บป่วยด้วยอาการอย่างนี้ ไม่อาจกินหญ้า ดื่มน้ำได้ตามความต้องการ ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างแม้จากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น ธูมำ กตฺตา โหติ** ความว่า ภายในหน้าฝน ในเวลาเป็นที่ชุกชุมไปด้วยสัตว์เล็ก ๆ มีเหลือและยุงเป็นต้น เมื่อฝูงโคเข้าคอก นายโคบาลพึงสุมวันใกล้ ๆ คอกนั้น. นายโคบาลผู้ไม่ฉลาด ไม่ทำดังนั้น ฝูงโคถูกสัตว์เล็ก ๆ มีเหลือบเป็นต้น รบกวนตลอดคืนยังรุ่ง ไม่ได้หลับนอน รุ่งขึ้นไปนอนหลับที่โคนไม้เป็นต้นนั้น ๆ ในป่า โคเหล่านั้นก็ไม่อาจกินหญ้าและดื่มน้ำได้ตามต้องการ ฯลฯ นายโคบาลนั้นก็เหินห่างแม้จากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น ติตฺถํ ชานาติ** ความว่า ย่อมไม่รู้ท่าว่าเรียบหรือไม่เรียบ มีสัตว์ร้ายหรือไม่มีสัตว์ร้าย นายโคบาลนั้นย่อมให้แม่โคลงในที่มิใช่ท่า เมื่อแม่โคเหล่านั้น เหยียบแผ่นหินเป็นต้น ในที่ไม่เรียบ เท้าก็แตก. สัตว์ร้ายมีจระเข้เป็นต้น ย่อมจับแม่โคที่ลงท่าน้ำลึกมีสัตว์ร้าย. แม่โคทั้งหลายก็จะต้องถูกเขากล่าวว่า วันนี้แม่โคจำนวนเท่านี้ วันนี้แม่โคหายจำนวนเท่านี้. แม้ฝูงโคของนายโคบาลนั้นย่อมลดลง ด้วยประการฉะนี้ ฯลฯ เขาย่อมผู้เหินห่างแม้จากปัญจโครส.

บทว่า **น ปีตํ ชานาติ** ความว่า ย่อมไม่รู้โคดื่มน้ำแล้วหรือยังจริงอยู่ นายโคบาลควรจะรู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือยังไม่ได้ดื่มอย่างนี้ว่า แม่โคนี้ดื่มน้ำแล้ว แม่โคนี้ยังไม่ได้ดื่มน้ำ แม่โคนี้ได้โอกาสที่ท่าดื่มน้ำ แม่โคนี้ไม่ได้โอกาส. ก็นายโคบาลนี้รักษาฝูงโคในป่าครึ่งวันแล้วคิดว่าจะให้มันดื่มน้ำ ก็พาไปยังแม่น้ำหรือบึง. ในที่นั้น โคจ่าฝูงแลโคลูกฝูง และแม่โคมีกำลังก็จะเอาเขาหรือสีข้างกระแทกโคที่มีกำลังน้อย และกระทำโอกาสให้แก่ตน แล้วลงน้ำแค่อกดื่มน้ำตามพอใจ. โคนอกนั้นเมื่อไม่ได้โอกาสก็ยืนที่ฝั่ง ดื่มน้ำปนโคลนหรือไม่ดื่ม ทีนั้น นายโคบาลนั้นก็จะดีที่หลังไล่เข้าป่าไปอีก แม่โคที่มิได้ดื่มน้ำในที่นั้น ก็เหนื่อยอ่อน เพราะกระหายน้ำ ก็กินหญ้าตามความต้องการไม่ได้. ในฐานะนั้น น้ำนมของโคทั้งหลายก็ขาดไป ความไวของโคทั้งหลายก็ลดไป ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างจากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น วีถึ ชานาติ** ความว่า ย่อมไม่รู้ ทางนี้เรียบปลอดภัย ทางนี้ไม่เรียบ น่ารังเกียจ น่ามีภัย นายโคบาลนั้น เว้นทางที่เรียบและปลอดภัย ให้ฝูงโคเดินไปทางนอกนี้. ในที่นั้น โคทั้งหลายได้กลิ่นราชสีห์และเสือเป็นต้น และอันตรายจากโจรคุกคาม เผชิญสัตว์ร้ายจู่โจม ยืนชะเง้อ

คอไม่กินหญ้า ไม่ดื่มน้ำตามต้องการ ในฐานะนั้น น้ำนมของโคนั้นก็ขาดไป ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างจากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **น โคจรกุสโล โหติ** ความว่า ก็นายโคบาลพึงเป็นผู้ฉลาดในโคจร พึงรู้ครั้งละ ๕ วัน หรือครั้งละ ๗ วัน ต้อนโคไปในทิศหนึ่ง วันรุ่งขึ้นไม่พึงต้อนไปในทิศนั้น ด้วยว่า สถานที่ที่โคฝูงใหญ่เที่ยวมาแล้ว ย่อมเหี้ยนเตียนเหมือนหน้ากลองไม่มีหญ้า แม้แต่น้ำก็ขุ่น เพราะฉะนั้น ในวันที่ ๕ หรือที่ ๗ นายโคบาลจึงควรต้อนไปในที่นั้นอีก ด้วยเหตุเท่านี้ ทั้งหญ้า ก็กลับงอกขึ้น ทั้งน้ำก็ใส ก็นายโคบาลนี้ ไม่รู้ครั้งละ ๕ วันหรือ ๗ วันอันนี้ ย่อมเลี้ยงโคในที่ที่เลี้ยงแล้วทุก ๆ วัน. ดังนั้น ฝูงโคของนายโคบาลก็ไม่ได้กินหญ้าสด กินแต่หญ้าแห้ง ดื่มแต่น้ำปนโคลน. ในฐานะนั้น น้ำมันของโคทั้งหลายก็ขาดไป ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างจากการบริโภคปัญจโครส.

บทว่า **อนวเสสโทหี โหติ** ความว่า ก็นายโคบาลผู้ฉลาดพึงรีดนมโคให้เหลือไว้ เว้นนมไว้เต้าหนึ่งสองเต้าพอที่เนื้อและเลือดของลูกโคจะคงอยู่ได้. นายโคบาลนี้รีดไม่ให้อะไร ๆ เหลือไว้เลยสำหรับลูกโค. ลูกโคที่ดื่มนมโค ก็จะซูบซีด เพราะกระหายน้ำนม ไม่อาจดำรงอยู่ได้. สั่นล้มลงตายต่อหน้าแม่ แม่เห็นลูกน้อย คิดว่าลูกเราไม่ได้ดื่มนมแม่ของตน ด้วยความเศร้าโศก ก็กินหญ้าดื่มน้ำไม่ได้ตามต้องการ น้ำนมในเต้านมทั้งหลายก็ขาดไป แม้ฝูงโคของนายโคบาลนั้นก็ลดลง ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างแม้จากปัญจโครส.

ชื่อว่า โคบิดร เพราะทำหน้าที่พ่อของโคทั้งหลาย ชื่อว่า โคปริ-ณายก เพราะบริหารโคทั้งหลาย คือพาไปตามชอบใจ. บทว่า **เต น**

อติเรกปูชาย ความว่า นายโคบาลผู้ฉลาด ย่อมบูชาโคอุสภะเห็นปานนั้นด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ย่อมให้อาหารโคอันประณีต. ย่อมประดับด้วยการเจิมด้วยของของ ๕ นิ้ว ประดับพวงมาลัย สวมปลอกทองปลอกเงินไว้ที่เขา ตามประทีปไว้ตลอดคืน ให้นอนภายใต้เพดานผ้า ก็นายโคบาลนี้ย่อมไม่กระทำสักการะแม้แต่อย่างเดียวจากสักการะนั้น เหล่าโคอุสภะเมื่อไม่ได้การบูชาอย่างเหลือเกิน ก็ไม่รักษาฝูงโค ย่อมไม่ป้องกันอันตรายแม้ฝูงโคของนายโคบาลนั้น ย่อมลดลงด้วยอาการอย่างนี้ ฯลฯ เขาย่อมเป็นผู้เหินห่างจากปัญจโครส.

บทว่า **อิธ** ได้แก่ ในศาสนานี้. บทว่า **น รูปญฺญู โหติ** ความว่า ย่อมไม่รู้รูปที่ตรัสไว้ด้วยอาการ ๒ อย่างนี้คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ โดยการนับหรือโดยสมุฏฐาน ภิกษุผู้ไม่ฉลาด ย่อมไม่รู้ว่า ส่วนแห่งรูปมี ๒๕ ที่มาในพระบาลีอย่างนี้คือ อายตนะคือจักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ รูปะ สัททะ คันธะ รสะ โผฏฐัพพะ อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ อากาสธาตุ (ปริเฉทรูป) อาโปธาตุ รูปัสสะ ลหุตา (ความเบาแห่งรูป) รูปัสสะ มุทุตา (ความอ่อนแห่งรูป) รูปัสสะ กัมมัญญตา (ความควรแก่การงานแห่งรูป) รูปัสสะ อุปัจจยะ (ความก่อขึ้นแห่งรูป) รูปัสสะ สันตติ (ความสืบต่อแห่งรูป) รูปัสสะ ชรตา (ความแก่แห่งรูป) รูปัสสะ อนิจจตา (ความไม่เที่ยงแห่งรูป) กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) ชื่อว่าไม่รู้โดยการนับ. ภิกษุนี้ก็เปรียบเหมือนนายโคบาลผู้ไม่รู้จักรูปของโคทั้งหลายโดยการนับ. ภิกษุนั้นเมื่อไม่รู้รูปของโคทั้งหลายโดยการนับกำหนดรูป แล้วกำหนดอรูป (นาม) แล้วกำหนดรูปและนาม กำหนดปัจจัย ยกขึ้นสู่ลักษณะ ไม่อาจให้

กรรมฐานถึงที่สุดได้. ภิกษุนั้นย่อมไม่เจริญด้วยศีล สมาธิ วิปัสสนา มรรคผล และนิพพานในศาสนานี้ เหมือนฝูงโคของนายโคบาลนั้น ไม่เพิ่มขึ้นฉะนั้น. อนึ่ง ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้เหินห่างจากธรรมขันธ์ ๕ คือ ศีลขันธ์อันเป็นอเสกขะ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ และวิมุตติ-ญาณทัสสนขันธ์ อันเป็นอเสกขะ เหมือนนายโคบาลนั้นเป็นผู้เหินห่างจากปัญจโครสฉะนั้น ภิกษุนั้นย่อมไม่รู้ว่า รูปมีประมาณเท่านี้ มีสมุฏฐานเดียว รูปมีประมาณเท่านี้ มี ๒ สมุฏฐาน รูปมีประมาณเท่านี้ มี ๓ สมุฏฐาน รูปมีประมาณเท่านี้ มี ๔ สมุฏฐาน รูปมีประมาณเท่านี้ ไม่เกิดแต่สมุฏฐานไหน ชื่อว่าไม่รู้โดยสมุฏฐาน. ภิกษุนี้ก็เปรียบเหมือนนายโคบาลนั้น ย่อมไม่รู้รูปของโคทั้งหลายโดยสี. ภิกษุนั้นเมื่อไม่รู้รูปโดยสมุฏฐาน กำหนดรูป แล้วกำหนดอรูป (นาม) ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหิน-ห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น ลกฺขณกุสโล โหติ** ความว่า ภิกษุย่อมไม่รู้กุศลธรรมและอกุศลธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า คนพาลมีกรรมเป็นลักษณะ บุคคลผู้เป็นบัณฑิต มีกรรมเป็นลักษณะ ดังนี้ ว่าลักษณะของบุคคลผู้เป็นพาลและเป็นบัณฑิต ภิกษุนั้นเมื่อไม่รู้อย่างนี้ เว้นคนพาลแล้วย่อมไม่เสพบัณฑิต. เมื่อเว้นคนพาลไม่เสพบัณฑิตอยู่ ชื่อว่าย่อมไม่รู้สิ่งที่ควรและไม่ควร. กรรมที่เป็นกุศลและอกุศล กรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ กรรมหนักและเบา กรรมที่แก้ไขได้และแก้ไขไม่ได้ เหตุและมิใช่เหตุ เมื่อไม่รู้ดังนั้น รับกรรมฐานไปแล้ว ก็ไม่อาจให้เจริญได้ ภิกษุนั้นย่อมไม่เจริญด้วยศีลเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้วในพระศาสนานี้ เหมือนฝูงโคของนายโคบาลผู้ไม่ฉลาดนั้น ไม่เพิ่มขึ้นได้ฉะนั้น. ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้

เหินห่างจากธรรมขันธ์ ๕ เหมือนนายโคบาลผู้ไม่ฉลาดนั้น เหินห่างจากปัญจโครสฉะนั้น.

บทว่า **น อสาฏิกำ สาเฏตา โหติ** ความว่า ภิกษุไม่บรรเทากามวิตกเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ว่า กามวิตกเกิดขึ้นแล้ว ดังนี้. ภิกษุนั้นไม่ทำอกุศลวิตกนี้ให้หมดจดแล้ว เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งวิตกเที่ยวไป รับกรรมฐานแล้ว ก็ไม่อาจให้เจริญได้. ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้เหินห่าง ฯลฯ เหมือนฝูงโคของนายโคบาลฉะนั้น.

บทว่า **น วณำ ปฏิจฺฉาเทตา โหติ** ความว่า ภิกษุนั้น ถือเอานิมิตในอารมณ์ทั้งปวงโดยนัย มีอาทิว่า ภิกษุเห็นรูปด้วยจักษุแล้ว เป็นผู้ถือเอาโดยนิมิต ดังนี้ ย่อมไม่ยังความสำรวมให้ถึงพร้อม เหมือนนายโคบาลผู้ไม่ฉลาดนั้น ไม่ปิดแผลฉะนั้น. ภิกษุนั้นเป็นผู้เปิดทวารเที่ยวไป รับกรรมฐานแล้วก็ไม่อาจทำให้เจริญได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น ธูมำ กตฺตา โหติ** ความว่า ภิกษุย่อมไม่กระทำการสุมควันคือธรรมเทศนา ไม่กล่าวธรรม ไม่สวดสรภัญญะ ไม่นั่งสนทนาธรรม ไม่กระทำอนุโมทนา เหมือนนายโคบาลไม่สุมควันไฟ. จากนั้นมนุษย์ทั้งหลาย ก็ไม่รู้จักภิกษุนั้น ว่าภิกษุนี้เป็นพหูสูต เป็นผู้มีคุณธรรม ดังนี้. มนุษย์เหล่านั้น เมื่อไม่รู้คุณหรือมิใช่คุณ ก็ไม่กระทำการสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔. ภิกษุนั้น เมื่อลำบากด้วยปัจจัยทั้งหลาย ย่อมไม่อาจเพื่อจะทำการสาธยายพระพุทธวจนะ ไม่อาจบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ กรรมฐานแล้ว ย่อมไม่อาจให้เจริญได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น ติตฺถ ชานาติ** ความว่า ภิกษุนั้นย่อมไม่เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูตทั้งหลาย ผู้เป็นดุจท่าน้ำ เมื่อไม่เข้าไปหา ย่อมไม่ได้สอบถาม ย่อมไม่ได้ไต่ถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ จะพึงบำเพ็ญพยัญชนะนี้ให้บริบูรณ์ได้อย่างไร ภาษิตนี้มีอรรถว่าอย่างไร ในที่นี้บาลีว่าอย่างไร ในที่นี้อธิบายอย่างไร ในที่นี้อรรถแสดงอะไร อธิบายว่า ย่อมไม่ทำให้เขารู้. ภิกษุผู้เป็นพหูสูตเหล่านั้น อันภิกษุนั้นมิได้ถามอย่างนี้ ย่อมไม่เปิดเผยธรรมที่ยังไม่ได้เปิดเผย ย่อมไม่จำแนกแสดงธรรม ย่อมไม่ปรากฏให้ข้อความที่ยังไม่ตื้นให้ตื้นขึ้น และย่อมไม่กระทำธรรมที่ปรากฏให้ปรากฏ และย่อมไม่บรรเทาความสงสัยสักอย่างหนึ่ง ในบรรดาความสงสัยซึ่งมีมากประการ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยซึ่งมีมากอย่าง. จริงอยู่ ความสงสัยนั่นแหละ ชื่อว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย บรรดาความสงสัยเหล่านั้น แม้ข้อเดียวก็มิได้นำออกไป. ภิกษุนั้นไม่เข้าไปหาท่าน้ำ คือภิกษุผู้พหูสูตอย่างนี้ ยังมีความสงสัย รับกรรมฐานแล้ว ก็ไม่อาจให้เจริญได้. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุนี้ย่อมไม่รู้ท่าน้ำคือธรรม เหมือนนายโคบาลนั้นไม่รู้จักท่าน้ำ เมื่อไม่รู้ย่อมถามปัญหาในที่มิใช่วิสัย เข้าไปภิกษุผู้ชำนาญอภิธรรม ก็ถามวินัยที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะ เข้าไปหาพระวินัยธร ก็ถามถึงการกำหนดรูปและนาม. ภิกษุเหล่านั้น ก็ตอบคำถามในที่มิใช่วิสัยไม่ได้. ภิกษุนั้น เป็นผู้มีความสงสัยอยู่ด้วยตน รับกรรมฐานแล้วก็ไม่อาจทำให้เจริญได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น ปีตึ ชานาติ** ความว่า ภิกษุนั้น ภิกษุนั้น ย่อมไม่รู้ ย่อมไม่ได้ความปราโมทย์ที่อิงธรรม เหมือนนายโคบาลไม่รู้ว่าโคทั้งหลายดื่มน้ำแล้ว

หรือยังมิได้ดื่ม ฉะนั้น ย่อมไม่ได้อานิสงส์ อาศัยบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการฟัง. ครั้นไปยังโรงฟังธรรม ก็ไม่ฟังโดยเคารพ กลับนั่งหลับ พูดคุย ส่งใจไปในที่อื่น. ภิกษุนั้นเมื่อไม่ฟังธรรมโดยเคารพ รับกรรมฐานแล้วก็ไม่อาจทำให้เจริญได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น วีถึ ชานาติ** ความว่า ภิกษุนั้น ย่อมไม่รู้ชักตามความจริง ซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ว่า ทางนี้เป็นโลกิยะ ทางนี้เป็นโลกุตระ ดังนี้ เหมือนนายโคบาลไม่รู้ทางและมิใช่ทางฉะนั้น. เมื่อไม่รู้ทาง ยึดมั่นทางอันเป็นโลกิยะแล้ว ไม่อาจทำทางที่เป็นโลกุตระให้บังเกิดได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **น โคจรกุสโล โหติ** ความว่า ภิกษุนั้น ย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริง ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ ว่า เหล่านี้เป็นโลกิยะ เหล่านี้เป็นโลกุตระ เหมือนนายโคบาลผู้ไม่รู้จักวาระ ๕ วัน ๗ วัน เมื่อไม่รู้ ไม่น้อมญาณของตนเข้าไปในกรรมฐานอันสุขุมละเอียด ยึดมั่นในสติปัฏฐานอันเป็นโลกิยะ ก็ไม่อาจทำสติปัฏฐานที่เป็นโลกุตระให้บังเกิดได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **อนวเสสโทหี โหติ** ความว่า ภิกษุนั้น เมื่อไม่รู้ประมาณในการรับ ชื่อว่าย่อมรีดโดยไม่มีส่วนเหลือ. ก็ในนิเทศวาระแห่งคำนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้. บทว่า **อภิหฏฺฐุ ปวาเรนฺติ** ความว่า นำไปจำเพาะปวารณา.

การนำไปโดยเฉพาะ มี ๒ อย่างคือ การนำไปโดยเฉพาะด้วยวาจา ๑ การนำไปโดยเฉพาะด้วยปัจจัย ๑. มนุษย์ทั้งหลายไปยังสำนัก

ของภิกษุ ย่อมปวารณาว่า ท่านขอรับ ท่านมีความต้องการสิ่งใด จงบอก ชื่อว่าการนำไปโดยเฉพาะด้วยวาจา. มนุษย์ทั้งหลายถือเอาผ้าหรือเนยใน และเนยข้นเป็นต้น ไปยังสำนักของภิกษุ แล้วกล่าวว่า ท่านขอรับ ท่านมีความต้องการเท่าใด โปรดรับไว้. ชื่อว่าการนำไปเฉพาะด้วยปัจจัย.

บทว่า **ตตฺร ภิกฺขุ มตฺตํ น ชานาติ** ความว่า ภิกษุย่อมไม่รู้ประมาณ ในปัจจัยเหล่านั้น. อธิบายว่า ภิกษุไม่รับเอาสิ่งของที่สมควรแก่ประมาณ โดยทำนองนี้ว่า พึงทราบอำนาจของทายก พึงทราบอำนาจไทยธรรม พึงทราบกำลังของตน ย่อมรับเอาปัจจัยที่พวกทายกนำมาทั้งหมด. มนุษย์ทั้งหลายร้อนใจจึงไม่นำมาปวารณาอีก ภิกษุนั้นเมื่อลำบากด้วยปัจจัยทั้งหลาย รับกรรมฐานแล้ว ไม่อาจให้เจริญได้ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้เหินห่างจากพระธรรม.

บทว่า **เต น อติเรกปูชาย ปูเชตา โหติ** ความว่า ภิกษุนั้นย่อมไม่บูชาภิกษุเหล่านั้นด้วยบูชาอย่างยิ่ง ที่มีกายกรรมประกอบด้วยเมตตาเป็นต้น ทั้งในที่แจ้งและที่ลับนี้ เหมือนนายโคบาลนั้นไม่ยกย่องบูชาโคจ่าฝูง แต่นั้นพระเถระเหล่านั้น คิดว่า พวกนี้ไม่ทำความเคารพยำเกรงในพวกเรา จึงไม่สงเคราะห์พวกภิกษุใหม่ ด้วยการสงเคราะห์ ๒ อย่าง คือไม่สงเคราะห์ด้วยธรรมสังคหะ ๑ ไม่สงเคราะห์ด้วยอามิสสังคหะ ๑. ย่อมสงเคราะห์ด้วยอามิสสังคหะ คือด้วยจีวร หรือด้วยด้าย หรือด้วยวัตถุอันเนื่องด้วยบาตร หรือด้วยที่อยู่. พระเถระเหล่านั้นย่อมไม่ทะนุบำรุงภิกษุผู้ใหญ่ทั้งหลาย ผู้กำลังลำบาก ซูบซีดอยู่ ไม่ให้ศึกษาบาลี อรรถกถา กล่าวหรือแต่งธรรมกถาหรือคัมภีร์อันมีอรรถลี้ลับ. ภิกษุใหม่ทั้งหลาย

เมื่อไม่ได้การสงเคราะห์ทั้งสองอย่างนั้น จากสำนักพระเถระทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง ย่อมไม่อาจดำรงอยู่ในพระศาสนานี้ได้ ย่อมไม่เจริญศีล. ขันธ์เป็นต้น เหมือนฝูงโคของนายโคบาลนั้น ย่อมไม่เพิ่มขึ้น. ภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้เหินห่างจากธรรมขันธ์ ๕ เหมือนนายโคบาลนั้น เหินห่างจากปัญจโครสฉะนั้น. ธรรมฝ่ายขาว (กุศลธรรม) ก็พึงทราบการประกอบความด้วยอำนาจความแผกผัน จากข้อความที่กล่าวไว้แล้วในธรรมฝ่ายดำ.

จบอรรถกถาโคปาลกสูตรที่ ๗

๘. ปฐมสมาธิสูตร[๑]
ว่าด้วยการได้สมาธิ

[๒๒๕] ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พึงมีหนอหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอาโปธาตุ ว่าเป็นอาโปธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุ ว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุ ว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญจายตนะ ว่าเป็นอากาสานัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนะว่าเป็นวิญญาณัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิญจัญญายตนะ ว่าเป็นอากิญจัญญา-

๑. ดูอรรถกถาท้ายวรรคนี้.

ยตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนะ ว่าเป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกนี้ ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้า ว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พึงมาได้อย่างไร การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุ ว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเตโชธาตุ ว่าเป็นเตโชธาตุเป็นอารมณ์

ไม่พึงมีความสำคัญในวาโยธาตุ ว่าเป็นวาโยธาตุเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากาสานัญจายตนะ ว่าเป็นอากาสานัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในวิญญาณัญจายตนะ ว่าเป็นวิญญาณัญจายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในอากิจจัญญายตนะ ว่าเป็นอากิจจัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในเนวสัญญานาสัญญายตนะ ว่าเป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกนี้ ว่าเป็นโลกนี้เป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในโลกหน้า ว่าเป็นโลกหน้าเป็นอารมณ์ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

จบปฐมสมาธิสูตรที่ ๘

๙. ทุติยสมาธิสูตร

ว่าด้วยการได้สมาธิ

[๒๒๖] ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พึงมีได้หรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูป ที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลาย ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่พึ่ง ขอประทานพระวโรกาส ขออรรถแห่งภาษิตนี้จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ภิกษุทั้งหลาย ได้สดับต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พึงมีได้อย่างไร การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประกรรที่ไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีสัญญาอย่างนั้นว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พึงมีได้อย่างนั้นแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่

ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

จบทุติยสมาธิสูตรที่ ๙

๑๐. ตติยสมาธิสูตร

ว่าด้วยการได้สมาธิ

[๒๒๗] ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตรผู้มีอายุ พึงมีได้หรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุ เป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตรผู้มีอายุ พึงมีได้อย่างไร การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่

ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

สา. ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุ เป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

จบตติยสมาธิสูตรที่ ๑๐

๑๑. จตุตถสมาธิสูตร

ว่าด้วยการได้สมาธิ

[๒๒๘] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรถามภิกษุทั้งหลายว่า อาวุโสทั้งหลาย พึงมีได้หรือหนอแล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิกษุเหล่านั้นเรียนท่านพระสารีบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ พวกกระผมมาแต่ที่ไกล เพื่อจะรู้อรรถแห่งภาษิตนี้ในสำนักท่านพระสารีบุตร

ขออรรถแห่งภาษิตนี้จงแจ่มแจ้งกะท่านพระสารีบุตรเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อท่านพระสารีบุตรแล้ว จักทรงจำไว้.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลายจงฟังอรรถแห่งภาษิตนั้น จงใส่ใจให้ดี ผมจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พึงมีได้ การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

ภิ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตรผู้มีอายุ พึงมีได้อย่างไร การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์ ฯลฯ ไม่พึงมีความสำคัญในรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้วด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

สา. ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า ธรรมชาตินั่นสงบ ธรรมชาตินั่นประณีต คือ ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พึงมีได้อย่างนี้แล การที่ภิกษุได้สมาธิโดยประการที่ตนไม่พึงมีความสำคัญในปฐวีธาตุ ว่าเป็นปฐวีธาตุเป็นอารมณ์... ไม่พึงมีความสำคัญในรูป ที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน

อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองตามแล้ว ด้วยใจ ก็แต่ว่าพึงเป็นผู้มีสัญญา.

จบจตุตถสมาธิสูตรที่ ๑๑

จบทุติยวรรคที่ ๒

อรรถกถาปฐมสมาธิสูตรที่ ๘ เป็นต้น

คำที่เหลือในวรรคนี้ และในพระสูตรทั้งปวงนอกเหนือจากนี้ มีอรรถง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาปฐมสมาธิสูตรที่ ๘ เป็นต้น

จบมโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ปฐมมหานามสูตร ๒. ทุติยมหานามสูตร ๓. นันทิยสูตร ๔. สุภูติสูตร ๕.เมตตาสูตร ๖.ทสมสูตร ๗.โคปาลกสูตร ๘. ปฐมสมาธิสูตรที่ ๙.ทุติยสมาธิสูตร ๑๐. ตติยสมาธิสูตร ๑๑. จตุตถสมาธิสูตร

พระสูตรที่ไม่สงเคราะห์ด้วยปัณ°ณาสก์

ว่าด้วยพระองค์ประกอบของนายโคบาล ๑๑ ประการ

[๒๒๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้ไม่สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ องค์ ๑๑

๑. ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลในโลกนี้ ย่อมไม่รู้จักรูป ๑ ไม่ฉลาดในลักษณะ ๑ ไม่กำจัดไข่ขาง ๑ ไม่ปกปิดแผล ๑ ไม่สุมไฟ ๑ ไม่รู้ท่าน้ำ ๑ ไม่รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือยัง ๑ ไม่รู้ทาง ๑ ไม่ฉลาดในที่หากิน ๑ รีดนมไม่ให้มีเหลือ ๑ ไม่บูชาโคผู้ทั้งหลายที่เป็นพ่อฝูงโค เป็นผู้นำฝูงโคด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการ ก็เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในจักษุ ฯลฯ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความเป็นทุกข์ในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความเป็นอนัตตาในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความสิ้นไปในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความเสื่อมไปในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความคลายไปในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความดับในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความสละคืนในจักษุ เป็นผู้ไม่สามารถพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในหู ในจมูก ในลิ้น ในกาย ในใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธรรมารมณ์ ในจักขุวิญญาณ ในโสตวิญญาณ ในฆานวิญญาณ ในชิวหาวิญญาณ ในกายวิญญาณ ในมโนวิญญาณ ในจักขุสัมผัส ในโสตสัมผัส ในฆานสัมผัส ในชิวหาสัมผัส ในกายสัมผัส ในมโนสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่โสตสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่ฆานสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่ชิวหาสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่กายสัมผัส ในเวทนาอันเกิดแต่มโน-

สัมผัส ในรูปสัญญา ในสัททสัญญา ในคันธสัญญา ในรสสัญญา ในโผฏฐัพพสัญญา ในธรรมสัญญา ในรูปสัญเจตนา ในสัททสัญเจตนา ในคันธสัญเจตนา ในรสสัญเจตนา ในโผฏฐัพพสัญเจตนา ในธรรม-สัญเจตนา ในรูปตัณหา ในสัททตัณหา ในคันธตัณหา ในรสตัณหา ในโผฏฐัพพตัณหา ในธรรมตัณหา ในรูปวิตก ในสัททวิตก ในคันธวิตก ในรสวิตก ในโผฏฐัพพวิตก ในธรรวิตก ในรูปวิจาร ในสัททวิจาร ในคันธวิจาร ในรสวิจาร ในโผฏฐัพพวิจาร ในธรรมวิจาร ฉันนั้นเหมือนกัน.

[๒๓๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลาย องค์ ๑๑ ประการ เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลในโลกนี้ ย่อมรู้จักรูป ฯลฯ ย่อมบูชาโคผู้ทั้งหลายที่เป็นพ่อฝูงโค เป็นผู้นำฝูงโค ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายโคบาลผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลา ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๑ ประการ ย่อมเป็นผู้สามารถพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในจักษุ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้สามารถพิจารณาเห็นความสละคืนในธรรมวิจาร ฉันนั้นเหมือนกัน .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการ ควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๑ประการเป็นไฉน คือ ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑ ตติยฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑ เมตตาเจโตวิมุตติ ๑ กรุณาเจโตวิมุตติ ๑ มุทิตาเจโตวมุตติ ๑ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ๑ อากาสานัญจายตนฌาน ๑

วิญญาณัญจายตนฌาน ๑ อากิญจัญญายตนฌาน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๓๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความหมดสิ้นไป เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืน ซึ่งราคะ ธรรม ๑๑ ประการเป็นไฉน คือ ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑ ตติยฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑ เมตตาเจโตวิมุตติ ๑ กรุณาเจโตวิมุตติ ๑ มุทิตาเจโตวิมุตติ ๑ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ๑ อากาสานัญจายตนฌาน ๑ วิญญาณัญจายตนฌาน ๑ อากิญจัญญายตนฌาน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้.... เพื่อสละ เพื่อสละคืนซึ่งราคะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้... เพื่อสละ เพื่อสละคืนซึ่งโทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปฬาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาเถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ มทะ ธรรม ๑๑ ประการเป็นไฉน คือ ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑... วิญญาณัญจายตนฌาน ๑ อากิญจัญญายตนฌาน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๑ ประการนี้ ควรเจริญเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้... เพื่อสละ เพื่อสละคืนซึ่งโทสะ โมหะ... มทะ ปมาทะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้จบลงแล้ว ภิกษุเหล่านั้นปลื้มใจชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนี้แล.

พระสูตรนี้รวมอยู่ในอังคุตตรนิกายมี ๘,๕๕๗ สูตรฉะนี้แล.

จบเอกาทสกนิบาต

คำสรุปท้ายอรรถกถา

ด้วยการพรรณนามาฉะนี้ ข้าพเจ้าอัน ท่านโชติปาลเถระผู้มีปัญญาดี ซึ่งเคยอยู่ร่วมกับข้าพเจ้าในเมืองกัญจีประเป็นต้น อาราธนา แม้ในขณะที่อยู่ในมหาวิหารลังกาทวีป เมื่อพระสัทธรรมกำลังทรุดโทรม เหมือนต้นไม้ถูกพายุกระหน่ำ ทั้ง ชีวกอุบาสก ผู้ถึงฝั่งสาคร คือ เรียนจบพระไตรปิฎก ผู้มีปัญญาดี อาราธนาแล้ว ปรารถนาความยั่งยืนแห่งพระศาสนา จึงเริ่มแต่งคัมภีร์อรรถกถาอันใดแห่งบาลีอังคุตตรนิกาย ซึ่งวิจิตรด้วยลัทธิสมัย อันพระธรรมกถึกทั้งหลายเป็นอันมาก ผู้ละเอียดถี่ถ้วนในนัยแห่งธรรมกถา แต่งร้อยแก้วและร้อยกรองไว้แล้ว คัมภีร์อรรถกถานี้นั้นเก็บสาระสำคัญของคันภีร์มหาอรรถกถาสำเร็จแล้ว แต่เพราะเหตุที่มโนรถความปรารถนาของข้าพเจ้าที่จะอธิบายนิกายทั้งหมด โดยภาณวารแห่งบาลีประมาณ ๕๔ ภาณวารบริบูรณ์แล้ว อรรถกถานั้นจึงชื่อว่ามโนรถปูรณี ต่อนั้นเพราะเหตุที่แม้คัมภีร์วิสุทธิมรรคประมาณ ๕๕ ภาณวาร แห่งมโนรถปูรณีนั้น ข้าพเจ้าก็แต่งเพื่อประกาศอรรถของนิกายทั้งหลายแล้ว ฉะนั้น อรรถกถานี้กับคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น พึงทราบว่ามี ๑๕๓ ภาณวาร ตามนัยแห่งการนับคาถา. อรรถกถานี้ ประกาศลัทธิสมัยของพระเถระผู้อยู่ในมหาวิหาร โดยภาณวารนับได้ ๑๕๓ ภาณวาร ข้าพเจ้าผู้แต่งคัมภีร์มโนรถปูรณีนี้ เก็บสารสำคัญของอรรถกถาเดิมสร้างสมบุญอันใดไว้ ด้วยบุญอันนั้น ขอสัตว์โลกทั้งหมดจงมีสุข เทอญ.

พระเถระที่ครูทั้งหลายถวายนามว่า พุทธโฆสะ ผู้ระดับด้วยศรัทธาความเชื่อ พุทธิความรู้ วิริยะความเพียรอันหมดจดดีอย่างยิ่ง ผู้ก่อกำเนิดคุณสมุทัย คือ ศีลอาจาระและความซื่อตรงความอ่อนโยนและความคงที่ ผู้สามารถในอันสะสางชัฏ คือลัทธิของตนและลัทธิของผู้อื่น ผู้ประกอบด้วยความรู้และความฉลาด ผู้มีประภาพ คือญาณอันไม่ติดขัดในสัตถุ-ศาสน์ พร้อมทั้งอรรถกถาที่ต่างโดยไตรปิฎกปริยัติ ผู้ทรงไวยา-กรณ์ใหญ่ ผู้ประกอบด้วยคุณ คือมีถ้อยคำอันไพเราะโอฬาร ถูกต้องตามฐานกรณ์ รื่นปาก รื่นหู ผู้มีวาทะถูกต้องแตกฉาน เป็นมหากวีผู้มีสำนวนอันไพเราะ เป็นอลังการของวงศ์ แห่งพระเถระผู้อยู่ในมหาวิหาร ผู้เป็นประทีปแห่งเถรวงศ์ ซึ่งมีความรู้อันตั้งมั่นดีแล้วในธรรมอันยิ่งของมนุษย์ อันประดับด้วยคุณต่างโดยอภิญญาเป็นต้น อันเป็นบริวารแห่งปฏิสัมภิทาที่แตกฉานแล้ว ผู้มีความรู้อันไพบูลย์บริสุทธิ์ดี แต่งอรรถกถา-อังคุตตรนิกาย ชื่อมโนรถปูรณีคัมภีร์นี้.

ขอคัมภีร์อรรถกถานี้แสดงนัย เพื่อความหมดจดแห่งจิตของเหล่ากุลบุตรผู้ปรารถนาจะช่วยโลก จงดำรงอยู่ในโลกตราบเท่าที่พระนามว่า พุทโธ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผู้คงที่ ผู้ประเสริฐสุดในโลก ผู้แสวงหาพระคุณอันใหญ่ ยังคงเป็นไปอยู่ในโลกแล.

จบอรรถกถาอังคุตตรนิกาย

ชื่อมโนรถปูรณี